

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

372
11-89

372

72.21

Q-90

56

Ս. Վ. ԱՐԴՈՒԹԵԱՆ-ԵՐԿԱՅՆԱՐԱՋՈՒԿ

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶ

1357

ՉԵՌՆԱԿ ՄԱՅՐԵՐԻ ԵՒ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉՈՒՀԻՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

Նօսաներով եւ նկարներով:

482

ВЫВЛОТЧЕННЫЙ
Баку
КОЛЛЕКТОР

385

СЕРИЯ
КОЛЛЕКЦИОН

Թ. Ի Ֆ. Լ. Ի. Զ.

Էլեքտրաշարժ սպ. «ՀԵՐՄԷՍ» ընկերութեան
1905

25 FEB 2013

50.692

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 21 Мая 1905 года.

ՆԻՐՈՒՄ ԵՄ
ԻՄ ԲՈԼՈՐ ՔԱՂՅՐԻԿ ՍԱՆԿՆԵՐԻՆ

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Իմ մանկավարժական գործունեություն ընթացքում քանիցս անգամ լսել եմ ծնողներից, որոնք զաւակներին տալիս էին Մանկական Պարտէզ, հետեւեալ նկատողութիւնները.—Ասացէ՛ք, ի՞նչ է նշանակում Մանկական Պարտէզ և ի՞նչ են անում այդտեղ մանուկները:

—Մանկական Պարտէզն արդեօք Հափազանց շուտ չէ՞ անշատում մանուկներին իրանց ընտանիքից:

—Այդ 7—8 տարեկան փոքրիկ երեխաների համար մի՞թէ աւելի լաւ չէ լինել մօր մօտ, մեծանալ ընտանիքում, քան մի այնպիսի խառնիճաղանձ բազմություն մէջ, ուր նրանց կարող են վերջնականապէս կլանել, ոչնչացնել: Բացի այդ, յաճախ դիմել են ինձ նաև գաւառներից, խնդրելով, որ ես յանձնարարեմ ձեռնարկներ՝ Մանկական Պարտէզի պարապմունքները ղեկավարելու համար: Պատահել են և այսպիսի դէպքեր: Երիտասարդ, անփորձ վարժուհիները, չունենալով ոչ մի գաղափար Մանկական Պարտէզի մասին, եկել են ինձ մօտ՝ մէկ կամ երկու ամսով, դիտել մեր պարապմունքները, կազմել թեթև ծրագիրներ և մեկնել՝ Մանկական Պարտէզ բանալու դիտաւորութեամբ: Իսկ քանի՞քանի մայրեր են դիմել ինձ. «Խնդրում եմ, գրեցէ՛ք, ինչպէս և ինչո՞վ զբաղեցնեմ որդոցս իմ տանը: Ես մեծ փափագ ունիմ ինքս անձամբ զբաղւելու երեխաներիս հետ, բայց չգիտեմ ինչպէս վարւել. ոչ մի ձեռնարկ չունիմ»:

Քանի՞քանի նամակներ եմ ստացել և ստանում եմ մայրերից և դաստիարակչուհիներից, որոնք վերին աստիճանի հետաքրքրւում են Մանկական Պարտէզների կազմակերպութեամբ, բայց չգիտեն ինչպէս դիմել այս խնդրի լուծման:

Նրանցից մի քանիսը խնդրում են ինձնից ուղարկել իրանց մօտ ծառայութեան լաւ, պատրաստւած պարտիզպանուհի: Վերջիններին տկամայից ստիպւած եմ մերժել, որովհետև շատ սակաւ են պատրաստւած պարտիզպանուհիներ, այսինքն՝ այնպիսի կանայք, որոնք կարող էին հիմնել Պարտէզը մանկավարժական հիմքերի վրայ:

Ահա այսպիսի հարցերի և դիմումների շնորհիւ էր, որ իմ մէջ մի միտք ծագեց՝ կազմել մայրերի և դաստիարակչուհիների համար մի այնպիսի ձեռնարկ*), որը նրանց տար գործնական ցուցմունքներ, թէ

*) Ներկայ աշխատութիւնը ես հրատարակում եմ նախ հայերէն, պատրաստւելով նրա ուղեւորէնը մօտ ապագայում լոյս ընծայելու: Հայերէնի համար ես շնորհապարտ եմ պ. Լևոն Մանուկեանին:

3410
40

ինչպէս վարել պարապմունքները նախադպրոցական հասակի մանուկներին հետ ընտանիքում և Մանկական Պարտէզներում:

Մանկական Պարտէզի պարապմունքները անքան պարզ և հառաբակ են, պահանջում են անքան հասարակ և էթանագին նիւթ, որ իւրաքանչիւր նոյն իսկ չքաւոր ընտանիք կարող է օգտուել իմ առաջարկած ձեռնարկից:

Այս գիրքը կազմելիս ես օգտուել եմ գտնազան ազգութեանց յայտնի մանկավարժների ձեռնարկներից, որոնք աշխատում են նոյն այս խնդրի վրայ:

Ինչպէս ասացի վերև, ներկայ ձեռնարկս ունի զուտ գործնական նպատակ—ըստ չափու կարողութեան օգնութիւն հասցնել մօր և պարտիզականուհուն:

Այս օգնութիւնն իրօք պիտի զգալի լինի, որովհետեւ այս գրքում ես բացատրում եմ այն բոլորը, ինչ որ մտնում է Մանկական Պարտէզի ծրագրի մէջ, այն է՝ թէ ինչ իրեր և ինչ ձեռնարկներ են պէտք. միևնոյն ժամանակ ցոյց են տրւած նրանց ձեռք բերելու միջոցները կամ թէ ինչպէս պատրաստել տնային կերպով: Ցոյց է տրւած օրւայ պարապմունքների ամբողջ ընթացքը, բերւած են խաղեր, երգեր, որոնք, իմ կարծիքով, ամենից շատ են համապատասխանում Մանկական Պարտէզի կոչման: Մայրը կամ պարտիզականուհին գործնական պարապմունքների հետ միատեղ պէտք է աշխատէ իր կրթութեան մասին տեսականապէս—կարգայ մանկավարժական շարադրութիւններ, յօդւածներ և այնպիսի գրքեր, որոնք վերաբերում են Մանկական Պարտէզների տեսութեան: Անպայման ես նկատի ունիմ այն մայրերին և պարտիզականուհիներին, որոնք գուցէ հնարաւորութիւն չունին գնալ հազարաւոր վերստեր հեռու Պետերբուրգ, Մոսկւա կամ արտասահման՝ գտնէ 2—3 տարով գործը տեղն ու տեղը ուսումնասիրելու համար: Մօրը կամ պարտիզականուհին, որը ցանկանում է պարապել իր զաւակների նախադպրոցական կրթութեամբ կամ ունենալ Մանկական Պարտէզ, անհրաժեշտ է գիտենալ հետևեալ առարկաները.

Մարդակազմութիւն.

Առողջապահութիւն.

Մանկավարժական հոգեբանութիւն.

Կենդանաբանութիւն.

Բուսաբանութիւն (պէտք է կարողանալ ցոյց տալ մանուկներին բոյսի արմատը, ցողունը, թերթիկները: Մանուկները, ունենալով իրանց աչքի առաջ որ և է բոյս, պէտք է նկարագրեն նրա նշանները, պիտի իմանան, որ այս կամ այն բոյսը փնասակար է թէ օգտակար և այլն, պէտք է իմանան ցորենը և որովք զանազանել իրարից):

Ֆիզիկա և բիմիա.

Նկարչութիւն.

Կաւից կաղապարել.

Երգեցողութիւն.

Մանկական գրականութիւն: Մանկական ընթերցանութեան նշանակութիւնը.

Մարդու հանրամատչելի բնաբանութիւն.

Առաջին օգնութիւն դժբախտ գէպերում (պրօֆ. Գ. Ի. Տերնէրի):

Բոլոր վերոյիշեալ առարկաները կարելի է ուսումնասիրել ամենաարդիւնդ կերպով: Այդ յիշւած առարկաների վերաբերեալ հանրամատչելի գրքերի առաջնորդութեամբ և այս ձեռնարկի օգնութեամբ կարելի էր բոլոր գաւառական քաղաքներում պատրաստել հմուտ պարտիզականութիւն կամ բօնական, որոնց պահանջն անքան զգալի է:

Սակայն ռւր է այն օրինակելի Մանկական Պարտէզը, որ կարողանար փոխարինել իսկական ընտանիքը: Ո՞ր անձնուրաց պարտիզականուհին կարող է գործկազմութ մօր տեղը բռնել:

Առօրեայ ընտանեկան կեանքը տալիս է մանուկին հարուստ նիւթ նրա զարգացման համար. իր հօր, իր մօր, իր տանցոյց բոլոր զբաղմունքների մէջ մանուկը սնունդ է գտնում իր մօքի համար և ստանում է բազմաթիւ անհրաժեշտ տեղեկութիւններ, որոնք անքան պէտք են գալիս ապագայում:

Եթէ միայն մանուկը մեծանում է շատ նպաստաւոր պայմանների մէջ, այդ դէպքում, ի հարկէ, ընտանեկան լաւ կրթութիւնից աւելի լաւ բան չէ կարող լինել: Բայց քանի որ այն բոլորը, ինչ իւրացնում է մանուկն իր զարգացման ընտանեկան շրջանում, բոլորը, ինչ որ պարզ ու որոշ կերպարանք է ստացել նրա ուղղի մէջ, դառնում է մի տեսակ պատւանդան ապագայ բոլոր գիտութիւնների, բոլոր ապագայ գործունէութեան, ուստի ակամայից ծագում է մի ուրիշ հարց: Շատ կան արդեօք մեզանում այնպիսի ընտանիքներ, որոնք հնարաւորութիւն ունին դաստիարակել իրանց մանուկներին ամենայնոց պայմանների մէջ:

Հանգամանքները միթէ թոյլ են տալիս, որ բոլոր ծնողները իրանց մանուկների համար ստեղծեն այնպիսի պայմաններ, որոնք պահանջում են մանուկների կանոնաւոր, պատշաճ կրթութեան համար:

Շատ անգամ պատահում էլ են այդպիսի բարեյաջող պայմաններ, բայց կրթութեան գործը, այնուամենայնիւ, լաւ հետևանքների չի հասնում:

Ո՞րքան ընտանիքներ կան, ուր շարունակ խօսում են աշխատանքի մասին, այն ինչ մանուկները սովորում են ոչինչ չանել, սակաւ են այն տեսակ ծնողները, որոնք թշնամի են բռնակալութեան, այն ինչ նրանց որդիքը դառնում են բռնակալներ. կամ այնպիսիները, որոնք իրենց հագի շապիկը չեն խնայի տալ ուրիշին, այն ինչ նրանց զաւակները դուրս են գալիս ազահ և անձնապաշտ մարդիկ: Ինչից է ծագում այդպիսի անհեթեթութիւնը:

Ահա ձեզ մի մայր, որ մեծ ցանկութիւն ունի իրեն «օրինակելի» համարել և այդպէս էլ իրեն ցոյց տալ ուրիշների առաջ, ներկայանալ իբրև քնքուշ և միևնոյն ժամանակ անաչառ մայր: Երբ նա տանն է, իր օրն անց է կացնում ունայն շարժողութեան մէջ: Ամենքը ոտի վրայ են, դէս ու դէն են ընկել, ամենքն աշխատում են, նոյն խիլ փոքրիկները: Նրանք էլ սովորում են բան անել. բայց իսկապէս ի՞նչ է նրանց բանի անունը—իրենք էլ չգիտեն: Հազիւ սկսում են մի գործ, իսկոյն՝ «Ախ, թողէք, այդ դայեակը կանի. աւելի լաւ է, եկէք օգնեցէք ինձ, որ շորիս կարը քանդեմ»: Ձեռք են զարկում թէ չէ այդ նոր գործին, միտքը փոխում է. «Սպասեցէք, առայժմ թողնենք այս. աւելի լաւ է եկէք լսեցէք, ես ձեզ մի հէքեաթ կպատմեմ և մի քիչ կպարտապեմ ձեզ հետ նկարչութեամբ»: Հէնց որ նստեցին աշխատանքի, մէկ էլ տեսար—զանգը տւին, և ահա մտնում են լաւ ծանօթները: «Դէ, լաւ, երեխայք, այդ թողէք, արէք, ինչ կուզէք, մենք յետոյ կպարտապենք»:

Այսպիսի պայմաններում կարող է արդեօք զարգանալ մանուկների մէջ տոկուն աշխատանքի սովորութիւն. նրանց շուրջը—ունայն շարժողութիւն, ամեն ինչ կատարւում է կիսատ-պռատ,—և միևնոյն ժամանակ արագ ոստումներով մի առարկայից դէպի միւսը. ո՛չ հետեւողականութիւն, ո՛չ տոկունութիւն: Ինչ կասկած, որ այդպիսի մանուկները կխաբեն ծնողների յոյսերը և, փոխանակ սիրելու աշխատանքը, աշխատանքից կխուսափեն:

Ահա ձեզ և մի ընտանիք, ուր խանգարւած են ծնողների պատշաճ յարաբերութիւնները: Առօրեայ կեանքի տպաւորութիւնները, ընտանեկան փոթորկալի տեսարանները պահում են մանուկին միշտ լարւած դրութեան մէջ:

Իմ դիտողութիւններն ինձ խորապէս համոզել են, որ մանուկները մեծերից լաւ են ըմբռնում ընտանեկան յարաբերութիւնների բոլոր կեղծիքը:

Ահա ձեզ մի մայր, որ կարծում է, թէ Մանկական Պարտէզը շատ վաղ է անջատում մանուկներին իրենց ընտանիքից: Ամբողջ օրեր նա զբաղւած է այցելութիւններով, այն ինչ երեխաները յանձնւած են բացառապէս դայեակին: «Այդ դայեակը մի «հիանալի» կին է», կարծես իրեն արդարացնելու համար ասում է գորովագութ մայրը իր ծանօթներին: Բայց պէտք է իմանալ, որ այդ «հիանալի» կինը, նախ և առաջ, պառաւ է, և ուրեմն դժբախտութիւնից, փորձանքից ազատ պահելու համար պիտի աշխատէ մանուկներին կաշկանդել: Բացի դրանից, կոպիտ է և չափազանց նախապաշարւած:

Ընտանեկան այսպիսի անպատաս պայմաններից շատ օրինակներ կարելի է բերել՝ ցոյց տալու համար, թէ Մանկական Պարտէզը որքան մեծ անհրաժեշտութիւն է ներկայացնում այսպիսի մանուկների վերաբերմամբ:

Մեր հասարակութեան մէջ Մանկական Պարտէզների պահանջը

դեռ չէ զարգացել այն աստիճան, որ կարելի լինէր սպասել, թէ նրանք արագ կտարածեն: Հարկաւոր է մի որոշ չափով կրթւած լինել՝ հասկանալու համար, որ մանուկի բնաւորութեան և մտաւոր կարողութիւնների զարգացման համար բոլորովին միևնոյնը չէ, թէ ինչպէս է անց կացնում նա իր մանկութիւնը մինչև դպրոցական հասակը. բոլորովին միևնոյնը չէ՝ ամբողջ օրը նստած է տանը իր խեղդուկ մանկանոցում իր դայեակի հետ և խաղում կոտորտած խաղալիքներով կամ կպչում իր մեծ եղբայրներից և քոյրերից, որ իրան էլ թողնեն մասնակցելու նրանց խաղերին,—թէ յաճախում է Մանկական Պարտէզ, ուր նա տեսնում է հառակալից մանուկների ուրախ խումբ, խելացի խաղեր և խելացի հսկողութիւն:

Բացի կրթութիւնից, կան և ուրիշ հանգամանքներ, որոնք կարող էին դրդել ծնողներին իրենց փոքրիկ մանուկներին տանը չպահել, այլ ուղարկել յատկապէս նրանց համար բացւած հիմնարկութիւնները.—դրանք տնտեսական հանգամանքներն են: Երբ մայրը մի քանի երեխաներ ունի, բոլորն էլ զանազան հասակի, նա ոչ մի կերպ չէ կարողանում գլուխ դնել նրանց հետ, առանց օգնականուհու: Իսկ եթէ ընտանիքի տնտեսական դրութիւնն այնպէս է, որ ոչ միայն դայեակներ վարձելու հնարաւորութիւն չկայ, այլ մինչև անգամ մայրը ինքն էլ ստիպւած է՝ ծայրը ծայրին հասցնելու համար, զբաղւել մի որ և է գործով, այն ժամանակ, ի հարկէ, մանուկներին կամայ-ա՛մայ պէտք է ուղարկել Մանկական Պարտէզ. և էլ կարիք չկայ այս դէպքումն ունենալ որ և է մանկավարժական գիտակցութիւն: Ահա այս տնտեսական հանգամանքներն են, որ արտասահմանում միջին դասակարգի կանանց հարկադրւած են յանձնել իրենց որդոց Մանկական Պարտէզի խնամքին, մինչդեռ իրենք այդ ժամանակ պարտապում են զանազան արհեստներով: Մեզնում այդ դասակարգի մայրերը նման դրութեան մէջ չեն գտնուում: Մեր վաճառականների, արհեստաւորների և մանր աստիճանաւորների կանայք հանապազօրեայ հացի հոգսն ամբողջովին թողնում են իրենց ամուսիններին: Մինչև որ մեզնում միջին դասակարգի կանայք չքաղաքակրթւեն, մինչև չհասկանան աշխատանք ունենալու անհրաժեշտութիւնը և իրենց տանը կպահեն ծառաների ամբողջ վոհմակ, մինչև այդ ժամանակ նրանք չեն վճռի իրենց որդոց ուղարկել Մանկական Պարտէզները: Ուրեմն սպասենք այդ ժամանակին:

Եթէ բարեկիրթ կանայք աշխատէին տարածել այն միտքը, որ փոքրիկ մանուկների կրթութիւնը պահանջում է դաստիարակչուհու կողմից մեծ ուշադրութիւն և հմտութիւն, այդ ժամանակը կարելի էր մօտեցնել: Անկարելի է ժխտել, որ մանուկները մեր կեանքի ամենաթանկագին գանձն են: Ինչո՞ւ ուրեմն մենք աւելի մեծ ուշադրութեամբ ենք հետևում մեր սրտին մօտ այս կամ այն առարկային, քան մեր մանուկների զարգացման: Մանկական զարգացումը ենթակայ է այնպիսի

շեղուճները և փոփոխութիւնները, որ մեր կողմից հարկաւոր է անընդ-
հատ ուշադրութիւն, որպէս զի կարողանանք զարգացման ընթացքն
ըմբռնել և մանաւանդ զեկամարել: Մեր մայրերը ոչ մի կերպ չեն կա-
րողանում տեսնել այն կապը, որ գոյութիւն ունի հասակաւոր մարդու
արարքները, գործողութեանց, զգացումների, ձգտման, հակումների և
նրա մանկութեան մէջ: Մանուկի վրայ նրանք նայում են այլ կերպ և
հասակաւորի վրայ այլ կերպ: Կարծես վերջինը առաջինից չէ զարգա-
նում: Մինչդեռ հասակաւորը նոյն բնաւորութեան տէրն է, ինչ որ ու-
նէր մանուկ հասակում, միայն այժմ աւելի զարգացած և ծաւալած:
Այն մանուկը, որ չունի սեփական ցանկութիւններ, այլ կատարում է,
ինչ հրամայում են՝ թէկուզ հակառակ ուղղութեամբ, ապագայում բնա-
ւորութիւնից զուրկ մարդն է: Այն մանուկը, որ կատարում է այն, ինչ
որ մեծերին է հաճելի, ապագայ սպասւորն է, որ նայում է իր տիրոջ
աչքերին: Երկչոտ մանուկը—ապագայ վախկոտն է, որը մի քայլ առաջ
է դնում և երկու քայլ—ետ: Իր ասածի, կամակոր մանուկը—ապագայ ան-
խիղճ բռնակալն է կամ հիւանդը: Ինքնահաճ մանուկը—ապագայ հա-
սակաւորն է՝ իր անվերջ հակասական արարքներով՝ զուրկ խոհուն գի-
տակցութիւնից: Երես տւած, քնքուշ մեծացրած մանուկը—ապագայ
ստրուկն է իր կրքերի և թուլամորթ հիւանդը: Այն մանուկը, որ հրա-
պուրում է շուտ, որ չգիտէ մտածել իր ասած խօսքերի, իր կատա-
րած գործերի մասին—ապագայ թեթեամիտ մարդն է, ուրիշների խա-
ղալիքը: Անհրաժեշտ է ամենափոքր տարիներից սկսած ազգել մա-
նուկի բնաւորութեան վրայ, որպէս զի նրա մէջ չզարգանան վերոյի-
շեալ վատ կողմերը:

7—8—10 տարեկան մանուկը համարեա արդէն կազմակերպւած
բնաւորութիւն է. նրան փոխել անկարելի է, կարելի է միայն կոտրել:
Բայց կոտրել բնաւորութիւնը—դա մի այնպիսի յանցանք է սեփական
խղճի դէմ, որ ազնիւ և բարեկիրթ մարդը դրան չի համաձայնի, և
վերջապէս դա մանուկին երբէք չի տանի դէպի բարին:

Քանի որ Պրեդրիխ Պրէօրէլը գլխաւոր ներկայացուցիչն է այն
մանկավարժների, որոնք նպատակ են դրել—ստեղծել նախադպրոցա-
կան կրթութեան տեսութիւն (թէօրիա), ուստի աւելորդ չեմ գտնում
նրա սխառմի բնական գնահատութիւնն անել և հաղորդել նրա հա-
մառօտ կենսագրութիւնը:

ՊՐԷՕՐԵԼԻ ՀԱՄԱՌՑՑ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Պրեդրիխ Պրէօրէլ

Պր. Պրէօրէլը ծնւել է 21 ապրիլի 1782 թ. Տիւրինգիա-
յում: Նրա հայրը քահանայ էր: Մայրը մեռաւ վաղաժամ և նա
մնաց որբ ու մեծացաւ առանց մայրական սիրոյ և փաղաքշան-
քի. իսկ հայրն առանձին ուշադրութիւն չէր դարձնում նրա
վրայ, ընտանիքից դուրս նա շատ գործեր ունէր: Այսպիսով,
փոքրիկ Պրէօրէլը յանձնւած էր ծառաներին և նրանց շրջա-
նում սկսեց առաջին մանկութիւնը: Հայրը ամուսնացաւ եր-
կորդ անգամ: Սկզբում խորթ մայրը շատ սիրում էր փոքրիկ
Պրեդրիխին: Նրա լաւ վերաբերմունքը, սէրը և փայփայանքը
բարեբար ազդեցութիւն արին մանուկի վրայ: Բայց շուտով
հանգամանքները բոլորովին փոխեցին: Խորթ մայրը զաւակներ
ունեցաւ և իր սէրը փոխադրեց նրանց վրայ: Սկսեց նրան ա-
տել, հայրն էլ քիչ էր ուշադրութիւն դարձնում. իսկ ծառա-
ները, լաւ հասկանալով այդ յարաբերութիւնները, նեղացնում
էին փոքրիկ Պրեդրիխ և նրա մասին սուտ լուրեր էին հասցնում
խորթ մօր աւանջին: Կեանքը դարձաւ անտանելի, մարդ
չկար, որին իր ցաւը յայտնէր. նա ապրում էր միայնակ, մտա-
ծում և խօսում էր ինքն իր հետ. նա ստեղծեց իր համար
մարդկանցից կտրւած մի առանձին աշխարհ և այդ՝ ամենքի
աչքից ծածկւած աշխարհում գործ էր կատարւում, ծնւում էին
մտքեր և խորհուրդներ, յարուցւում էին հարցեր՝ ոչ այնքան
յատուկ մանկական հասակին: Շրջապատող պայմանները զրգե-
ցին Պրեդրիխ ինքն իր մէջ կենդրոնանալ. ազդեցութիւն ունեցաւ

նրա վրայ և այն հանգամանքը, որ հայրը խիստ կրօնասէր էր. տանը հանդիսաւոր կերպով կատարուում էին առաւօտեան և երեկոյեան աղօթքները: Փր. մանկավարժական մօքերի մէջ ապագայում արտափայլեց այս կրօնական զգացմունքը: Ինչ վերաբերում է Փր. ուսման, այդ գործը բաւականին վատ էր տարւած: Հայրը դժարութեամբ սովորեցրեց նրան գրել-կարդալ. յետոյ նրան տւեց մի գիւղական դպրոց, ուր սովորում էին աղջկերք: Այդ իրողութիւնը, այսինքն՝ ոչ թէ աղայոց, այլ օրիորդաց դպրոցում ուսում առնելը, շատ կարեւոր է, որովհետեւ Փրէօբէլը, որ ընկերներ չունէր իր մանուկ հասակում, ընկերներ չկարողացաւ ունենալ նոյնպէս վարժարանում: Դա ունեցաւ այն նշանակութիւնը, որ նրան մարդկանցից անշատեց և նա դարձեալ ինքն իր մէջ պիտի կենդրոնանար: Այն դպրոցը, ուր Փրէօբէլն էր, չունէր ընդարձակ դասընթաց. դասընթացը բաւականին սահմանափակ էր: Բայց նրա մանկութիւնն էլ տեսաւ վերջապէս պայծառ բոլորներ: Նա ունէր մի հօրեղբայր, որ հեղ և բարի բնաւորութիւն ունէր: Հօրեղբայրը նրան տարաւ իր մօտ հիւր: Ինքը լինելով անգաւակ, իր եղբորորդուն շրջապատեց սիրով և տւեց նրան կատարեալ ազատութիւն: Յետոյ նրան տւեց աղայոց ուսումնարանը, ուր նա գտաւ իր համար ընկերներ: Այս դպրոցն աւելի լաւ էր այն մէկից, ուր Փրէօբէլն առաջ սովորում էր: Նա տաքացաւ մանաւանդ մաթեմատիկայի վրայ և նրանով չափազանց շատ էր զբաղւում: Փրէօբէլը 15 տարեկան էր, երբ վերադարձաւ տուն իր հօր մօտ: Եղբայրներն այդ ժամանակ համալսարանումն էին, բայց Փրէօբէլին, միջոցների սղութեան պատճառով, համալսարան չէին ուղարկում: Հարկաւոր էր նրա համար մի գործ գտնել և ահա մայրը նրան տւեց մի ծանօթ անտառայետի մօտ, ուր նա այնքան մօտ պիտի լինէր բնութեան: Նա հաւաքում էր բոյսեր, ուսումնասիրում ծառի զանազան տեսակները, բոլոր ժամանակն անց էր կացնում անտառում: Այս բոլորը, ի հարկէ, ապագայում կարող էր անդրադառնալ նրա մանկավարժական հասցեւորների վրայ: Փրէօբէլը մի քանի ժամանակ մնաց անտառայետի մօտ, յետոյ մտաւ համալսարան. բայց միջոցներ չունենալով՝ ստիպւած էր թողնել համալսարանը և սկսեց ուսումնասիրել գիւղատնտեսութիւնը: Շուտով այդ էլ թողեց և ան-

ցաւ ճարտարապետութեան: Ճարտարապետութիւնն էլ ձգեց, ոչովհետեւ չտւեց նրան այն, ինչ որ փնտրում էր, և մտաւ քարտուղար, մինչև որ վերջապէս գտաւ իր իսկական կոչումը — մանկավարժական գործունէութիւնը: Բայց երբ տեսան որ Փր. դեռ պատրաստ չէ այս գործունէութեան համար, նրան խորհուրդ տւին գնալ և սովորել Պետալոցցիի մօտ: Նա այդպէս էլ աշաւ: Նրա ասելով, Պետալոցցին իրեն սաստիկ զբաւում, հիացնում էր, բայց նոյն իսկ այդ միջոցին նա թերութիւններ էր գտնում իր ուսուցչի սխտեմի մէջ: Գլխաւոր թերութիւնը, ըստ Փրէօբէլի, կայանում էր միութեան բացակայութեան մէջ. նրա կարծիքով, բնութեան բոլոր երևոյթիւնների մէջ կայ միացնող սկզբունք և մարդկային դաստիարակութեան հիմքն էլ պիտի լինի մի այդպիսի սկզբունք: 1812 թւականի հակահարւածը զգացւեց նաև Պրուսիայում. ամենքը մտնում էին զօրքը, սկսել էր ընդհանուր շարժում: Փրէօբէլը նոյնպէս կամաւոր զրւեց: Զօրագնդի մէջ նա մօտ ծանօթացաւ երկու անձանց հետ, որոնք յետոյ մասնակից էին նրա մանկավարժական գործունէութեան: Դէպքն այնպէս բերեց, որ Փրէօբէլը՝ պատերազմում ունեցած այս մասնակցութիւնից յետոյ բաւական անապասելի կերպով անցաւ մանկավարժական գործունէութեան: Նրա եղբայրը մեռել էր, ուստի մայրը խնդրեց նրան, որ իրեն օգնի որբերի կրթութեան գործում: Փրէօբէլը համաձայնեց և կեւտու քաղաքում բացւեց առաջին «եղբորորդոց ուսումնարանը», բաղկացած 6 մանուկներից: Չեմ կամենում մի առ մի թւել նրա բոլոր անյաջողութիւնները, որ կրեց իր մանկավարժական գործունէութեան ընթացքում, կասեմ միայն որ Փրէօբէլը դպրոցական ուսուցչի սովորական գործունէութիւնից կամաց-կամաց անցնում էր դէպի մի այլ գործունէութիւն, այն է՝ դէպի մանուկների նախադպրոցական շրջանի դաստիարակութեան միջոցների մշակութիւնը: Կային զանազան հանգամանքներ, որոնք զրգեցին նրան դէպի այս գործը: Նախ և առաջ՝ նա ինքը, իբրև բաւականին դիտող մարդ, տեսնում էր, որ կայ մի սերտ կապ նախադպրոցական և դպրոցական կրթութեան մէջ: Բացի դրանից, նա ղեկավարել է ժողովրդական ուսուցիչների դասընթացը Զւիցերիայում, Բուրգգորֆում, ուր երբեմն ապրում էր Պետալոցցին: Զրոյց անելով ուսուցիչներին հետ, թէ ինչ միջոցով

կարելի է հասցնել դպրոցը լաւագոյն դրութեան, ուսուցիչներին
լսում էր, թէ դպրոցը կարելի է հասցնել լաւագոյն դրութեան
այն ժամանակ, երբ կմշակւի նախադպրոցական կրթութեան
խնդիրը, երբ մանուկները նախադպրոցական շրջանում կրթու-
թիւն կստանան: 1837 թ. Ֆրէօբէլը բաց է անում Բլանկեն-
բուրգում մի Մանկական Պարտէզ և այդ ժամանակից մինչև
իր կեանքի վերջը նա զբաղւած էր բացառապէս իր Մանկական
Պարտէզով: Նրա նպատակն էր—Մանկական Պարտէզի համար
ստեղծել, ըստ կարելւոյն, ամփոփ կազմակերպութիւն, և ահա
նա անդադար ուսումնասիրում էր մանկական խաղերը, ընտրում
էր այնպիսի խաղեր, որոնք, նրա կարծիքով, լաւ են, և անյա-
շողները թողնում էր. ուշադրութիւն էր դարձնում մանկական
երգերի վրայ, դիտում, գննում էր մանկական խաղալիքները, բա-
րելաւում և վերածում սխտեմի:

Այնուհետև նա սկսում է արծարծել Մանկական Պարտէզի
գաղափարը: Նա ինքն անձամբ և նրա ամենամօտ աշխատակից-
ները այցելում են Գերմանիայի զանազան քաղաքները և հրա-
պարակային դաստիարակութիւններ անում Մանկական Պարտէզի
և նրա կազմակերպութեան մասին: Ֆրէօբէլը ձգտում էր որ
կանայք ստանան աւելի մեծ ուսում, աւելի մեծ զարգացում.
նրանց համար կազմակերպում էր դասընթացներ, դաստիարակու-
թիւններ. նա կամենում էր նրանց զրաւել դէպի Մանկական
Պարտէզները, որպէս զի նրանք էլ մասնակցեն մանուկների
կրթութեան գործին. կրթութիւնը բարդ բան է, առանց մի որոշ
պատրաստութեան չի կարելի այս գործը վարել: Նա այնքան
աշխատում էր կանանց կրթութեան համար, որ նրա մէջ տես-
նում էին «կանանց առաքեալ»: Կազմակերպւեցին կանանց մի
քանի ընկերակցութիւններ, որոնք հրաւիրում էին Ֆրէօբէլին
զրոյցներ անելու մանուկների կրթութեան մասին: Պէտք է նկա-
տել որ այն ժամանակ, 1850-ական թւականներին, այնպիսի
հարցեր, որպիսին կանանց կրթութիւնն է, համարւում էին
ազատամիտ հարցեր և փոքր ինչ կասկածելի քաղաքական տե-
սակէտից:

Սկսեցին մտածել, թէ Մանկական Պարտէզները մի մասն
են կազմում այն սխտեմի, որը ձգտում է կանանց ազատա-
գրութեան, և թէ կազմակերպող Մանկական Պարտէզները բո-

լորովին ուրիշ նպատակներ ունին, քան մանուկների սոսկ կրթ-
ութիւնը. մի խօսքով՝ Մանկական Պարտէզների վրայ սկսեցին
նայել իբրև այնպիսի տեղերի, ուր արծարծւում են վնասակար
սօցիալական տենդենցիաներ: Ֆրէօբէլը կամեցաւ այդ առիթով
բացատրութիւններ տալ, բայց նրան չհաւատացին և Պրուսիայի
կառավարութեան ձեռքով Մանկական Պարտէզները փակեցին
և արգելեցին 1851 թ.:

Այն մարդը 30 տարուց աւելի աշխատում էր միևնոյն ուղ-
ղութեամբ, խորապէս հաւատում էր իր գաղափարին և ահա,
երբ այդ գաղափարը սկսում էր իրականանալ, երբ սկսած գոր-
ծի վրայ չափազանց մեծ աշխատանք էր դրւած, այնպէս ան-
խնայ կերպով կասեցրին գործը:

Աւելի ծանր բարոյական հարւած չէր կարելի հասցնել
Ֆրէօբէլին: Նա մեռաւ Մարիենշտատ քաղաքում 1852 թ.:

ՖԲԷՕԲԷԼԻ ՍԻՍՏԵՄԻ ՔՆՆԵԿԱՆ ԳՆԱՀԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Պէտք է նկատել, որ XVIII դ. վերջը և XIX դ. սկիզբը նշանաւոր են Գերմանիայում մի առանձին փրկսփայական շարժումով: Փրկսփայութիւնը մօզա էր, մեծ ազդեցութիւն էր անում գիտութեան վրայ, ունէր փայլուն ներկայացուցիչներ: Ակներև է որ այս փրկսփայական շարժումով հրապուրւեց նաև Ֆրէօբէլը: Նրա ամբողջ անձնաւորութեան և բնաւորութեան մէջ փրկսփայութիւնը պիտի գտնէր գերազանց հոգ: Ֆրէօբէլը ինքն իր մէջ խորատուգլած մարդ էր: Մանկութեան հասակում նա չտեսաւ մայրական փայփայանք, ընտանիքի մէջ առանձին դիրք էր բռնել, երկար ժամանակ ընկերներ չունէր, վաղաժամ սկսեց տարւել զանազան հարցերով, որոնք սովորաբար մանուկների մտքովն էլ չեն անցնում, ցանկութիւն ունէր սովորելու, բայց հնարաւորութիւն չունէր ու երիտասարդ հասակում մեծամեծ զբոսայգիներ կրեց:

Ֆրէօբէլի փրկսփայական գաղափարները ինքնուրոյն չեն: Նրա կարծիքով, համաշխարհային կեանքը հետևում է մի օրէնքի-հակադրութիւնների օրէնքին: Ընդհանուր աշխարհային մի օրէնքը, ըստ Ֆրէօբէլի, կայանում է նրա մէջ, որ միակը—Աստուծո՛ւ է: Նրանով ամեն բան շարժւում է և ունի գոյութիւն, ամեն բան նրանով է պայմանաւորւած: Բայց աշխարհում կայ կեանք և զարգացում, ուրեմն կեանք և զարգացում կայ նաև Աստուծոյ մէջ, որ աշխարհի հետ կաղմում է մէկ միութիւն, և այդ զարգացումը կատարւում է հակադրութիւնների օրէնքով:

Ֆրէօբէլի առաջարկած խաղերը և խաղալիքները հնարովի չեն, այլ առնւած են կեանքից: Մանուկների բոլոր պարապմունքները Ֆրէգրիխ բաժանում է նստակեաց զբաղմունքների և

շարժական խաղերի: Ինչ վերաբերում է ընծաներին, նա մշակել է 8 հատ:

Ֆրէօբէլը նամանաւանդ խնամք էր տանում մանուկի առաջին խաղալիքի մասին, որովհետև, նրա կարծիքով, նա միշտ անմոռանալի կմնայ և, այսպէս ասած, կլինի ամենաթանկագինը մանուկի յետագայ զարգացման միջոցին:

Ֆրէօբէլը իր բոլոր խաղալիքներին յատկացնում էր վեհ դադափարներ և աշխատում էր նրանցով որոշել ընդհանուր մարդկային սկզբունքները:

Օրինակ՝ բացատրելով, թէ ինչո՞ւ է տալիս խորանարդ և գնդակ, նա ասում է, թէ նրանց հակադրութիւններին լիովին համապատասխանում են մարդկային մտքի և սրտի հակադրութիւնները:

Ամենին ցանկութիւն չունենալով փոքրացնել Ֆր. նշանակութիւնը կրթութեան գործում, ես ինձ թոյլ եմ տալիս քննել Ֆր. սխտեմը, ապացուցանելու համար, թէ որքան սխալում են նրա կուրօրէն հետևողները, երբ իրենց խոսիւ կաշկանդում են նրա սխտեմի մեղեալ տառից: Զարմանում եմ, որ մինչև այժմ էլ Գերմանիայում պարապմունքները կատարւում են Ֆր. խիստ սխտեմով:

Ֆրէօբէլը, իբրև մի ուրոյն, գործունեայ, եռանդոտ, բանիմաց, անձնէր և ազնիւ մանկավարժ, արժանի է կատարեալ յարգանքի, բայց դա մեզ չի պարտաւորեցնում, որ կէտ առ կէտ հետևենք նրա սխտեմին:

Ֆրէօբէլի սխտեմի թերութիւններին կարելի է վերաբերել. 1) նրա սխտեմի բնագանցական գունաւորութիւնը, 2) տեխնիկայի գերիշխումը և համեմատաբար հոգեբանութեան սակաւ մշակութիւնը:

Կարելի է արդեօք կեանքի ամեն մի երևոյթը բացատրել հակադրութիւնների օրէնքով: Տեխնիկան ինքն ըստ ինքեան անհրաժեշտ է իւրաքանչիւր գործի մէջ, բայց պէտք է աշխատել, որ տեխնիկան չկաշկանդէ և չճնշէ մանուկի կենդանի անձնաւորութիւնը: Մանկական Պարտէզի կենդանի առարկան պէտք է ուսումնասիրել. ամենից առաջ պէտք է նկատի առնուեն մանուկի պահանջները և յարմարութիւնները, որովհետև նա է Մանկական Պարտէզի գլխաւոր անձը:

Փրէօբէլը իր մանկավարժական սխտեմը հիմնում էր բնա-
զանցութեան վրայ, փոխանակ հոգեբանական օրէնքների վրայ
հիմնելու. առաջին գծի վրայ նա դնում է Մանկական Պարտէզի
տեխնիկան, փոխանակ մանուկի կենդանի բնաւորութիւնն ու-
սումնասիրելու: Բայց Փրէօբէլը գործում էր ուրիշ պատմական
պայմաններում, նրա հետևողները — ուրիշ: Նրա ժամանակ տի-
րապետում էր բնագանցական հոգեբանութիւնը, իսկ այժմ գոյ-
ութիւն ունին իրական հոգեբանութեան վերաբերեալ աշխա-
տութիւններ և ստեղծում է մանուկի հոգեբանութեան մի նոր
ճիւղ: Հոգեբանական հետազոտութիւնների այս նոր ճիւղը թան-
կազին պիտի լինի մանաւանդ նրանց համար, որոնք զբաղւում
են մանուկների սկզբնական դաստիարակութեամբ: Քանի դեռ
լաւ ուսումնասիրւած չէ մանուկի բնաւորութիւնը, Մանկական
Պարտէզի տեխնիկան և առհասարակ սկզբնական դաստիարա-
կութիւնը հաստատուն հող չունին իրենց ոտի տակ: Որքան էլ
ընդարձակ լինին մասնաւոր անհատների անձնական փորձերը,
նրանք երէք չեն կարող ամփոփել մանուկների հոգեկան կեանքի
բոլոր փոփոխութիւնները. ուստի անձնական փորձառութիւնը
դեռ ևս բաւական չէ, դաստիարակչուհիների համար անհրա-
ժեշտ է նաև՝ մանուկի հոգեբանութեան վերաբերեալ տեսական
պատրաստութիւն: «Ամենից առաջ աշխատեցէք ուսումնասիրել
ձեր սանիկներին, որովհետև, անկասկած, դուք նրանց չէք ճա-
նաչում», ասել է Ռուսօն:

Փրէօբէլին կուրօրէն հետևողները չեն նկատում այն բո-
լոր սխալները, որ նրանք ստիպւած են անել խստիւ գոր-
ծադրելով նրա սխտեմը, առանց ի նկատի առնելու ոչ Փր. ժա-
մանակը, ոչ մանուկի բնաւորութիւնը, ոչ տեղի կլիմայական
պայմանները: Նրանք անգիտակցաբար սպանում են մանուկի
մէջ նրա ինքնասիրութիւնը, ճնշում են նրա լաւագոյն թոփշը-
ները և զարգացնում մանուկների մէջ ապաթիա և անտար-
բերութիւն դէպի ամբողջ շրջապատը: Գերմանիայում մի քանի
Մանկական Պարտէզների մէջ դեռ մինչև օրս վարում են պա-
րապմունքները Փր. խիստ սխտեմով: Այնտեղ ամեն ինչ հաշ-
ւով և կարգով է, ձգձգւած և բռնազբօսիկ: «Մէկ, երկու, երեք,
մանուկներ, վեր կացէք: Մէկ, երկու, երեք, մանուկներ, վեր-
ցրէք տետրակները: Մէկ, երկու, երեք, մանուկներ, վերցրէք

մատիտները: Մէկ, երկու, երեք, մանուկներ, սկսեցէք նկարել»
և այլն: Արդեօք յանցանք չէ՞ մի այդպիսի հասակում մանուկ-
ներին զրկել ինքնուրոյնութիւնից և արմատախիլ անել մանու-
կի մէջ ամեն մի ազատ ստեղծագործութիւն: Ես ինձ թոյլ կը-
տամ քննել Փր. բոլոր ընծաները, ապացուցանելու համար, որ
Փրէօբէլը մանուկներին դարձնում է մեքենայ, զրկում է նրանց
մտքի ու գործի ինքնուրոյնութիւնից և որ նրա սխտեմը, իբրև
անպայման վնասակար մանկավարժական տեսակէտից, կեանքի
մէջ բոլորովին անգործադրելի է:

1) Գնդակ: Կասկած չկայ որ գնդակն առհասարակ օգ-
տակար խաղալիք է: Բայց անհրաժեշտ է արդեօք գնդակի հետ
կատարել այն բոլոր գործողութիւնները, ինչ որ խորհուրդ է
տալիս Փր.: Նրա կարծիքով, հարկաւոր է որ մայրը կամ պար-
տիզպանուհին թելի վրայ ձօճեն գնդակը և ասեն. «այնտեղ,
այստեղ. այն կողմով, այս կողմով. ցատկում է վեր, ցատկում
է ետ» և այլն: Առարկաների փոխադարձ յարաբերութիւնները
մանուկը պէտք է սովորի ոչ թէ արհեստական կերպով ամե-
նափոքր հասակում, այլ նոյն իսկ կեանքի մէջ: Փր. ասում է.
«որովհետև մանուկը սկսում է ինքն իրեն ճանաչել այն պատ-
ճառով միայն, որ ամբողջ բնութիւնը նրան հակադրւած է,
ուստի, եզրակացնում է նա, ես տալիս եմ նրան գնդակ և դա
նշանակութիւն ունի նրա ինքնաճանաչութեան համար»: Բայց
միթէ մանուկին, գնդակի փոխարէն, չի կարելի տալ տփիկ,
մատանի և դրանց նման առարկաներ: Չէ՞ որ այդ բոլոր առար-
կաները հակադրւած են մանուկին և նոյնպէս տանում են դէ-
պի ինքնաճանաչութիւն:

2) Գունդ եւ խորանարդ. Փր. այս երկու խաղալիքները տալիս
է միասին, որովհետև նրանք միմեանց և՛ հակադիր և՛ նման են իրար,
այսինքն՝ հակադիր են արտաքին յատկութիւններով և նման՝ ներ-
քին յատկութիւններով: Առհասարակ այս երկու առարկաների
վերաբերմամբ Փր. առաջ է բերում մի այնպիսի մոլթ փիլիսո-
փայութիւն, որ հազիւ թէ մէկը կարողանայ հասկանալ: Ինչո՞ւ
մանուկին զօռով զուէր տալ, եթէ նա կամենում է խաղալ խո-
րանարդի հետ: Իսկ Փր. կարծում է որ իրարից բաժանել խո-
րանարդը և գունդը, նշանակում է բաժանել զգացմունքն ու

միտքը, մտապատկերն ու գիտակցութիւնը, տրամադրութիւնն ու խելքը:

Գնդից և խորանարդից յետոյ Յր. տալիս է զլանակ, դարձեալ ծայրերի և միջինի դարգացման՝ իր նոյն օրէնքի հիման վրայ: Յր. ասում է, որ եթէ մանուկն իր խաղալիքներով ըզբաղուում է հետեողաբար, դրանով նա ծայրերի և միջինի ամենամեծ օրէնքն է սովորում. այդպիսի մանուկը դառնում է բախտաւոր, սկսում է ապրել մի կեանքով և սերտ կապուում է յաւիտենական անտեսանելի միակ բարիքի—Աստծու հետ:

Կարելի է երեւակայել, որ մանուկը իր կեանքում դրած լինի այնպիսի պայմանների մէջ, որ նրա աճման հետ միասին նրա վրայ ազդող առարկաները հետեողաբար ընթանային պարզից դէպի բարդը:

3) 8 փոքրիկ խորանարդներ, որոնք կազմում են մի մեծ խորանարդ: Առաջարկելով այդ խորանարդներից կառուցանել շինութիւն, Յր. այն կարծիքի է, որ մանուկներին չպէտք է սովորեցնել քանդելու, այլ շինելուց յետոյ՝ տեղափոխել արտաքին խորանարդները, ապա ներքին և այլն: Դա նշանակում է բնադատել մանկական բնաւորութիւնը, որովհետեւ փաստակար հետեանք է թողնում՝ մեքենայ դարձնելով մանուկին: Մանաւանդ անախորժ են այն արհեստական կերպով ընտրած երգերն ու պատմութիւնները, որոնք հնարւած են իսկ և իսկ այդ հետեողականութեան համար: Օգտակար կլինի ցոյց տալ երբեմն, թէ ինչպէս մի բան շինուում է միւսից. բայց բոլոր զբաղմունքները վարել նախամտածւած սխառեմով, դրականապէս անհնարին է և փաստակար:

4) 8 փոքրիկ աղիւսներ, որոնք կազմում են նոյնպէս մի մեծ խորանարդ:

5) Բաղկացած է 21 խորանարդից, 6—պրիզմայից (խորանարդը կիսած) և 12—փոքրիկ պրիզմաներից (խորանարդը 4 պրիզմայի բաժանած), ընդամենը 27 խորանարդ:

Այստեղ ամեն ինչ դարձեալ պարուրւած է միատիկակապեցութեամբ: Որովհետեւ առաջին ընծաների մէջ կային երկու ծայրեր՝ թեք և հորիզոնական գծեր, ուստի նրանց միջինը կը լինի կըր գիծը. անս այս հիման վրայ նա տալիս է պրիզմա-

ներ: Մի խօսքով, Յր. ամեն բանի մէջ, իր բոլոր զբաղմունքների մէջ ղեկավարւում է ծայրերի և միջինի օրէնքով:

Բացի ընծաներից, Յր. ունի և առանձին զբաղմունքներ. նկարչութիւն, ճիւղտաներ, թղթեր ծալել, հիւսւածք, կաւ և այլն: Ըստ Յրէօբէլեան սխառեմի, երբ մանուկը նկարեց որ և է ֆիզիկը, պէտք է ստիպել նրան նկարել երկրորդը, առաջինին բոլորովին հակառակ բան:

Ես հասկանում եմ որ մի այսպիսի պարապմունք Յր. համար մի նշանակութիւն ունէր. նա ինքը տողորւած էր խորին համոզմունքով և անում էր գիտակցաբար. բայց ո՞վ շարունակում է պարապել Յր. սխառեմով և կէտ առ կէտ հետեւում է նրան, դրանք բոլորովին անհասկանալի են: Այդպիսի մարդիկ իրենց խելքով չեն դատում:

Յրէօբէլի առաջարկած բոլոր նիւթը—խաղերն ու զբաղմունքները—անփոխարինելի են Մանկական Պարտէզներում, որովհետեւ նրանք առնւած են կեանքից, բայց մի պայմանով՝ որ նրանք մի յայտնի չափով մշակւեն, այն էլ իբրեւ բացառապէս հում նիւթ, առանց այն փիլիսոփայութեան և սուտ իմաստակութեան:

Յրէօբէլը շատ բան է արել ժամանակակից կրթութեան համար. Ռուսոյի և Պեստալոցցիի գաղափարներին նա տւեց կոնկրէտ (մասնաւոր, որոշ) արտայայտութիւն. վերջապէս նա տւեց անուն և մնայուն կեանք այն հիմնարկութեան, որի նըմանը դեռ Պեստալոցցին փափագում էր տեսնել, և բաւական հանգամանօրէն մշակեց նրա առանձին կարգ ու կանոնները: Մանկական Պարտէզ կոչւումը պէտք է մնայ ի պատիւ Յրէօբէլի:

Ի՞նչ է ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷՂԸ

Մանկութեան եղանակ, անդառնալի՝ օրեր, ի՞նչպէս կարելի է չտրել, չփայփայել մանկական յիշողութիւնները: Այդ յիշողութիւնները բարձրացնում, բարձրացնում են իմ հոգին եւ լաւագոյն գլուխը: Եւ ինձ համար:

Լ. ՏՕԼԱՏՅԱՆ

Մանկական Պարտէղը կրթական հաստատութիւն է 3-ից մինչեւ 7 տարեկան փոքրիկ մանուկների համար, առանց խնդրութեան դասակարգի, կրօնի և սեռի: Նա մի այնպիսի հիմնարկութիւն է, որ մանուկները միայն խաղում են իրար հետ, ինչպէս իրենց տանը, առանց որ և է ղեկավարի. նա նոյնպէս մի այնպիսի հիմնարկութիւն է, որ միայն նայում են մանուկների վարքին, որպէս զի շարութիւն չանեն: Մանկական Պարտէղի նպատակն է—մանուկների ֆիզիկական, մտաւոր և, հետեւապէս, բարոյական զարգացումը: Այսպիսով նա լրացնում է ընտանեկան կրթութեան պակասը (որ առաջ է գալիս զանազան պատճառներից) և միևնոյն ժամանակ պատրաստում է մանուկին դպրոց մտնելու, ուստի Մանկական Պարտէղը մի տեսակ միացնող օղակ է ընտանիքի և դպրոցի միջև: Մանկական Պարտէղը մեր մանուկներին պահպանում է կոպիտ, սոգէտ և յաճախ անբարոյական ծառաներից, անփորձ է պահում զանազան դժբախտութիւններից ու պատահարներից, շատ անգամ հեռու է պահում նրանց ընտանեկան ունայն երկպառակութիւններից, որոնք այնքան ծանր ազդեցութիւն են անում մանուկների հոգու վրայ:

Տեսնենք այժմ, թէ ինչ կարող է տալ Մանկական Պարտէղը դպրոցի համար՝ ուսումնական-կրթական տեսակէտից:

Մանկական Պարտէղը կարող է նպաստել, նախ՝ արտաքին զգայարանների զարգացման: Ո՛վ գոնէ մի անգամ դիտել է Մանկական Պարտէղը, նա անշուշտ կասէ, որ այնտեղ մանուկները շարունակ և ուշի ուշով պիտի նայեն, լսեն, կամ նկարեն և կամ կողապարեն կաւից և այլն, պէտք է անդադար վարժեցնեն իրենց արտաքին զգայարանները: Առանց արտաքին զգայարանների եռանդազին գործունէութեան մանուկների պարապմունքները Մանկական Պարտէղում չեն կարող առաջ գնալ:

Երկրորդ՝ տարրական դպրոցում մանուկներից պահանջում է, որ նրանք ընդունակ լինին քիչ թէ շատ երկար միջոց կենդրոնացած պահել իրենց ուշադրութիւնը: Ո՛վ ծանօթ է տարրական դպրոցին, նա գիտէ, որ այնտեղ մանուկները երբեմն յառաջադիմութիւն չեն անում պարապմունքների մէջ, շնորհիւ այն հանգամանքի որ վատ են լսում, ցրւած են, սովոր չեն լարել իրենց ուշադրութիւնը այնքան, որքան այդ պահանջում է սխտեմատիկական ուսումը: Սրա վերաբերմամբ Մանկական Պարտէղը կարող է իսկական ծառայութիւն մատուցանել տարրական դպրոցին: Մանկական Պարտէղում մանուկները լսում են պատմութիւններ, դրա համար հարկաւոր է արդէն մի փոքր ուշադրութիւն. պատասխանում են պարտիզպանուհու հարցերին և այսպիսով կամաց-կամաց ձեռք են բերում ուշադրութիւնը կենդրոնացնելու սովորութիւն: Սրա հետ միասին կարելի է յիշել նաև խօսելու ընդունակութիւնը: Դպրոցական ուսման համար կարևոր է գիտենալ վարժ խօսել: Մանկական Պարտէղը տալիս է այդ արեւստը, պահանջելով որ մանուկները պատմեն իրենց լսած մանկական պատմութիւնները, բացատրելով զանազան բառեր շարժական խաղերի միջոցին և ընդհանրապէս հարստացնելով մանուկների խօսակցական լեզուն: Երրորդ՝ տարրական դպրոցում մանուկները սովորում են ամենքը միասին, ենթարկւում են միևնոյն կանոններին. Մանկական Պարտէղում մանուկները սովորում են միասին աշխատել: Ի նկատի ունենալով այս բոլորը, մենք կարող ենք ասել, որ Մանկական Պարտէղի մանուկները, որոնք տարրական դպրոց են մտնում, աւելի զարգացած կլինին և աւելի յառաջադէմ, քան

այն մանուկները, որոնք Մանկական Պարտէզում չեն եղած:

Այժմ հարց. ի՞նչ պիտի անեն մանուկները Մանկական Պարտէզում և ինչո՞վ պիտի զբաղւեն:

— Այն բոլորը, ինչ որ մանուկները կարող էին անել կանոնաւոր ընտանիքում, ամենապատշաճ պայմանների մէջ:

Պարտիզպանուհին կամ մայրը ձեռքի տակ միշտ պէտք է ունենան պատրաստի նիւթ մանուկների համար:

Շատ ցանկալի են քննանկեկան մանկական պարտէզները, որոնց մէջ մի քանի ծանօթ ընտանիքների մանուկները կարողանային հաւաքւել և պարապել հմուտ պարտիզպանուհու կամ հերթակալ մօր ձեռքի տակ: (Ես կամենում եմ ասել, որ մայրերը, ցանկանալով մասնակից լինել իրենց զաւակների կրթութեան, հերթով օգնում են պարտիզպանուհուն): Ես այս դէպքում էլ առաջարկում եմ հրաւիրել մի այնպիսի անձնաւորութիւն, որը կարողանար առանց կողմնապահութեան և հաւասար վերաբերմունք ցոյց տալ դէպի բոլոր մանուկները: Որքան սակաւ է մանուկների թիւը, այնքան աւելի մեծ հնարաւորութիւն ունիք նրանց ուսումնասիրելու: Ընտանեկան մանկական պարտէզները լաւ են մանաւանդ զաւառներում, ուր չկան դպրոցներ և Մանկական Պարտէզներ: Դա յարմար է և տնտեսական տեսակէտից: Ընտանիքը շատ անգամ անկարող է վճարել վարժուհուն կամ պարտեզպանուհուն այնքան շատ, որ հնար լինի հրաւիրել քաղաքից, բայց միշտ կարելի է անել այսպէս՝ մի քանի ընտանիքներ կհաւաքւեն և մէկին կհրաւիրեն օգնելու:

Մանկակական Պարտէզը հասնում է իր նպատակին հետեւալ միջոցներով.

Գնդակ, խորանարդներից և աղիւսներից շինւածքներ, ձիապոսներ դասաւորելը, նկարել ցանցի վրայ ուղիղ և կոր գծեր, հիւսել, քանդակել, մօզայիկ, շինւածքներ կաւից, արօֆօրէտներ և շատ ուրիշ աշխատանքներ:

Բացի այդ, շարժական խաղեր երգեցողութեան հետ և պատմութիւններ:

ՄՕՐ ԿԱՄ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆՈՒՀՈՒ ԴԵՐԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶՈՒՄ

Ի՞նչ հմտութիւն է պէտք Մանկական Պարտէզի համար, ասում են շատերը. ամեն մի բարեխիղճ դայեակ կարող է գեղեցիկ կերպով զբաղեցնել մանուկներին:

Բայց հօ Մանկական Պարտէզում միայն չեն զբաղւում... Ձէ՞ որ տգէտ, բայց ազնիւ, բարոյական մօր զաւակները հիասալի են. թէև, ես կարծում եմ, ինտելիգենտ ու բարոյական մօր զաւակների և տգէտ մօր զաւակների մէջ մեծ տարբերութիւն կայ միանման պայմաններում: Ինչպէս ընտանիքի մէջ մանուկների զարգացումը, ընտանիքի ոգին, ուղղութիւնը, դաստիարակութիւնը, մի խօսքով՝ բոլոր պատասխանատուութիւնը մօր վրայ է ընկնում, նոյնպէս և Մանկական Պարտէզում բոլոր պատասխանատուութիւնը պարտիզպանուհու վրայ է: Ինչպէս մայրը ընտանիքի թագուհին է, նոյնպէս և պարտիզպանուհին պէտք է լինի պարտէզի արեգակը: Իմ կարծիքով, ինչպէս կանոնաւոր ընտանիքում մայրը պիտի ունենայ բնածին կոչում մայր-դաստիարակչուհի լինելու, նոյնպէս և Պարտիզպանուհին պիտի ունենայ կոչում, մանկական աշխարհը հասկանալու բնազդ և անկեղծ ու մեծ սէր դէպի մանուկները: Ոչ ամեն մի վարժուհի կարող է լինել պարտիզպանուհի, նոյնպէս և ամեն մի մայր չէ կարող լինել ընտանիքի կոչւած թագուհի:

Այն անձը, որը բոլորովին կոչւած չէ մանուկների շրջանում լինելու, դաստիարակութեան գործով չէ հետաքրքրւում,

կարող է լինել լաւ դաստաւում. բայց նոյն այդ պայմաններում պարտիզպանունիին ոչ միայն չի կարող լինել միջակ պարտիզպանունի, այլ միանգամայն անհանդուրժելի է Պարտէզում: Պարտիզպանունիին պէտք է ուշադրութիւն դարձնէ մանուկների թէ ֆիզիկական և թէ հոգեկան զարգացման վրայ—նրա գործունէութիւնն աւելի քնդարձակ է: Նա պէտք է ի նկատի ունենայ, որ գործ ունի ոչ թէ մէկ, այլ տասնեակ մանուկների հետ և այն՝ այնպիսի մանուկների հետ, որոնք մեծացել են բոլորովին տարբեր պայմանների մէջ: Մանուկների հետ նա պիտի լինի ջերմ, հեղահամբոյր, միատեսակ. թող պարտիզպանունիին ոչ մի բռնի չմոռանայ, որ այս փոքրիկ մանկիկները հանգամանքների շնորհիւ է միայն, որ հանւած են մայրական տաք թևերի տակից: Մանուկը կարօտ է փայփայանքի: Նա վազում է ձեզ մօտ, համբուրում կամ հէնց այնպէս վերցնում ձեր ձեռքը, շոյում է, կանգնում է ձեր առաջ, բռնում ձեր զգեստից: Պարտիզպանունիին նրանց չպէտք է ետ մղէ իրենից իր սառը դէմքով, չպէտք է վրդովի նրանց անվայել՝ շնքին փաթաթելու ձևերից: Պարտիզպանունիին կամ մայրը պէտք է ի նկատի ունենան մանուկների խառնւածքը, նրանց կազմւածքը, առողջութիւնը և հասակը: Յաճախ պատահում է, որ 3—4 տարեկան մանուկները, խաղերից և պարապմունքներից յետոյ, դիմում են ձեզ խնդրելով. «քոյրիկ, ուզում եմ քնել»: Մի ասէք. «Ի՞նչպէս կարելի է աշակերտին քնել»: Թողէք նրանց քնեն կամ պառկեն—դա նրանց համար պահանջ է: Պարտիզպանունիին պէտք է լինի ջերմ և սիրալիր մանաւանդ այն մանուկների հետ, որոնք ճնշւած, դառնացած են բախտից: Նա պիտի աշխատէ մանուկների մէջ զարգացնել բարեկամական զգացմունք և մեծերի կողմից՝ սրտազին և ներողամիտ վերաբերմունք դէպի փոքրիկները: Պէտք է ստիպել մեծերին, որ նրանց օգնեն, հազցնեն, կերակրեն և շատ անգամ նրանց պատճառով զրկեն զւարճութիւնից: Օրինակ՝ մեծերը սկսել են որ և է հետաքրքրական խաղ. փոքրիկները նստել են յատակի վրայ և տնակներ են շինում: Պարտիզպանունիին դիմում է մեծերից մէկին. «Լուսիկ, խնդրում եմ, նայիր փոքրիկներին»: Թէև Լուսիկը սաստիկ կամենում է խաղող ընկերների հետ, բայց, հաւատացէ՛ք, նստել և նայել փոքրիկ մանուկներին, «մեծ լինելը»—նրա

համար նոյնպէս մեծ զւարճութիւն է: Պարտիզպանունիին չպիտի զարգացնէ մանուկի մէջ մի հոգեկան կարողութիւնը ի վնաս միւսին: Նա պարտաւոր է լաւ հասկանալ մանուկին—և միայն այդքան, բայց ոչ զօռով զրաւել նրան: Մանուկների հետ—ոչինչ ստիպողական: Ինչպէս մանուկները—սաստիկ «ժրած» (էքստազ) բռնկներին չարչարում են իրենց մօրը, թող այդպէս էլ չարչարեն իրենց «քոյրիկին»: Մանկական Պարտէզում պարապմունքների դասաւորութիւնը ոչ թէ մանուկների համար է, այլ մօր կամ պարտիզպանունի: Պարտիզպանունիին իր ձեռքի տակ պիտի ունենայ մանուկների համար պատրաստի նիւթ: Նա պիտի յարմարւի մանուկների տրամադրութեան: Եթէ նրա մտածած զբաղմունքը համապատասխանում է մանուկների տրամադրութեան, թող սկսի, եթէ ոչ—իսկոյն և եթ թողնի: Պարապմունքները հարկաւոր է դասաւորել համաձայն տարւայ եղանակներին: Կան ձմեռւայ աշխատանքներ, ձմեռւայ խաղեր, կան գարնան, ամրան, աշնան և այլն:

Մանուկների հետ պարապելիս՝ մայրը կամ պարտիզպանունիին չպիտի շողորթորթեն կամ շատ գովեն: Ամենքի հետ լինել միատեսակ, ուժով չհարկադրել աշխատանքի, պահանջել որ կատարեն, սովորեցնել որ լրացնեն սկսածը: Լուրջ աշխատանքը—չդարձնել կատակ, յիմարաբանութիւն: Պարտիզպանունիին պիտի խոյս տայ, ըստ կարելւոյն, ամեն տեսակ պատժից. պատժի միջոց նա պիտի աշխատէ ցոյց տալ արարքի հետեւանքը: Երբ մանուկը խանդարում է միւսներին պարապել, չարութիւն է անում, կարգ ու կանոն չի ճանաչում,—չգոռալ նրա վրայ, անկիւնում չկանգնեցնել, այլ հանդարտ ձայնով խնդրել, որ միւսներին չխանդարի, կամ խնդրել, որ առժամանակ հեռանայ, մինչև որ կհանդարտւի: Լաւ կլինի, եթէ միւս մանուկներն էլ գիտակցօրէն մասնակցէին նրան հեռացնելու: Ի հարկէ, դարձեալ կրկնում եմ, առանց չափազանցութեան և կուրի տեսարանների: Ուրիշ խօսքով, վարել այնպէս, ինչպէս կվարւէինք մեծ, հասկացող մարդու հետ: Մի խօսքով, ամեն մայր կամ պարտիզպանունի թող իրենց բնաբանն ունենան Արնդտի հետեւալ խօսքերը.

«Այս հինգ-վեց տարիները, որքան էլ արագ և աննկա-

տելի անցնեն, թուում են ինձ ամենակարևոր և ամբողջ կեանքի վրայ ազդեցութիւն ունեցող տարիներ:

«Մանկութեան այս տարիներում լոյս աշխարհ է ելնում սաղմն այն բոլորի, ինչ որ մեծ է և գեղեցիկ, և տալիս է իր ծիլերը, որոնք կարծա- են քնքուշ ձեռքի, որպէս զի այդ ձեռքը կարողանայ պաշտպանել նրանց սաստիկ քամուց և վաղորդեան սառնամանիքից և մանաւանդ այն կռակտ ձեռքերից, որոնք կարող էին դիպչել նրանց և փրկաւ տալ»:

ԻՆՉՊԷՍ ԵՆ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՆ ԱՆՅԿԱՅՆՈՒՄ ԺԱՄԱ- ՆԱԿԸ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷՉՈՒՄ

Առհասարակ մանուկները գոհութեամբ են յաճախում Մանկական Պարտէզը: Թէև ոմանք առաջին երկու օրը արտասուք էլ են թափում, բայց այս մանկիկներն այնքան շուտ են ընտելանում իրենց նոր միջավայրին, որ ծնողները նրանցից մի քանիսի մասին պատմում են, թէ ինչպէս կանուխ վեր են ցատկում անկողիններից և խնդրում, որ իրենց շուտով հագցնեն, որպէս զի չլինի թէ ուշանան: Առաւօտեան մանուկները ժողովւում են ոչ միաժամանակ. ոմանք դալիս են նշանակած ժամից (9 ժ.) աւելի վաղ, միւսները — աւելի ուշ: Պարապմունքները ես դասաւորում եմ, յարմարելով տարւայ եղանակներին: Այստեղ մօտաւորապէս կնկարագրեմ, թէ տարւայ որ եղանակին և ինչպէս են մանուկներն անցկացնում ժամանակը Մանկական Պարտէզում: Կսկսեմ աշունքից, որովհետև ուսումնական տարին միշտ սեպտեմբերին է սկսւում:

Հնարագէտ մայրը կամ դաստիարակչուհին տալիս է Մանկական Պարտէզին թարմ գունաւորութիւն և պահպանում է այնտեղ անսպառելի ուրախ գործունէութիւն: Նա վաղօրօք պէտք է պատրաստ լինի, որ կարողանայ հանդիպել մանուկներին, հում նիւթ ունենալով ձեռքի տակ:

Մանկական Պարտէզի առաջին բարեյաջող պայմանն է — իսկական պարտէզը: Մանկական Պարտէզն առանց պարտէզի նոյնն է, ինչ որ բոյսն առանց օդի: Այստեղ, հարաւում Մանկական Պարտէզի մանուկները հնարաւորութիւն ունին տարւայ մեծ մասը անցկացնել Պարտէզում: Իսկ եթէ հանգամանքները

չեն ներում պարտէզ ունենալ, այն ժամանակ անհրաժեշտ է աշխատել, որ Մանկական Պարտէզի բնակարանն անպայման ունենայ մեծ բակ: Թէ պարտիզպանուհու և թէ մանուկների համար շատ ծանր է լինում, երբ հարկը ստիպում է նրանց տարւայ մեծ մասն անցկացնել նեղ սենեակների մէջ կամ պատշգամբներում: Մանուկներին ազատութիւն են տալիս, բայց դա ինչ ազատութիւն է. երբ տեղ չկայ վազվզելու, խաղալ անկարելի է: Խօսք չկայ, որպէս զի այս ճիշերն ու աղմուկը չկանեն թոյլ մանուկներին, մայրը կամ պարտիզպանուհին ստիպած են լինում շատ անգամ խառնել նրանց խաղերի մէջ, կազմել ընդհանուր — պարտաւորիչ խաղեր, կարգ ու կանոն և խաղաղութիւն պահպանելու համար — և այսպիսով զրկել նրանց ազատութիւնից՝ ինքնուրոյն շարժողութիւնից: Բախում կամ պարտէզում ամենափոքր մանուկների համար պատրաստւած է աւագի լեռնակ: Հէնց այդտեղ էլ — փոքրիկ փայտէ սայլակներ, որպէս զի այդ աւագը կրեն պարտէզը, ցանեն ծառուղիների մէջ կամ տուն շինեն, որ արդէն մեծերի գործն է: Դրա հետ միասին կայ այնտեղ տաշեղների մի ամբողջ կոյտ, որից օգտւում են կամուրջների համար՝ աւագեայ տներ կամ տանիքներ շինելիս և այլն: Աղիւսի կտորտանքը նրանք փշրում են բաւականութեամբ և կարմիր աւագը շաղ են տալիս ամբողջ բակում կամ պարտէզում: Դպրոցի մանուկները, որ և իցէ շինութիւն կառուցանելիս՝ յաճախ վարձում են մշակներ Մանկական Պարտէզի մանուկներից: Վերջինները հաճութեամբ են կատարում նրանց բոլոր պահանջները — ցեխ շաղախել, աւագ կրել, տաշեղներ ժողովել, ծաղիկներ բերել, մանրացնել աղիւս և այլն: Մի անգամ հարկաւոր եղաւ բակի մէջ առու անցկացնել. դպրոցի մանուկները Մանկական Պարտէզի մանուկների օգնութեամբ այնպիսի հմտութեամբ շինեցին առուն և սալայատակեցին բակը՝ աւագով ծածկելով, որ վարպետը զարմացած էր նրանց ճարպիկութեան վրայ:

Աշնանը առատ են լինում պտուղներն ու ծաղիկները, հետեւապէս, մայրը կամ պարտիզպանուհին, առանց մահուդեայ, գոյնգոյն գնդերի, համարձակ կարող են ծանօթացնել մանուկներին ծաղիկների հետ՝ նոյն իսկ բնական ծաղիկների վրայ:

Ես կարծում եմ, ինքը բնութիւնն այնքան նիւթ է տալիս,

որ բնաւ կարիք չկայ քրքրել գրքերը, մի յարմար պատմութիւն գտնելու համար: Ոչ մի գիրք, ոչ մի գեղարւեստական գունատիպ պատկեր չեն կարող փոխարինել այս պարտէզը: Բոյսեր, պտուղներ նայելը, միջատներ դիտելը, բոլոր շրջապատը յառուցանում է նրանց մէջ մտածողութիւն և զրոյցներ: Երբ ամենքը հաւաքւում են, պարտիզպանուհին նրանց կանչում է, իրար ետեւից կարգով կանգնեցնում և այսպէս ուղեորւում է նրանց հետ դէպի դահլիճ կամ պատշգամ, ուր սկսում են քայլընթացը այլ և այլ ձևերով, երգում, խաղում են և ապա գնում են սենեակ պարապելու: Երգեցողութիւնը և շարժողական խաղը մօր կամ պարտիզպանուհու ղեկավարութեամբ չեն կրկնւում ամեն օր, որպէս զի մանուկները չձանձրանան: Շատ անգամ էլ նրանց կանգնեցնում ենք զոյգ-զոյգ և խնդրում ուղղակի գնալ և սկսել պարապմունքը: Եթէ Մանկական Պարտէզը երկու բաժանմունք ունի, մանուկներին դասաւորում են ըստ երկու բաժանմանց: Մանուկներին դասաւորելիս՝ երբեմն մի այսպիսի խօսակցութիւն է տեղի ունենում. «Օնիկին ես կրկանեցնեմ Ռուբէնի ետեւ, իսկ Հմայեակին — Վահակի առաջ, Ամօին — Օնիկի և Լուսիկի մէջտեղը» և այլն: Այսպիսի խօսակցութիւնները ծանօթացնում են մանուկին (բացի անձանց անուններից) նախդիրների նշանակութեան և նրանց գործածութեան հետ: Կարելի է երբեմն խօսք բանալ նաև թւերի մասին. «Քանի զոյգ էք և որքան մանուկներ»: «Այսօր երկուսով աւելի էք երեկանից»: «Ի՞նչքան էիք երէկ»:

Քայլընթացի ժամանակ մանուկներին դասաւորում են երկու-երկու, երեք-երեք, չորս-չորս: Հարցնում են. «Տղայքը որքան են»: «Աղջկերքը որքան»: «Ընդամենը քանի՞ երեխայ» և այլն:

Քայլընթացի միջոցին (որ մանուկները շատ են սիրում) խօսակցութիւն է բացւում եղանակի մասին: Դիտելով եղանակի ամեն օրւայ փոփոխութիւնները, ձմրան, գարնան, ամրան և աշնան, մանուկը ոչ միայն ճիշտ տպաւորութիւններ է ստանում և պարզ հասկացողութիւն կազմում տարւայ եղանակների մասին, այլ և ձեռք է բերում ընդունակութիւն — նշմարել եղանակների ամենաչնչին փոփոխութիւնները:

«Հայրիկս առում է, որ սարերում արդէն ձիւն կայ և որ

մեզ մօտ էլ շուտով ձիւն կլինի», ասում է մանուկներից մէկը: — Իսկ ես այսօր առաւօտեան տանիքի վրայ ձիւն տեսայ, ընդհատում է նրան միւսը: «Դա ձիւն չէ, այլ եղեամ», նկատում է պարտիզպանուհին:

Այս տեսակ խօսակցութիւնները ոչ միայն թոյլ են տրւում Մանկական Պարտէզում, այլ և խրախուսւում են: Այսպիսի խօսակցութիւններն ամաչկոտ և երկչոտ մանուկների լեզուն բաց են անում, վարժեցնում են խօսելու նրանց, ովքեր լուռ չեն խօսում, և ծնեցնում են մանուկների մէջ պարզութիւն՝ պարտիզպանուհու վերաբերմամբ: Շատ անգամ նրանցից մէկն ու մէկը, օրինակ՝ ասում է, թէ երէկ երեկոյեան տեսաւ լուսինը: մայրը կամ պարտիզպանուհին մանուկների ուշադրութիւնը դարձնում է նրա տեսքի, մեծութեան, գոյնի, ծագման ժամանակի վրայ և այլն: Բայց այս բոլորն, ի հարկէ, ոչ թէ մի անգամից, այլ ամբողջ տարւայ ընթացքում:

Պարտիզպանուհին յաճախ խօսք է բաց անում մանուկների զգեստի, գոյնի մասին և այլն: Կամ հարցնում է, թէ ի՞նչ են արել երէկ տանը: Քայլընթացի միջոցին պարտիզպանուհին պահանջում է, որ մանուկներն ընթանան չափածոյ քայլաձևով:

Այսպիսի չափածոյ քայլաձևն անհրաժեշտ է, որպէս զի մանուկները, զարնանային որ և է յուզիչ խաղից յետոյ, անմիջապէս չվազեն դէպի պարապմունքը, այլ հանգիստ առնեն: Բացի այդ, քայլաձևը ոչ միայն տալիս է ամեն մի մանուկին չափի զգացմունք և շարժողութիւնների ներդաշնակութիւն, այլ և սովորեցնում է մանուկներին, թէ ինչպէս անձնական յօժար կամքով կառավարեն իրենց շարժողական օրգանները: Պատահում են մանուկներ, որոնք երկար ժամանակ չեն կարողանում գտնել չափը (տաքտ): Մերթ դանդաղ, մերթ արագ քայլաձևը տալիս է մանուկին ճարպիկութիւն, որ անհրաժեշտ է ամբողջ մարմնի կանոնաւոր շարժողութեան համար, և միևնոյն ժամանակ մարմնի մկանունքները կառավարելու կարողութիւն: Քայլաձևի միջոցին երբեմն համարում են, մէկ, երկու, մէկ, երկու, մի աջ, մի ձախ...

Մանուկները շատ անգամ հարցնում են, «ի՞նչ պիտի անենք այսօր»:

Մայրը կամ պարտիզպանուհին ասում է երբեմն, «Դուշա-

կեցէք ինքներդ. ես չեմ ասի»: Պատահում է և այնպէս, որ աշխատանքը պատրաստում է մանուկների հետ և բացատրում է, թէ ի՞նչ պիտի անեն: Երբեմն էլ պատահում է որ նորեկ մանուկները քաշւում են մի կողմ և չեն կամենում քայլընթացին մասնակցել: Այդպիսիներին չպէտք է ստիպել, թէկուզ դա տեւէր մի ամբողջ ամիս: Մանուկը կնայի, կնայի և յետոյ ինքն ուրախութեամբ կուգենայ մասնակցել: Նրանցից շատերը պարապմունքների ժամանակ չեն մտնում դասատուն, կանգնում են լուսամտի մօտ և նայում: Ուշադրութիւն մի դարձրէք. կը տեսնէք, որ կնայի երկար և յետոյ ինքը կգայ կնստի ձեզ մօտ և կխնդրի իրեն մի որ և է աշխատանք տալ: Աշխատանքները պէտք է վարել ոչ թէ սխառմով, ոչ թէ յայտնի օրինակներով, այլ այնպէս, որ նրանք կարողանան զրգել դէպի ստեղծագործութիւն, յարուցանել ինքնուրոյն գործունէութիւն: Սխառմը կարող է մեքենայ դարձնել այս կամ այն անգարգացած մանուկին:

Պարապմունքների ժամանակ մանուկներին չպէտք է շատ հարցեր տալ և ոչ էլ սովորեցնել նրանց անմիտ և անհիմն հարցերի: Ես գիտեմ ծնողներ, որոնք մանուկների բոլոր անտեղի հարցերին՝ «Այս ի՞նչ է. «Իսկ ա՞յս», «Իսկ այս ինչից է», «Իսկ նա ինչի՞ համար է» — ոչ միայն համբերութեամբ պատասխանում են, այլ և սկսում են ամեն ինչ մանրամասնօրէն և մինչև անգամ զիտնականօրէն բացատրել փոքրիկ մանուկին, որը, բոլորովին չլսելով նրանց բացատրութիւնները, շարունակում է անվերջ ուրախօծել իր հարցերով. «Իսկ ա՞յս. իսկ ա՞յս» և այլն: Դա նշանակում է մանուկների հետ զրոյց անելիս չափ ու սահման չճանաչել և ստեղծել մի տեսակ պնդազուլիներ: Հէնց որ մանուկներն աւարտում են աշխատանքը, ամենքը կարգի են բերում սենեակը. յետոյ իւրաքանչիւրը վերցնում է իր աշխատանքը և դնում իր քսակի կամ տփի մէջ և կամ մոցնում ընդհանուր ալբոմը, որը քիչ-քիչ լցւում է զանազան աշխատանքներով: Պարապմունքներից առաջ մանուկներից մէկը նշանակւում է հերթապահ ամբողջ օրով. նա դեկավարում է քայլընթացը, շարժական խաղը և պարապմունքի ժամանակ բաժանում է տետրակները, մատիտները, մի խօսքով՝ կառավարում է դասատունը:

Նախաճաշիկին հերթապահը, իբրև «մեծ», նստում է փոք-

ընկ աթոռի վրայ մանուկները դիմաց և տալիս է սւամ ինչ հարկաւոր է: Մանուկներն այնպէս սիրում են հերթապահութիւնը, որ ամեն մէկը անհամբերութեամբ սպասում է իր հերթին: Դանդաղկոտ, անտարբեր, բնաւորութիւնից զուրկ մանուկը միշտ դիմում է իր մօր կամ պարտիզպանուհու օգնութեան, այն ինչ ժիր և ուժեղ կամքի տէր մանուկներն են անց են կացնում օրը դերազանց կերպով: Կարգապահութիւնն օրինաւորութիւն է: Նստակեաց պարապմունքը տեւում է քսան բոլէից ոչ աւելի: Շատ անգամ մանուկները խնդրում են թոյլ տալ իրենց աւելի երկար մնալ, որպէս զի անպատճառ աւարտեն իրենց աշխատանքը, ի հարկէ մայրը կամ պարտիզպանուհին հաճութեամբ պիտի թոյլատրեն նրանց և խստիւ չհետեւն յայտնի կանոններին, թէ աւաճ է 20 բոլէ, ուրեմն իբր թէ աւելին անկարելի է: Թո՛ղ չմոռանան, որ նրանք կենդանի էակներ են և ոչ թէ մանրէշներ: Պարապմունքներից յետոյ մանուկներին տրուում է ազատութիւն 15—20 բոլէ: Խիստ կարգապահութեան և կանոնաւոր պարապմունքի հետ միասին կատարեալ ազատութիւնն անհրաժեշտ է, որպէս զի մանուկը սովորի, թէ ինչպէս կարելի է օգտուել ազատութիւնից: Այս միջոցին մանուկները կամ խաղալիքներն են վերցնում, կամ աննպատակ վազվզում են ետ ու առաջ, կամ վազում իրար ետևից, կամ նըստում են մի անկիւնում ու կահ-կարասիքից զանազան շինութիւններ են կառուցանում, կամ ոստոստում են,—այս ժամանակը նրանց կատարեալ տրամադրութեան տակ է: Դա միջոց է տալիս նրանց արտայայտելու իրենց ցանկութիւնները, ձգտումները, հակումները, համակրութիւնները և այլն:

Այնուհետև մանուկները կանգնում են գոյգ-գոյգ և գնում են նախաճաշիկ անելու: Իւրաքանչիւրը տանում է կողովի մէջ դրած կամ փոքրիկ անձեռոցիկի մէջ իր ձեռքով փաթթած նախաճաշիկը: Հերթապահը կարգով նստեցնում է բոլոր մանուկներին և յետոյ ինքն է նստում: Նախաճաշիկի ժամանակ մայրը կամ պարտիզպանուհին խնդրում են նրանց, որ չխօսեն, չըծիծաղեն ուտելիս, որովհետև հացի կտորտանքը կամ ուրիշ բան պատահամբ կարող է թռչել շնչափողը և սաստիկ հազ առաջացնել: Ինչպէս պարապմունքների, նոյնպէս և նախաճաշիկի միջոցին մայրը կամ պարտիզպանուհին մի անգամ ընդ միշտ

զգուշացնում է մանուկներին. «Մանուկներ, երբ ես կսկսեմ բաժանել ձեր աշխատանքները կամ նախաճաշիկը, ձեռքներդ ձեր ետև պահեցէ՛ք, ապա թէ ոչ նրանք ձեզ կխանգարեն»:

Այսպէս պէտք է անել այն պատճառով, որ նրանք սիրում են իրար գլխից բռնել, հարեաններին կցմտել, և եթէ ուրիշ բան չեն գտնում անելու, ձեռնահարում են պատառաքաղերը, դանակները, շուռ ու մուռ են տալիս ավանդները և այլն: Միայն բացառիկ դէպքերում կարելի է թոյլ տալ նախաճաշիկները փոխանակել իրար հետ: Ամեն մէկը պէտք է ուտէ իր նախաճաշիկը: Ի հարկէ եթէ մէկն ու մէկը որ և է պատճառով մոռացել է նախաճաշիկ բերել, նրան տալիս են կամ դպրոցից կամ, ով շատ է բերել, խնդրում են նրանից բաժին հանել միւսին: Մեծ մասամբ մանուկները բաւականանում են իրենց նախաճաշիկով: Այսպիսով մանուկները կամաց-կամաց սովորում են ժողովակութեան: Զպէտք է թոյլ տալ, որ մանուկները քաղցրաւենիքներ բերեն իրենց հետ, որպէս զի միւս մանուկներին չգայթակղեն: Իսկ եթէ մէկն ու մէկը բերել է, հարկաւոր է ստիպել, որ նա բաժանի այնպէս, որ ամենքին էլ ընկնի: Մանկական Պարտէզում աղօթք չէ պահանջում ոչ ուսումնա սկսելուց և ոչ նախաճաշիկից առաջ: Նախաճաշիկից յետոյ պարտիզպանուհին դիմում է մանուկներին. «Վեր կացէ՛ք, խաչակնքեցէ՛ք, գլուխ տէ՛ք»: Նախաճաշիկից յետոյ բոլոր մանուկները (գարնանը, ամառը և աշնանը) ընդհանուր խաղի և աշխատանքի համար ժողովւում են պարտէզում, իսկ ձմեռը—գահլիճում կամ ձեմէլիքում: Նրանք թողնւած են բոլորովին իրենց կամքին: Պարտէզում մանուկներին յատկացնում են ածուներ, բայց ոչ իւրաքանչիւրին մի հատ, ինչպէս պահանջում է Ֆրէօբէլը, այլ մէկը—մի ամբողջ խմբին: Այս ընդհանուր աշխատանքների մէջ դարմանալի կերպով արտայայտւում է մանուկի բնաւորութիւնը: Մանուկներն իրենց ցանկութեամբ բաժանւում են խմբերի: Նրանցից ամեն մէկը, ով գտնում է մեխ, խողովակ, թիթեղեայ տուփ, մի խօսքով իր որսը բերում է իր խմբի համար: Շատ անգամ նրանք շինում են պարտէզում տներ, մարազներ, ձիանց գոմեր, արհեստանոց, գործարան: Աւելի մեծ, դպրոցական մանուկները կարող են ունենալ աղիւսի փոքրիկ գործարան. տախտակից շինելով աղիւսի կաղապարը, մանուկները ցեխից աղիւս-

ներ են շինում, չորացնում արևի տակ և յետոյ թրծում փոքրիկ փոսի մէջ: Մանկական Պարտէզի մանուկները կարող են օգտուել այս գործարանից՝ տներ, կամուրջներ և այլ բաներ շինելու համար: Որ այս խաղերը և աշխատանքները բարոյական ազդեցութիւն են ունենում մանուկների վրայ, այդ ցոյց է տալիս, օրինակ, հետեւեալ ֆակտը:

Կուլարար Օնիկին ընկերները մի անգամ չկամեցան մի բանում զիջում անել: «Է՛հ, կորէք, ես ձեր ընկերը չեմ. տէք իմ բաները, ես գնում եմ»: Եւ ահա վերցնելով իր բոլոր ունեցած-չունեցածը՝ խողովակը, կոտրած կուժը, ցնցուղը, մեր ըմբոստը հեծնում է իր փայտէ ձին և անցնում բոլոր խմբերի մօտով: «Տղերք, ընդունեցէք ինձ ձեր մէջ, ես կուեցի ընկերներիս հետ»: Յիշում եմ՝ ես այնպէս հետաքրքրեցի նրա վիճակով, որ սկսեցի հետեւել, թէ ինչ կլինի: Մանուկների խումբակը ետ քաշեց մի կողմ և սկսեցին խորհուրդ անել: Ոմանք համաձայն էին նրան ընդունել, որովհետեւ նա շատ լաւ բաներ ունէր. իսկ միւսները գտնում էին, որ նա սիրում է ծեծել, կուլարար է, նրան չարժէ ընդունել: «Հէնց որ մտնի մեր մէջ, մեր բոլոր բաները կխլի, մեզ էլ կքշի», ասում էին նրանք: Օնիկին մերժեցին: Այսպէս նա բաներն առած՝ ճանապարհորդեց երկու-երեք օր և վերջապէս վերադարձաւ ընկերների մօտ մեղայականով: Պարտէզում մանուկները մեծ մասամբ իրենք են կազմում խաղերը: Ի հարկէ լաւ կլինի, եթէ երբեմն մայրը կամ պարտիզպանունին էլ մասնակցեն խաղին: Մի անգամ թո՛ղ նա ինքը առաջարկի մի որ և է խաղ և ինքը լինի խաղի կենդրոնը, միւս անգամ թո՛ղ մանուկներից թոյլտուութիւն խնդրի նրանց հետ խաղալու, երբ խաղը հնարում են նրանք:

«Ես էլ, ես էլ պիտի խաղամ ձեզ հետ», ասում է մայրը կամ պարտիզպանունին և միւս ընկերների պէս միանում է նրանց հետ: Այս պարզութիւնը մանուկներին շատ մօտեցնում է նրա հետ: «Դէ, լաւ», ասում է խաղի գոհ դեկավարը. «բայց դուք գայլ պիտի լինէք»:

Առնանք մանուկները ժողովում են սերմեր, մաքրում են ծառուղիները, մի կոյտի մէջ հաւաքելով դեղին տերևները, փշերից շինում են պսակներ, անցկացնելով նրանց մէջ կարմիր և դեղին տերևներ: Իսկ եթէ Մանկական Պարտէզը պար-

տէզ չունի, այն ժամանակ, որքան էլ փոքր լինի բակը, պէտք է աշխատել նրանց համար փոքրիկ պարտէզ շինել բակում: Մանուկները տեսնում են, որ պարտիզպանը կտրում է ծառերից չորացած ճիւղերը, դիտում և հարցնում են. «Ինչո՞ւ է կտրում. մի՞թէ ծառը չի փչանայ» և այլն: Մանուկներն արդէն պատրաստ կանգնած են. նրանք գիտեն, որ պարտիզպանը կտրի ճիւղերը, իսկ մնացածը նրանց գործն է: Լծւում են 3—4 հոգի և տանում այնտեղ, ուր կասեն:

Գարնանը մանուկները ցանում և կարգի են բերում պարտէզը: Մայրը կամ պարտիզպանունին նրանց հետ միասին ցանում է բանջարեղէն, հատիկներ այն նպատակով, որ նրանք կարողանան հետեւել սերմերի աճման ընթացքին և, որքան կարելի է, շուտ տեսնեն իրենց աշխատանքների արդիւնքը:

Ամառը մանուկները քաղում են պտուղները, մաքրում մօր կամ պարտիզպանունու օգնութեամբ և չորացնում են ձմեռայ համար:

Գազանները երևում են նրանց պարտէզում սովորաբար ամառը: Երևում են ձագարներ, կրիաներ, բազէ, բուն, ցինը, իսկ աւազանում ձկներ: Լաւ կլինի Մանկական Պարտէզի մօտ ունենալ հաւանոց, գոմ, ուր նրանք կարողանային տեսնել տընային կենդանիներ և թռչուններ:

Զմեռը, երբ անձրևները և ցրտերը թոյլ չեն տալիս մանուկներին դուրս գալ բակը կամ պարտէզը, մնում է բաւականալ սենեակներով և ճեմելիքով: Այնտեղ վաղօրօք պէտք է պատրաստի ունենալ խաղալիքներ՝ հոլ, գնդակ, կեգլի և այլն: Բացի այդ, հարկաւոր է ունենալ մեծ քանակութեամբ խորանարդներ, աղիւսներ, որոնցով մանուկները հաճութեամբ օգտւում են ընդհանուր շինութիւններ կառուցանելիս: Նրանք ամենքը միասին շինում են, օրինակ՝ յաղթական կամարներ և զոյգ-զոյգ կանգնելով երգեցողութեամբ անցնում են այդ կամարների տակից: Այդպիսի շինութիւններ հնարում է սովորաբար մեծ մանուկներից մէկն ու մէկը և ամենքին գրաւում իր ետեւից:

Մարմնամարզական գործիքներից լաւ կլինի ունենալ դահլիճում կամ պատշգամբում տրապեցիա և ձող (փայտից կամ հաստ պարանից), որպէս զի մանուկները կարողանան նրա վրայ

բարձրանալ և իջնել: Ամառը և դարնանը մարմնամարզական գործիքները՝ սանդուխ, ձող, տրապեցիա, ձօձ,— շինուում են բա-
կում: Ես ինքս անձամբ հակառակ եմ, որ թոյլ տան մանուկ-
ներին անդադար օգտուել այդ գործիքներից: Կան այնպիսի մա-
նուկներ, որ ընդունակ են ամբողջ օրեր կախած մնալ գործի-
քի վրայ և միակերպ օրօրելով հասցնել իրենց քնէած դրու-
թեան: Փոքրիկ մանուկների մարմնամարզութեան վրայ ես նա-
յում եմ, իբրև ժամանցի— գլաբճութեան, բայց ոչ իբրև օգտա-
կար վարժութեան վրայ: Ամենօրատակար և գլաբճալի մարմ-
նամարզութիւնը— լեռնակն է, որ սիրելի է ամեն մի հասակի
մանուկին: Նրանք բարձրանում են լեռնակի վրայ և մուհաջառ-
ներից բռնելով վերից սահում են դէպի ցած: Շատ անգամ
էլ երկուսով նստում են փոքրիկ գորգի վրայ և ցած զլորում:

Ժամը մէկին մանուկները դարձեալ գնում են պարապմուն-
քի: Հերթապահը մանուկներին դարձեալ կանգնեցնում է դոյգ-
դոյգ, ընթանում է նրանց հետ՝ ձեռքերով տալով չափը (տաքտ),
կամ երգում է որ և է երգ, չափը ոտներով տալով: Ետոյ իր
ընկերներին տանելով սենեակ՝ նստեցնում է նրանց իրենց
տեղերը— փոքրիկներին (3—4 տ.) առանձին և մեծերին (5—
6 տ.) առանձին: Մանուկները նստում են փոքրիկ սեղանների
առաջ, նստարանների վրայ, իսկ պարտիզպանունին կամ մայրը
տալիս է նրանց որ և է պարապմունք: 3—4 տարեկան մանուկ-
ների հետ պարապմունքները պէտք է վարել բոլորովին ուրիշ
կերպ: Սրանց վերաբերմամբ մի առանձին խիստ կարգապահու-
թիւն հարկաւոր չէ: Ահա նրանց զբաղմունքները. կաւից բաներ
կաղապարել, մեծ յուլունքներ շարել, շինութեան համար խո-
րանարդներ, անօթներ, կահ-կարասի, փայտէ խաղալիքներ դա-
սաւորելը, մի տփից միւսը ծովային ոտարէներ և մանր բարեր
ածել և թափելը և այլն:

Բացի այդ, ցոյց տալով մեծերի պարապմունքները, ես կը-
յիշատակեմ, թէ ինչպէս պէտք է վարել այդ պարապմունքները
փոքրիկների հետ: Ձմեռը բոլոր աշխատանքները ցանկալի է
կատարել տօներին, տօնածառից առաջ. տփեր, կողովներ, ծա-
ղիկներ, բոնբոնիերկաներ և այլն: Տօնածառի պատրաստութեան
այս աշխատանքներին մասնակցում են և փոքրիկները. գոյնզգոյն
թղթից կամ արծաթեայ և ոսկի թերթիկներից նրանք շինում

են շղթաներ: Լաւ կլինի երբեմն խնդրել փոքրիկներին, որ մե-
ծերին օգնեն՝ վրձիններ բերեն, մատիտներ տանեն և այլն:
Փոքրիկ մանուկներին օգտաւէտ կլինի նոյնպէս ցոյց տալ նը-
կարներ: Դիտելով կենդանիներին, նրանք սկսում են խմբով
երգել կենդանիների վերաբերեալ յարմար երգեր, առանց մօր
կամ պարտիզպանունի խնդրքին սպասելու: Օրինակ՝ հէնց որ
մայրը կամ պարտիզպանունին ցոյց են տալիս բաղն իր բաղնիկ-
ներով, նրանք իսկոյն սկսում են երգել՝ «Բաղնիկ, բաղնիկ, կար-
միր թաթիկ» և այլն: Բացի այդ, լաւ կլինի մեծ մանուկներին
խնդրել, որ նրանք պատկերներ կտրեն փոքրիկների համար և
տան նրանց՝ տետրակներին մէջ կպցնելու: Մանուկները շատ
են սիրում իրենց աշխատանքները տուն տանել: Առաջին դա-
սին, երբ նրանց նիւթեր են բաժանում և դեռ յայտնի չէ, թէ
ինչ պիտի անեն, նրանք իսկոյն հարցնում են. «Մյս մենք տո՞ւն
պիտի տանենք»: Բայց չի կարելի միշտ թոյլ տալ, որ աշխա-
տանքները տուն տանեն: Լաւ է, երբ բոլոր աշխատանքները
հաւաքւում են, Ետոյ կիսամեակի կամ տարւայ վերջում մա-
նուկը, աչքի անցնելով իր գործերը, մտքերի համակցու-
թեամբ յիշում է— այն բոլորը, ինչ որ կապւած է այս կամ
այն աշխատանքի հետ: Կան ճշտապահ մանուկներ, որոնք
խնամքով պահում են Մանկական Պարտէզի՝ իրենց բոլոր աշ-
խատանքները, բայց կան և այնպիսիները, որոնք իսկոյն ընծա-
յում են ուրիշներին կամ փչացնում են: Վերջին դէպքում հար-
կաւոր է դրա վրայ լուրջ ուշադրութիւն դարձնել, երբեմն
զրկել աշխատանքից և ասել: «Միևնոյն է, դու իսկոյն կապարու-
տես»: Շատ անգամ պարապմունքների ժամանակ, երբ, օրի-
նակ, գործում են կամ փորագրում և այլն, ճարպիկ և ժիր մա-
նուկները վերջացնում են աշխատանքը միւսներից աւելի վաղ:
Պէտք է սովորեցնել նրանց օգնել թոյլերին: «Մարիամ, դու վեր-
ջացրի՞ր քո աշխատանքը, օգնիր Սիրանին»: Մանուկներից ոմանք
օգնում են ուրախութեամբ, բայց եսասէր և ծոյլ մանուկները
մեծ մասամբ հրաժարւում են իրենց ընկերներին օգնել: Չպէտք
է նրանց ստիպել խրատներով և բռնութեամբ: Աւելի լաւ է
անսկատելի կերպով նրանց վրայ առանձին ուշադրութիւն
դարձնել, կանչել իբր թէ իրեն օգնելու, և այնպիսով աստի-
ճանաբար սովորեցնել նրանց օգնել ընկերներին: Մանուկները

բարձրանալ և իջնել: Ամառը և զարնանը մարմնամարզական գործիքները՝ սանդուխ, ձող, տրապեցիա, ճօճ,— շինուում են բակում: Ես ինքս անձամբ հակառակ եմ, որ թոյլ տան մանուկներին անդադար օգտուել այդ գործիքներին: Կան այնպիսի մանուկներ, որ ընդունակ են ամբողջ օրեր կախած մնալ գործիքի վրայ և միակերպ օրօրուելով հասցնել իրենց քննած զրութեան: Փոքրիկ մանուկների մարմնամարզութեան վրայ ես նայում եմ, իբրև ժամանցի— գլաբժութեան, բայց ոչ իբրև օգտակար վարժութեան վրայ: Ամենօրտակար և գլաբժալի մարմնամարզութիւնը— լեռնակն է, որ սիրելի է ամեն մի հասակի մանուկին: Նրանք բարձրանում են լեռնակի վրայ և մոհաշառներին բռնելով վերին սահման են դէպի ցած: Շատ անգամ էլ երկուսով նստում են փոքրիկ գորգի վրայ և ցած զլորւում:

Ժամը մէկին մանուկները դարձեալ գնում են պարապմունքի: Հերթապահը մանուկներին դարձեալ կանգնեցնում է զոյգ-զոյգ, ընթանում է նրանց հետ՝ ձեռքերով տալով չափը (տաքա), կամ երգում է որ և է երգ, չափը ոտներով տալով. յետոյ իր ընկերներին տանելով սենեակ՝ նստեցնում է նրանց իրենց տեղերը— փոքրիկներին (3—4 տ.) առանձին և մեծերին (5—6 տ.) առանձին: Մանուկները նստում են փոքրիկ սեղանների առաջ, նստարանների վրայ, իսկ պարապմունքին կամ մայրը տալիս է նրանց որ և է պարապմունք: 3—4 տարեկան մանուկների հետ պարապմունքները պէտք է վարել բոլորովին ուրիշ կերպ: Սրանց վերաբերմամբ մի առանձին խիստ կարգապահութիւն հարկաւոր չէ: Ահա նրանց զբաղմունքները. կաւից բաներ կաղապարել, մեծ յուլունքներ շարել, շինութեան համար խորանարդներ, անօթներ, կահ-կարասի, փայտէ խաղալիքներ դասաւորելը, մի տիւր միւսը ծովային ոստրէներ և մանր բարեր ածել և թափելը և այլն:

Բացի այդ, ցոյց տալով մեծերի պարապմունքները, ես կը յիշատակեմ, թէ ինչպէս պէտք է վարել այդ պարապմունքները փոքրիկների հետ: Ձմեռը բոլոր աշխատանքները ցանկալի է կատարել տօներին, տօնածառից առաջ. տիւր, կողովներ, ծաղիկներ, բոնբոնիւրեկներ և այլն: Տօնածառի պատրաստութեան այս աշխատանքներին մասնակցում են և փոքրիկները. գոյնզգոյն թղթից կամ արծաթեայ և ոսկի թերթիկներից նրանք շինում

են շղթաներ: Լաւ կլինի երբեմն խնդրել փոքրիկներին, որ մեծերին օգնեն՝ վրձիններ բերեն, մատիտներ տանեն և այլն: Փոքրիկ մանուկներին օգտաւէտ կլինի նոյնպէս ցոյց տալ նրկարներ: Դիտելով կենդանիներին, նրանք սկսում են խմբով երգել կենդանիների վերաբերեալ յարմար երգեր, առանց մօր կամ պարապմունքի խնդրելի սպասելու: Օրինակ՝ հէնց որ մայրը կամ պարապմունքին ցոյց են տալիս բազն իր բազիկներով, նրանք իսկոյն սկսում են երգել՝ «Բազիկ, բազիկ, կարմիր թաթիկ» և այլն: Բացի այդ, լաւ կլինի մեծ մանուկներին խնդրել, որ նրանք պատկերներ կտրեն փոքրիկների համար և տան նրանց՝ տետրակների մէջ կպցնելու: Մանուկները շատ են սիրում իրենց աշխատանքները տուն տանել: Առաջին դասին, երբ նրանց նիւթեր են բաժանում և դեռ յայտնի չէ, թէ ինչ պիտի անեն, նրանք իսկոյն հարցնում են. «Այս մենք տո՞ւն պիտի տանենք»: Բայց չի կարելի միշտ թոյլ տալ, որ աշխատանքները տուն տանեն: Լաւ է, երբ բոլոր աշխատանքները հաւաքւում են, յետոյ կիսամեակի կամ տարւայ վերջում մանուկը, աչքի անցնելով իր գործերը, մտքերի համակցութեամբ յիշում է— այն բոլորը, ինչ որ կապւած է այս կամ այն աշխատանքի հետ: Կան ճշտապահ մանուկներ, որոնք խնամքով պահում են Մանկական Պարտէզի՝ իրենց բոլոր աշխատանքները, բայց կան և այնպիսիներ, որոնք իսկոյն ընծայում են ուրիշներին կամ փչացնում են: Վերջին դէպքում հարկաւոր է զրա վրայ լուրջ ուշադրութիւն դարձնել, երբեմն զրկել աշխատանքից և ասել: «Միկնոյն է, դու իսկոյն կպատրուես»: Շատ անգամ պարապմունքների ժամանակ, երբ, օրինակ, գործում են կամ փորագրում և այլն, ճարպիկ և ժիր մանուկները վերջացնում են աշխատանքը միւսներից աւելի վաղ: Պէտք է սովորեցնել նրանց օգնել թոյլերին: «Մարիամ, դու վերջացրիր քո աշխատանքը, օգնիր Սիրանին»: Մանուկներից ոմանք օգնում են ուրախութեամբ, բայց ետսէր և ծոյլ մանուկները մեծ մասամբ հրաժարւում են իրենց ընկերներին օգնել: Զպէտք է նրանց ստիպել խրատներով և բռնութեամբ: Աւելի լաւ է աննկատելի կերպով նրանց վրայ առանձին ուշադրութիւն դարձնել, կանչել իբր թէ իրեն օգնելու, և այսպիսով աստիճանաբար սովորեցնել նրանց օգնել ընկերներին: Մանուկները

այսպիսով սովորում են յարգել ուրիշի իրաւունքները և հակ-
ւում են բարեկամասիրութեան: Բարեկամասիրութիւնը զար-
գանում է, ինչպէս վերև նկատեցի, մանաւանդ ընդհանուր աշ-
խատանքների ժամանակ, երբ միասին շինում կամ խաղում են:

Թէև Յրէօբէլը և նրա հետևողները այն սկզբունքին են, որ
մանուկների առաջին զարգացումը պիտի կատարւի մայրենի լեզ-
ւով, բանի որ դա կանոնաւոր զարգացման միակ միջոցն է,
բայց, դժբախտաբար, այստեղ, Կովկասում, ուր խառն են ամեն
տեսակ ազգութիւններ, այս սկզբունքն իրագործել անկարելի
է: Մանուկի առաջին զարգացումն անպայման պիտի կատար-
ւի մայրենի լեզուով: Դժբախտաբար, քաղաքներից շատերում մեր
մանուկները իրենց զարգացման նոյնիսկ առաջին վայրկեանից
լսում են բոլոր լեզուները, բացի մայրենի լեզւից: Շատ ան-
գամ ծնողները չեն խօսում հայերէն, դայեակները կամ բօնա-
ները այլազգի են, յետոյ մանուկները մտնում են Մանկական
Պարտէզ կամ դպրոց, ուր նրանք դարձեալ պիտի լսեն բոլոր
լեզուները, բացի մայրենի լեզւից:

Դպրոցում, հանգամանքների շնորհիւ, չի լինում առանձին
ուշադրութիւն դարձնել մայրենի լեզւի վրայ. ուրեմն մայրենի
լեզուն ուսումնասիրելու միակ աղբիւրը կարող է լինել ընտա-
նիքը, և միմիայն ընտանիքը: Եթէ կարելի է 2—3 տարեկան
մանուկի համար հրաւիրել գերմանուհի, որպէս զի գերմաներէն
սովորեցնի, ինչո՞ւ չի կարելի հայուհի հրաւիրել, որպէս զի հայ
մանուկը նախ և առաջ իր մայրենի լեզուն սովորի:

Շատ հասկանալի է, թէ ինչո՞ւ Մանկական Պարտէզի մա-
նուկները Ռուսաստանում և արտասահմանում (ուր սկսում են
առաջին պարապմունքները մայրենի լեզուով) անհամեմատ աւե-
լի զարգացած են մերոնցից: Հեշտ բան չէ պարտիզպանունու
համար, երբ նա ստիպւած է լինում Մանկական Պարտէզում
բոլոր խառնիճաղանձ լեզուները միացնել և դարձնել մի տիրա-
պետող լեզու: (Նրանք պարտաւոր են իմանալ 2—3 լեզու,
որ կարողանան բացատրել այն մանուկներին, որոնք չեն հաս-
կանում գերիշխող լեզուն):

Նախաճաշիկից յետոյ պարապմունքը տևում է 20 րոպէ:
Այնուհետև մանուկներն ազատ են, մինչև որ կցրւեն իրենց
տները:

Չմեռը, երբ պարապմունքներից յետոյ հնարաւորութիւն
չկայ վազվզել պարտէզում կամ բակում, մանուկները մի փոքր
հանգստանում են և յետոյ խմբերով ժողովում դարձեալ սե-
նակի մէջ. մէկը խնդրում է քարետախտակ և քարեզրիչ, միւսը
— լօտօ, ոմանք էլ ցանկանում են մի բան շինել: Որովհետև այս
աշխատանքները պարտաւորիչ չեն, ուստի մայրը կամ պար-
տիզպանուհին կատարեալ ազատութիւն պիտի տայ նրանց և
միայն հեռւից դիտէ: Մանուկներից մի քանիսը բերում են
պատկերազարդ գրքեր, շրջապատում են պարտիզպանունուն և
խնդրում: «Քոյրիկ, պատմեցէ՛ք մեր մասին, ի՞նչ է այստեղ առ-
ւած մեր մասին»: Ի հարկէ երգիծական պատմութեան բոլոր
էֆֆէկտը կախւած է մօր կամ պարտիզպանունու երևակայու-
թիւնից կամ հնարադիտութիւնից: Ժամը 2 կամ 2½ մանուկ-
ները գնում են տուն:

Մանուկին անպատճառ պէտք է սովորեցնել, որ տուն գը-
նալուց առաջ մօտենայ պարտիզպանունուն և հրաժեշտ տայ:
Նոյնպէս և առաւօտները, երբ մանուկը գալիս է, պարտիզպա-
նունին դիմում է նրան. «Բարե, Օնիկ»: Մանուկները այնպէս
արագ են ընտելանում այս պահանջւող կանոններին, որ յետոյ
տանը նրանք սովորեցնում են իրենց փոքրիկ քոյրերին և եղ-
բայրներին: Այսպէս են անցկացնում ժամանակը Մանկական
Պարտէզի մանուկները: Հասկանալի է, որ այս բոլորը միայն
մօտաւոր կերպով է աււած: Երբեմն ամբողջ օրեր են անցնում,
երբ պարապմունքների կարգը ուրիշ կերպ է լինում, ինչպէս
դէպքը բերում է: Որպէս զի Մանկական Պարտէզում հնարա-
ւոր լինի ունենալ 3—4 տարեկան փոքրիկ մանուկներ, նրանց
համար անպատճառ հարկաւոր է ստեղծել ընտանեկան կահա-
ւորութիւն — փոքրիկ մանկական կահ-կարասիք, որ նրանք կա-
րող լինել տեղափոխել անօթներ և այլն: Բայց զխաւորն է՝ ա-
զատ, ընդարձակ շինութիւն, որպէսզի մանուկները կարողանան
անել, ինչ որ կամենում են: Յանկալի կլինէր, որ այս հասակի
մանուկների հետ հասակաւորները շատ չզբաղւէին, այլ տային
նրանց կատարեալ ազատութիւն և միայն աչալուրջ հսկէին
նրանց վրայ:

Մանկական Պարտէզի համար ընտրւած սենեակները պիտի
լինեն ընդարձակ, մաքուր, կազմւածքի համար անհրաժեշտ օդի

և լոյսի բաւականաչափ առատ և լաւ հոսանքներ պիտի ունենան: Այս պայմաններին է կախաւ մանուկների կանոնաւոր ֆիզիկական զարգացումը: Սենեակը, ուր խաղում են մանուկները, ուղղաւ պիտի լինի դէպի հարաւ: Տաքութիւնը 13 աստիճանից բարձր չպէտք է լինի, որովհետեւ (այս մի մոռանաք) մանուկները վազվզելով և արագ շնչառութեամբ անպատճառ կբարձրացնեն օդի բարեխառնութիւնը մի քանի աստիճանով: Բացի գլխաւոր սենեակից, անհրաժեշտ է ունենալ երկու միջակ սենեակներ, ուր դրած են պահարաններ, պահարաններից մի քանիսը յատկացւած են պարտէզի մանկավարժական պարագաների համար, այնպիսի առարկաների, որոնք ամեն օր գործածութեան մէջ են լինում և յատկապէս նշանակւած են մանուկների ձեռքի տակից դուրս եկած զանազան աշխատանքների համար:

(Ի հարկէ եթէ բնակարանը փոքր է, կարելի է բաւականաչափ և մէկ շատ ընդարձակ սենեակով):

Գլխաւոր սենեակում դրած են մեծ և երկայն սեղան և թիկունքներով նստարաններ: Սեղանը և նստարանները համապատասխանում են 3—7 տարեկան մանուկների հասակին: Մանուկները պիտի նստած լինեն լայնարձակ: Այս պահանջը տեղին է մանաւանդ նրա համար, որ սեղանի վրայ դրած պիտի լինեն աշխատանքների համար անհրաժեշտ այլ և այլ առարկաներ: Նեղածոթութիւնը, բացի առողջապահական անյարմարութիւնից, կոխների և զանազան ընդհարումների պատճառ է լինում: Սեղանը ուղիղ է և հաւասար: Ղեկավարը պէտք է հետեւէ, որ մանուկը կուրծքը չտայ սեղանին: Այն սահմանը, որ թոյլ է տալիս թեթեւ կերպով հպել սեղանին, կրծքի և որովայնի սահմանագիծն է: Ոտները, ինչպէս և մէջքը, պէտք է ունենան յենման կէտեր: Սեղանի վրայ լոյսը պիտի ընկնի ձախ կողմից: Խաղի միջոցին բարձրանում է փոշի, որը սաստիկ վնասակար է կազմածքի համար. ուստի խելացի ղեկավարը, խաղը վերջանալուց յետոյ, պէտք է ստիպէ մանուկներին անցնել միւս սենեակը, մինչև որ մեծ սենեակում բարձրացած փոշին կանցնի և օդանցքի միջից թարմ օդը քիչ թէ շատ կը թարմացնէ և կմաքրէ սենեակը: Գլխաւոր սենեակում կախաւ են պատկերներ—տարւայ չորս եղանակները և ընտանի ու

վայրենի կենդանիների գլխաւոր ներկայացուցիչները: Էփան կնատի, եթէ ձեռք բերէք երեք գիրք «Живое Слово», միջից պոկէք պատկերները և կպցնէք տախտակի վրայ: Շինութիւններ, կահ-կարասիք, անօթեղէն, կառքեր, ընտանի, վայրենի կենդանիներ, թռչուններ, միջատներ, բոյսեր, (հանքեր), բնութեան երևոյթներ:

Պատմական պատկերները կարելի է թողնել գրքի մէջ: Լաւ կլինի ունենալ պատկերներ հին և նոր կտակարանից:

Ես յանձնարարում եմ ամենաանհրաժեշտ ձեռնարկները: Ի հարկէ եթէ հնարաւորութիւն կայ, կարելի է ունենալ և աւելի:

Մանկավարժական պարագաներ, այսպէս կոչւած՝ Ֆրէօբէլեան խաղեր, այսինքն՝ խորանարդներ, աղիւսներ, լուցկիներ, փոքրիկ փայտի կտորներ, օղակներ, կաւից շինածքներ, գործածքներ, հիւսածքներ, ծաղիկներ մետաղեայ թելերից և այլն. այս բոլորը կարելի է ձեռք բերել Պետերբուրգում Ֆենուի գրախանութում, կարծեմ, 18 մանէթով, առանց ճանապարհագրախանութում, կարծեմ, 18 մանէթով, առանց ճանապարհագրախանութում վերոյիշեալ բոլոր առարկաները կարելի է ծախսի: Թիֆլիզում վերոյիշեալ բոլոր առարկաները կարելի է գնել Սումբատովի խաղալիքների խանութներում (Միքայէլեան և Սիմենովսկայա փողոցների անկիւն № 57, տուն Կարապետեանի) և Տէր-Նիկողոսեանի մօտ. (Միքայէլեան փ., Հէջուբեանի տուն):

Իւրաքանչիւր ծրագրի և արկղի մէջ կայ տպւած բացատրութիւն, թէ ինչպէս պէտք է գործածել այս կամ այն առարկան, այս կամ այն խաղը: Առաջին փորձերի սխալները և անյաջողութիւնները թող չշփոթեցնեն սկսնակ ղեկավարներին: Մշտական գործածութիւնը ցոյց կտայ խելական և խելացի ճանապարհը:

Տեսանելի գրոյցները պատկերների միջոցով պէտք է վարել մեծ հմտութեամբ և զգուշութեամբ, ապա թէ ոչ անփորձ պարտիզպանուհին կարող է ձանձրոյթ առաջացնել մանուկների մէջ, և այն ժամանակ ոչ թէ օգուտ, այլ մեծ վնաս կառաջանայ:

Այս տեսակ գրոյցները լաւ են 1050 խաղալու ժամանակ:

Որքան կարելի է, պէտք է խուսափել այնպիսի պատմու-

մութիւններէց, որոնց մէջ խօսք է լինում սպանութիւնների, կռիւների, պատերազմների և նման առարկաների մասին: Խաղաղութիւն և սէր— ահա այն պատւանդանը, որի վրայ հիմնւում է մարդու ամբողջ կեանքի երջանկութիւնը և նրա կըրթութիւնը:

Մանկական Պարսէզը հասնում է իր նպատակին այն զբաղմունքների շնորհիւ, որոնք ծառայում են իբրեւ գլխաւոր միջոց մանուկների ստեղծագործող ոյժի և ինքնուրոյնութեան զարգացման, օրինակ՝ շինութիւն, նկարչութիւն, հիւսւածք, կտրելը, ծռելը, կաւից կաղապարելը, շարժական խաղեր և այլն:

Սկզբնական հասակում մանուկները վարժեցնում են իրանց անդամները և զարգացնում արտաքին զգայարանները: Այդ շրջանում պէտք է հնարաւորութիւն տալ վարժեցնելու այդ բոլոր ընդունակութիւնները և չառաջարկել ոչ մի խաղալիք. շրջապատը բաւականաչափ ազդում է մանուկի վրայ և զարթեցնում է նրա զգացմունքներն ու գիտակցութիւնը: Նա դիտում է մօտակայ առարկաները և իւրացնում նրանցից ստացած տպաւորութիւնները: Ուստի միտք չունի տալ գնդակ 3 տարեկան երեխայի ձեռքը: Մինչև 3 տարեկան հասակը մանուկը չէ կարող գործածել գնդակը: Նրան չի յաջողւի բռնել ձգած գնդակը, որովհետեւ նրա ձեռքերը դեռ փոքր են և չեն կարող բռնել: Ռետինէ գնդակը վնասակար է բերանն առնել, կաշէ գնդակը— աւելի ևս, իսկ բրդէ գնդակը բերանի մէջ թողնում է բրդի փնջեր: Երեքամեայ հասակում՝ մայրը կամ դաստիարակչուհին կարող է ծանօթացնել մանուկին առարկայի ձևի և գոյնի հետ:

Արտասահմանում այժմ Մանկական Պարտէզների մէջ 3—4 տարեկան մանուկների համար մտցրած է նոր խաղալիք, փոխանակ առաջին ընծայի, այսինքն, գնդակի:

Զւիցերիայում, մանկավարժական աշխարհում յայտնի գործիչ տիկին Պօրտուգալ իր երկարամեայ գործունէութեան ընթացքում եկաւ այն եզրակացութեան, որ 2—3 տարեկան հասակում ձեռքերի և այլ վարժութիւնների համար ամենալաւ խաղալիքն է ֆսակը, լցւած սիսեռով, կաղիններով, փոքրիկ քարերով և այլն: Ես փորձով համոզւեցի, թէ նրբան սիրելի է այդ խաղալիքը 2—3 տարեկան մանուկներին:

Գնդակը դուրս է պրծնում նրանց ձեռքերից, իսկ երբ քսակն է ձգում, կարողանում է բռնել գոնէ ծայրիցը:

Գնդակը՝ 5, 6, 10, 12 տարեկան մանուկների անբաժան խաղալիքն է: Գնդակ կամ դրա նման շարժական առարկայ խաղալը մանուկները շատ են սիրում, որովհետեւ այդ տեսակ խաղերը դրդում են դէպի գորեղ գործունէութիւն: Գնդակ և քսակ խաղալը կարող է լինել շատ բաղմատեսակ և դա կախւած է ղեկավարի հնարագիտութիւնից:

Գնդակը գլորում են մէկը միւսին, թռցնում գետնին, խրփում են պատին և բռնում, ձգում են իրար և այլն: Մայրը կամ ղեկավարը թագցնում է գնդակը և առաջարկում է մանուկին գտնել: Մեր Մանկական Պարտէզում 3—4 տարեկան մանուկների համար ամենասիրելի խաղն է— Թագնոցին՝ երաժշտութեամբ:

Մանուկները կանգնում են շրջանաձև: Գնդակը դնում են մանուկներից մէկի զրպանում: Միւսին ուղարկում են կից սենեակը. երաժշտական նշանը տալուն պէս՝ նա գալիս է և, հետեւելով նւագածութեան, փնտռում է գնդակը: Քանի շատ է մօտենում թագցրած գնդակին, այնքան աւելի բարձր են նւագում, և որքան շատ է հեռանում գնդակից, այնքան աւելի կամաց: Նւագելու տեղ կարելի է երգել: Ում մօտ գտնւում է գնդակը, նա էլ գնում է:

Մանուկներին գոյների հետ ծանօթացնելու համար, Ֆրէօբէլն առաջարկում է 7 գլխաւոր գոյներ, խորհուրդ տալով ծանօթացնել մանուկներին գոյների հետ հետևողաբար, իւրաքանչիւր գոյնի մասին մի պատմութիւն ասելով: Ես կարծում եմ, որ այն մանուկները, որոնք հնարաւորութիւն ունեն անցկացնել ժամանակը մեծ մասամբ այգում, առանց Ֆրէօբէլի բրդէ գնդակների էլ կարող են ծանօթանալ գոյների հետ նոյնիսկ ծաղիկների վրայ: Ես այն կարծիքի եմ, որ ինքը բնութիւնը այնքան նիւթ է տալիս ղեկավարին, որ նա ստիպւած չի լինի քրքրել գրքերը՝ այս կամ այն գոյնին վերաբերեալ մի համապատասխան պատմութիւն ընտրելու համար:

Ոչ մի գիրք, ոչ մի գեղարեստական գունաւոր պատկեր չեն կարող այս պարտէզի տեղը բռնել: Բոյսեր, պտուղներ նայելը, միջատներ դիտելը,— բոլոր շրջապատը յարուցանում է

պատկերացնելով ծաղիկ. իւրաքանչիւր ծաղկի մէջ մի ծաղկէ
գունդ: Գունդը ծածկւած է ձեռքերով. մանուկներէց մէկը
շրջում է և գուշակում, թէ որ կոկոնից, որ ծաղկից կբացւի
ծաղիկը: Եթէ գուշակեց, բռնում է ծաղկի տեղը: Երբ-որ գու-
շակողը գնում է, մանուկները գնդերը փոխում են:

Հնարագէտ ղեկավարը կարող է մտածել այդպիսի բազմա-
թիւ խաղեր:

Գ Ո Ի Ն Դ (գնդակ)

Մայրը կամ ղեկավարը դարսում է սեղանի վրայ մանուկ-
ներին առաջ մի գունդ (փայտէ) և գոյնգոյն գնդակներ:

— Մանուկներ, այս նոր խաղալիքը նման է ձեր գնդակ-
ներին:

— Այո, նման է:

— Իսկ գունդը ինչով է նման գնդակին:

— Գնդակը կլոր է, գունդն էլ կլոր է:

— Եթէ գունդը կլոր է, ինչպէս գնդակը, ուրեմն նա էլ
պիտի գլորւի, ինչպէս գնդակը: Գլորենք: (Մանուկները գլո-
րում են միաժամանակ փայտէ և բրդէ գունդը):

— Գունդը աւելի արագ գլորւեց:

— Ինչով չէ գունդը նման գնդակին:

— Գունդը փայտից է, իսկ գնդակը — բրդից:

Ղեկավարը վերցնում է գունդը և զարկում սեղանին: — Նե-
տեցէք յատակի վրայ առաջ գունդը, իսկ յետոյ գնդակը և
ասացէք, ինչ գանազանութիւն կայ նրանց մէջ:

— Գունդը բարձր աղմկում է, իսկ գնդակը հազիւ լսելի է:
Գունդը գլորւեց յատակի վրայ, իսկ գնդակը ցատկեց յատակի
վրայից:

— Իսկ ինչպէս էք կարծում, ինչո՞ւ:

— Որովհետև գունդը կարծր է: Նա փայտից է:

— Ինչ առարկաներ գիտէք փայտից:

— Սեղան, աթոռ, պահարան:

— Գունդը կոկլիկ է, իսկ գնդակը ոչ, դրա համար էլ աւելի
արագ գլորւեց: Վերցրէք մի ձեռքով գնդակը, իսկ միւս ձեռ-
քով — գունդը:

— Ասացէք, որն է թեթև՝ գնդակը թէ գունդը:

— Գնդակը:

— Եւ որովհետև գնդակը թեթև է և փափուկ, ուրեմն նրան
կարելի է ձգել և բռնել, ինչքան կուզէք, իսկ գնդի հետ պէտք
է զգոյշ լինել:

Մանուկներից մէկը հեռանում է: Միւսները թագցնում են գունդը և շրջան կազմելով՝ կանչում են գնացողին: Երբ ընկերը մտնում է, ամենքը միակերպ ծափահարում են: Մտնողը մօտենում է սրան կամ նրան, կամ շրջում է սենեակում՝ ուշադրութեամբ ականջ դնելով ծափահարութեան: Երբ ընկերը մօտենում է թագցրած գնդին, մանուկներն ընդհատում են ծափահարութիւնը, հէնց որ հեռանում է, սկսում են ծափահարել աւելի սաստիկ: Այսպիսով ընկերը գտնում է գունդը:

Յետոյ գնում է երկրորդը, երրորդը և այլն:

Նիւթը. Զանազան մեծութեան գոյնզգոյն գնդակները կարելի է պատրաստել տանը գարուսից: Կարելի է առաջ թելը խցանի վրայ փաթաթել և յետոյ նրա շուրջը քաշել միևնոյն գոյնի ցանց, կամ վերցնել կարդօնի օղակ, նրա վրայ խիտ առ խիտ փաթաթել գարուս՝ անցկացնելով մէջիցը, յետոյ օղակի շուրջը կտրելով թելերը, հանել կարդօնը և պինդ կապել թելի ծայրով. կշիւնի գունդը կամ պօմպօն:

Ով միջոց ունի, կարող է բերել տալ Փրէօբէլի առաջին ընծան—մի արկղիկ գոյնզգոյն բրդէ գնդակներով—խաղալիքների խանութից:

Մանուկների ինքնուրոյնութեան և ստեղծագործական ոյժի զարգացման համար կարևոր պարապմունքներից մէկը կաւից կաղապարելն է: Ծնողներից շատերը սաստիկ սխալւում են, երբ արգելում են իրանց զաւակներին ձեռքերով տրորել կաւը կամ ցելսը: «Նրանք կեղտոտում են ձեռքերը, փձացնում են շորերը», պատասխանում էին ինձ ծնողները, երբ ես զարմանում էի, որ նրանք արգելում են: Բաւական է մանուկներին սովորեցնել, որ գոգնոց կապեն կաւից կաղապարելու ժամանակ և ստիպել պաշապմունքից յետոյ ձեռքները լվանալ, որպէս զի մանուկները սովորեն մաքրասիրութեան և շորերը պահպանեն կեղտոտւելուց:

Կաւը աւելի հետաքրքրական է մօմից, որովհետև փափուկ է, հեշտ է փոփոխւում, լաւ է բռնւում մանուկի քնքուշ ձեռքերում և թոյլ է տալիս նրան շինել այն առարկաները, որ մրտածել է:

Ամենից լաւն է գործ ածել կանաչ կաւ: Այդ շատ դժւար է գտնել: Եթէ ձեռքի տակ կաւ չկայ, կաղապարելու համար կարելի է գործ ածել կարմիր մօմ:

Պարապմունքներն սկսում են հեշտից և անցնում դէպի դժւարը: Ընդ սմին հարկ չկայ հետեւելու այն կարգին, որ նկարի վրայ է. մէկի համար աւելի հեշտ է շինել առաջ կրիայ, կրենդիլ, քան թէ խորանարդ կամ մի ուրիշ բան: Շինել կարող են սկզբում առանց գործիքների օգնութեան: Բայց յետոյ, երբ մանուկները մի յայտնի ճարպիկութիւն ձեռք կրերեն կաւի հետ գործ ունենալիս, նրանց ձեռքը կարելի է տալ փայտէ դանակ: Այս դանակով մանուկը տալիս է կաւից շինած առար-

կաներին աւելի լաւ ձեւ, աւելի նման իսկական առարկաներին:

Ահա ինչպէս կարելի կազմել կաւից կաղապարելու ընդհանուր աշխատանքը:

Դ Ա Ս

— Մանուկներ, դուք իսկոյն կսկսէք կաղապարել կաւից. պատրաստեցէք: Գնացէք բոլորդ գոգնոցներդ կապեցէք: Հերթապահ, պատրաստիր քարետախտակները, որոնց վրայ պիտի շինենք:

Բոլոր մանուկները նստում են սեղանի մօտ և ձեռքները դէպի ետ տարած՝ սպասում են, որ բերեն քարետախտակները և կաւը:

Մայրը կամ պարտիզպանուհին դնում է ամեն մի մանուկի առաջ քարետախտակի վրայ մի-մի կտոր թաց կաւ և ասում է. «ով դարձեալ կամենայ, ես կարող եմ տալ, եթէ միայն իր բոլոր կաւը գործ դրած կլինի զանազան բաներ շինելու վրայ»:

Մայրը կամ պարտիզպանուհին սկզբում կարող է ստիպել մանուկներին, որ նրանք կաւից շինեն նոյնը, ինչ որ ինքն է շինում: Երպէս զի դրանով ցոյց տայ նրանց, թէ ինչպէս պէտք է գործածել կաւը: Օրինակ՝ ձեռքի ափերով շինել գունդ, կալբաս, կալբասներից կրենդիլներ շինել և այլն:

Դա ամենից լաւն է թոյլ տալ նրանց շինել բոլորովին ինքնուրոյն կերպով: Ղեկավարը կարող է միայն ցոյց տալ և երբեմն ուղղել: Մանուկներին ոգևորելու համար, ցանկալի է որ պարտիզպանուհին կարողանար շինել առարկաներ գոնէ իր շրջապատող միջավայրից՝ գլխարկ, մուկ, խնձոր, տանձ, գլուխ, տուն և այլն:

Եթէ հետեւէք մանուկներին, շատ հեշտ կարող էք նկատել, թէ ինչպէս ակնյայտնի աչքի են ընկնում նրանց մէջ շնորհալի, տաղանդաւոր մանուկները, որոնք ընդունակ են ստեղծագործելու: Մանուկների լաւագոյն աշխատութիւնները պահում են: «Մանուկներ, ով ձեզանից լաւ, նման առարկայ կշինէ, մենք այն կպահենք պահարանում, որպէս զի ուրիշներին ցոյց տանք, կամ յիշատակի համար», ասում է նրանց ղեկավարը:

Շատ անգամ պարապմունքներից յետոյ վերցնում պահում են աւարտած գործերը և յետոյ վառարանի մէջ թրծում: Օրին-

նակ՝ մենք շինեցինք ֆիննական ծխամորձեր ծխախոտի համար: Ո՛րքան մեծ էր նրանց հաճոյքը, երբ տուն տարան, ընծայեցին իրանց հայրերին, քեռիներին, եղբայրներին, և վերջինները սկսեցին ծխել այն ծխամորձերով:

Այժմ, մանուկներ, մենք մեր կաւը կփաթթենք թաց շորի մէջ և ամեն օր կթրջենք շորը, որպէս զի հետեւալ անգամ փափուկ մնացած լինի:

Մանուկներ, ձեռքներդ հարկաւոր է լւանալ:

Անհրաժեշտ նիւթը եւ գործիքները. կանաչ կաւ, քարետախտակներ, փոքրիկ փայտէ ճիւղոտ, շպիլկա, կարմիր կամ շագանակագոյն մոմ:

Կաւը կարելի է գտնել բոլոր բրտարաններում:

Շագանակագոյն մոմը կարելի է պատրաստել տանը: Շինում են սև հացից (միջուկը):

Մոմը պատրաստում է այսպէս. վերցնում են մի կտոր մոմ, խառնում են հետը մի փոքր տերպենտին, զարպիւս և ախրա կամ փոշիանման ներկ:

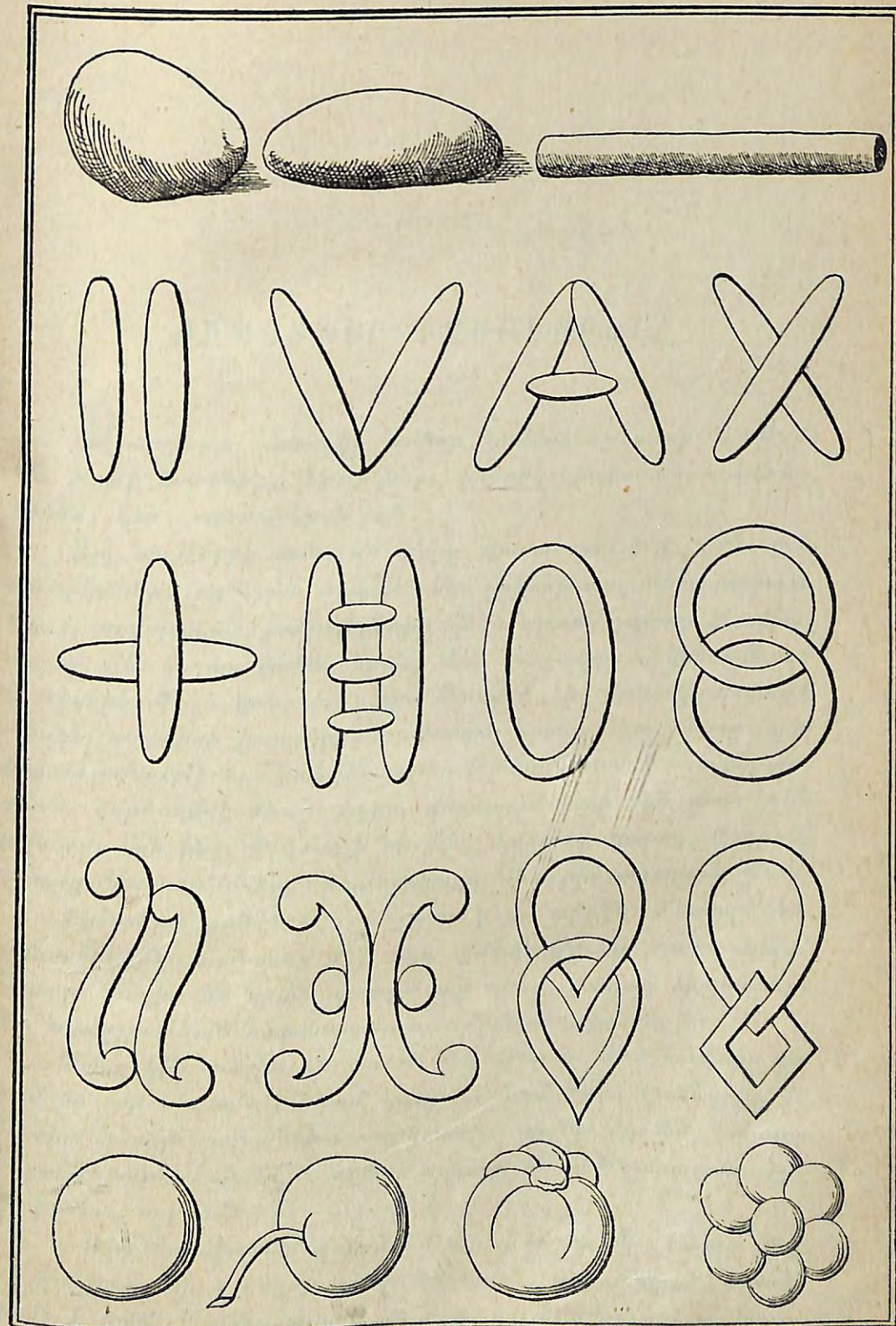
Կաւը անհամեմատ աւելի է ժան է:

Յաջող շինած առարկան չորացնում են արևի տակ կամ տաք տեղում և, երբ բոլորովին չորանում է, նրա վրայ քսում են արաբական խէժ հալեցրած ջրի մէջ. դրանից առարկան փայլ է ստանում, ինչպէս լաշւարտած կաւը:

Մանուկը, դիցուք, շինել է տապար. մայրը կամ պարտիզպանուհին պէտք է գոհ լինեն, եթէ տապարը մինչև անգամ հեռաւոր նմանութիւն ունի իսկականի հետ, եթէ արտաքուստ այնքան էլ կոկ չէ, եթէ տապարի կոթը այնքան էլ համաչափ չէ և այլն: Բայց դրա փոխարէն, շինած առարկան, զարգացնելով հմտութիւն և ճարպիկութիւն, պիտի խօսեցնել տայ մանուկին և յարուցանէ նրա մէջ մի ամբողջ շարք վաղուց իւրացրած մտապատկերների, որպէս զի դրանով պարզւի աշխատանքների և կեանքի մէջ եղած կասկած:

Երբ սկսում են կաւից շինել, խօսակցութիւն է բացւում այն մասին, թէ ինչի՞ վրայ են գործածում այս նիւթը տներում: Ո՛րտեղ են մանուկները տեսել կաւ: Ո՛րտեղից են վերցնում: Ի՞նչ են շինում կաւից և ո՞վ է շինում: Ի՞նչպէս է կոշւում վարպետը, որ շինում է կաւից անօթներ, խեցիներ և

այլն: Այդպէս են կատարուում և միւս աշխատանքները: Ամեն բանի մէջ մայրը կամ պարտիզպանուհին պիտի գտնէ առարկաների, խաղերի կամ աշխատանքների կապը կեանքի հետ: Միւս կողմից, ես դարձեալ կրկնում եմ, ղեկավարները չպէտք է հրապուրեն և աշխատանքների ժամանակ անընդհատ խօսեն մանուկների հետ ձեւի, կամ թւի մասին, կամ կեանքից առած նման և ոչ նման առարկաների մասին: Դա էլ ծայրայեղութիւն կլինէր մի ուրիշ կողմից: Կան Մանկական Պարտէզներ, որոնք կատարեալ մեքենայ են դարձնում մանուկներին, իսկ միւսները չափազանց մեծ ուշադրութիւն են դարձնում ուղեղի զարգացման վրա,—որը նոյնպէս վնասակար է կազմաւորել համար: Դժբախտաբար, շատ անգամ կարելի է պատահել ծրնողների, որոնք իրանց զաւակների հետ զրոյց անելիս հետու են զնում և չափ ու սահման չգիտեն:

Կաւից կաղապարելը

ՃԻՊՈՏՆԵՐ ԴԱՍԱԽՈՐԵԼԸ

Չարգացող մանուկի համար ամենահարկաւոր նիւթերն են. թղթի կտորներ, շերտիկներ, փոքրիկ ճիպոտներ, օղակներ, սիսեռ, կաւ, տաշեղներ և այն:

Այդ նիւթերից մանուկն ինքը դասաւորում է զանազան առարկաներ, որ նրան ծանօթ են շրջապատող միջավայրում: Միւս, սովորական խաղալիքները (թէև դրանց չափաք է արհամարել) չեն կարող փոխել իրանց ձևն ու չափը. տիկնիկը մնում է տիկնիկ մինչև կտորւելը, ձին մնում է ձի. մանուկը կարող է տեսնել այդպիսի խաղալիքներ, խաղալ նրանց հետ, բայց նրա ինքնուրոյնութիւնը, ստեղծագործութիւնը մնում է այստեղ անմասն. գործում է միայն աչքը, գործարանների մեծ մասը չեն բանում: Այն ինչ, Փրէօբէլի նիւթից մանուկը կարող է շինել զանազան առարկաներ, մի առարկայից մի ուրիշ առարկայ շինել:

Նկատելու ցանկութիւնը յատուկ է արդէն 2 տարեկան մանուկներին: Մանուկի մէջ այդ ցանկութիւնը պահպանելու համար, տալիս են նրան պատրաստի գծեր, բարակ ճիպոտներ: Դա նկարչութեան նախապատրաստական աստիճանն է:

Մանուկին տալիս են առաջ մէկ ճիպոտ. նրա համար դա կամ իր հօր սիգարն է, կամ հրացան, կամ ծառ, կամ գրիչ ու մատիտ և այլն, այնպիսի առարկաներ, որոնք ձգւած են երկարութեամբ: Մանուկին ծանօթացնում են գծի զանազան դիրքերի հետ, օրինակ.

—Ահա ես ճիպոտը դնում եմ այնպէս, որ մի ծայրը լինի աջ կողմում, միւս ծայրը—ձախ կողմում. սա—ընկած ճանապարհ է կամ, ինչպէս ասում են զպրոցում մանուկները, հորիզոնական:

—Այժմ ես կդնեմ ճիւղոտը սեղանի վրայ այնպէս, որ մի ծայրը լինի վերեւ, իսկ միւսը՝ ներքեւ կամ կանգնած ճանապարհի վրայ—Թեք, ինչպէս ասում են դպրոցում:

Յետոյ տալիս են երկու ճիւղոտ: Մանուկը շինում է անկիւն, խաչ, դուր, փայտ սղոցելու յենարան, մոմ, վրան:

3 ճիւղոտներից շինում են. սեղան, աստղ, եռանկիւնի:

4-ից. աթոռ, տուն, քառանկիւնի, պատառաքաղ, մանգաղ և այլն:

5-ից. գաւաթ, նաւակ, սանդուխ, հնգանկիւնի, աշտարակ և այլն:

6-ից. դրօշակ, շիրմա վառարանի առջև դնելու, լուսամուտ, ծառ և այլն:

7-ից. տերևի կոկոն, ծաղիկներով խեցի, տերև, տնակ և այլն:

Փոքրիկ մանուկներին մի անգամից չպէտք է տալ մեծ քանակութեամբ ճիւղոտներ. աւելի լաւ է նիւթը շատացնել փոքր առ փոքր: Այդ դէպքում նրանք աւելի մեծ սիրով են աշխատում: Իսկ մեծերին տալիս են ամբողջ նիւթը և նրանք վերցնում են, ինչքան կամենում են:

Կարելի է ճիւղոտներից ամեն տեսակ դասաւորութիւններ անել:

Լաւ են այս ճիւղոտները նաև հաշւի համար, նոյնպէս և առարկաների մեծութեան հետ ծանօթանալու համար: Վերջին դէպքում մանուկներին տալիս են զանազան մեծութեան ճիւղոտներ, որպէս զի կարողանան դրանց համեմատել իրար հետ:

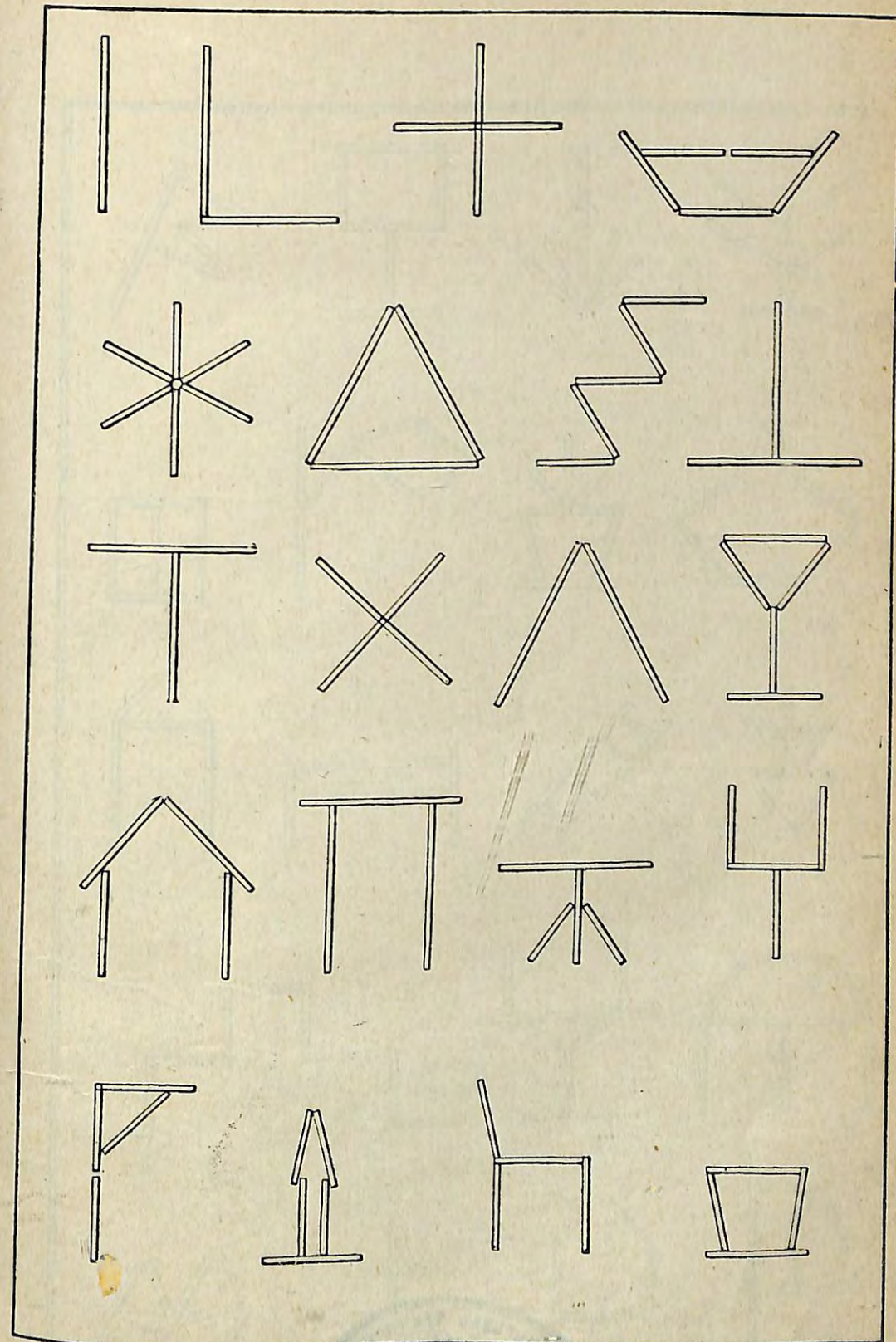
Դ Ա Ս

Ղեղավարը տալիս է մանուկներին մի-մի ճիւղոտ:

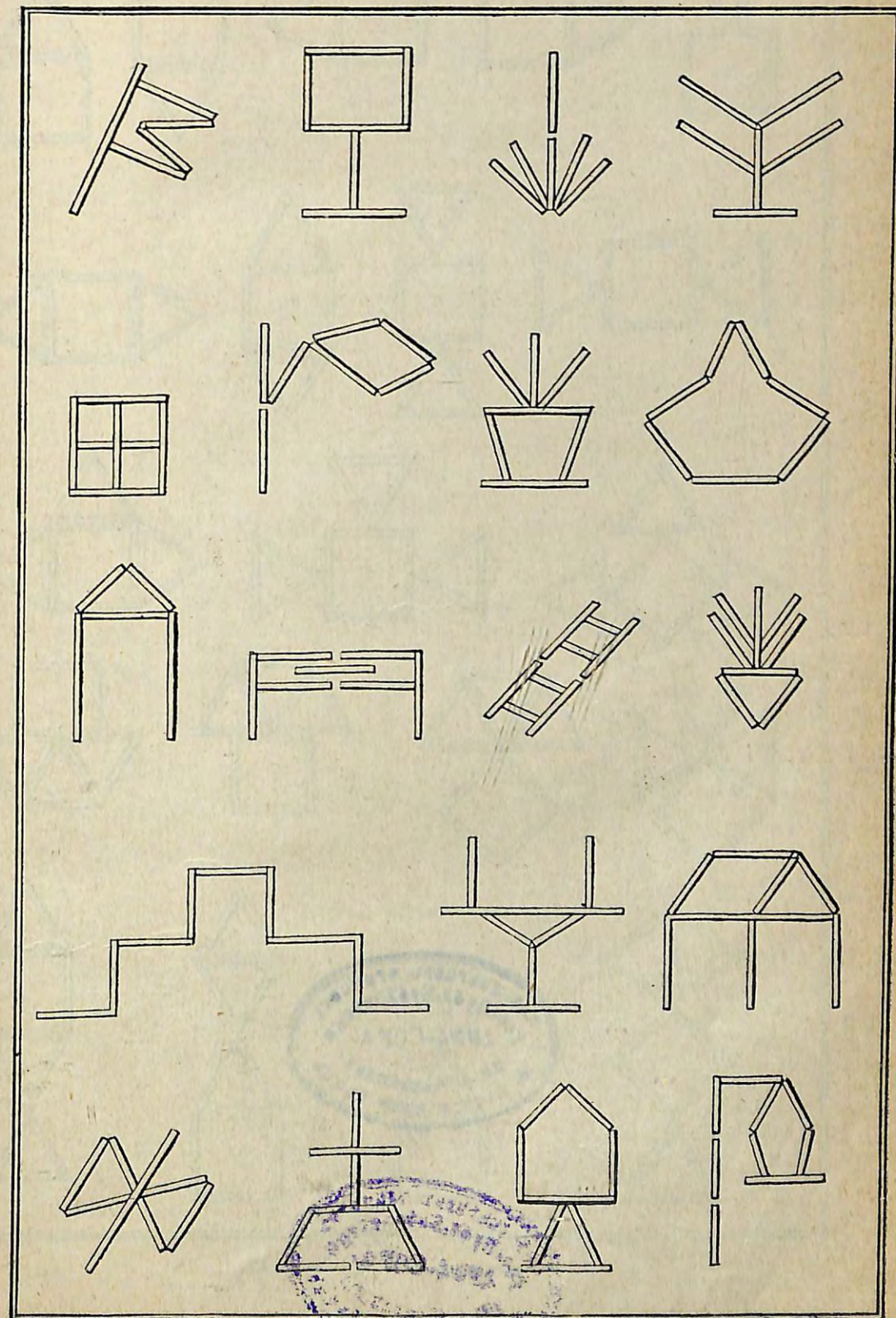
—Մանուկներ, սա ի՞նչ է. ինչի՞ է նման:

—Ճիւղոտ է: Նման է եղեգնի, սիգարի, մատիտի և այլն:

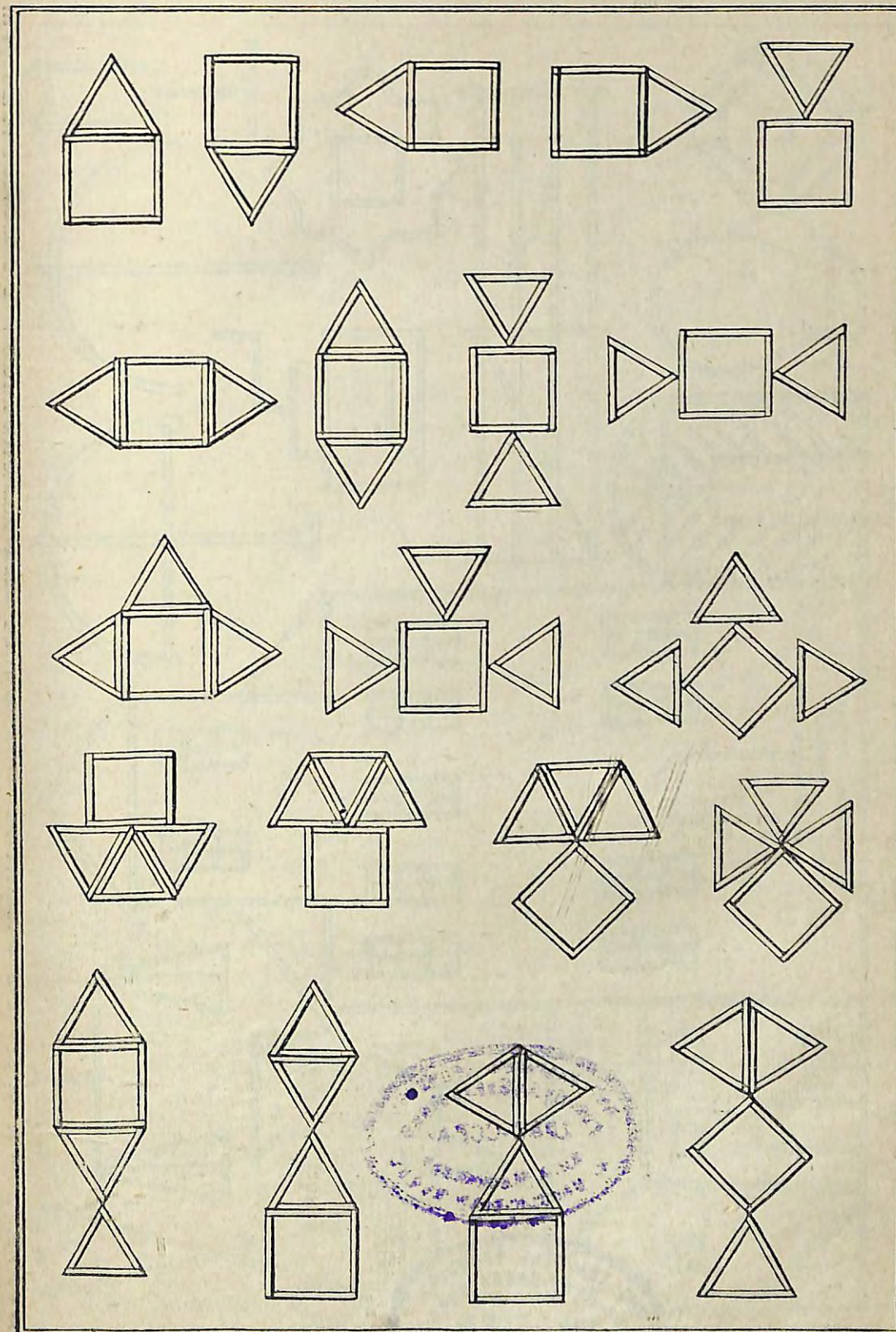
—Մանուկներ, գրէ՛ք այս ճիւղոտը ձեր առաջ այնպէս, որ մէկ ծայրը լինի աջ կողմում, միւսը՝ ձախ... ահա այնպէս, ընկած ճանապարհով: (Անցնում է բոլոր մանուկներին մօտով և մի քանի անգամ ցոյց է տալիս աջ և ձախ կողմը—ձեռքից բռնած):

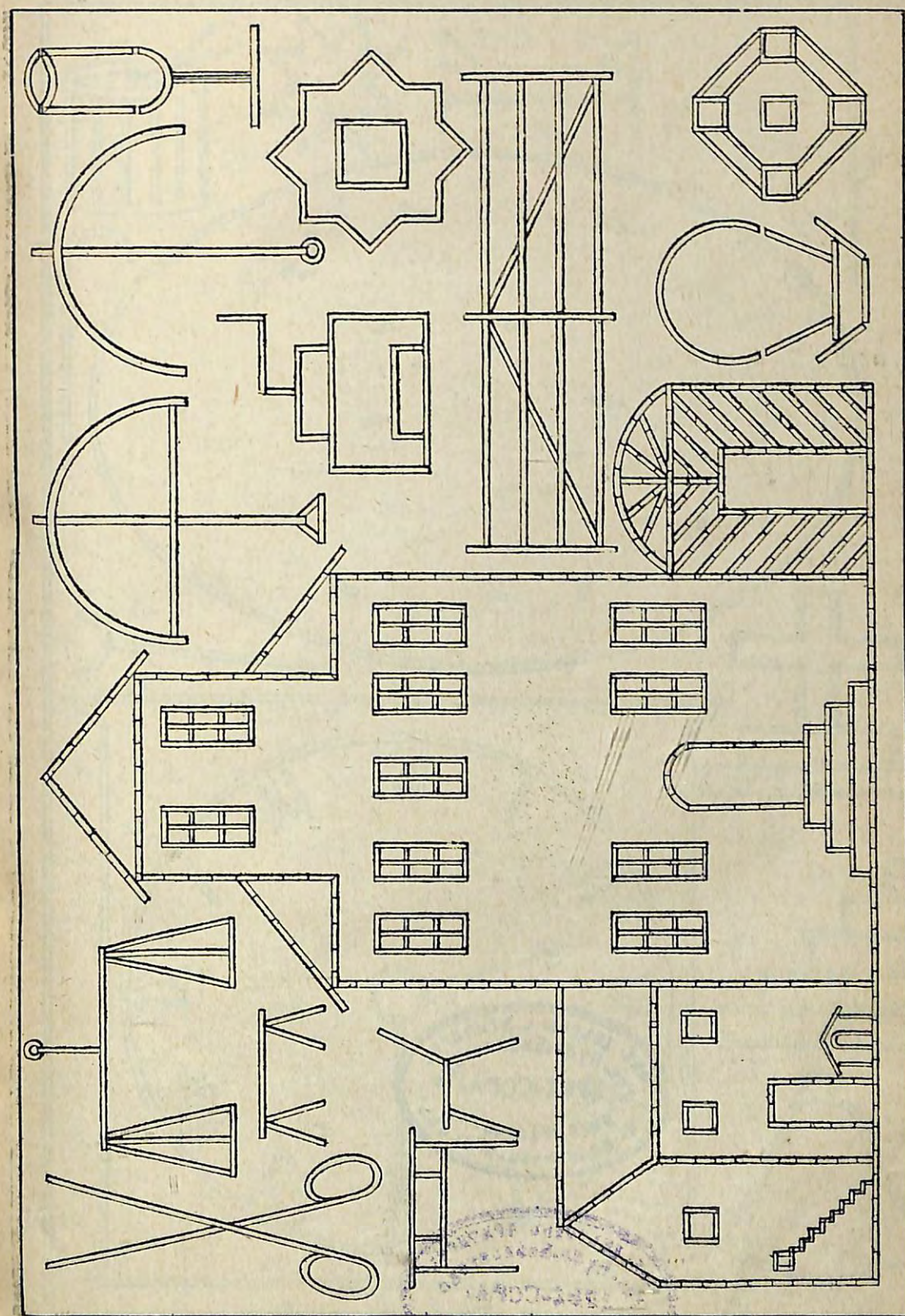
Ճիւղոտներ դասաւորելը

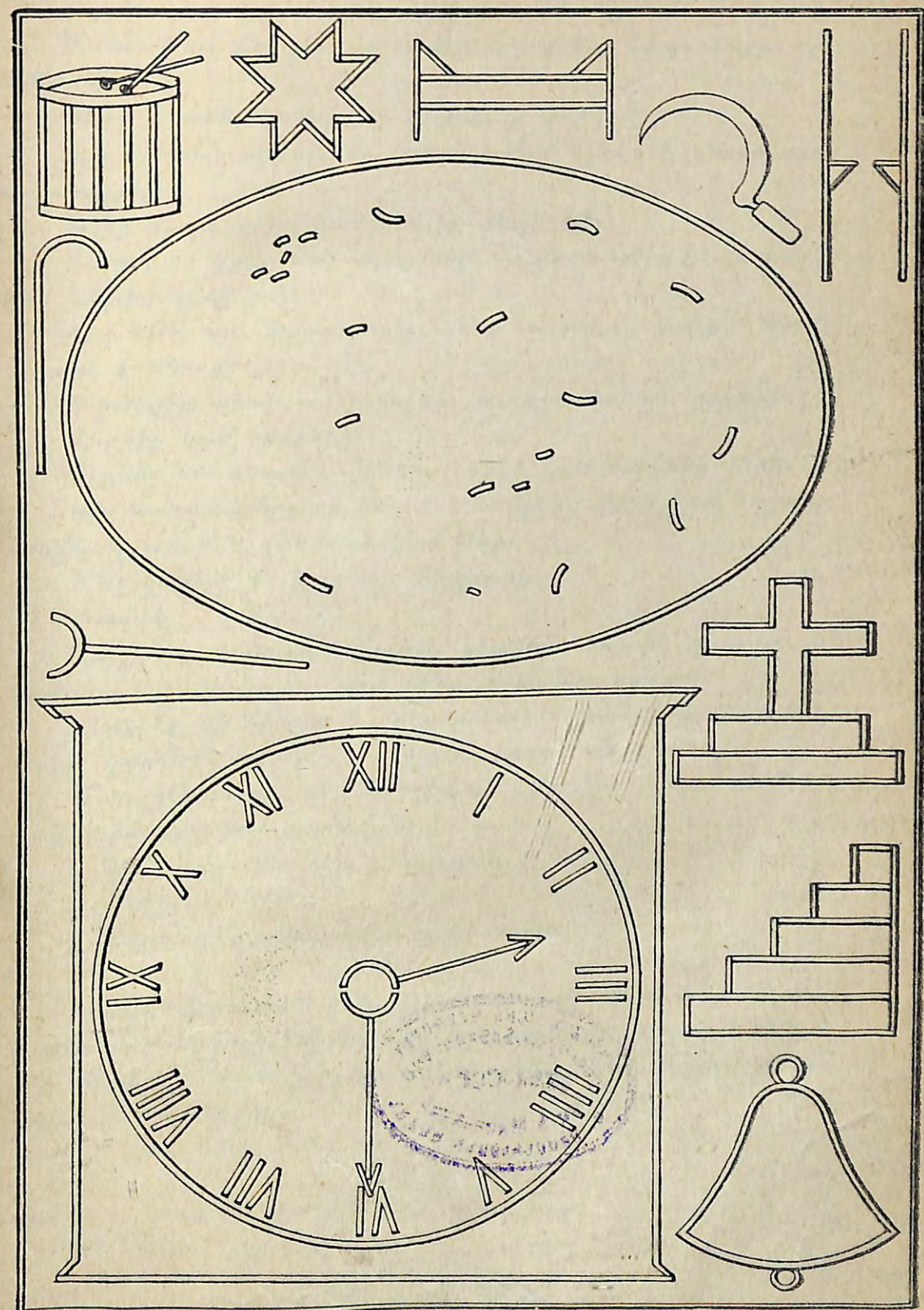
Ճիւղումներ դասաւորելը

Ճիգրտներ դասաւորելը

Ճիւղաներ Կառուարեւ

Ճիւղտներ դասաւորելը

Մանուկներ, ի՞նչպէս պէտք է աւելացնենք ճիւղոտները, որ երկարի:

Պէտք է աւելացնենք աջ կամ ձախ կողմից:

Այս ճիւղոտն անւանենք ճանապարհ: Ի՞նչպէս է գնում այս ճանապարհը:

Աջից դէպի ձախ, կամ ձախից դէպի աջ:

Սենակում դրէք ճանապարհներ, որ գնան աջից դէպի ձախ, կամ ձախից դէպի աջ:

Իսկ եթէ այս ճանապարհը մենք այսպէս դնենք, այժմ ի՞նչպէս է գնում:

Ո՞րտեղից պիտի աւելացնենք, որ այս ճիւղոտը երկարի:

Վերևից կամ ներքևից:

Ուրեմն նա գնում է վերևից ներքև կամ ներքևից վերև:

Այն ճանապարհը, որ գնում է ներքևից վերև կամ վերևից ներքև, կոչւում է կանգնած կամ թեք:

Ի՞նչ կարելի է շինել այս ճիւղոտից:

Դրօշակ:

Վերցնենք գոյնզգոյն թուղթ, կտրենք փոքրիկ շերտեր և կպցնենք այս ճիւղոտին. ահա մենք ստացանք դրօշակ:

Վերցրէք մի ճիւղոտ և դրէք ընկած ճանապարհի վրայ, իսկ միւսը՝ կանգնած այնպէս, որ նրանք իրար հանդիպեն:

Ահա, այն տեղը, ուր հանդիպում են այս երկու ճանապարհները, կոչւում է անկիւն:

— Կրկնեցէք. ի՞նչպէս է կոչւում:

— Անկիւն:

— Յոյց տւէք սենեակում անկիւններ:

Նիւթը. Ձանազան մեծութեան բարակ ճիւղոտներ կարելի է պատրաստել լուցկիներից, միայն գլուխները հանած: Վերջապէս կարելի է պատւիրել աստղաձգործին, կամ վերցնել լուցկու գործարաններից:

Չ Ի Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Այս զբաղմունքը ծառայում է այլ և այլ ֆիզիկական մարմինների ձևի հետ ծանօթացնելու համար:

Օրինակ՝ խորանարդների, աղիւսների, սիւնեակների, քառանկիւնիների և այլն:

Այս խաղալիքների օգնութեամբ մանուկը սովորում է ինքնուրոյն կերպով ստեղծագործել և արտադրել կեանքից վերջրած առարկաներ, որ նա տեսել է: Վերոյիշեալ նիւթերից շինելով տնակներ, աշտարակներ և այլն, մանուկը ծանօթանում է զանազան օրէնքների գործադրութեան հետ՝ ծանրութեան, հաւասարակշռութեան և շարժումների փոխանցութեան. (եթէ աղիւսները դնէք իրար մօտ թեք և նրանցից մէկն ու մէկը հրէք, բոլորը կթափւեն միմեանց ետեից): Այս խաղը նրա համար է նոյնպէս, որ մանուկները ծանօթանան մակերևոյթների, գծերի, անկիւնների և նրանց զանազան դիրքերի հետ:

ԳՈՒՆԴ, ԽՈՐԱՆԱՐԴ ԵՒ ԳԼԱՆԱԿ

Նրանց մէջ մանուկը գտնում է շատ առարկաների միանման ձևերի յատկութեանց մարմնացումը: Կեանքի բոլոր մերձակից առարկաները կարելի է մօտաւորապէս վերածել յիշեալ երեք մարմինների ձևին: Սեղանի, մահճակալի ոտները, վառարանը, սեղանը, կամօդը և ուրիշ առարկաները կարելի է ներկայացնել խորանարդի ձևով: Մերձակայ շրջապատի կլոր առարկաները ներկայանում են գնդի կամ նրա մասերի ձևով:

Այսպիսով այս երեք խաղալիքները պարունակում են իրենց մէջ մանուկի ամենամօտ ամբողջ շրջապատի ձևական յատկութիւնները, ուստի անհրաժեշտ է, որ մանուկը նրանց իր աչքի առաջ ունենայ: Գնդի դիւրաշարժութիւնը, բացի այդ, դարձնում է այս առարկան մի իսկական խաղալիք փոքրիկ մանուկների համար, որոնք շատ սիրում են շարժական առարկաները, որովհետեւ այս վերջինները զրգում են նրանց դէպի ժրջան գործունէութիւն:

Խորանարդը և գլանակը նոյնպէս առիթ են տալիս մանուկներին խօսելու իրանց շրջապատող համանման ձևերի մասին: Մանուկի կեանքը ընտանիքում, հասարակութեան մէջ պիտի ծառայէ իբրեւ նիւթ՝ նրա խօսելու ընդունակութիւնը զարգացնելու: Իսկ խաղալիքները պիտի ծառայեն գլխաւորապէս ձևի և թւի համար:

Այս խաղալիքները մանուկների ձեռքը տալուց առաջ, հարկաւոր է նրանց ծանօթացնել իւրաքանչիւրի հետ առանձնապէս: Օրինակ՝ հետեւեալ կերպով:

Դ Ա Ս

Ղեկավարը դնում է սեղանի վրայ մանուկների առաջ գունդը, խորանարդը եւ գլանակը:

Մանուկներ, հաշւեցէք, այստեղ քանի՞ խաղալիք կայ:

Երեք—գունդ, խորանարդ և գլանակ:

Ո՞րքան կլինի առանց գնդի:

Երկու—խորանարդ և գլանակ:

Այս երկու առարկաներից ո՞րն է աւելի նման գնդին:

Ձգեցէք յատակի վրայ բոլոր երեք առարկաները և նկատեցէք՝ այս խաղալիքներից ո՞րը կգլորւի:

Ուրեմն խորանարդն աւելի է նման, որովհետեւ գլորւեց գնդի հետ միասին:

Իսկ ինչո՞ւ գունդը և գլանակը գլորւեցին, իսկ խորանարդը ոչ:

Իսկ կարո՞ղ էք կանգնեցնել գլանակը:

Ահա գլանակը կանգնած է, ինչպէս խորանարդը, և գլորւում է, ինչպէս գունդը:

Ուրեմն նա նման է թէ գնդին և թէ խորանարդին:
 Շօշափեցէք, ի՞նչ ունի գլանակը, իսկ գունդը չունի:
 Մայրը կամ ղեկավարը մանուկներից մէկի ձեռքից բռնած
 տանում է գլանակի կողքի վրայով:
 Քանի՞ հատ են այս կողերից:
 Մէկը վերեւից, միւսը ներքևից: Այս ծայրը կոչւում է կող:
 Մատներդ պտտեցրէք նրա վրայով: Ի՞նչպէս է:
 Ուրեմն գլանակն ունի երկու կող կողեր:
 Բայց նայեցէք, քանի՞ հատ ուղիղ կողմեր ունի նա:
 Երկու—մէկը վերև, միւսը ներքև:
 Ահա այս կողմերի վրայ է, որ գլանակը կանգնում է և
 դրանով էլ նման է խորանարդին:
 Նա ունի և երրորդ կողմ: Եթէ գլանակը դրած է այս
 կող կողմի վրայ, նա կարող է գլորւել և այն ժամանակ նա
 նման է գնդին:
 Մտածեցէք՝ ի՞նչն է նման գլանակին:
 Բաժակը, դոյլը, տակառը, գլխարկը:
 Խաղ. եկէք գլանակը դնենք խորանարդի վրայ և գնդով
 վայր գցենք:

Խ Ո Ր Ա Ն Ա Ր Դ

Խորանարդների վրայ մանուկները ծանօթանում են ան-
 կիւնների և կողերի հետ: Մանուկները համրում են խորա-
 նարդների մակերևոյթները և կողմերը և վերջիններից շինում
 են կեանքի զանազան առարկաներ: Խորանարդի վրայ դիտում
 են 8 անկիւն, 6 կողմ կամ մակերևոյթ և 12 կող:
 Հարցերը կարելի է առաջարկել թէկուզ հետևեալ ձևով.
 Ես ձեզ ի՞նչ տւի:
 Ի՞նչ բանի է նման այս խաղալիքը:
 Ի՞նչպէս է կոչւում:
 Ասացէք՝ ի՞նչ գիտէք այս խորանարդի մասին: (Կոկ է,
 փայտից է և այլն):
 Կան նրա վրայ անկիւններ: Քանի՞ն են:
 Քանի՞ անկիւն կայ վերևում և քանի՞սը ներքևում:
 Քանի՞ անկիւն կայ աջ և ձախ կողմում:

Քանի՞ն են առաջին կողմում և քանի՞սը ետևի:
 Կան արդեօք խորանարդի վրայ հարթ տեղեր, ինչպէս
 սեղանն է, յատակը և այլն: Քանի՞ հատ են հարթ տեղերը:
 Ի՞նչքան են վերևում:
 Դրանց մենք կանւանենք կողմեր կամ մակերևոյթներ:
 Յոյց տւէք այն տեղերը, ուր կողմերը հանդիպում են:
 (Կողեր, անկիւններ):
 Ի՞նչքան կողմեր են միանում այս ծայրում (կողի վրայ).
 իսկ այն: Իսկ այս անկիւնում ճրքան և այլն:
 Յոյց տւէք կողերը (անկիւնները) սեղանի, աթոռի վրայ:
 Համրեցէք վերևի, ներքևի և միւս կողերը:
 Ընդամենը ճրքան կողեր են: (Իւրաքանչիւր կողմից 4):

Երբ մանուկները կծանօթանան գնդի, գլանակի և խորա-
 նարդների հետ, դուք առաջարկում էք մանուկներին 10 խո-
 րանարդներով մի արկղիկ: (Թէև Ֆր. երրորդ ընծան բաղկա-
 ցած է 8 խորանարդներից, բայց փորձը ցոյց է տւել, որ ա-
 ւելի լաւ է տալ 10 խորանարդ, որովհետև բացի շինւած ա-
 ռարկաներից, խորանարդները կարող են ծառայել և հաշւի հա-
 մար: Մանուկները զանազան շինութիւններ կառուցանելով
 մօր կամ ղեկավարի օգնութեամբ, կարող են անսկաւորի կեր-
 պով կատարել բոլոր գործողութիւնները մինչև 10 թիւը և այդ-
 պիսով թւաբանութեան հիմքը դնել:

Խորանարդներից յետոյ օգտակար է տալ մանուկին՝

Շ Ե Ր Տ Ե Ր

Եթէ վերցնենք մի փոքրիկ խորանարդ և կէս անենք այն-
 պէս, որ բաժանման մակերևոյթները հաւասար քառանկիւններ
 կազմեն, այն ժամանակ կստացւի այս ձևը:

Երկու այդպիսի շերտերը իրանց ծաւալով կազմում են
 խորանարդ. եթէ մէկը միւսի վրայ դնենք լայն մակերևոյթնե-
 րով, կստացւի խորանարդ: Ուրեմն իւրաքանչիւր քառանկիւնի
 շերտը հաւասար է խորանարդի կիսին:

Այս մարմինը կարող է ծառայել Մանկակաւն Պարտէզում զա-
 նազան ձևերի առարկաներ (փոքրիկ սեղաններ, հովանիներ և

այն), նոյնպէս և համաչափ ձևեր կառուցանելու համար: Անհրաժեշտ է շարունակ համեմատել այս մարմինը նախորդներին, այսինքն՝ խորանարդներին հետ:

Դ Ս Ս

Այս առարկան նման է խորանարդին:

Նրա մէջ նոյնքան են անկիւններ, կողեր և մակերևոյթներ: (Վերջին հարցը պարունակում է իր մէջ շատ հարցեր և պատասխաններ):

Ինչո՞ւ է նա տարբերում խորանարդից:

Չափեցէ՛ք կողերը: Ո՞րոնք են աւելի կարճ և որոնք են հաւասար խորանարդի կողերին:

Քանի՞ն են հաւասար. քանի՞ կողեր են կարճ:

Համեմատեցէ՛ք մակերևոյթները կամ կողմերը:

Քանի՞ փոքրիկ կողմեր են հարկաւոր մէկ մեծը շինելու համար: (Մանուկները ձեռքի տակ ունեն շատ շերտեր):

Ո՞րքան շերտեր են հարկաւոր մի խորանարդ շինելու համար:

Երկու խորանարդից որքան շերտեր դուրս կգան:

Շերտը խորանարդի ո՞ր մասն է կազմում:

Եթէ մի շարքում իրար կողքի դնենք նեղ մակերևոյթներով երկու քառանկիւնի շերտեր, կկազմւի հետեւեալ ձևը՝

Ա Ղ Ի Ի Ս Ա Կ

Մանուկները միշտ համեմատում են այս ձևը շերտի և խորանարդների հետ, առաջարկելով մօտաւորապէս վերև բերւած հարցերը:

Ս Ի Ի Ն Ե Ա Կ Ն Ե Ր

Սա աղիւսակ է՝ կէս արած երկարութեամբ:

Նախորդ ձևերի հետ միանալով՝ սիւնեակները ծառայում են իբրև նիւթ զանազան շինութիւնների և հաշի համար: Երբ մանուկները իւրացնում են յիշւած խաղալիքների ձևերը և նրանց

փոխադարձ յարաբերութիւններն ըստ ծաւալի, այն ժամանակ նրանց տալիս են եռանկիւնի պրիզմա (բազմահատ):

Եթէ խորանարդը կիսենք զիագոնալ գծով, կստացւի այս ձևը: Նրա վրայ ուսումնասիրում են մակերևոյթները (երեք քառանկիւնի և երկու եռանկիւնի մակերևոյթներ):

Նա միևնոյն ժամանակ նիւթ է համեմատութեան, հաշի և շինութեան համար:

Այս ձևերը լրացնում են՝ բարակ շերտեր և փոքրիկ եռանկիւնի պրիզմաներ (գոյնզգոյն):

Այն խօսակցութիւնները, որոնց նմանը ես բերել եմ, պէտք է լինեն, շինութեան պարապմունքների ժամանակ, կարճատև, որքան կարելի է շատ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել կեանքից առած ձևերի, համաչափութեան և այն բանի վրայ, որ մանուկը, խաղի միջոցին, անձնատուր լինի իր սեփական ինքնուրոյն ստեղծագործութեան և ոչ թէ նմանողութեան:

Մայրը կամ ղեկավարը միայն գիտակցական պիտի դարձնեն այն, ինչ որ անում է մանուկը:

Այսպէս ուրեմն շինութեան համար մանուկներին առաջարկում են հետեւեալ խաղիքները.

3-րդ ընծան. 1) մի արկղ՝ բաղկացած 10 խորանարդներից (8):

4-րդ ընծան. 2) մի արկղ՝ բաղկացած 10 աղիւսակներից (8):

5-րդ ընծան. 3) մի արկղ՝ բաղկացած 21 խորանարդից, 6 պրիզմայից:

6-րդ ընծան. 4) մի արկղ՝ բաղկացած 21 աղիւսակներից, 6 սիւնեակներից և 6 շերտերից:

Բացի այդ, գոյնզգոյն շերտեր և եռանկիւնիներ՝ շքեղ ձևեր կազմելու համար:

Շինութեան համար նշանակւած այս նիւթը օգտակար և զարճալի է ոչ միայն Մանկական Պարտէզի մանուկներին, այլ և աւելի մեծերին՝ 7, 8, 10 տ. մանուկներին:

Անչափ բազմազան կարող են լինել շինութեան վերաբերեալ վարժութիւնները: Վարժութեամբ մանուկները հասնում են շինելու մէջ զարմանալի արագութեան և ճարպիկութեան: Ես խորհուրդ կտայի, ամեն մի ընտանիքում, ուր կան 3-ից մինչև 11 տարեկան մանուկներ, ունենալ այս նիւթը: Մանուկը ձեռք է բերում միաժամանակ թէ՛ ձեռքերի ճարպիկութիւն և թէ՛

աչքի չափի ճշտութիւն, դրա հետ միասին զարգանում են նրա մտաւոր ընդունակութիւնները, խելամտութիւնը, հնարագիտութիւնը, երեւակայութիւնը և այլն: Հոգեկան կողմը կարող է մշակւել ոչ պակաս մտաւոր կողմից:

Յիշում եմ, ինչպէս մի անգամ մանուկները շինեցին յաղթական կամարներ և 40 մանուկներից բաղկացած ամբողջ զօրքը ստիպում էին կայծակի արագութեամբ անցնել կամարների տակով, բայց այնպէս, որ աղիւսի չդիպէին: Զարմանալի ճարտարութեամբ վազէվազ անցան մանուկները զոյգ-զոյգ, իրար ձեռքից բռնած՝ երկտակելով և ոչ մի աղիւսի չկպչելով: Օգտակար է երբեմն ձեռնարկել ընդհանուր շինութեան (նկատեցէք, ոչ միշտ, այլ երբեմն), կցելով մօտաւորապէս մի այսպիսի պատմութիւն:

Դ Ա Ս

Ա ղ ւ է ս

Մանուկներ, տեսել էք դուք երբ և իցէ աղւէս:

Գտէք աղւէս այս պատկերի վրայ:

Ի՞նչ է ուտում աղւէսը:

Հաւեր, աղանիւսեր և ուրիշ թռչուններ:

Իսկ ճրտեղ է ապրում աղւէսը:

Աղւէսը բոյն է փորում իր համար հողի մէջ ծառի տակ:

Մանուկներ, աղիւսներից բոյն շինենք աղւէսի համար:

Մայրը կամ ղեկավարը բաժանելով ամեն մի մանուկի մի արկղ աղիւս կամ տալով իւրաքանչիւրին 10 աղիւս, դարսում է իր առաջ հետեւալ կարգով.

4 ներքև, 4 վերև և 2 դարձեալ վերև:

Ո՞րքան են ընդամենը մեր բոլոր աղիւսները: 10.

Ի՞նչպէս են դարսւած: $4+4+2=10$.

Վերցրէք 2 աղիւս և դրէք աջ կողմից առանձին:

Ո՞րքան աղիւսներ կան ձեր առաջ: 8.

Նրանք բոլորը միասին ի՞նչ բան են յիշեցնում: Խորանարդ: Բաժանեցէք այս խորանարդը կանգնած ճանապարհի վրայ

(թեք զիծ) աջ և ձախ կողմերի: Այ կողմից բոյն շինենք աղւէսի համար:

Մի աղիւս դնենք նրա նեղ, երկայն կողմի վրայ. դա կը լինի բոյնի ետևի պատը. ետևի պատի աջ անկիւնի մօտ դնենք այժմ մի աղիւս և դնենք այն նոյնպէս նեղ, երկայն կողմում: Ետևի պատի ձախ անկիւնի մօտ դնենք երրորդ աղիւս և այն դնենք նոյնպէս նեղ, երկայն կողմում, իսկ բոյնի աջ և ձախ պատի վերևից դնենք մեր չորրորդ աղիւսը լայն, երկայն կողմի վրայ—սա կլինի բոյնի տանիքը: Ահա աղւէսի համար բոյնը պատրաստ է:

Աղւէսն ապրում է անտառում: Խորանարդի ֆնացած երկրորդ կիսից անտառ շինենք մեր բոյնի շուրջը: Աղիւսներն ընկած են լայն կողմում, իսկ մենք այժմ կդնենք նեղ, կարճ կողմում. դրանք կլինեն մեր ծառերը:

Մի աղիւս դնենք ետևի պատի աջ կողմից, միւսը բոյնի մուտքի ձախ կողմից, երրորդը բոյնի ետևի կողմի ձախ պատից, իսկ չորրորդը մուտքի ձախ կողմից: Այս բոլոր ծառերը մի փոքր հեռացնենք բոյնից: Ահա մենք աղւէսի համար բոյն շինեցինք անտառում:

Այժմ, մանուկներ, ետ տարէք ձեր ձեռքերը և լսեցէք. ես ձեզ կպատմեմ աղւէսի մասին:

Ա Ղ Ի Է Ս Ի Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

Ապրում էր անտառում մի աղւէս: Նա դուրս եկաւ իր բնից, որ ուտելու բան գտնի: Զգոյշ կացէք, թռչուններ և նապաստակներ, վաղ առաւօտեան հէնց որ ծագեց արեգակը, երկաց աղւէսը՝ կարմիր մուշտակը հագին: Ահա նա մօտեցաւ աւազանին:

Ափի մօտ կանգնած են փոքրիկ բաղիկներ: Կարելի է, աղւէսին դեռ կյաջողւի նրանցից մէկին բռնել:

Բայց վերև ծառի վրայ նստած է փոքրիկ թռչնակը: Նա տեսաւ վերևից խորամանկ աղւէսին և բարձր ձայնով կանչեց միւս թռչուններին: Թռչնակները, հազիւ լսեցին այս ձայնը, իսկոյն դուրս թռան խոտերի միջից, ուր նրանք հաւիկներ ու ճիճուներ էին փնտրում:

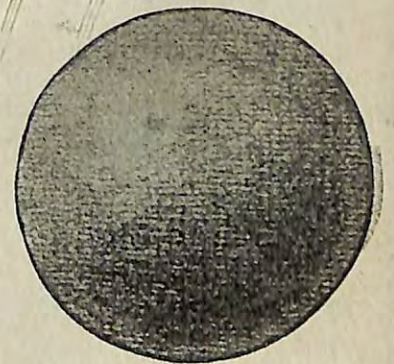
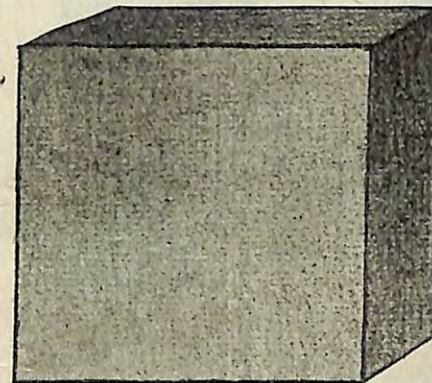
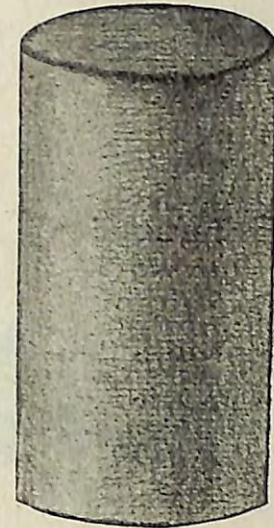
Բաղիկները արթնացան և իսկոյն թափեցին ջրի մէջ: «Բարի լոյս, Աղւէս», — ծաղրում են նրան թռչունները ծառից. «շատ կանուխ էք արթնացել»: — Սպասեցէք, ես ձեզ ցոյց կտամ, — փնթփնթում է աղւէսը. կտեսնէք, թէ ինչպէս ձեզնից մէկն ու մէկին կճանկեմ: Այն ի՞նչ է երերում այնտեղ ճիւղի վրայ: Ա՛ա, դա բոյն է: Չորս հատ փոքրիկ թռչնակ նստած են այդ բոյնի մէջ և նրանց օրօրում է քամին: Յանկարծ նրանք լսեցին հօրն ու մօր ճիչերը և յանկարծ այնպէս սարսափեցին... Ահուղողով նրանք կպել են իրար և ծվծվում են վախից: Աղւէսն իր ատամները սրած նայում է բոյնին: «Եթէ չեմ կարող բռնել ձերերին, թող ձագուկները տուժեն», մտածում է նա: Բարձրաձայն ճշարով ձերուկները թռչում են աւազակ աղւէսի շուրջը:

Բայց նա ուշադրութիւն չի դարձնում նրանց վրայ, սուղում է խոտի մօտ և աշխատում է ցատկել վերև: Ահա նա վերև թռաւ... ատամները կրճատացրեց, նրա սուր դունչը կպաւ նոյն իսկ բոյնին, այնպէս որ նա երերեց և կախ ընկաւ: Աղւէսին չյաջողեց ճանկել բոյնը: Նրա ոտիւնը բաւականաչափ բարձր չէր: Դրամբ... աղւէսն ընկաւ ջուրը: Ակամայ պիտի լողանար իր նախաճաշիկից առաջ: Նա թափահարում է ջրի մէջ, կամենում է շուտով դուրս գալ ափը: Ահա դուրս եկաւ ջրից: Բայց ի՞նչ ծիծաղելի է: Նրա մէջքի շէկ բուրդը և փորի ստիտակ բուրդը ծածկւած են որդներով և տղմով. կողքերից և պոչից թափւում է ջուրը: Ո՛րքան ուրախացան թռչունները, երբ տեսան աղւէսին մի այդպիսի դրութեան մէջ: Քաղցած աղւէսը, բոլորովին թրջւած, քաշեց գնաց իր տուն, իսկ թռչունները թռան ժողովելու այն որդները, որ իր վրայից թափ էր տւել աղւէսը խոտի վրայ, և տարան իրանց բոյնը ծվծալող ձագուկներին:

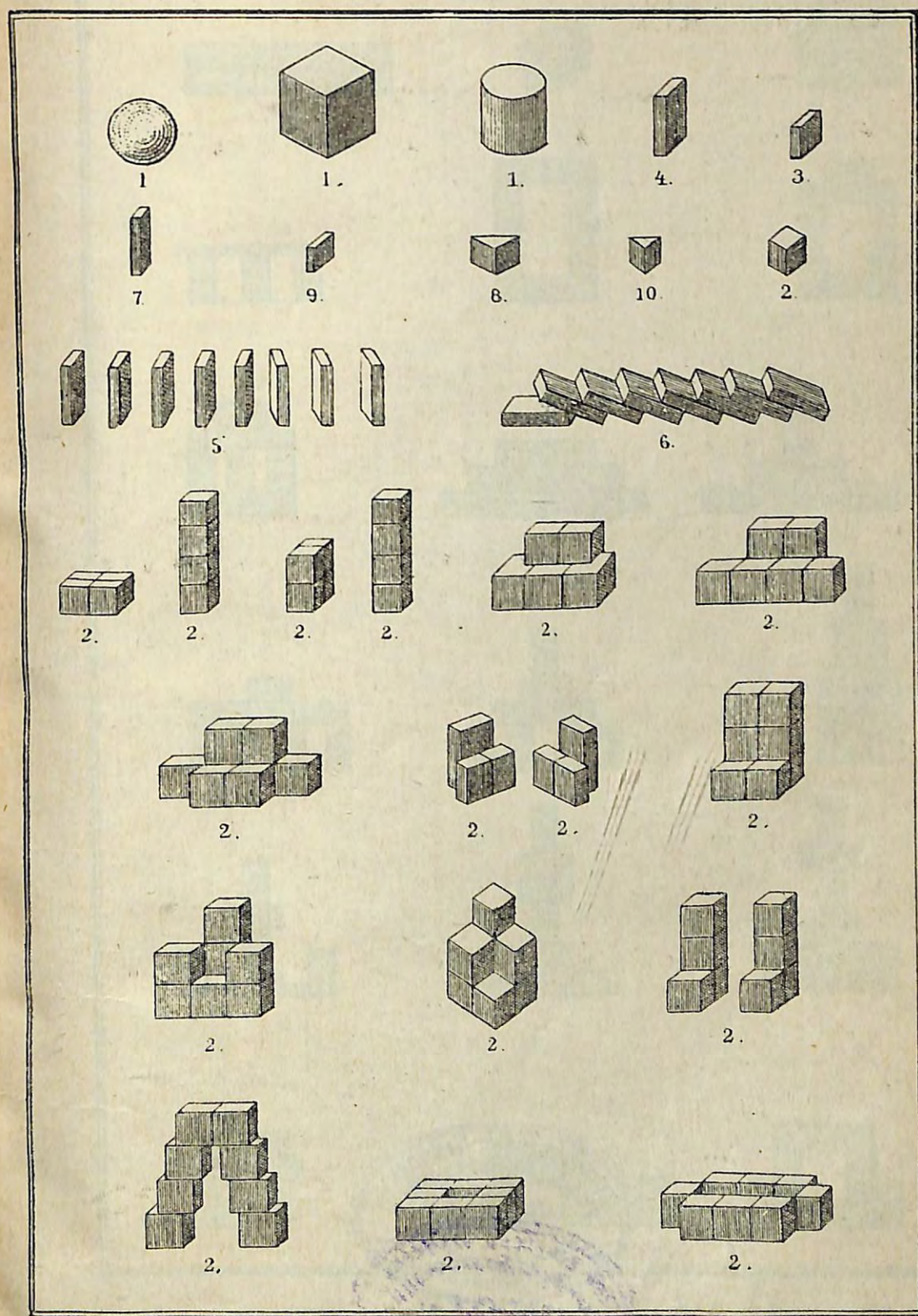
Մանուկներ, ձեզանից ով է կարող աղիւսներից շինել այն աւազանը, ուր ընկաւ աղւէսը:

Եթէ չէք յոգնել, կարող էք շինել, ինչ որ կամենում էք:

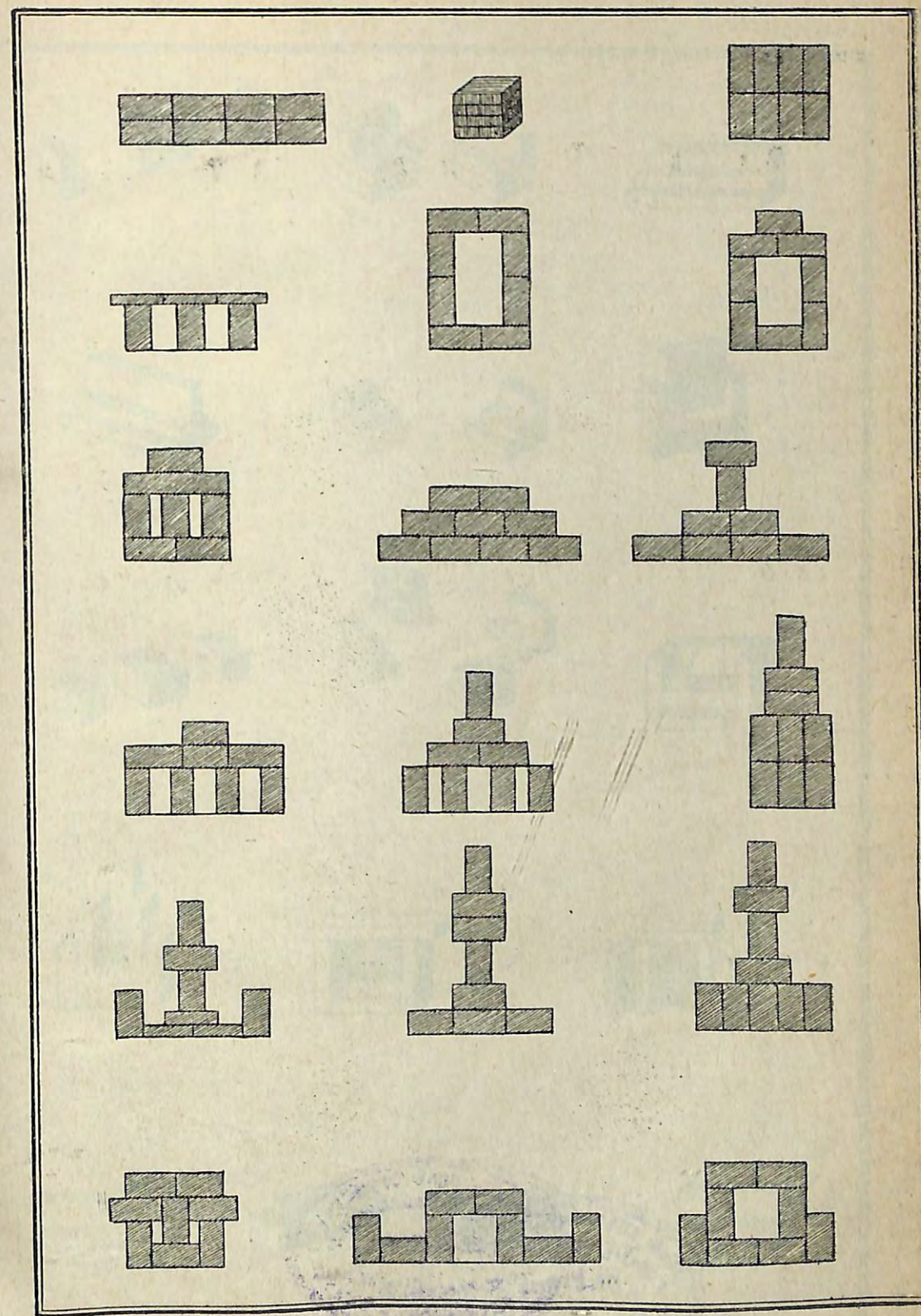
Նիւթը. եթէ հնարաւորութիւն կայ, խաղալիքների խանութից կարելի է բերել տալ Ֆրէօբելի բոլոր 6 ընծաները կամ պատւիրել որ ստաղձագործին կուղէք այն բո-

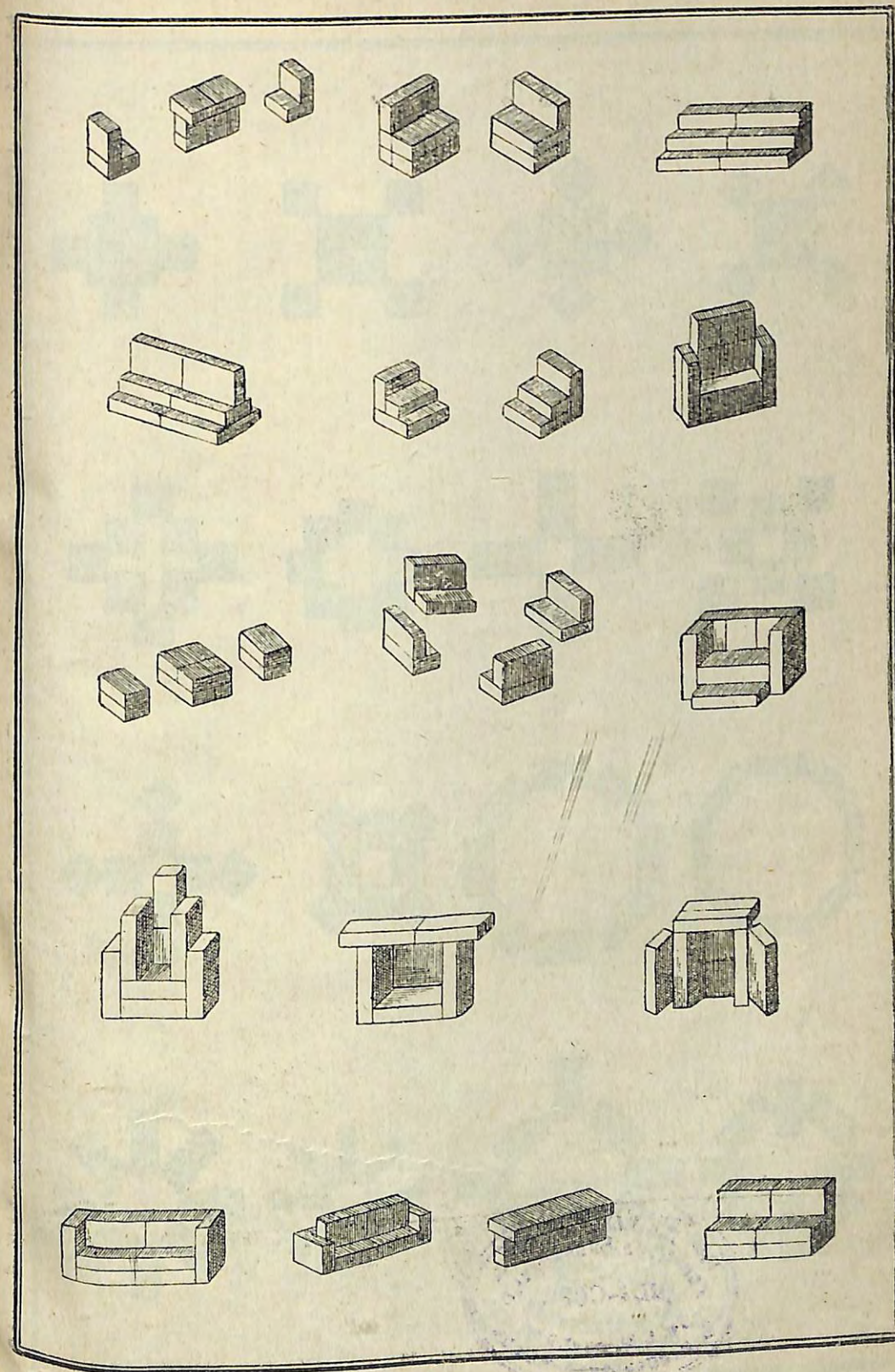
Շ ի ն ու թ իւ ն

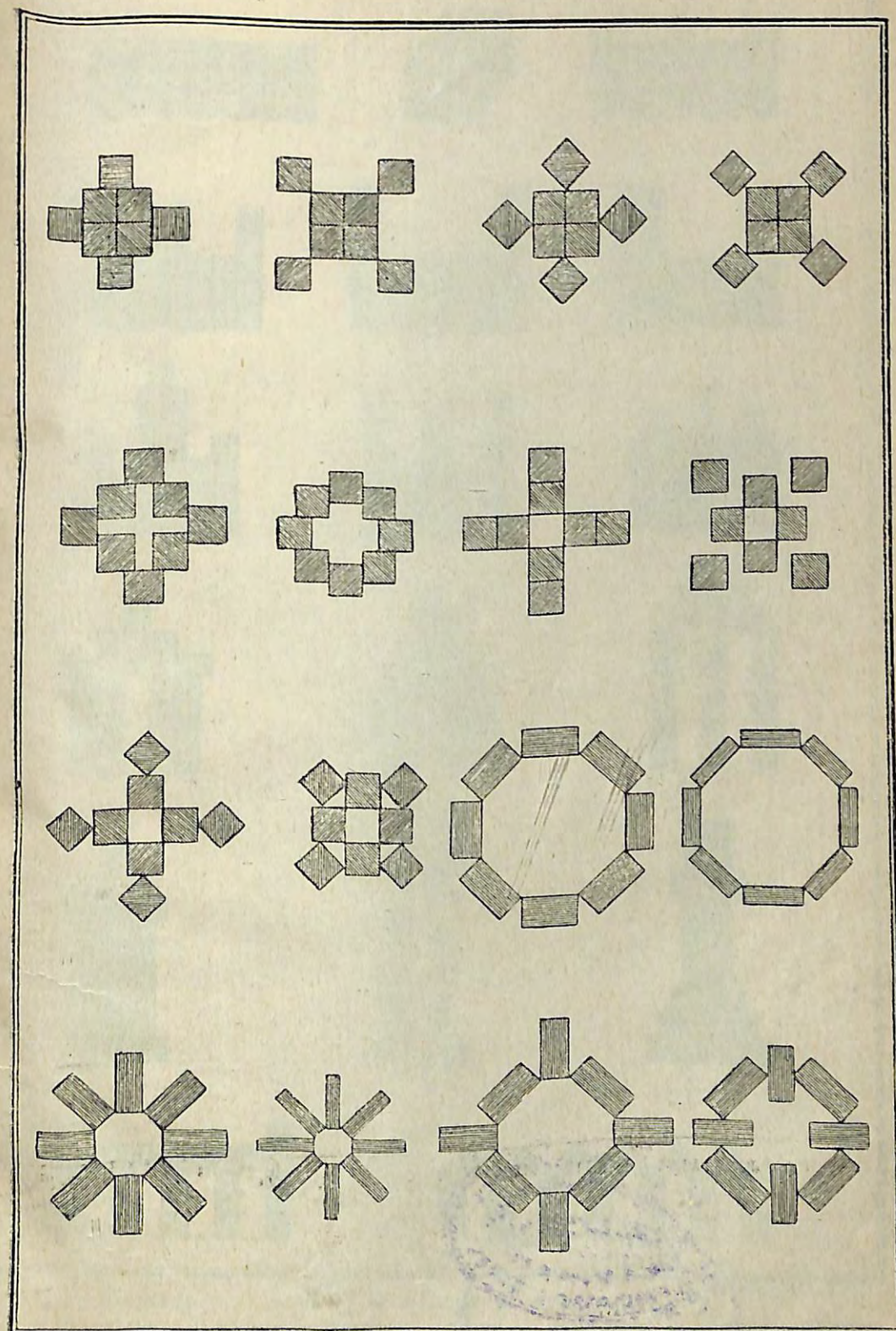
С. П. Н. Л. П. Л. Н.

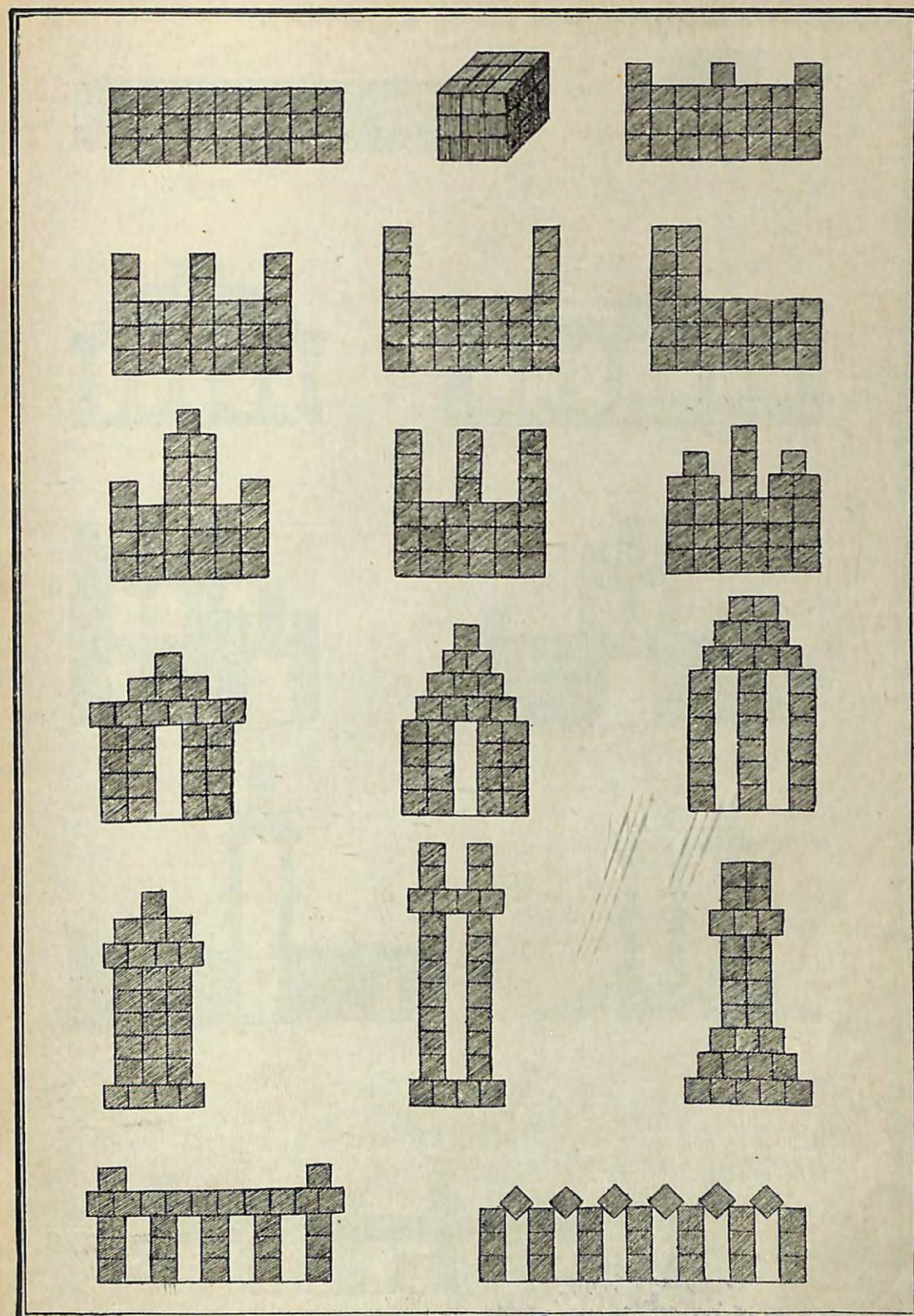
З Б Н П Л Р Т Л Н

2 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

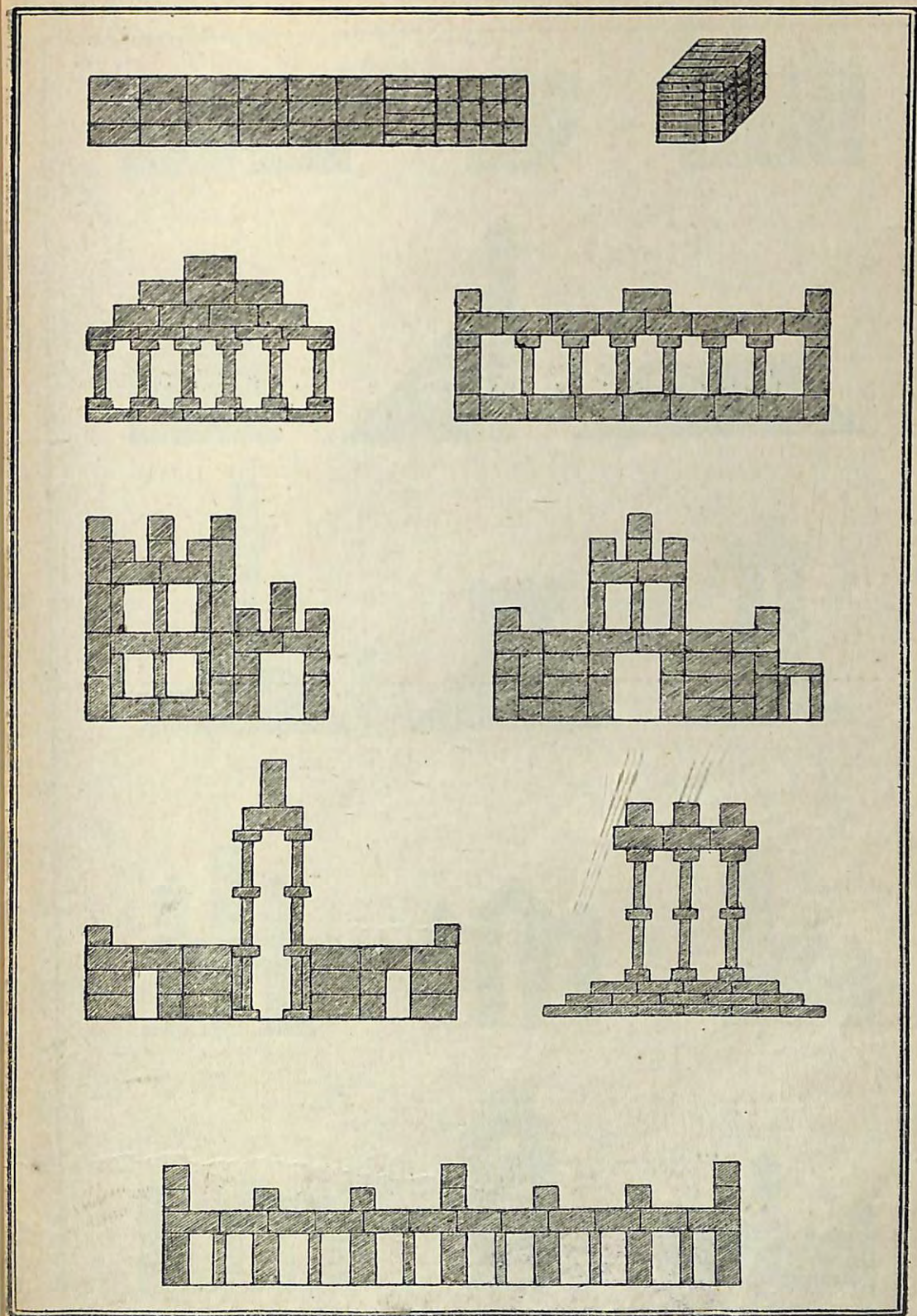

2 1 2 3 4 5 6 7 8

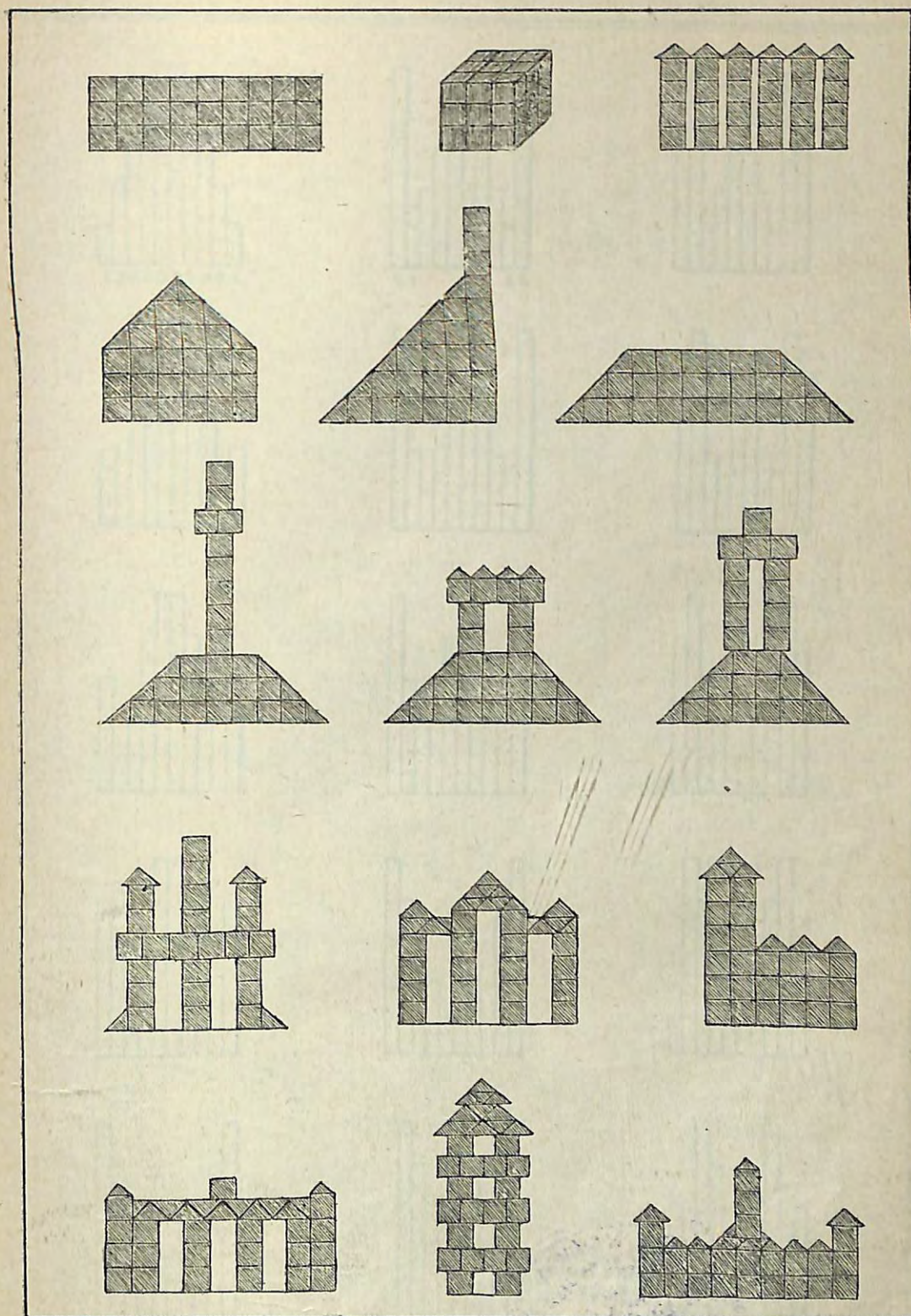

С 1 2 3 4 5 6 7 8 9

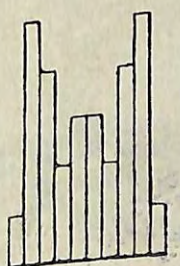
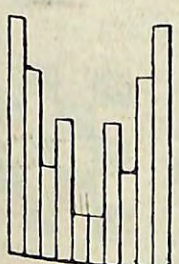
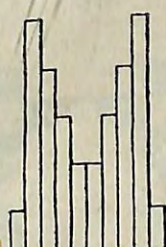
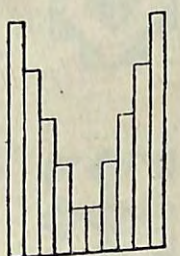
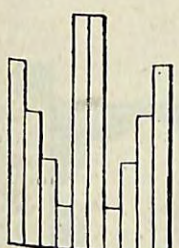
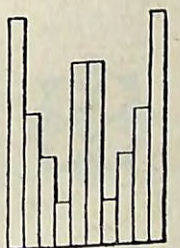
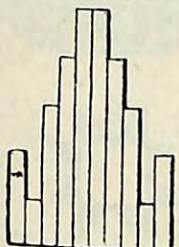

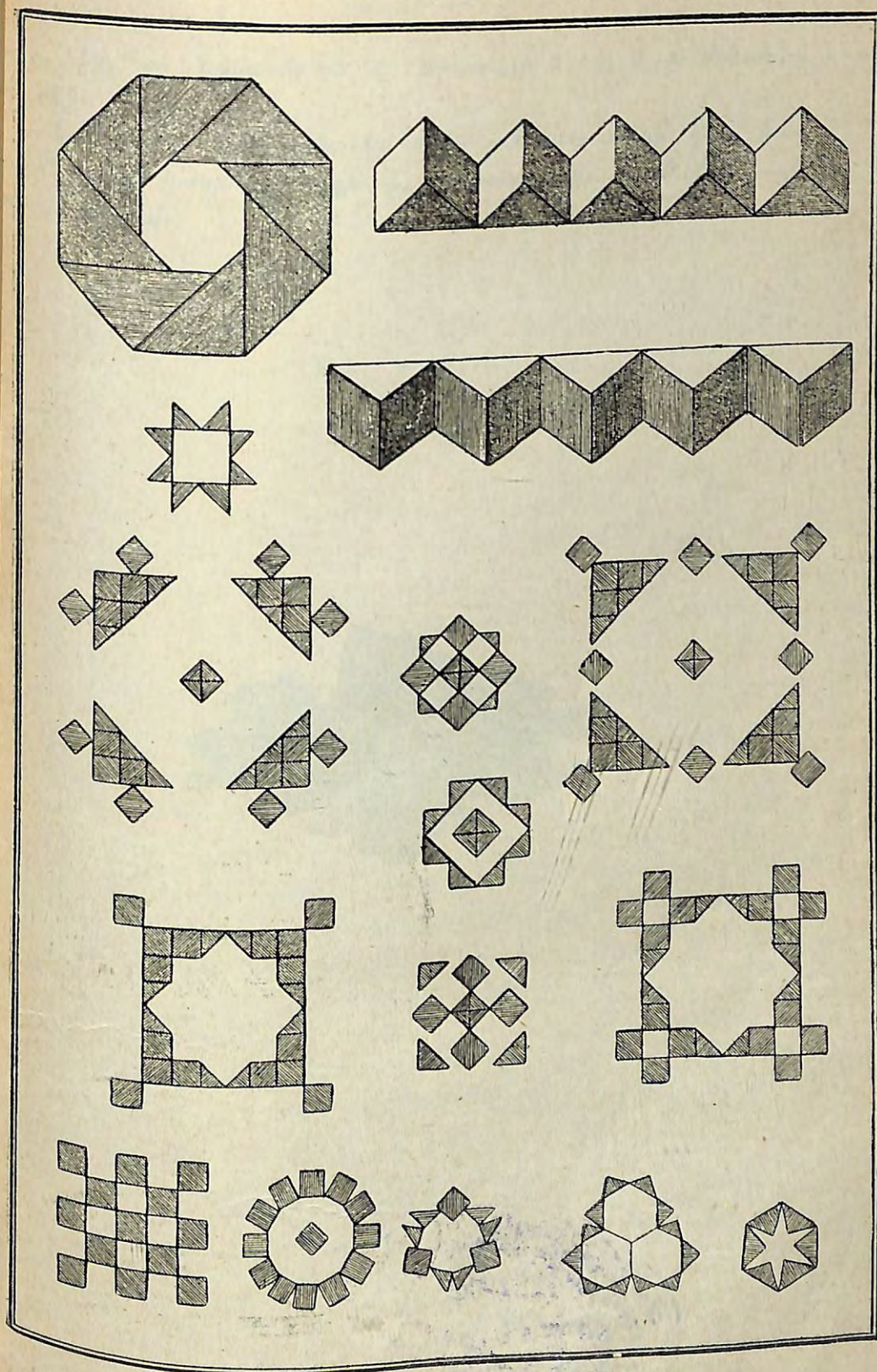
С л у н л л л

Г И Н Л Р И Н

С 1 2 3 4 5 6 7 8 9

2 1 2 1 2 1 2 1 2 1

որը, ինչ որ նշանակած է Ֆրէօբէլի 3, 4, 5, 6 ընծանե-
րի մէջ:

Հաւ կլինի, եթէ մանուկը միշտ ունենայ տանը կամ բա-
կում փայտի կտորներ՝ աղիւսի, խորանարդի, եռանկիւնու և
ուրիշ ձևերով:

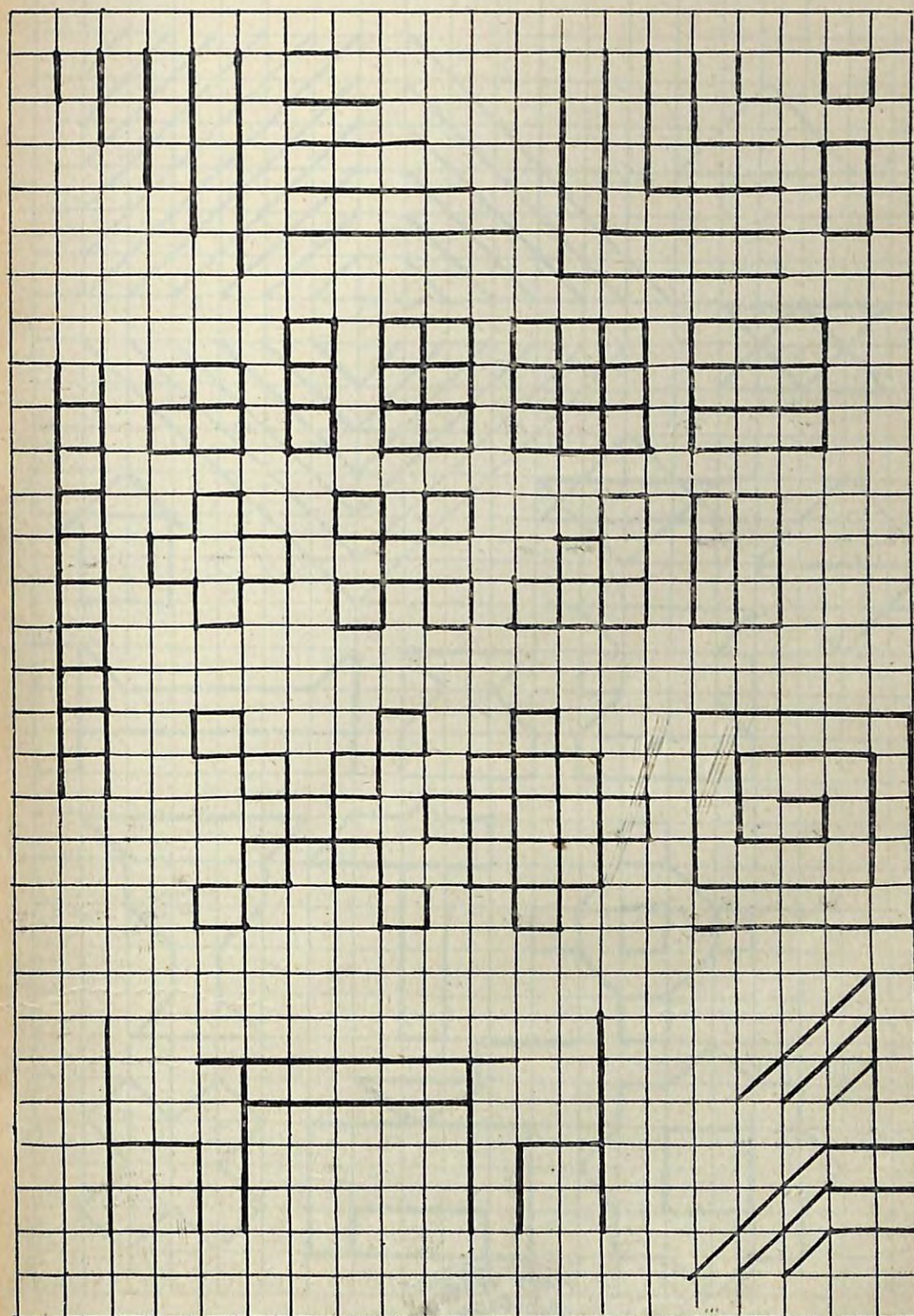
Ն Կ Ա Ր 2 Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Վանդակով նկարելը սովորեցնում է աչքի չափով չափառարկաները: Ձեռքը և մատները սովորում են ամուր բռնուհամարձակ շարժել քարեգրիչը, մատիտը և վերջում նազրիչը: Այսպիսով մանուկը նախապատրաստում է իսկական կարչութեան համար: Մանուկները շատ անգամ նկարում և զանազան բաներ, որոնք շատ քիչ նմանութիւն ունեն իսկական արկանների հետ, և երևակայում են, թէ նկարել են ձսեղան և այլն: Նկարչութեան միջոցով մենք պատկերացնում ենք արարկանների արտաքին տեսքը և համեմատական մեծութիւնը: Երբ մանուկը նկարեց մի որ և է բան, նշանակում որ նա բաւականին ծանօթ է նրա ձևի և մեծութեան հետ: Բայց ի՞նչպէս պէտք է սովորեցնել մանուկին նկարել: Մանուկներին տալիս են քարետախտակներ՝ գծւած քառակուսի վանդակներով: Սկզբում մանուկը նկարում է մի բանի թեք գծէ մի վանդակի մէջ, յետոյ հորիզոնական գիծ մի վանդակի մէջ, յետոյ այդ երկու գիծը միացնելով կազմում է անկիւն, յետքառակուսի՝ մի վանդակի մէջ:

Դ Ա Ս

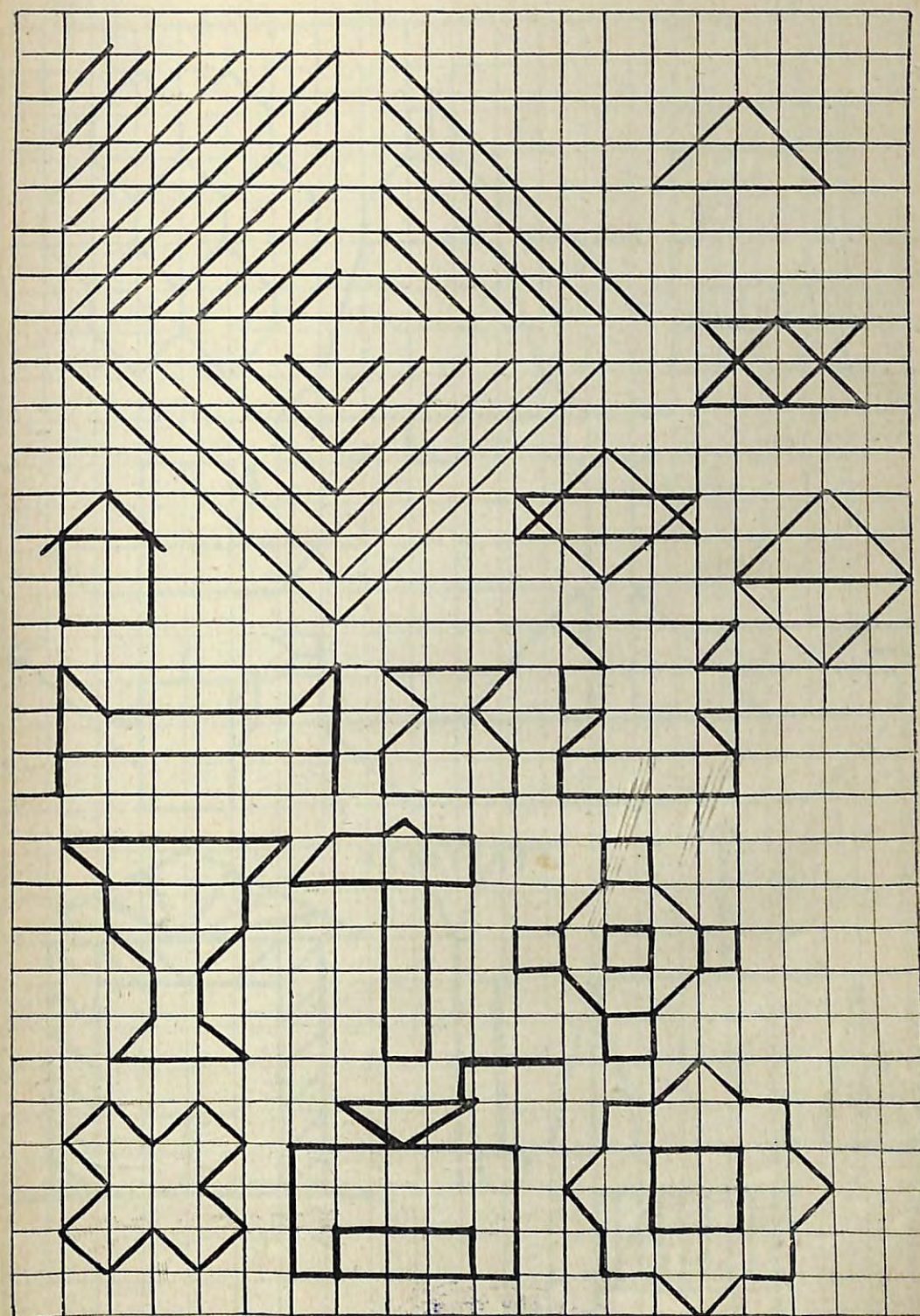
Մանուկներ, ձեր առաջ դրւած են քարետախտակներ: Ի՞նչ ձևի են: Քառանկիւնի:

Քանի անկիւն ունի քարետախտակը.— 4:

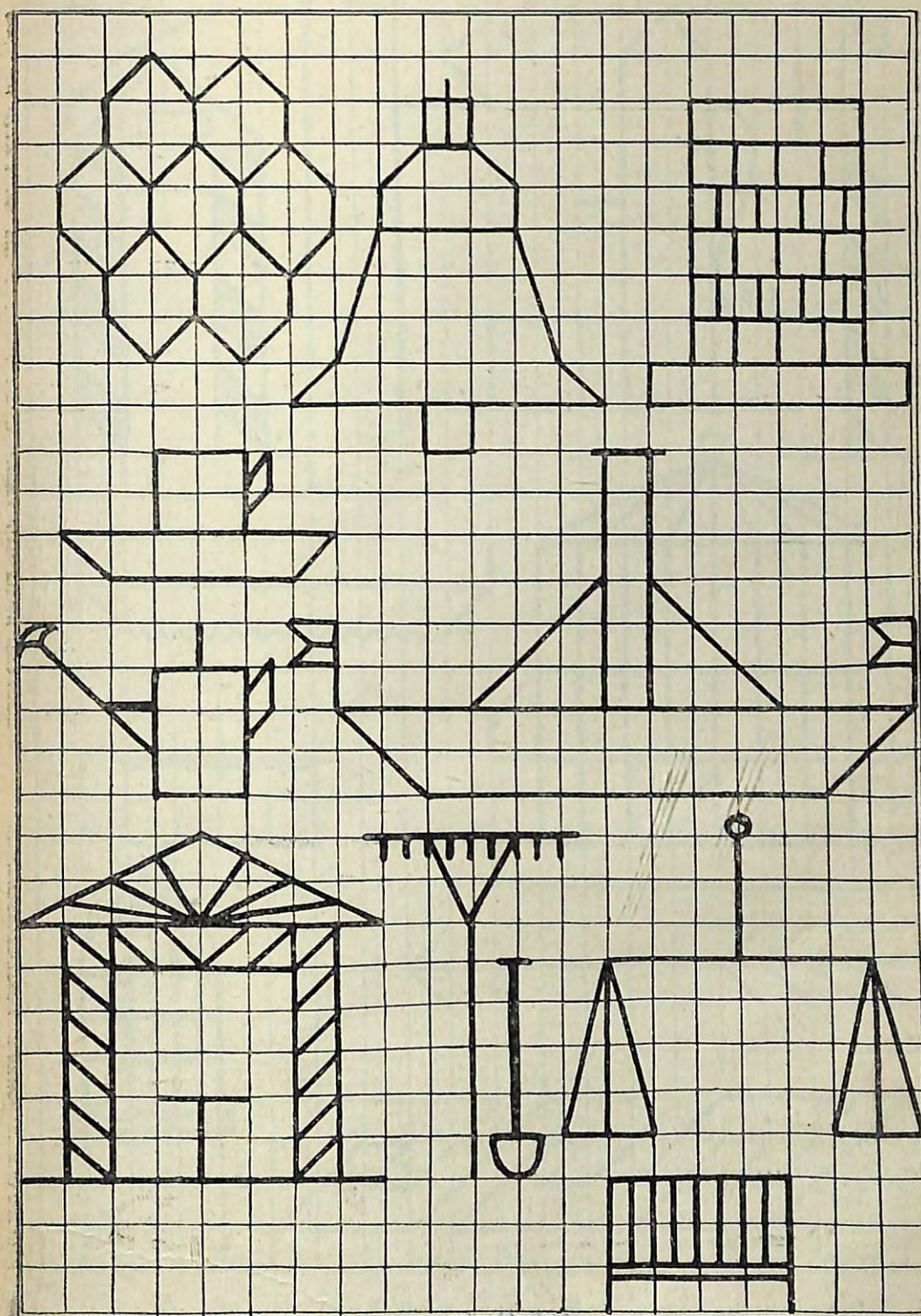
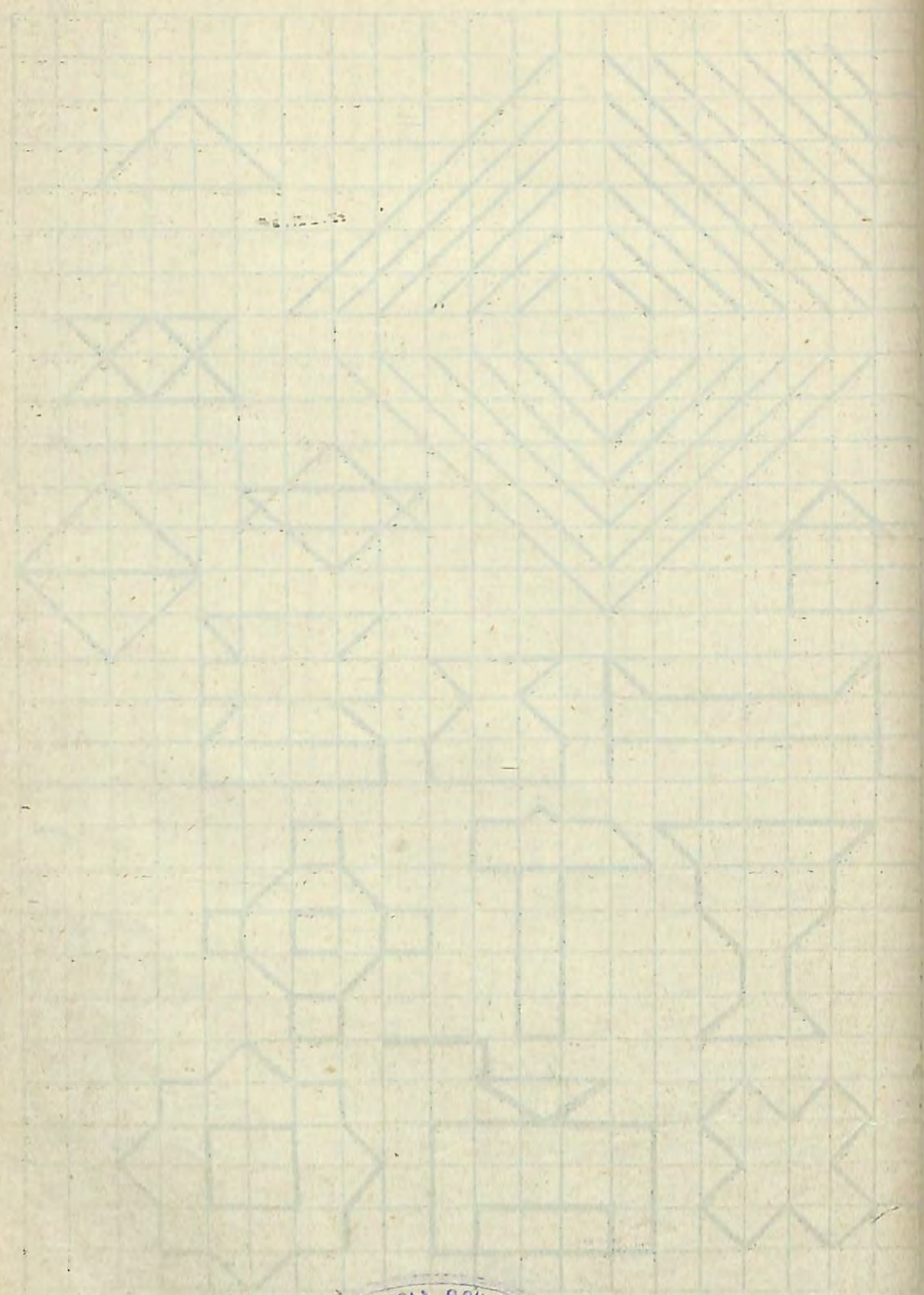

Ն Կ Ա Ր 2 Ո Ի Թ Ի Ի Ն

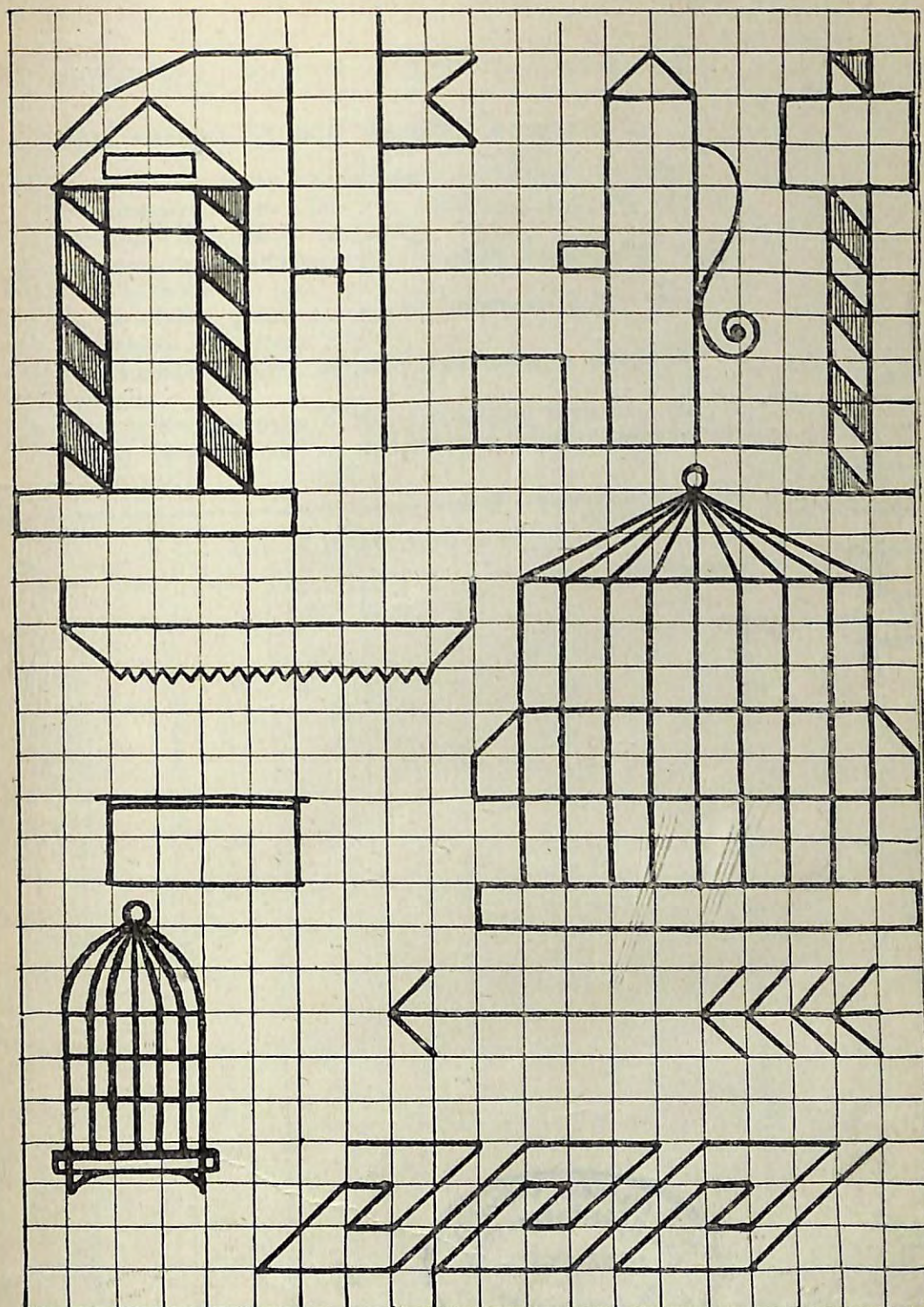
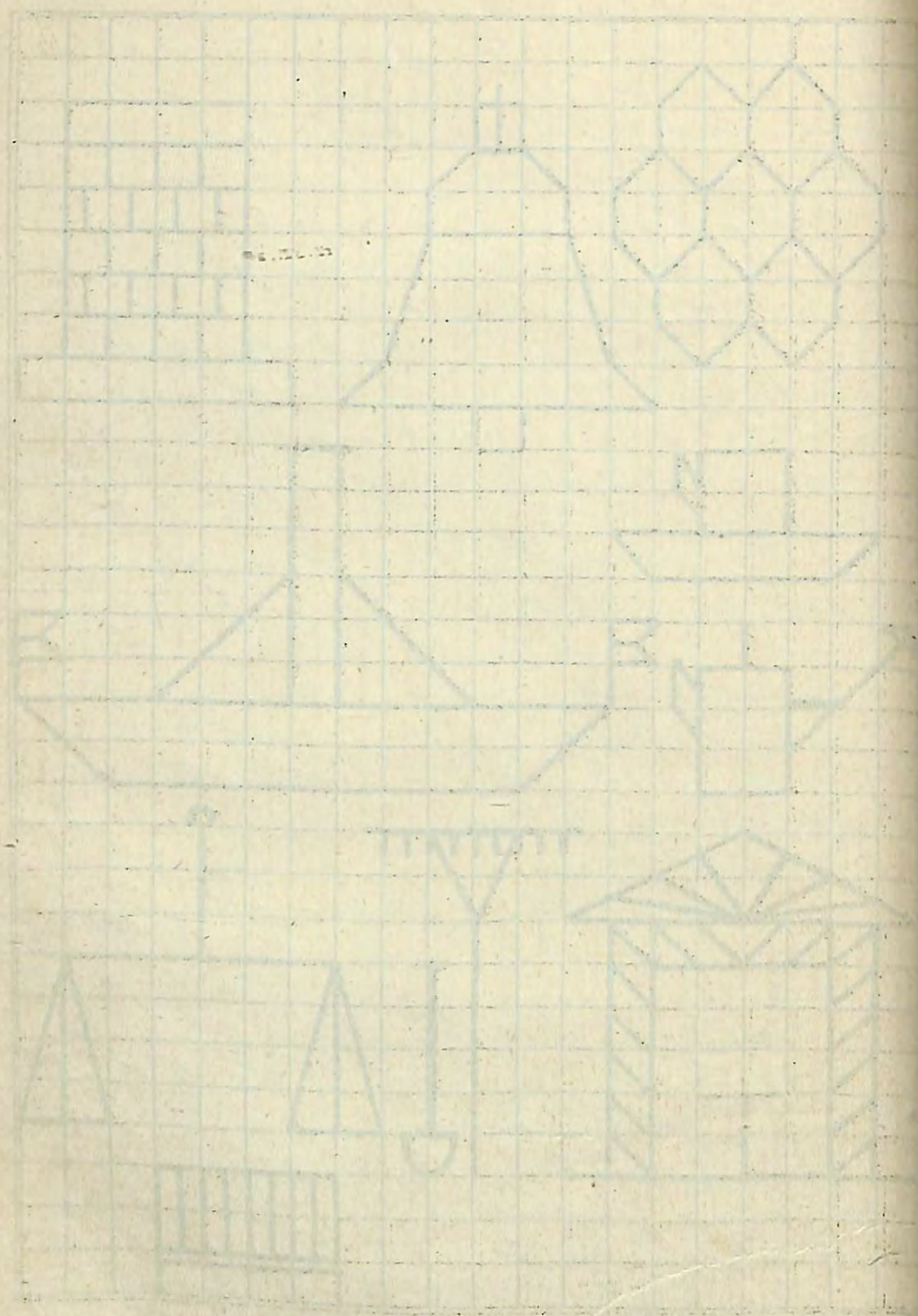
ЦБС. ЦЕНТРАЛЬНАЯ БИБЛИОТЕКА
 ГОР. ПУБЛ. БИБЛИОТЕКИ
 2004-ССРА.
 И. А. Мясников

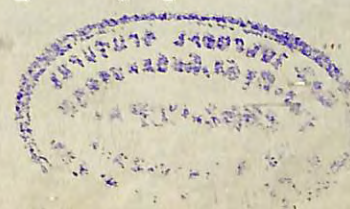
6 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5

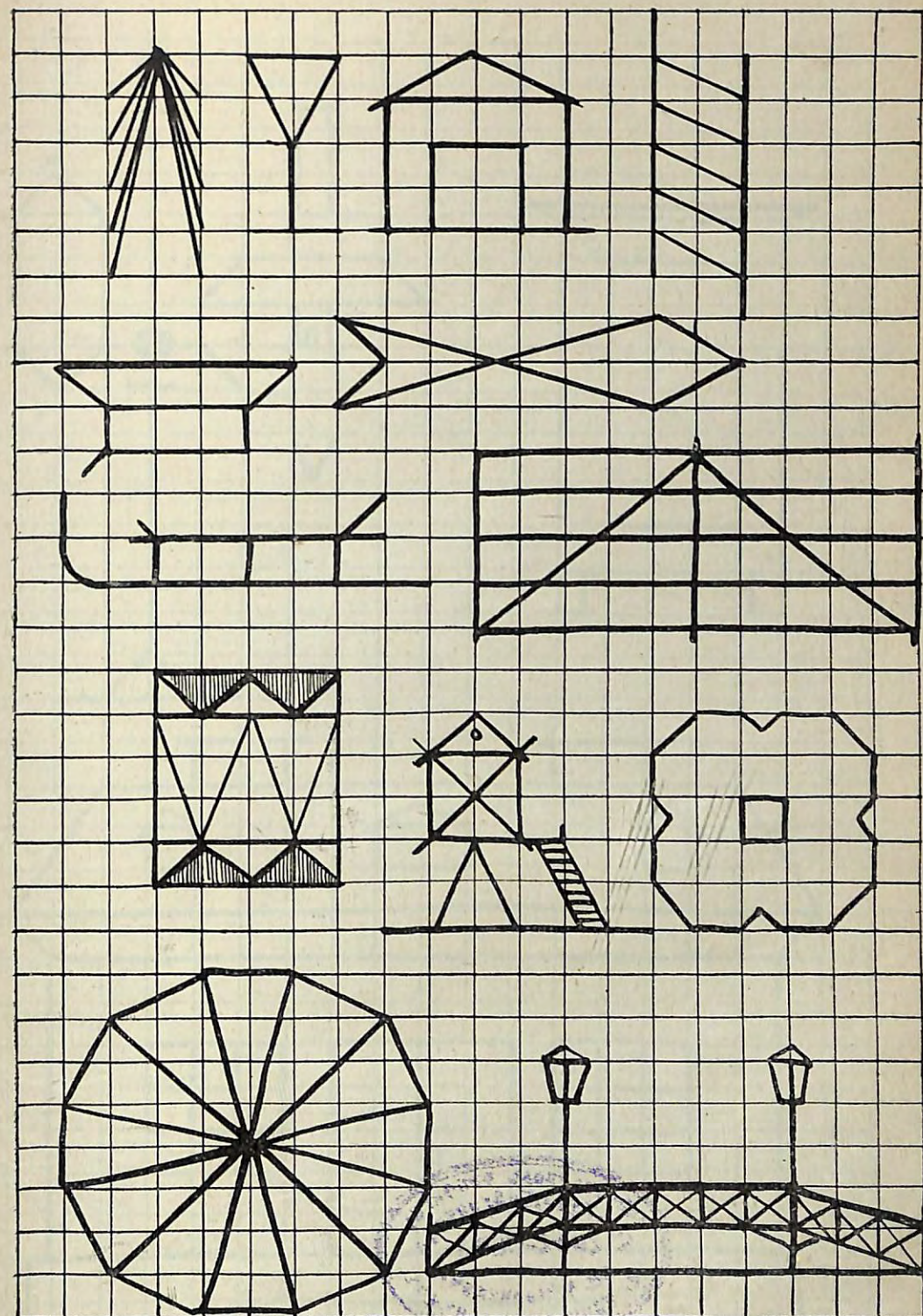
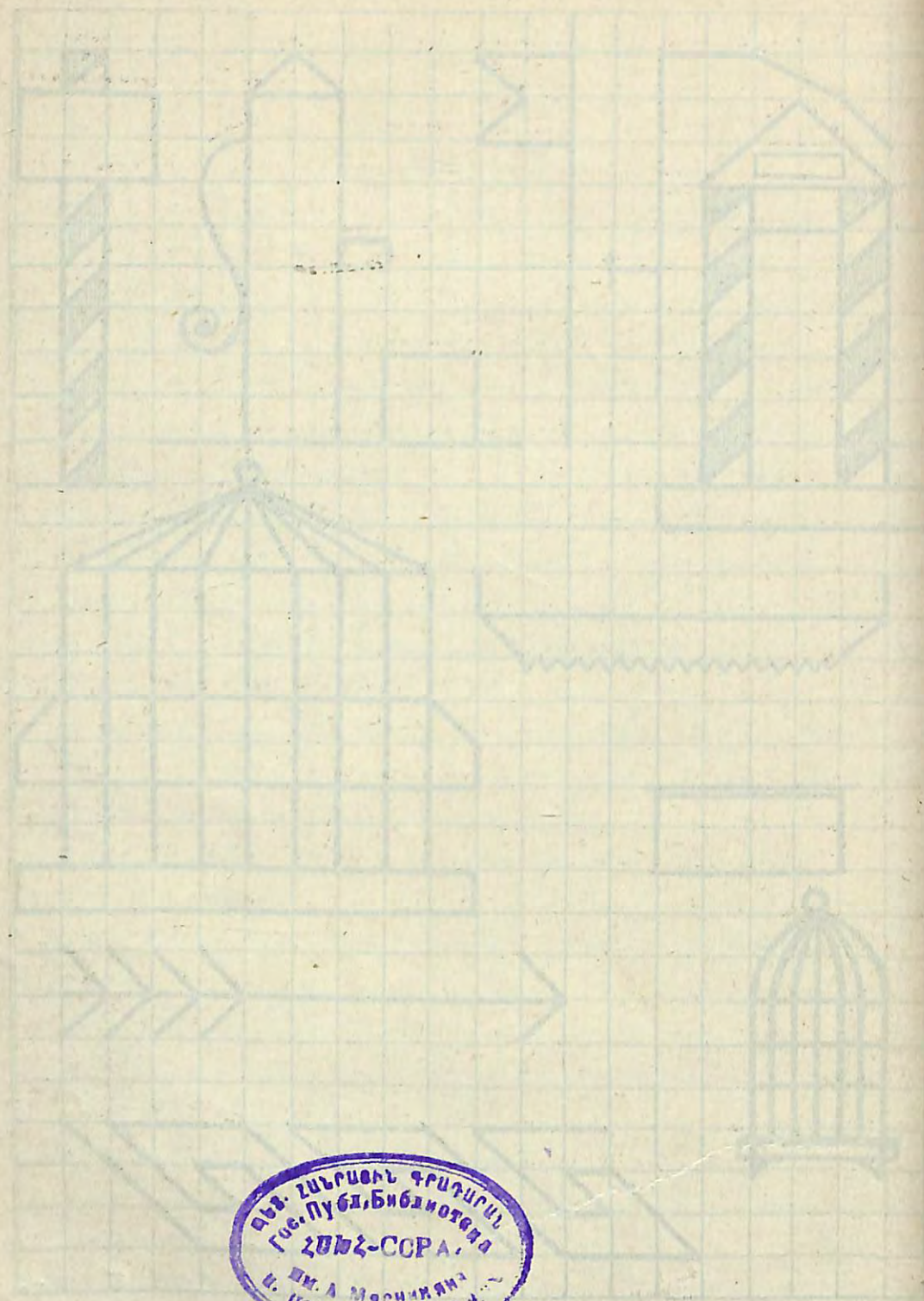

н л м р з н л р л н

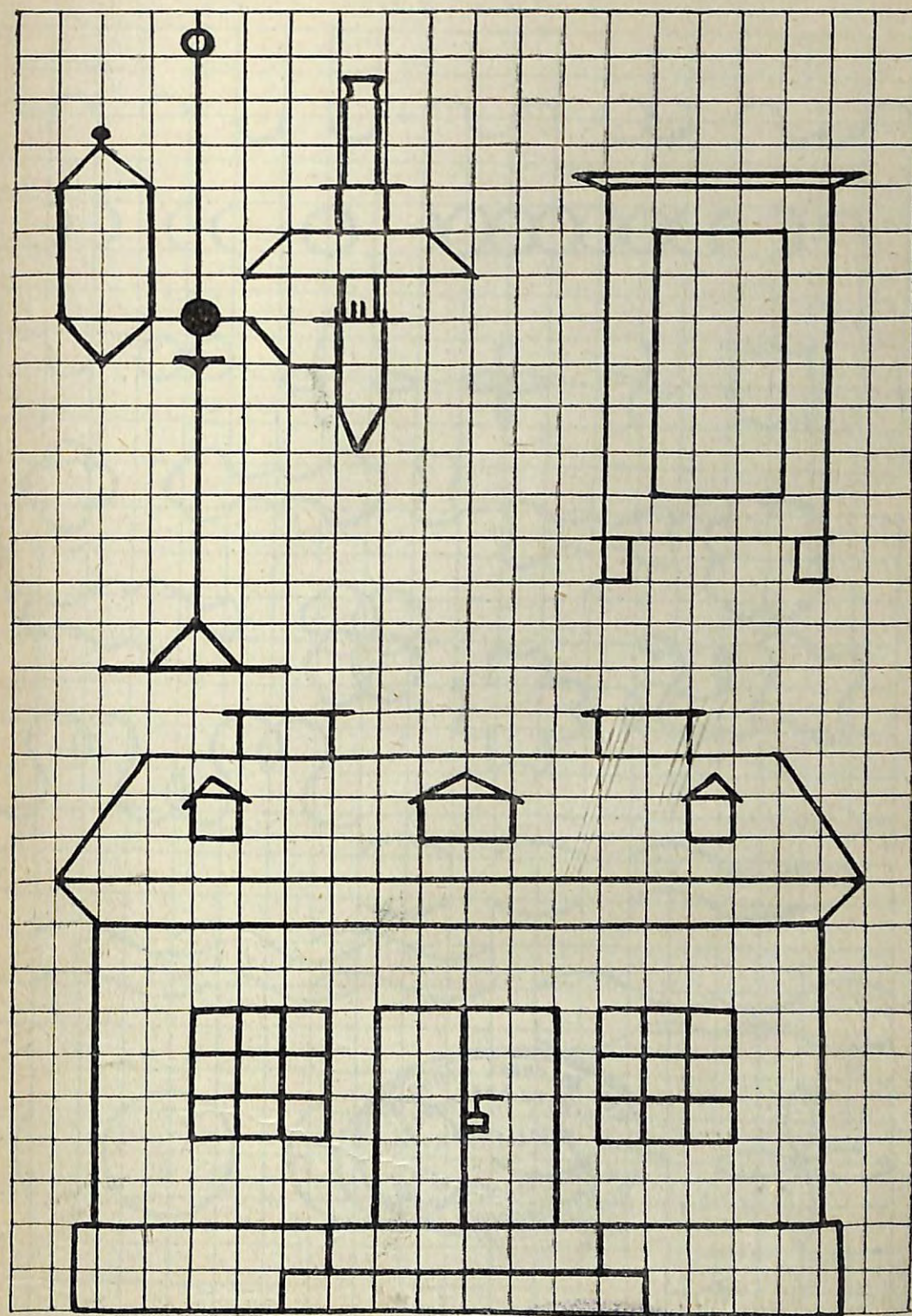

н л ш р з н л р л н

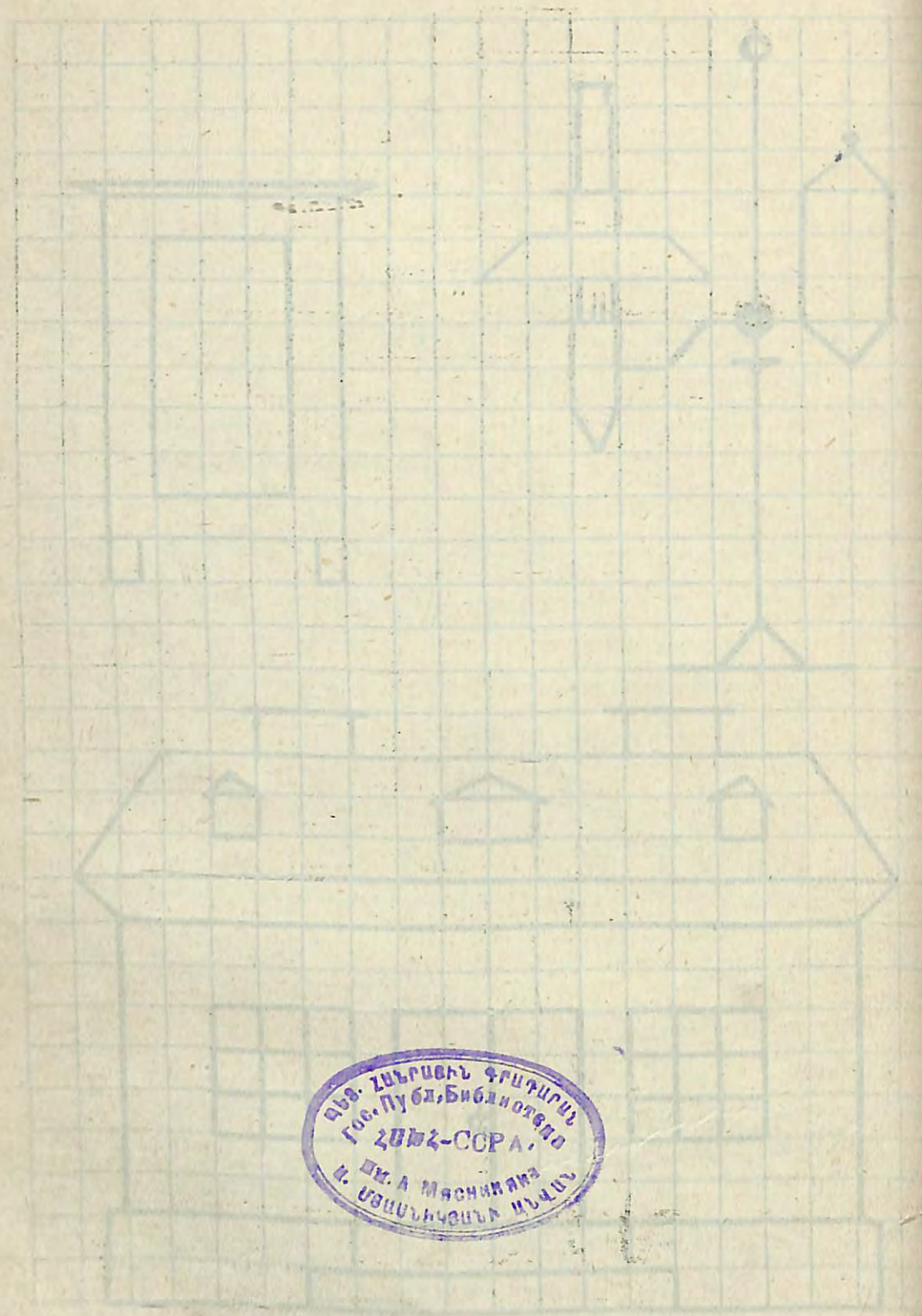

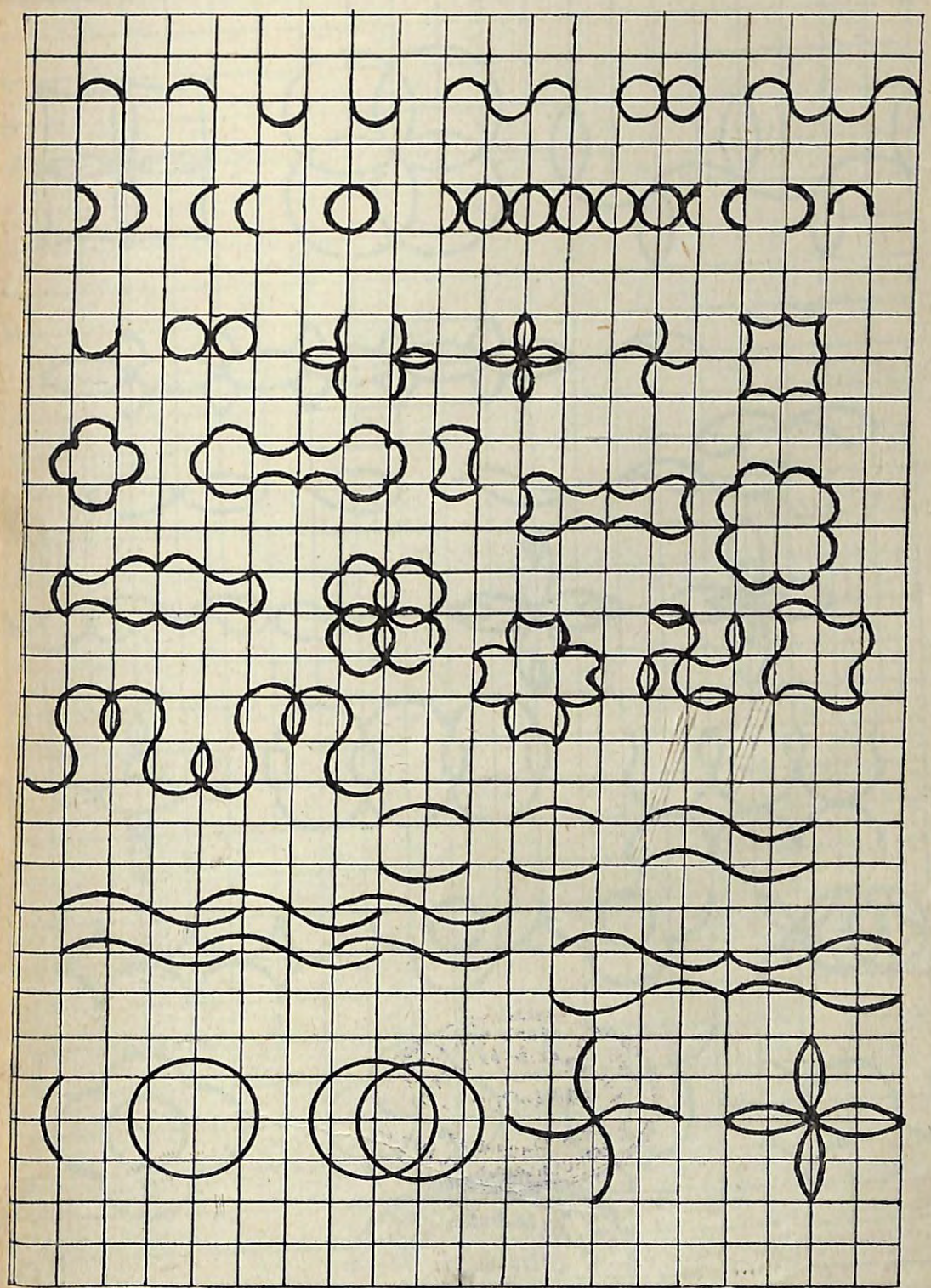
Ն Կ Ս Ր Հ Ն Լ Թ Ի Լ Ն

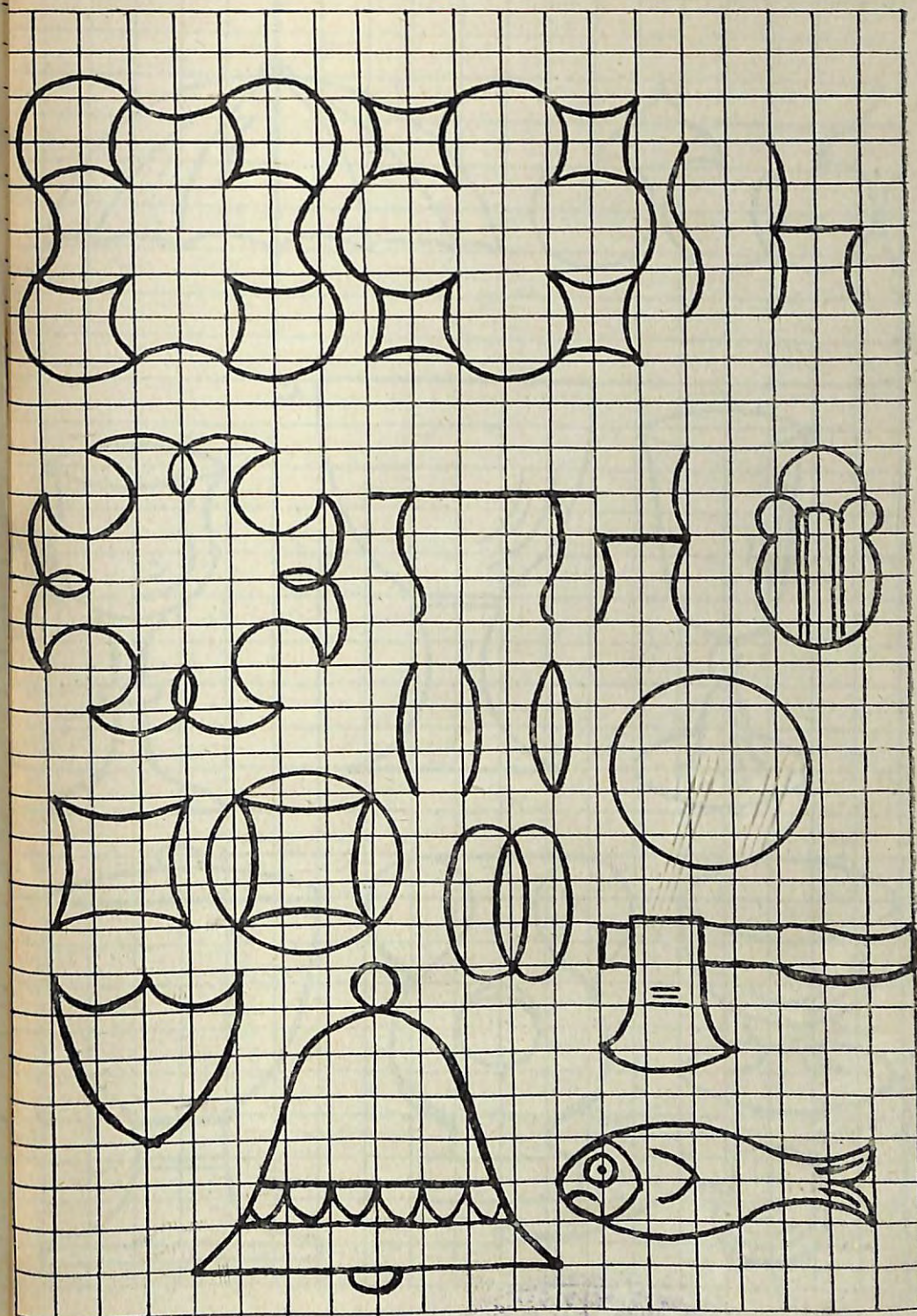
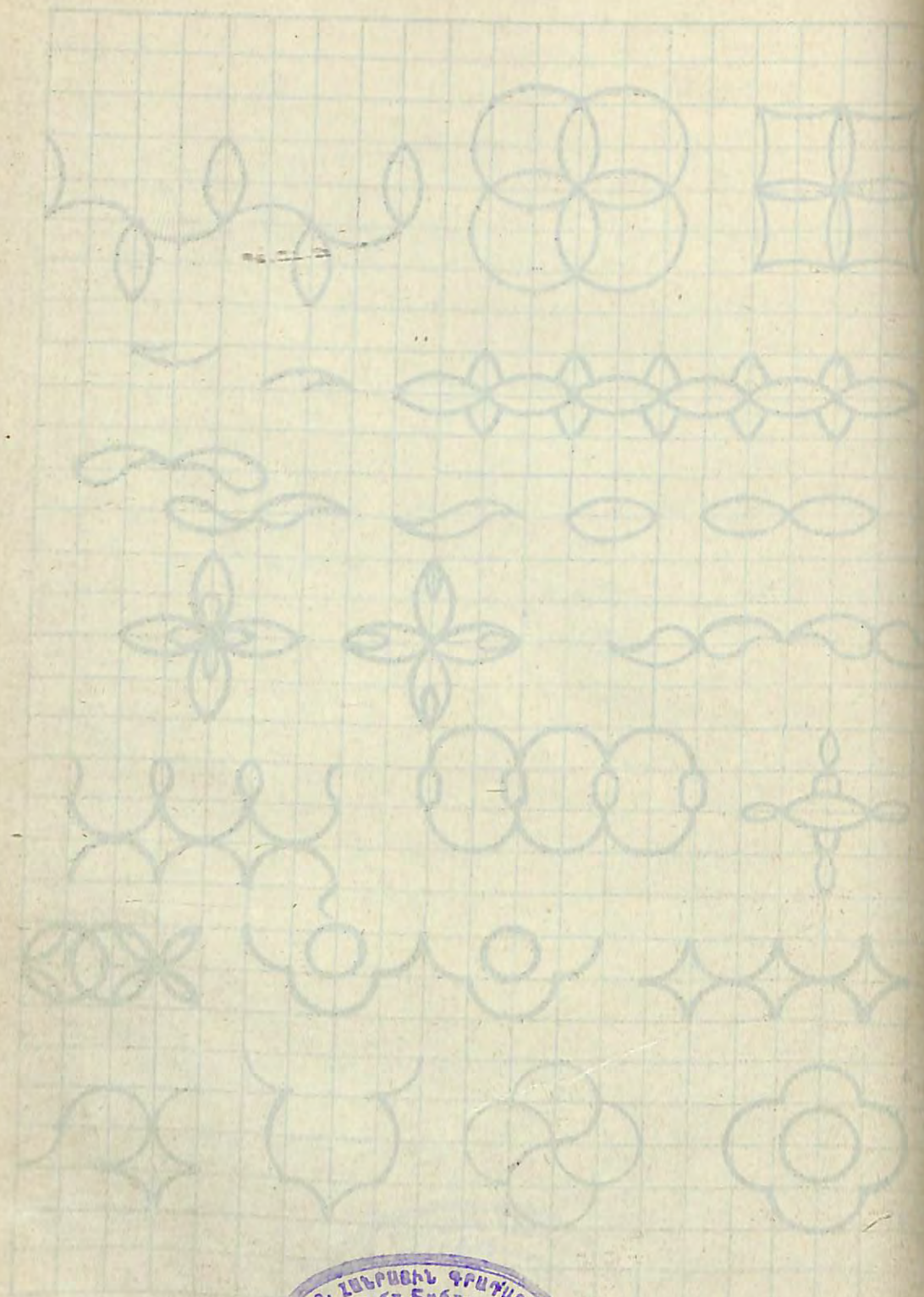
6 4 m p z n e f h e n

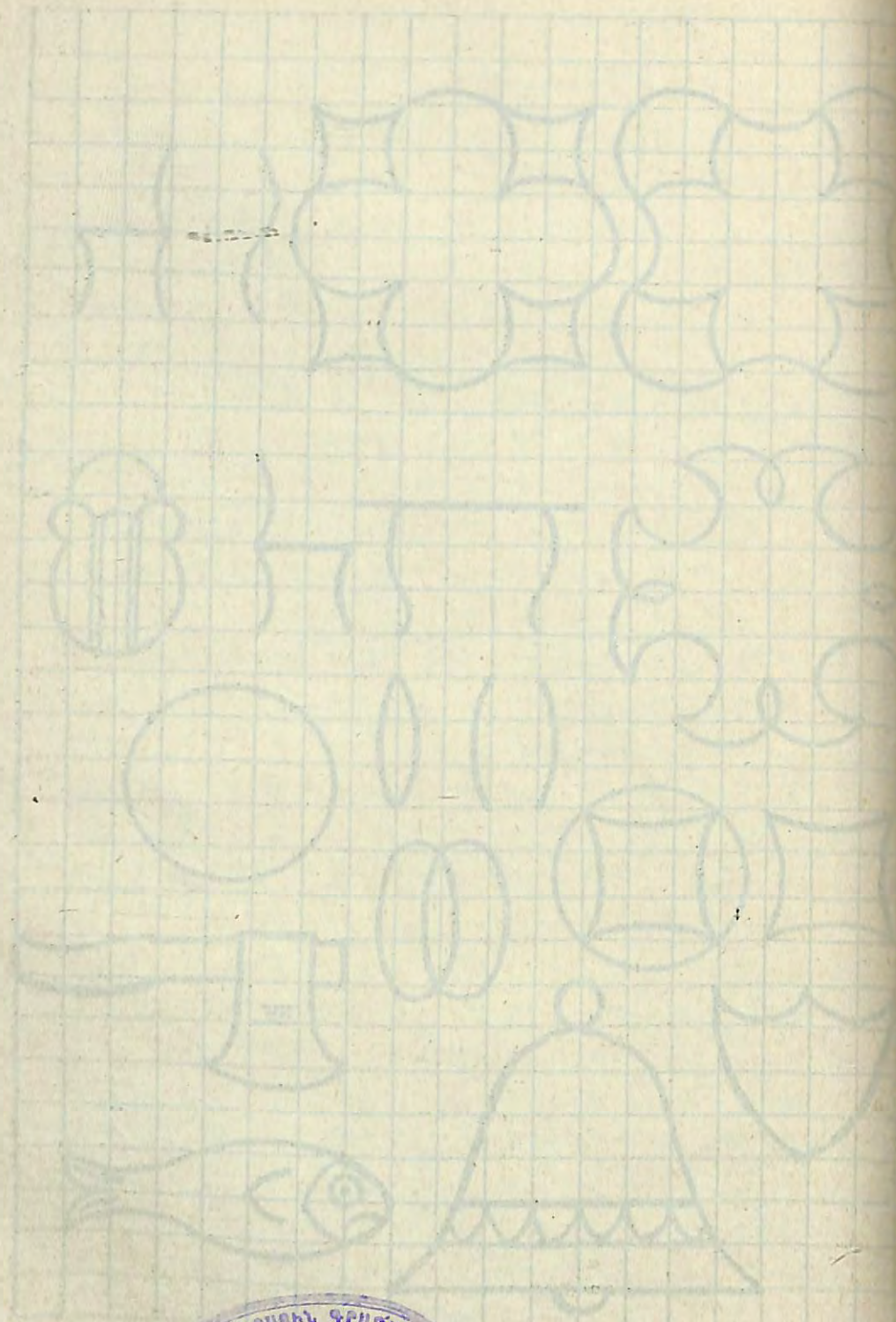
ЦБС. Библиотека фрунзских
 Гос. Публ. Библиотека
 ЗИМ-СОРА.
 И. А. Мясникова
 И. УЗНАВАЮЩАЯ ИДЕЯ

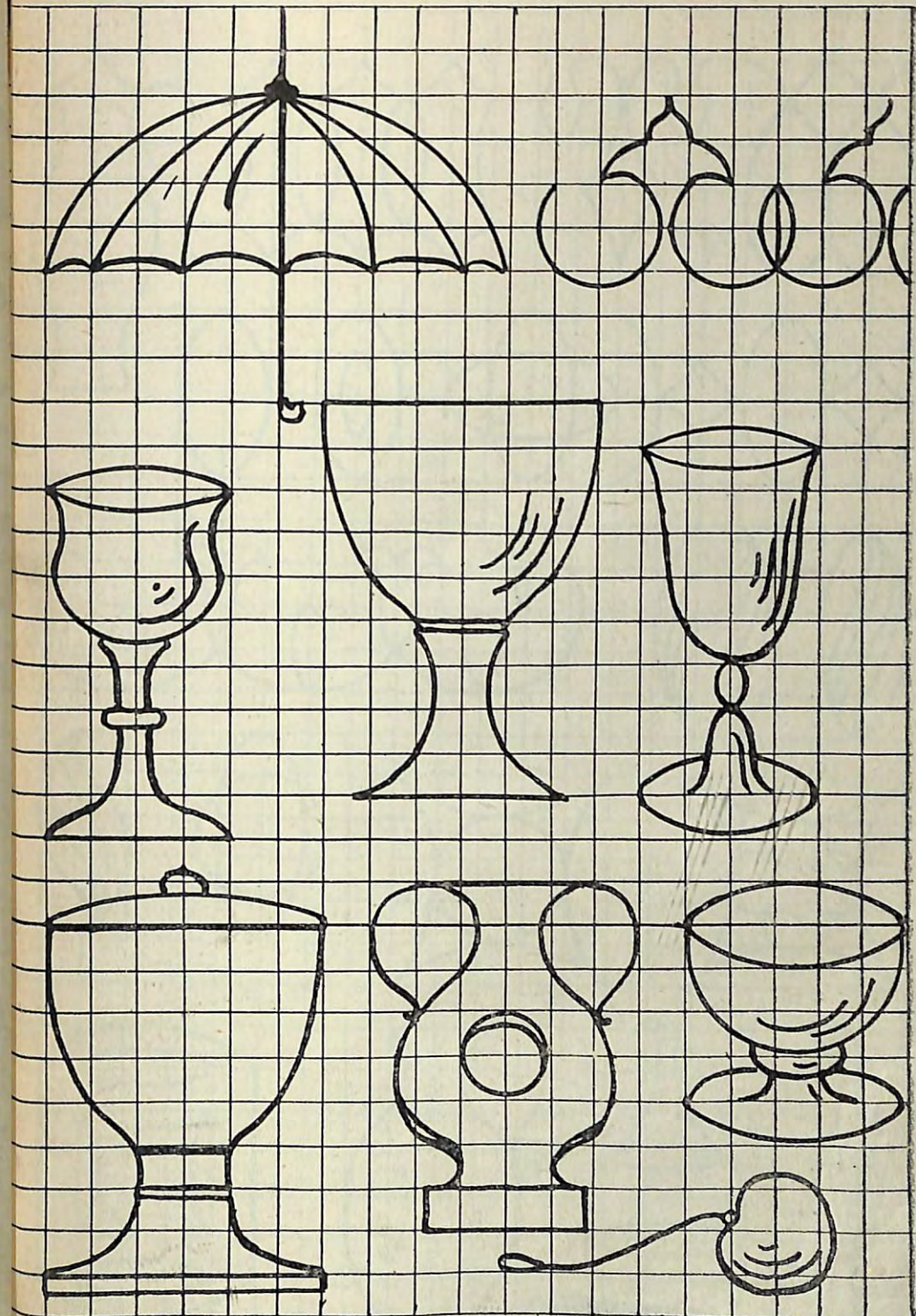
6 4 3 2 1 0 9 8 7 6 5 4 3 2 1 0

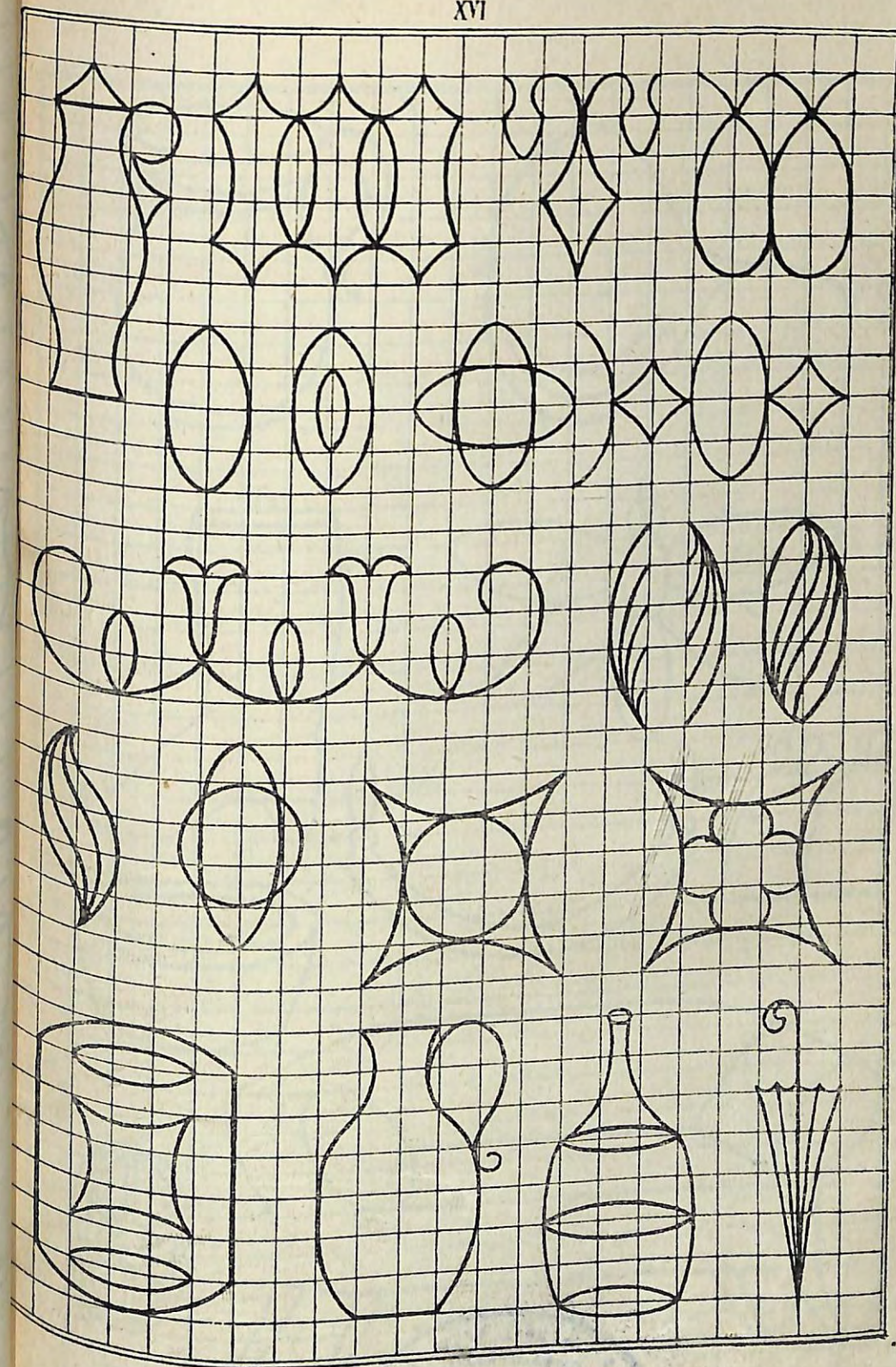
у л ш р з н л р л н

ЦДР. ЦЕНТРАЛЬ. ФУНДУС
 ГОС. ПУБЛ. БИБЛИОТЕКА
 ССР А.
 ДИ. А. МАСНИКОВ
 С. УВАЖАЮЩАЯ ПРАВА

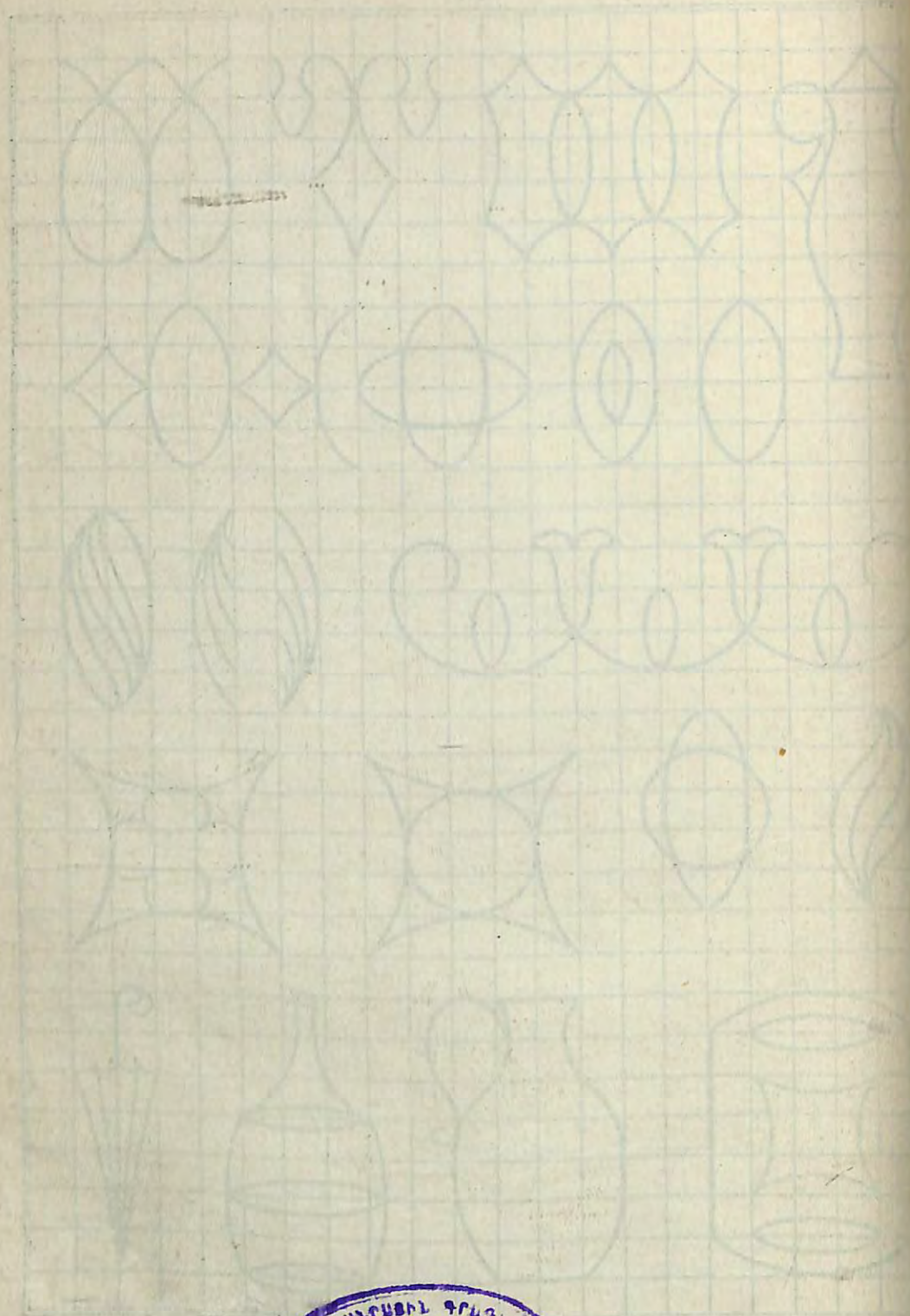

2 4 5 7 8 9 10 11 12

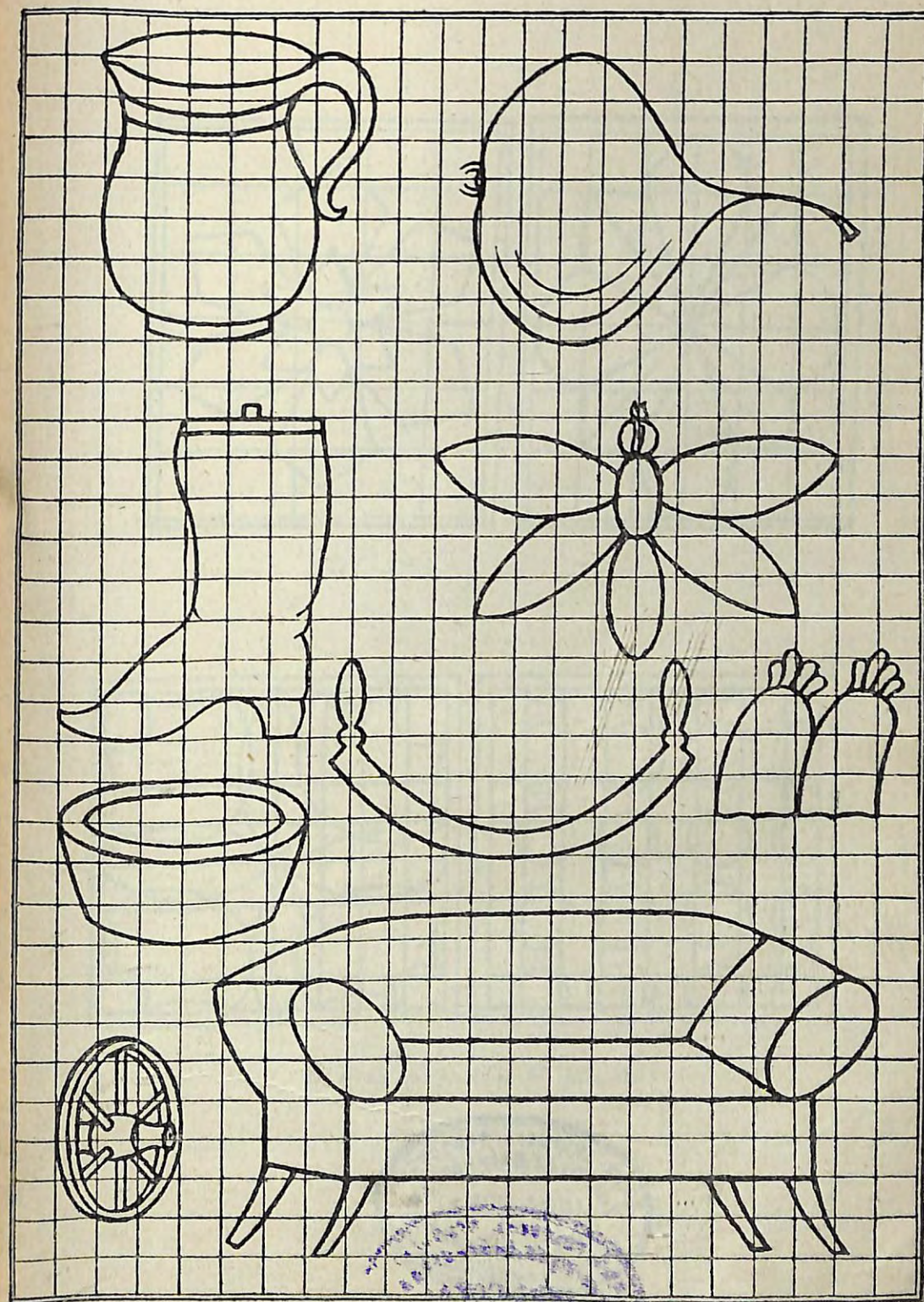

у л ш р з н л р л н

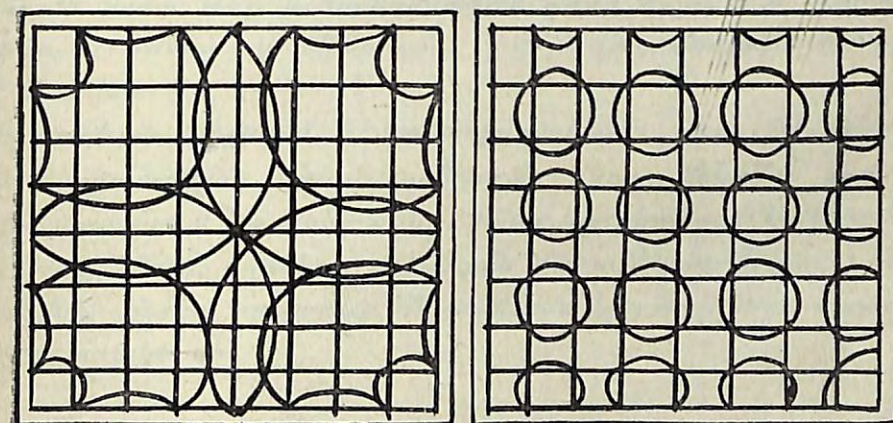
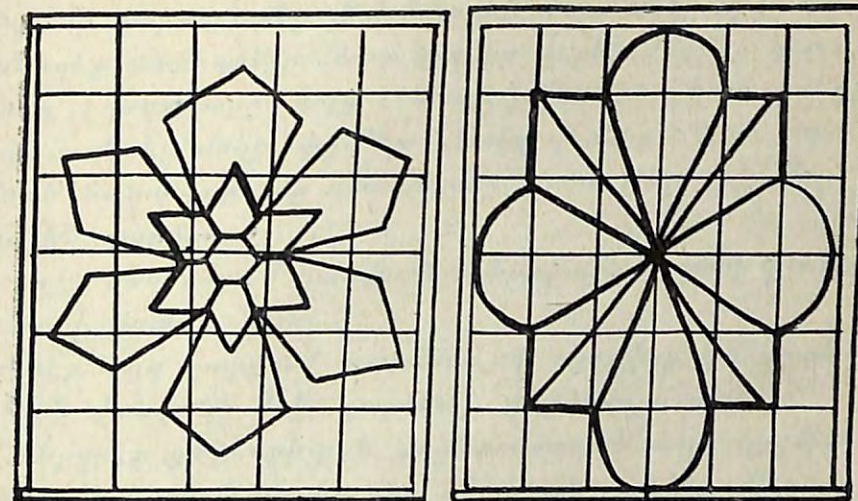
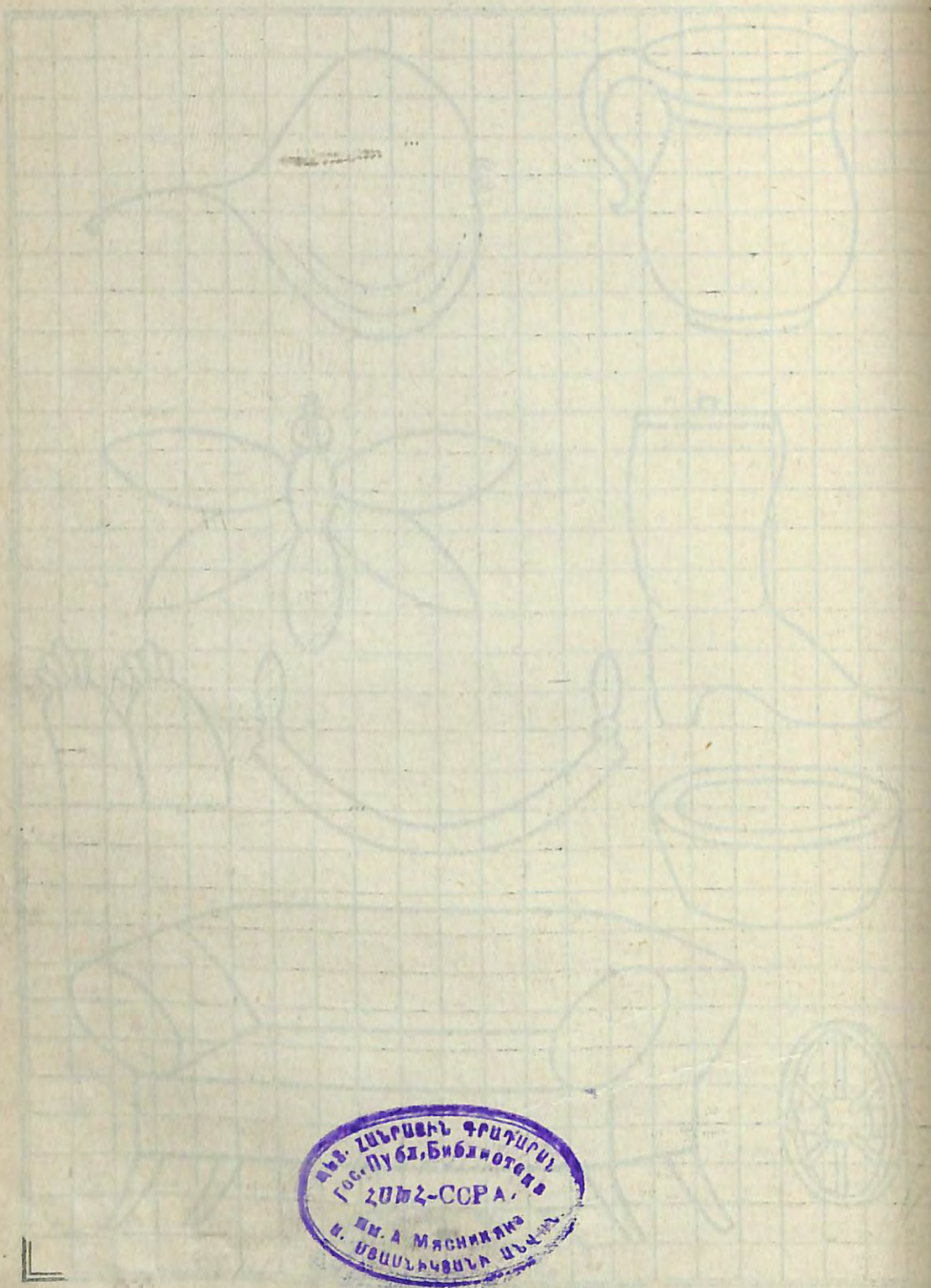

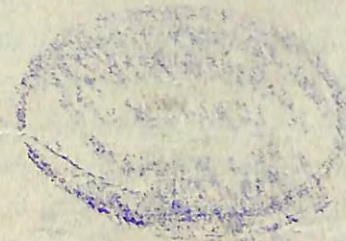
1944. ГОДОВЫЙ ОТЧЕТ
 Гос. Публ. Библиотека
 2014-ССРА.
 И. А. Мясников
 В. И. Мясников

1944. ГОДОВЫЙ ОТЧЕТ
 Гос. Публ. Библиотека
 2014-ССРА.
 И. А. Мясников
 В. И. Мясников

У л а р з н л р т л н

Քանի՞ կողմ: 4—երկուսը երկայն, երկուսը կարճ:

Ի՞նչպէս է գծւած: Վանդակներով:

Քարետախտակները զրէք ձեր առաջ այնպէս, որ ներքեւի աջ անկիւնը մի փոքր բարձր լինի ներքեւի ձախ անկիւնից: Աջ ձեռքով բռնեցէք քարեզրիչը: Ձախ կողմից վերևում զրէք կէտ, ահա այստեղ (դեկավարը ցոյց է տալիս): Նկարել կամ գրել միշտ պէտք է սկսել անկիւնից: Այս կէտից՝ վերևից ներքեւ տարէք կանգնած ճանապարհ մի վանդակում (կամ թեք գիծ, ինչպէս ասում են դպրոցում):

Յոյց տւէք սենեակում կանգնած ճանապարհ: Սեղանի վրայ, քարետախտակի վրայ և այլն:

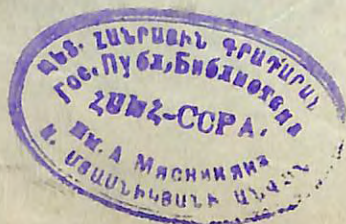
Նկարեցէք այդ շարքում դարձեալ մի այդպիսի կանգնած ճանապարհ մի վանդակի մէջ. դարձեալ, դարձեալ և այլն:

Այժմ վերցրէք քարեզրիչը և քարետախտակի ձախ կողմից կրկին դնենք մի կէտ: Ձախ կողմից դէպի աջ տանենք մի ընկած (պառկած) ճանապարհ (կամ հորիզոնական գիծ) վանդակի մէջ. մի վանդակ թողնենք և հետեւեալ վանդակում, նորից, նորից և այլն: Յետոյ մանուկը դեկավարի օգնութեամբ նկարում է մի քանի թեք և հորիզոնական գծեր 2, 3, 4 և 5 վանդակներում: Յետոյ նա նկարում է բոլոր հինգ մեծութիւնների գիծը միասին:

Այնուհետև անցնում է համապատասխան մեծութիւնների թեք և հորիզոնական գծերի զանազան միացումներին, որոնց շնորհիւ ստացւում են անկիւններ. մանուկը նկարում է մի շարք ուղիղ անկիւններ՝ կողմերը զանազան մեծութեան: Միացնելով երկու անկիւնները հաւասար մեծութեան կողմերի հետ, ստացւում է քառակուսի:

Դ Ա Ս

Ձախ կողմից անկիւնում զրէք կէտ, կէտից հաշւեցէք չորս վանդակ և տարէք ընկած ճանապարհ (հորիզոնական): Այժմ այս ուղիղ ճանապարհի աջ անկիւնից վերևից ներքեւ հաշւեցէք 4 վանդակ և նկարեցէք կանգնած ճանապարհ, նոյնը կատարեցէք և ձախ կողմից:

Կանգնած և ընկած այս երկու ճանապարհների միանալու
ինչ կազմուց: Անկիւններ:

Ո՞րքան անկիւն է վերև: 2.

Այժմ միացրէք ներքևում 2 կանգնած ճանապարհները
ընկած ճանապարհով: Այժմ ո՞րքան անկիւններ են: 4.

Բոլոր կողմերը հաւասար են:

Այ՛, բոլորը 4 վանդակներից են:

Ո՞րքան են կողմերը: 4.

Այն ֆիգուրը, որ ունի 4 հաւասար կողմեր և 4 անկիւն
կոչւում է քառակուսի:

Իսկ այժմ դուք ինքներդ նկարեցէք այնպիսի ֆիգուր,
2 ընկած ճանապարհները—վերևի և ներքևի—4 վանդակից
են, իսկ 2 կանգնած ճանապարհները—ձախը և աջը—6 վան-
դակից: Այժմ ո՞րքան անկիւններ կան: 4.

Ո՞րքան կողմեր են:

Բոլոր կողմերը հաւասար են:

Ոչ, կանգնածները երկայն են ընկածներից: Այս ֆիգուրը
կոչւում է քառանկիւնի կամ պարալլելոգրամ. բայց սա
համար դժար խօսք է, այդպէս են ասում դպրոցում:

Մանուկներ, նկարեցէք քառակուսի մի վանդակում: Այժմ
վերևի ձախ անկիւնից ճանապարհ տարէք դէպի ներքևի
անկիւնը: Այս ճանապարհը կոչւում է ծուռ կամ կոր:

Այժմ առանց քառակուսու նկարեցէք նոյնպիսի կոր ծուռ
նապարհ մի վանդակում, 2, 3, 4 վանդակներում: Այդպիսի
գծեր նկարում է մանուկը վերևի ձախ անկիւնից դէպի ներքևի
աջ անկիւնը, յետոյ միացնում է երկու ուղղութիւնները
ստանում է ուղիղ անկիւններ:

Հորիզոնական և կոր գծերի, ինչպէս նաև թեք և
գծերի միացումները տալիս են սուր և բութ անկիւններ:

Եթէ քառակուսին բաժանենք զիագոնալ գծով վերևի
կիւնից դէպի ներքևի հակառակ անկիւնը, կստացան եռանկիւն
նիւններ:

Յետոյ մանուկի հետ նկարում են վեցանկիւնի, բազմանկիւնի
կիւնի և այլն:

Երբ մանուկը լաւ կսովորի նկարել քարտախտակի վրայ
նրան տալիս են վանդակներով տետրակ ալբոմի ձևով:

Պէտք է ցոյց տալ մանուկին, թէ ինչպէս բռնել մատիտը
և բացատրել, որ մատիտը չէ կարելի այնպէս սեղմել թղթի
վրայ, ինչպէս քարեգրիչը սեղմում են քարտախտակի վրայ:
Մանուկը պէտք է ճշտապահութեամբ կատարէ իր գործը, որով-
հետև անյաջող նկարը թղթի վրայ այնքան էլ հեշտ չէ ջնջել,
ինչպէս քարտախտակի վրայ: Պէտք է արգելել բաց տեղեր
թողնելը, չթոյլ տալ, որ առաջին երեսի վրայ մի նկար նկա-
րեն, յետոյ այդ երեսը թողնեն և սկսեն տետրակի վերջից կամ
մէջտեղից: Հարկաւոր է վարժեցնել մանուկին հետևողականու-
թեան և խիստ հալածել անփոյթութիւնը: Ուղիղ գծեր նկարե-
լուց յետոյ գալիս է կոր գծերից նկարելը ցանցի վրայ, այ-
սինքն ուղիղ և կոր գծերից կազմած կիսաշրջանների, ձևաձև
գծերի, շրջանակների և զանազան ֆիգուրների նկարչու-
թիւնը:

Ինչպէս Մանկական Պարտէզում, նոյնպէս և տանը պէտք
է բազմատեսակ դարձնել նկարչութիւնը, որպէս զի միակեր-
պութիւնը չձանձրացնի մանուկին, մանաւանդ որ մանուկը շատ
է սիրում նկարել: Մի անգամ կարելի է նրա հետ նկարել
թելադրութեամբ հաշիւաները, միւս անգամ մի որ և է ծանօթ
առարկայ՝ տուն, սեղան, աթոռ, թաս և այլն:

Ցանցի վրայ մանուկը ձեռք է բերում հմտութիւն—ուղիղ
նկարել իր տեսած առարկաները: Թէև այժմ նկարչութեան
աւելի նոր ուսուցիչները, գեղարւեստագէտները այն կարծիքի
են, որ մանուկը պիտի նկարէ առանց վանդակների, մաքուր
թղթի վրայ, բայց ես փորձով համոզւեցի, որ աւելի լաւ է
մանուկին տալ ալբոմ վանդակներով և առանց վանդակների:
Վանդակներով ալբոմի մէջ նկարելով նա սովորում է գծերն
ուղիղ տանել, միւս ալբոմի մէջ նա փորձում է իր ինքնուրոյ-
նութիւնը:

Նկարելու ժամանակ անպատճառ պիտի լինեն գոյնգոյն
մատիտներ, որպէս զի մանուկները կարողանան գոյն տալ
իրանց նկարներին: Ղեկավարը մի անգամ կարող է ցոյց տալ
թէ ո՞րքան գեղեցիկ գոյներ կարելի է տալ մի որ և է նախշի
(հաշիւայի), մի ուրիշ անգամ իրանց թողնել, որ իրանց ուզածի
պէս ընտրեն գոյները:

Նկարների գունաւորութիւնը շատ զարգացնում է մանուկի ճաշակը:

Նիւթը. Ալբոմ վանդակներով և առանց վանդակների: Եօթներանգ մատիտների տուփ: Օրինակներ ամենապարզից մինչև ամենաբարդը: Առարկաների նկարներ, հաշիւաներ:

Բացի վանդակներով նկարելուց, մանուկներին կարելի է տալ մի շատ զւարճալի և օգտակար զբաղմունք:

ՏՐԱՓՕՐՄՏ ԵՒ ԱՐՏԱՆԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆ

1) Կարգոնի վրայ նկարւած են առարկաներ և տեղ-տեղ կտրւած է շրջագիծը (կոնտուր) այն նպատակով, որ կարելի լինի դնել տետրակի վրայ և ամրացնել կնոպիկներով և կտրւած տեղերի վրայ մատիտով նշանակել գծեր և կէտեր: Յետոյ պատկերը վերցնւում է, մնում է նկարը կամ տետրակը՝ գծերի մէջ թողած սպիտակ բաց տեղերով: Մանուկը միացնում է այդ գծերը, քաշում է շրջագիծը և ստացւում է ամբողջացրած նրկար: Յետոյ գոյնգոյն մատիտներով համապատասխան գոյներ է տալիս նկարին:

2) Կարգոնից կտրւած են կենդանիների, թռչունների ֆիգուրներ, շինութիւն, ծառեր և այլն: Ֆիգուրը դնւում է տետրակի վրայ, ամրացնում են կնոպիկներով և մատիտով քաշում շրջագիծը: Յետոյ մանուկներին բաժանում են գոյնգոյն մատիտներ և համապատասխան գոյներ տալիս նկարին:

Ցանկալի է, որ մանուկները պատմութիւնների միջոցով ծանօթացած լինեն այն կենդանիների և առհասարակ այն առարկաների հետ, որ նրանք նկարում են:

Բացի այդ, մայրը կամ դեկավարը առաջարկում է իր կողմից նկարել համապատասխան միջավայր իր նկարի համար: Օրինակ՝ եթէ ձի է, նկարել խոտ կամ ախոռատուն, գոմ, ի հարկէ այս բոլորը դեկավարի օգնութեամբ:

Մեզանում նկարելու այս եղանակը գործ էր ածւում գերմաներէն և ֆրանսերէն լեզուների գործնական ուսումնասիրութեան համար, մանաւանդ դպրոցում:

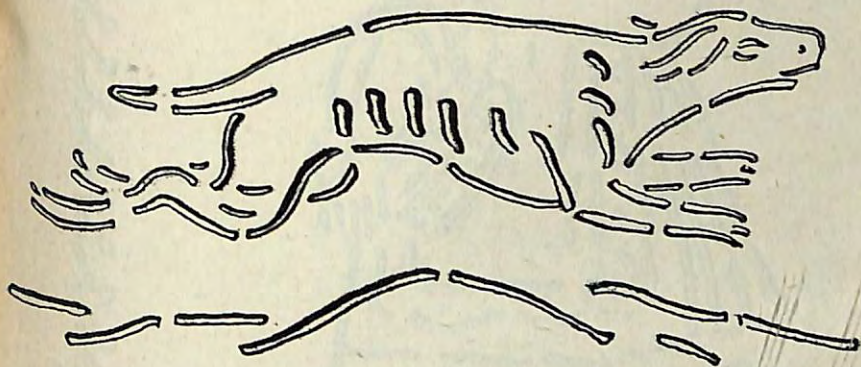
Այս զբաղմունքը մանուկներին համար համարեա ամենասիրելին է. թէև դժւար է ասել, թէ իմ առաջարկած աշխատանք-

ներից որն է իսկապէս ամենասիրելին մանուկների համար: Մանուկները (մանաւանդ երբ ղեկավարը գիտէ բաղմաւորման դարձնել և հմտութեամբ դասաւորել պարապմունքները) հաճութեամբ են ձեռնարկում ամեն մի դրամունքի:

Նիւթը. Տրաֆօրստներ, ալբոմ առանց վանդակների:

Սև մատիտ: Գոյնգոյն մատիտներ:

Աւելի լաւ է գնել մետաղեայ տրաֆօրստներ. դրանք շատ քիչ են, որոնց վրայ փորագրւած են նկարներ: Կարելի է բարակ մատիտով անցնել փորագրւած գծերի վրայով կամ նախապէս վրձինը թաթախել զրաֆիտեայ փոշու մէջ և ապա նորայդ վրձինով անցնել փորագրւած գծերի վրայով:

Տրաֆօրստ

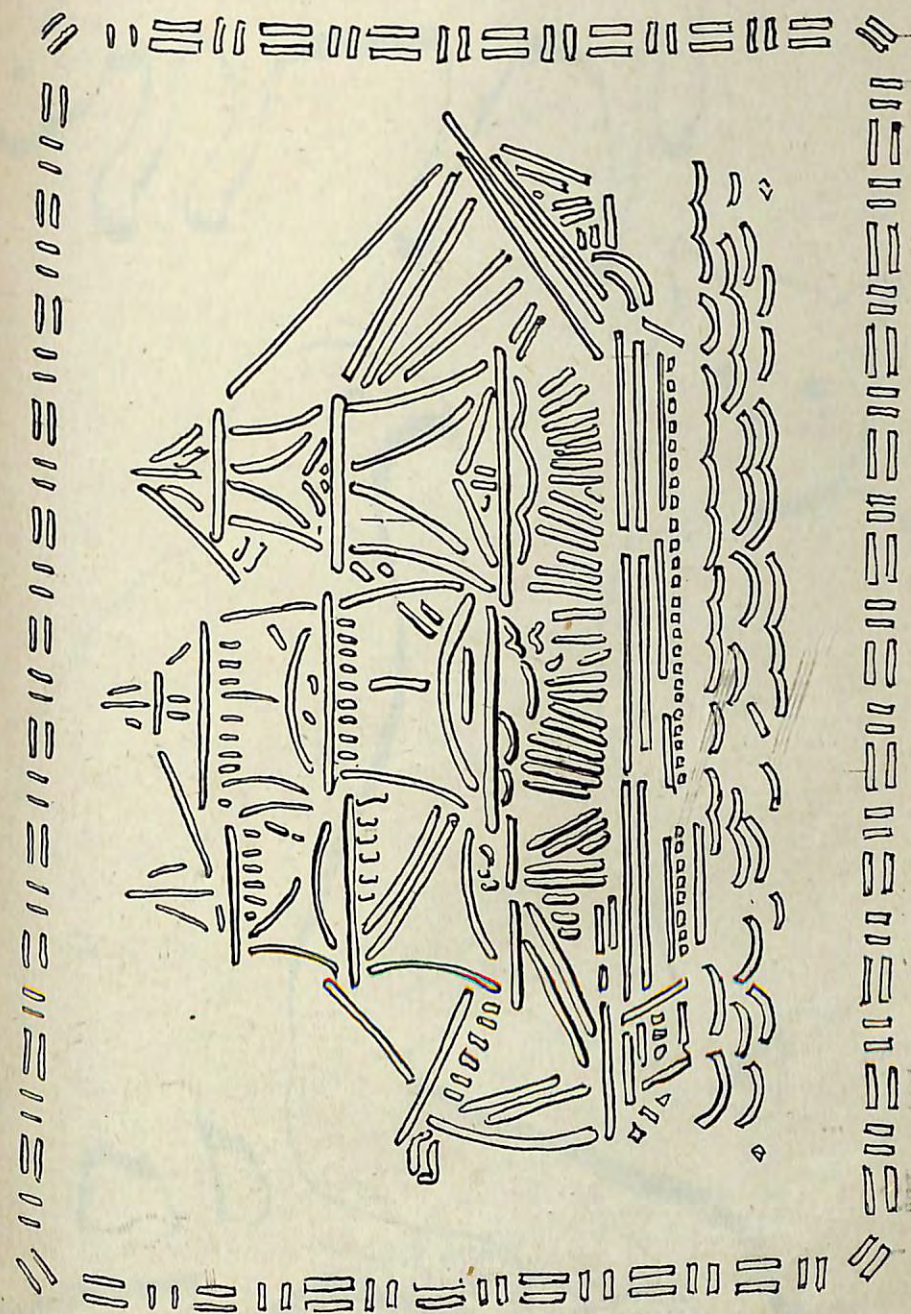

С р ш ф о р и ш

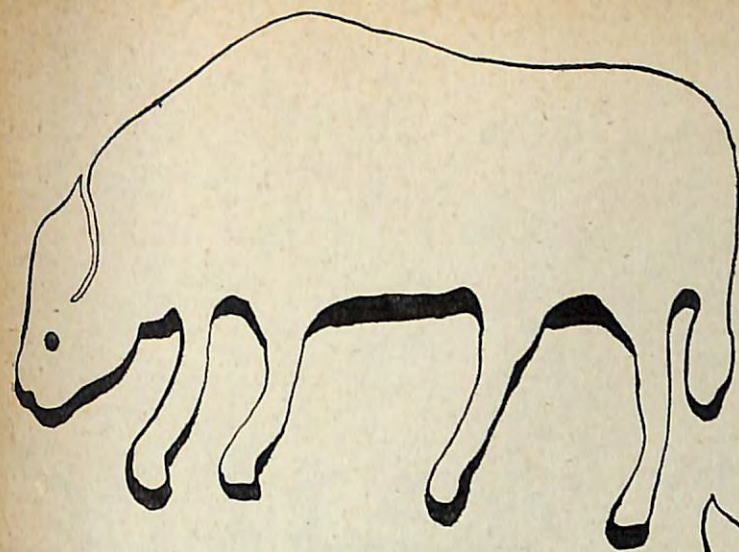

С р а ф о р у м

in n o f m j s

Ա ը տ ա ն հ ա ը ն լ թ ի լ ն

ՀԱՅ. ԽՆԴՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳԻՏ. ԴԱՐԱՆ. ԲԻԶՆԱՏԵՐՆԵ
ՀԱՅԿ-ՏՏՐԱ.
ԶԻՆ. Ա. ՄԻՇԿԻՆԵ
ՄԱՍԻՍԿԱՅԻՆ ԿԱԿՈՒՆ

Հ Ի Ի Ս Ե Լ Ը

Մանկական Պարտեզի բոլոր ըզ-
բաղմունքներից ամենագուրեկանը հիւ-
սեւն է՝ թէ աղայոց և թէ աղջկանց

համար:

Հիւսելու համար անհրաժեշտ են հետևեալ
նիւթերը.

1) Կանվա.

2) Շատ գունաւոր շերտեր.

3) Փայտէ կամ մետաղեայ ասեղ:

Այս նիւթերը ամեն մէկն ինքը կարող է պատրաստել հե-
տևեալ կերպով.

Վերցնում են քառորդ թերթ թուղթ և կանխապէս սողե-
լով՝ դուգահեռական շերտեր են կտրում սուր դանակով այն-
պէս, որ ստացւի կանվա: Կանվայի մէջ անցկացնելու շերտերը
պատրաստում են ամենահասարակ կերպով: Սուր դանակի և
քանոնի միջոցով թուղթը կտրատում էք շերտերով, որոնք նոյն-
չափ լայնութիւն ունեն, որչափ կանվայի շերտերի լայնու-
թիւնն է:

Իսկ ասեղը մի փոքրիկ փայտէ ճիւղոտ է, մի ծայրը ճեղ-
քով, որի մէջ անց են կացնում թղթէ շերտի ծայրը:

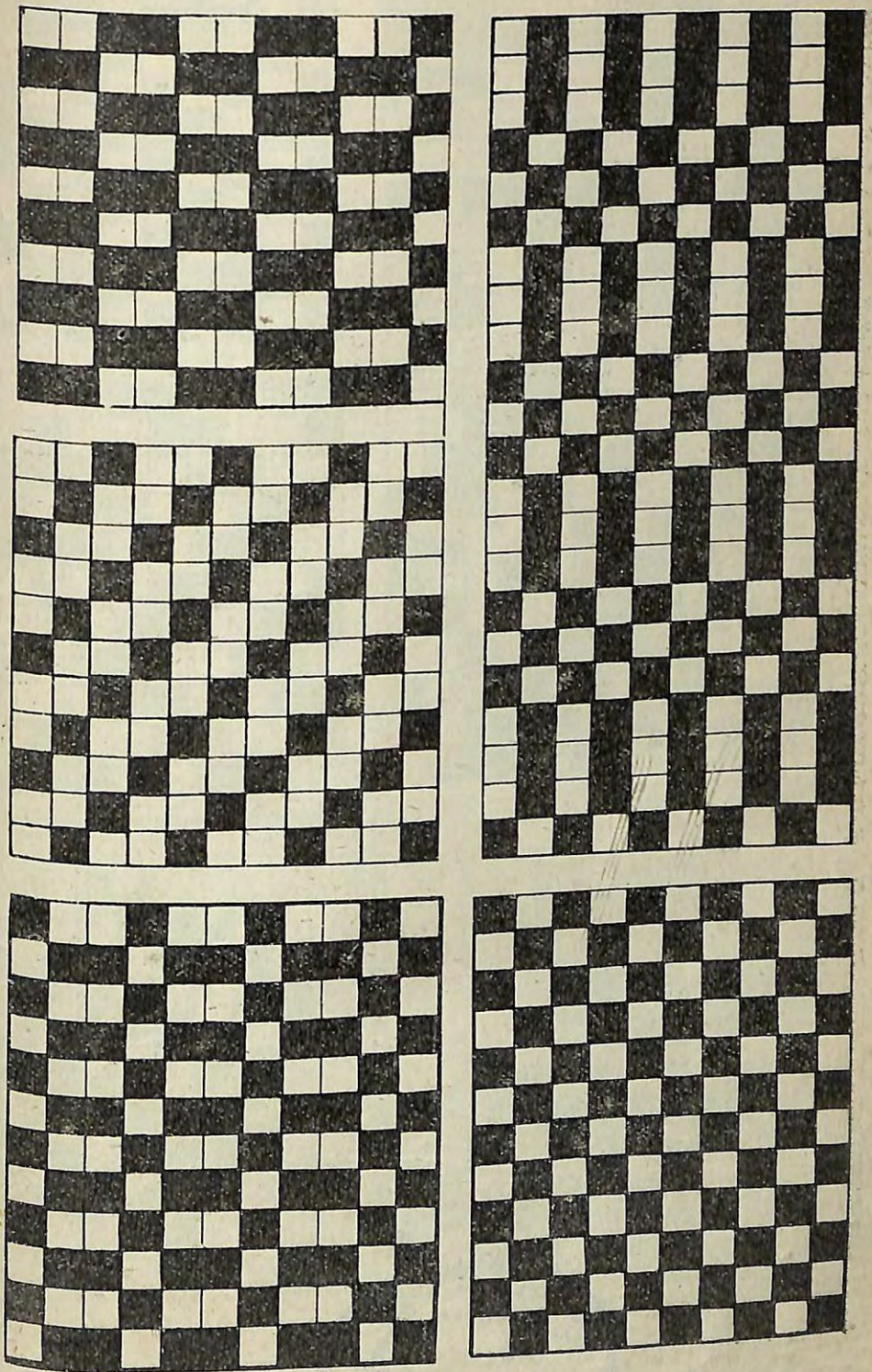
Երեքամեայ մանուկը կարող է արդէն սկսել նկարել: Նրան
ցոյց են տալիս կանվայի վրայ մի շերտ, դարձեալ մի շերտ...
մէկը... շատ... Մի շերտ, երկու շերտ, 3, 4, շատ շերտեր:
Առաջին շերտ, երկրորդ, երրորդ: Այս բոլոր վարժութիւնները
կատարւում են, ի հարկէ, ոչ մի անգամից: Յետոյ տալիս են

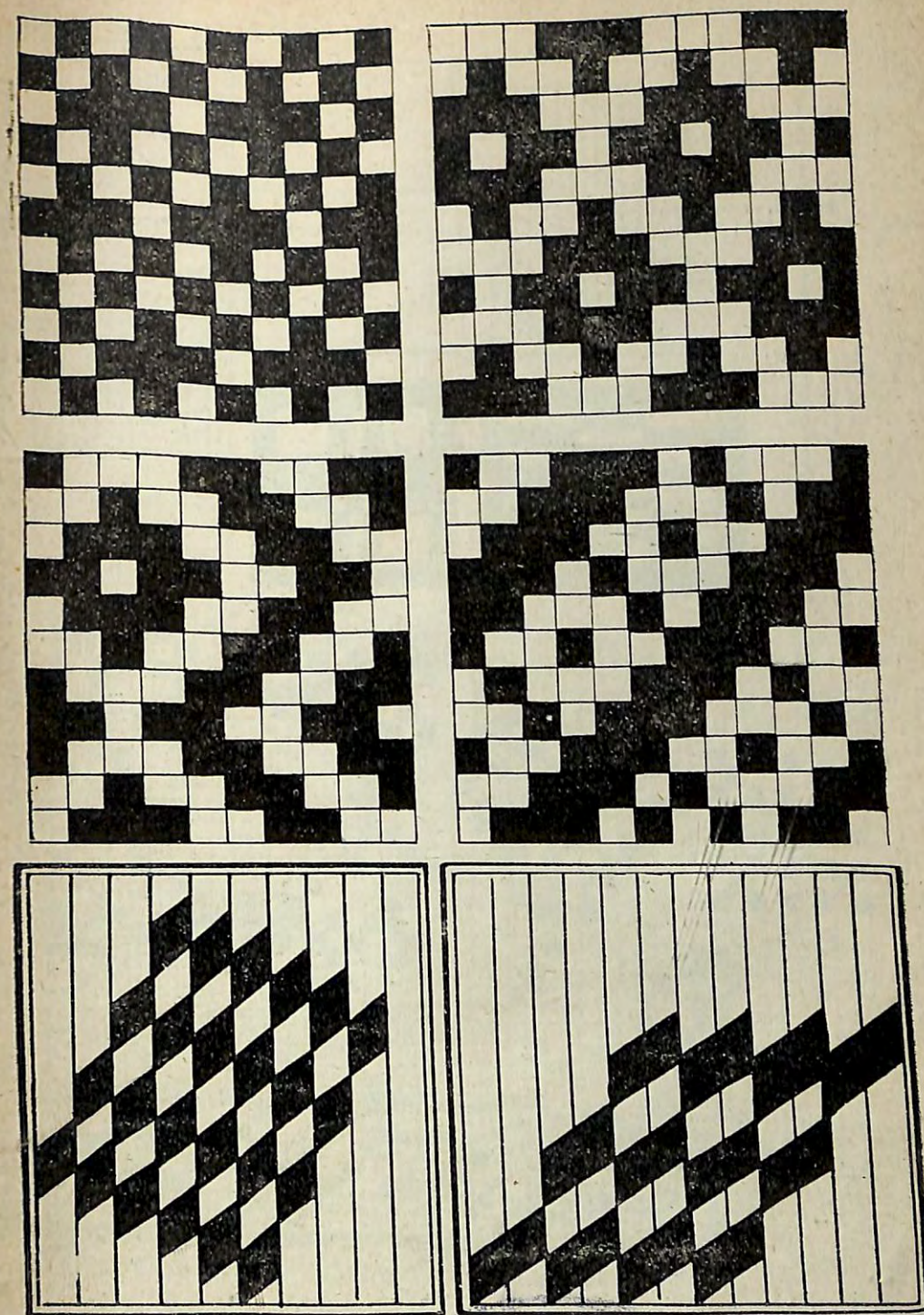
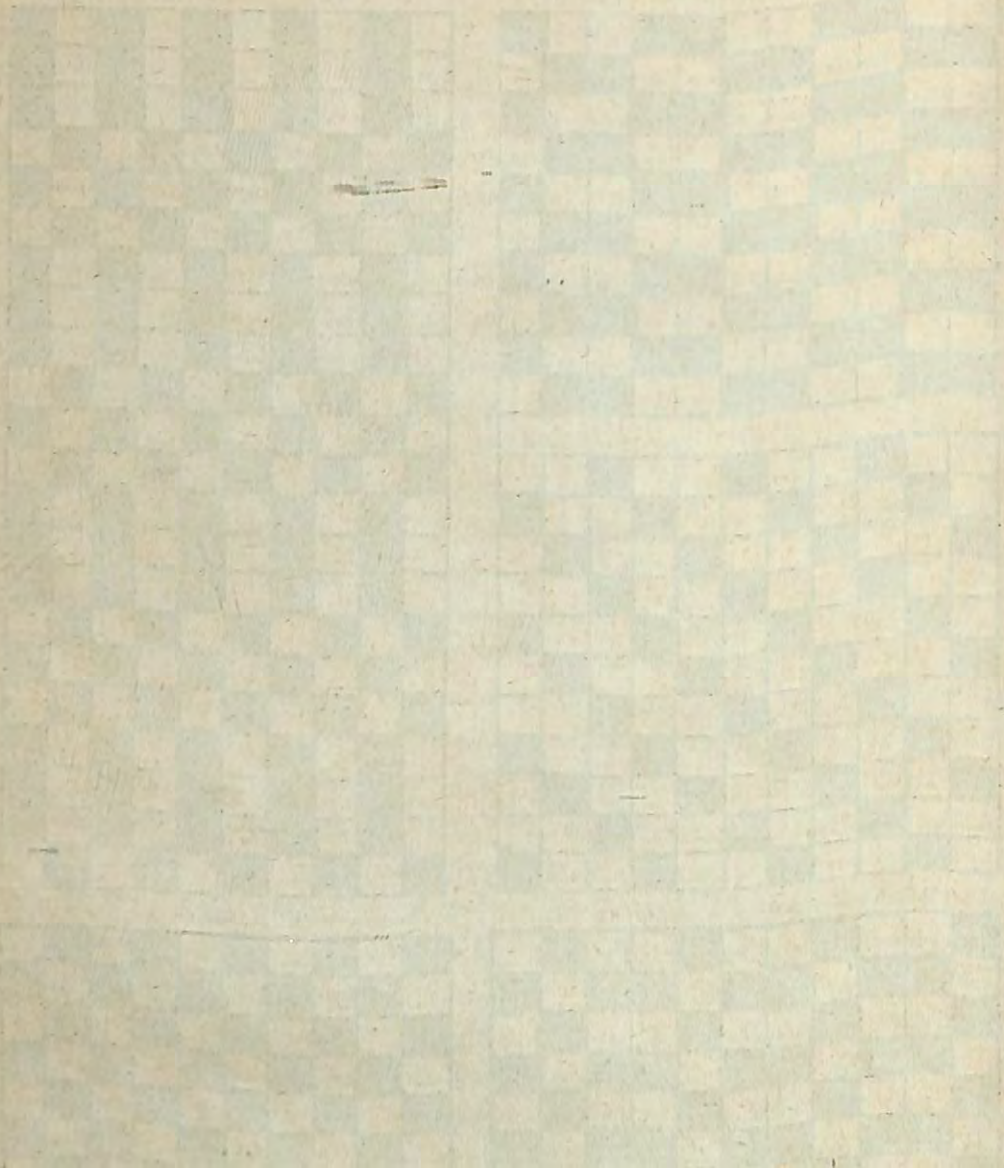
ասեղ մանուկի աջ ձեռքը: Ղեկավարը վերցնում է նրա ձեռքը, որով նա բռնել է ասեղը, և ասում է. «Այժմ մենք ասեղով վերցնենք մի շերտ վերևից և մի շերտ ասեղի տակից, մեկը ներքև, միւսը վերև» և այլն: Երբ ասեղն անց է կացրած կանվայի (դեցուք, սպիտակ) շերտերի մէջ, այն ժամանակ վերցնում են շերտերը (մոխրագոյն, կապոյտ և ուրիշ գոյնի) և մտցնում են ասեղի ձեռքի մէջ, քաշում են ասեղը կանվայի հակառակ կողմից. ասեղի տեղ կանվայի շերտերի արանքում մնում է մի շերտ, դիցուք, այս անգամ կապոյտ: Դրա շնորհիւ կանվան փոխում է: Նրա վրայ գոյացան երկու գոյնի քառանկիւններ՝ սպիտակ և կապոյտ: Այս փոփոխութիւնն այն աստիճան դուր է գալիս փոքրիկ մանուկներին, որ նրանք խնդրում են կրկնել նոյնը: Մանուկներն իրանք շարունակում են անցկացնել շերտերը, և նրանց ստիպում են հաշւել մէկը վերև, մէկը ներքև: Երբ ասեղն ամբողջապէս դուրս է գալիս կանվայի միջից, մանուկն իր մատը դնում է շերտի վրայ, որ նա էլ ասեղի հետ դուրս չգայ: Յետոյ մանուկը լցնելով ամբողջ կտրուած թերթիկը, ստանում է փոքրիկ գորգ երկու կամ շատ գոյներէից: Դուք առաջարկում էք մանուկին այդ գորգից մի բան շինել, ինչ ինքը ցանկանում է: Կարելի է գորգը կպցնել ուղղակի նրա ալբոմի մէջ (ուր ժողովւած են նրա բոլոր աշխատանքները), կամ շինել պայուսակ:

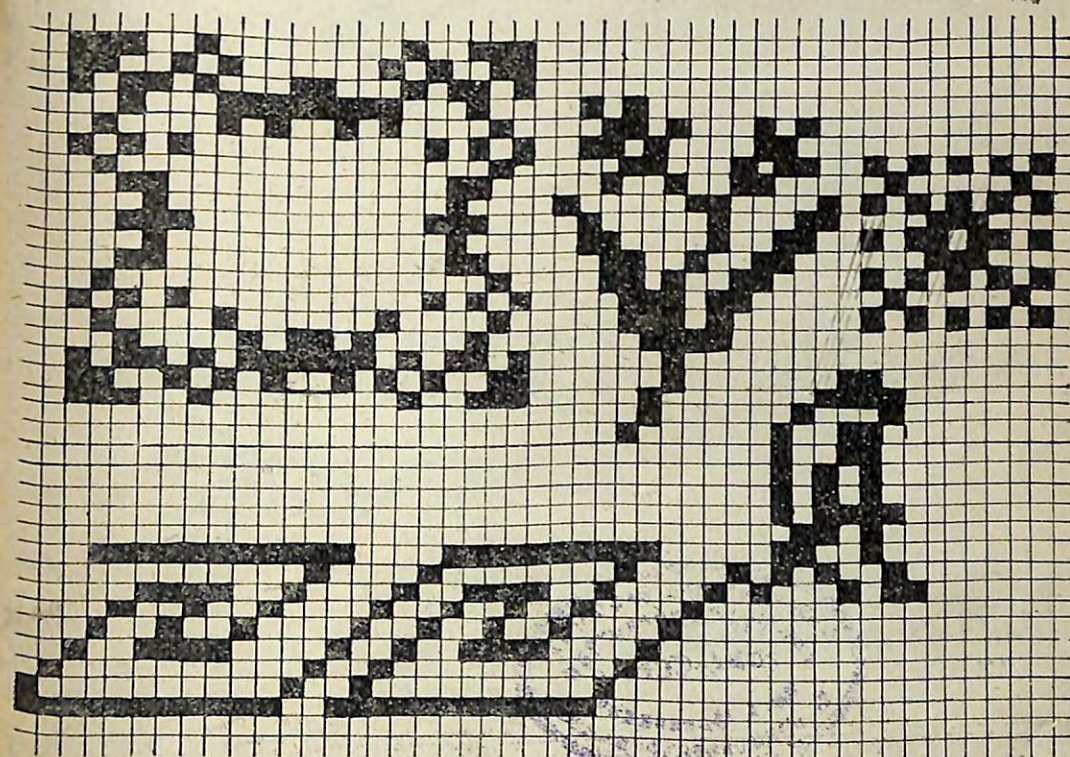
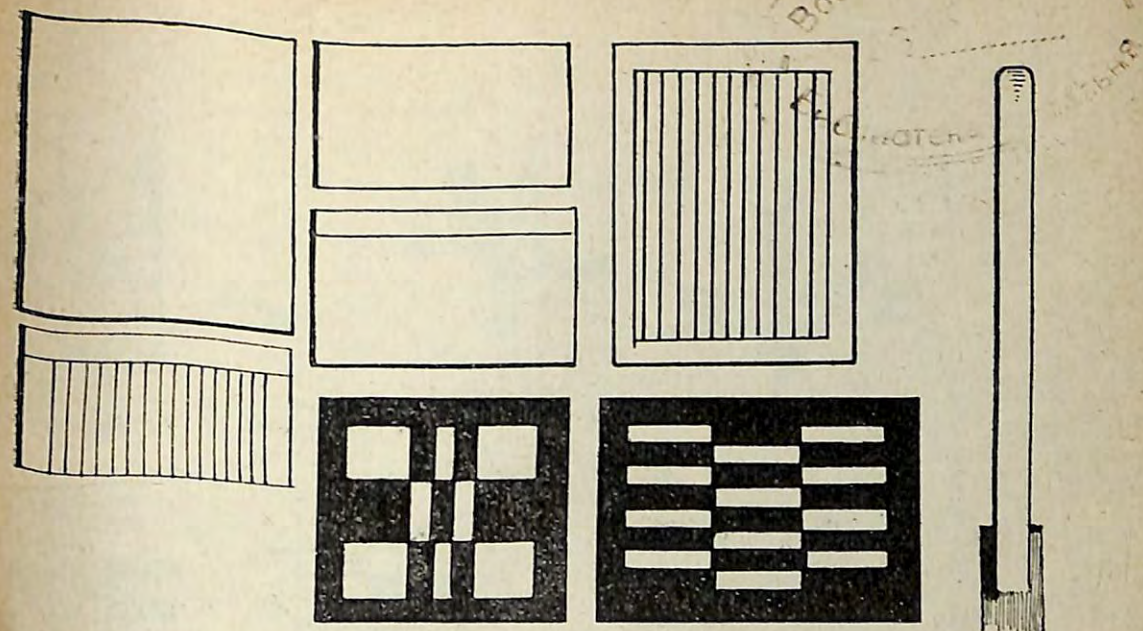
Այս բոլոր կօմբինացիաները կախած են ղեկավարի հնարագիտութիւնից: Երբ մանուկը լիովին կվարժւի հիւսելուն և կկարողանայ ինքնուրոյն կերպով աշխատել, կարելի է նրան տալ հաշիւ՝ 2 վերև, 2 ներքև: Յետոյ 3 վերևից, 3 ներքևից: Եւ այսպէս յաճախ կրկնելով միևնոյնը մի քանի անգամ՝ մանուկը սովորում է հաշւել երկու-երկու, երեք-երեք, չորս-չորս և այլն: Բացի թւերի հետ տեսանելի կերպով ծանօթանալուց, մանուկը ծանօթանում է գոյների հետ, զարգանում է նրա ճաշակը, հնարագիտութիւնը և ազատ ստեղծագործութիւնը: Երբ մանուկը մի յայտնի պարզ կանոնով հիւսելու բաւականաչափ ճարպիկութիւն ձեռք կբերի, նրան կարելի է տալ բաւական բարդ հաշիւներ: Երբեմն կարելի է իրեն մանուկին թողնել, որ հաշիւաներ կազմի:

Նիւթը. Թղթի գոյնգոյն թերթեր: Սուր գանակ: Փայտի

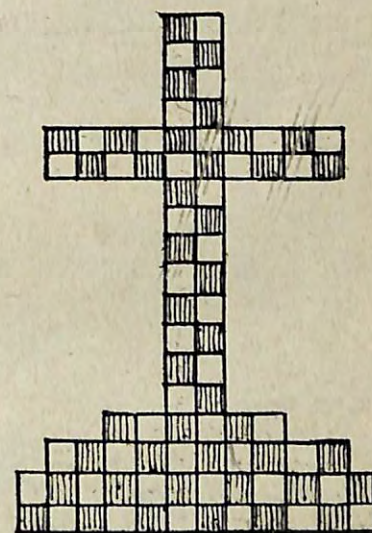
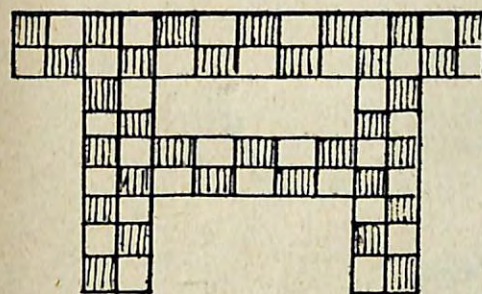
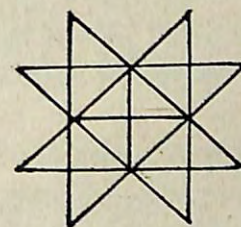
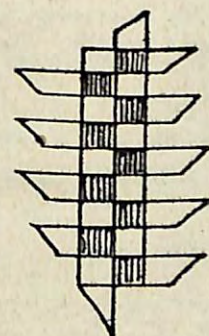
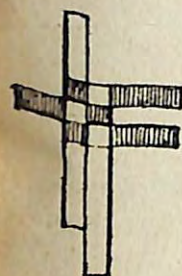
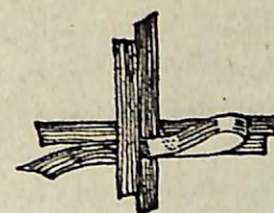
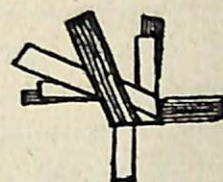
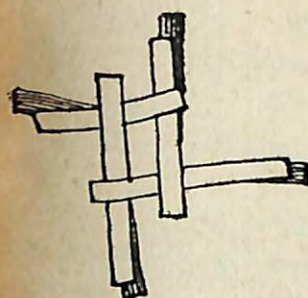

Հ Ի Լ Ա Ե Լ Ն

З е л е н ы

З б л а т е

տափակ շերտ՝ ճեղքւած ծայրով կամ մետաղեայ շերտ՝ թղթէ
ժապաւէն աջկաջնելու յարմարեցրած:

Հիւսելու համար թերթի քառորդը կամ ութերորդ մասը
կտրուում բաժանում են հաւասար շերտերի, բայց թուղթը մին-
չև ծայրերը չեն կտրում, այնպէս որ շերտերը մնում են միա-
սին և կազմում են հիւսելու համար մի հիմք:

Մի ուրիշ թերթ՝ նոյն մեծութեան, բայց բոլորովին ուրիշ
գոյնի, կտրուում են մինչև ծայրերը և բաժանում շերտերի՝
միևնոյն լայնութեան, բայց ուրիշ ուղղութեամբ: Եթէ առաջին
թերթիկը կտրուած է երկարութեամբ, երկրորդը կտրուում է
լայնութեամբ. ամեն մի շերտը անց են կացնում ասեղի ճեղ-
քի մէջ:

Հիւսելու համար կարելի է վերցնել և կլէյօնկայի շերտեր,
տեսմա, շնուր և այլն, նայած թէ ինչ են ցանկանում շինել:

ԹՈՒՂԹ ԿՏՐՏԵԼԸ ԵՒ ԿՏՐԵԼԸ

Ում չէ յայտնի, թէ մանուկները սրբան շատ են սիրում դանակ և մկրատ: 2, 3 տարեկան մանուկն արդէն սիրում է խաղալ մկրատի հետ և վերցնելով մկրատը, կտրտում է թղթի, շորի կտորներ և այլն: Երբէք չպէտք է խել մկրատը մանուկի ձեռքից: Ընդհակառակը, ձեր մանուկի ձեռքը մկրատ տւէք: Սկզբում նա պիտի աշխատի ձեզ նմանել—կտրել, ինչպէս դուք էք կտրում. տւէք ինչքան թուղթ է պէտք և նա կկտրտի: Գուցէ մկրատի սուր կողմը և մատին դիպչի, բայց ինքնապաշտպանութեան զգացմունքը կստիպէ նրան ետ տանել մրկրատի սուր կողմը, և նա իր ձեռքն անփնտա կհանի: Բայց դրա փոխարէն նա կփորձի և ամեն տեսակ սուր գործիքների հետ զգոյշ կլինի: Որքան մանուկը շատ ունի այնպիսի զբաղմունքներ, որոնք չեն յոգնեցնում և չեն պահանջում ոյժերի չափազանց լարում, այնքան աւելի մեծ հաճութեամբ է անցկացնում նա իր ժամանակը և աւելի բարեյաջող ընթացք է ստանում նրա զարգացումը: Թուղթ կտրելը և թղթից բաներ շինելը նշանակած է 5 տարեկան մանուկի համար: Թուղթ կտրելու հիմնական ձևը—քառակուսին է: Մանուկին տալիս էք սպիտակ, բարակ թերթի ութերորդ մասը (ութածալ): Մանուկը շոկում է նրա զուգահեռական կողմերը, յետոյ անկիւնները՝ աջակողմեան վերևի անկիւն, աջակողմեան ներքևի անկիւն, ձախակողմեան վերևի, ձախակողմեան ներքևի: Յետոյ մանուկը ծալում է աջ կարճ կողմը լայն երկայն կողմի վրայ և միևնոյն ժամանակ աջակողմեան ներքևի անկիւնը ծալում է կէսից: Ստացւում է երկու եռանկիւնի՝ մէկը միւսի վրայ և միացած մի ընդհանուր կողով, և մնացորդ, որը կտրւում է մկրատով: Երբ մնացորդը

հեռացւում է և եռանկիւնները բացւում են, ստացւում է քառակուսի թերթիկ: Այս քառակուսի թերթիկից ստացւում են թուղթ կտրտելու բոլոր ձևերը:

Դ Ա Ս

Մանուկներ, դրէք ձեր առաջ այն թերթիկները, որ ես ձեզ բաժանեցի, բայց այնպէս, որ մի կողմը դէպի ձեզ դարձրած լինի:

Քանի՞ կողմեր են այստեղ: 4.

Բոլոր կողմերը հաւասար են:

Եկէք չափենք թղթէ բանոնով կամ թելով: Ամենքին բաժանում են թելեր կամ թղթէ քանոններ:

Քանի՞ անկիւններ են այստեղ: 4.

Աւելի հասարակ կերպով կարելի է իմանալ, թէ արդեօք բոլոր կողմերն էլ հաւասար են:

Վերցրէք ներքևի կողմը և դրէք վերևի կողմի վրայ այնպէս, որ անկիւնները միմեանց վրայ գան: Ներքևի և վերևի կողմերը հաւասար են: Այժմ բաց արէք և ձախ կողմը դրէք կողմի վրայ դարձեալ այնպէս, որ անկիւնները միմեանց վրայ գան: Ուրեմն աջն ու ձախն էլ հաւասար են: Այսպիսի առարկան, որ ունի 4 հաւասար կողմեր և 4 անկիւններ, կոչւում է քառակուսի:

1) Քառակուսին կարելի է ծալել այնպէս, որ 2 եռանկիւնի դուրս գայ:

2) Կարելի է քառակուսին ծալել այնպէս, որ զրօյնի դուրս գայ:

Մանուկներ, ներքևի կողմը դրէք վերևի կողմի վրայ և մատով հաւասար կերպով անցէք: Ի՞նչ դուրս եկաւ:—Գրքոյի: Բաց արէք զրօյնը, կամենում էք մի բան կարդալ:

Մանուկները զրօյնները բռնած՝ ամենքը միասին խմբով կարգում են անգիր իրանց սիրելի մի երգ, ոտանաւոր կամ առակ:

Ուրեմն մեր այս քառակուսու մէջտեղը ի՞նչ է ստացւել: Ճանապարհ: Դրէք այս քառակուսին ձեր առաջ այնպէս, որ այս ճանապարհը կանգնած լինի:

Այժմ կրկին ներքևի կողմը դրէք վերևի կողմի վրայ, մատով անցէք և բաց արէք թերթիկը: Ի՞նչ ստացւեց:

Խաչ:

Իսկ քանի՞ ճանապարհներ են: Երկու—կանգնած և ընկած:

Նրանք ի՞նչ են կազմել: — Խաչ:

Քանի՞ խորանարդներ կան ներսը: 4—երկուսը վերև, երկուսը ներքև: Կարելի է մանուկներին առաջարկել մկրատ ասել. «Ահա՛ ձեզ մկրատ, կտրեցէք այս կանգնած ճանապարհով և բաժանեցէք գործոյկի մի երեսը միւսից:

Կարող էք մկրատով կտրել այն գծերը, որ կազմեցին խաչ, չորս քառակուսի:

Երբ մանուկները կկտրեն, դուք նրանց առաջարկում էք վրձիններ և գումամիարաբիկ և ասում էք. «Ահա՛, մանուկներ, ես ձեզ ամենքիդ կբաժանեմ ալբոմներ (տետրակներ). դուք այս 4 քառակուսիները դրէք, ինչպէս կամենաք, իսկ յետոյ գումամիարաբիկի մէջ թաթխելով վրձինները քսեցէք նրանց անկիւններին կամ կողմերին և կպցրէք տետրակների վրայ, որ այնտեղ մնան: Մանուկներն այդպէս էլ անում են՝ ամեն մէկն իր գիտցածի պէս: Ի հարկէ աւելի լաւ կլինի հասկացնել մանուկներին, որ նրանք իրար հետեւելով՝ միատեսակ չդնեն ամենքը:

Երբ մանուկներն ազատ կկատարեն այս երկու աշխատանքը, նրանց կարելի է առաջարկել հետեւեալը. — Մանուկներ, ծալեցէք գործոյկները: Այժմ—4 քառակուսի, այսինքն այնպէս, որ մէջտեղ ստացւի խաչ:

Այժմ բաց արէք այս քառակուսին և դրէք ձեր առաջ այնպէս, որ մի անկիւնը դէպի ձեզ նայի:

Ներքևի անկիւնը դրէք վերևի անկիւնի վրայ և մատով անցէք թերթիկի վրայով: Ի՞նչ ստացւեց: Անձեռոցիկներ կամ 2 եռանկիւնի:

Այժմ բաց արէք: Ի՞նչ տեսակ նոր ճանապարհ ստացւեց: Ծուռ:

Այժմ դրէք ձեր առաջ ծուռ ճանապարհը և կրկին ներքևի անկիւնը դրէք վերևի անկիւնի վրայ: Դարձեալ անցէք մատով: Ի՞նչ ստացւեց. կրկին եռանկիւնի: Բաց արէք թերթիկը: Ի՞նչ գոյացաւ ծուռ և ուղիղ ճանապարհներից: — Ասող:

Ո՞րտեղ են նրանք բոլորն իրար հանդիպում: — Մէջտեղ:

Այս մէջտեղը, ուր հանդիպում են բոլոր ճանապարհները, մենք կանաւենք կենդրոն:

Այժմ վերցրէք մկրատը, կտրեցէք առաջ մի-մի ծուռ ճանապարհ—կստացւի երկու եռանկիւնի: Կպցրէք, ինչպէս կուզէք: Քանի՞ կողմեր են: 3: Քանի՞ անկիւններ: 3:

Այժմ վերցրէք նոր քառակուսի և ծալեցէք այնպէս, որ գծերից ստացւի ասող: Կտրեցէք գծերով և կպցրէք, ինչպէս կամենաք: Եւ այլն:

Երբ մանուկը բաւականաչափ վարժւում է կտրելու նախապէս նկարւած քանոնով, նա սովորում է վերջապէս կտրել մաքուր, առանց ժանիներ թողնելու թերթիկի վրայ: Երբ նա հասաւ այդ աստիճանին, նրան տալիս են աւելի հաստ թուղթ. նախապէս նկարում են շրջագիծը (контуры)՝ կենդանու, ծաղկի, միջատի—նայած տարւայ եղանակներին կամ պատմութեան:

Մանուկը սովորում է տոկուն աշխատանքի, մի յատկութեան, որ անհրաժեշտ է դպրոց մտնելու համար:

Մանուկները կտրտելով՝ զանազան ֆիգուրներ կամ առարկաներ են շինում և կպցնում իրանց ալբոմի մէջ: Յետոյ ճարպիկութիւնը և ճաշակը զարգացնելու համար քառակուսիներից կազմում են եռանկիւնիներ և զանազան հաշիւաներ նկարելով՝ առաջարկում են մանուկներին կտրտել նկարած հաշիւաների օրինակով:

Կտրտելուց յետոյ մանուկները բաց են անում և կպցնում իրանց ալբոմի մէջ և այս հաշիւան զարգարում են չորս կողմից կտորներով: Այս հաշիւաներ զարգարելը խիստ զարգացնում է գեկորատիւ գեղարւեստի ճաշակը:

Զպէտք է մոռանալ, որ բոլոր աշխատանքներում մանուկներին առաջարկում են նախ դիւրինը և ապա անցնում դէպի դժւարը:

ԹՂԹԻՑ ԿՏՐՏԵԼՈՒ ԵՒ ՇԻՆԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պատմւում է, թէ ինչպէս Գրիշան և Միշան ձանձրանում

էին, երբ ոչինչ չգիտէին շինել, և յանկարծ ինչպէս ուրախացան, երբ շատ բան սովորեցին:

Քաղաքից ոչ այնքան հեռու ապրում էին իրանց հայրիկի և մայրիկի հետ Գրիշան և Միշան: Հայրիկը և մայրիկը ամբողջ օրը աշխատում էին իրանց բանջարանոցում, փորում էին ածուներ, հողը մշակում: Մայրիկը դեռ կովերին էլ էր նայում, մի խօսքով, նրանք այնքան շատ գործ ունէին, որ շատ անգամ միայն երեկոները խիստ ուշ, երբ քնելու ժամանակ էր լինում, կարողանում էին մի քիչ նստել, թէ չէ միշտ ոտի վրայ էին: Միշան և Գրիշան առողջ, ամբողջով մանուկներ էին. ամեն բանը լաւ էր, բայց միայն մի բան չգիտէին. ի՞նչ անեն, որ չձանձրանան: Երբ բանը ուտելուն էր գալիս, նրանք պատրաստ էին: Ամենից առաջ նրանք են նստում սեղանի, գդալները վերցնում, իսկ երբ սկսում են ուտել, այնպէս են նի տալիս, որ կարծես էլ սկի չեն կերել: Վերջանում է ճաշը, չեն խմանում ուր գնան: Բանջարանոցում հայրիկը և մայրիկը՝ մէջքները կըռացրած աշխատում են ածուների վրայ. իսկ նրանք մտածում մտածում են, թէ ո՞ր գնան և ի՞նչով զբաղւեն, որ ձանձրալի չլինի: Եւ ահա յանկարծ, երբ նրանք նստած սենեակում այսպէս մտածում էին, սկսում են յօրանջել և ինչպէս յօրանջել... առաջ յօրանջեց Գրիշան, իսկ Միշան նայում է նրա բերնին և ինքն էլ սկսում նրա ետևից յօրանջել: Առաջ յօրանջում է Գրիշան, նրա ետևից Միշան, և այսպէս երկուսն էլ նստած նստաւանի վրայ յօրանջում են. կարծես նրանք վճռել են մրցել՝ ով շատ կ'յօրանջի, հա է կտրիճը: Եւ այսպէս մանուկներն այնքան յօրանջում են, որ մէկ էլ տեսար—յանկարծ ներհեցին, նստաւանի վրայ նստել են և խրմիրում, իսկ արևը լուսամուտից այրում է նրանց խարտեաշ փոքրիկ գլխները, կարծես ծիծաղում է նրանց վրայ և ասում. «Այ լաւ զբաղմունք են գտել մանուկները—օրը ցերեկով քնում են, երբ նրանց շուրջը ամենք զբաղւած են մի որ և է բանով»: Զանգերի ծիծաղն էլ է գալիս, թէ մանուկներն ինչով են զբաղւած, և ահա թռչում նրատում են նրանց երեսները վրայ, իսկ նրանց շրթունքին մածոնը դեռ չէ ցամաքել, երևի ժամանակ չեն ունեցել ճաշելու: Ետույ իրանց բերանը սրբել, ինչպէս հարկն է. անուշ են ա-

նում ճանճերը Միշայի և Գրիշայի շրթունքի մածոնը և շարունակում են զբօսնել երեսների վրայ. ահա մէկն անցնում է Գրիշայի աչքի վրայով, սա քնահար քշում է նրան ձեռքով. միւս ճանճը Միշայի քիթն է մանում, սա սկսում է փռտալ. զարթնում է, ոտքի է կանգնում և քնաթաթախ չէ հասկանում, ինչ պատահեց, ո՞վ է նրա քիթը բռնում. հօ Գրիշան չէ, իսկ Գրիշան իր համար քնած է նստարանի վրայ և ճանճերին է բըշում: Ահա վերջապէս մի զբաղմունք գտաւ Միշան—ճանճեր բռնել սկսեց. անպիտանները չեն թողնում քնի, և ահա նա ճիւղում է նրանց պատուհաններում, վեր է ցատկում մինչև առաստաղը, այնպիսի աղմուկ է բարձրացնում, որ Գրիշային էլ զարթեցնում է քնից, և սա վեր է կենում անբաւական և հարցնում, թէ ինչի համար է Միշան այսպիսի աղմուկ բարձրացրել: Բայց այս զբաղմունքը դուր է գալիս և նրան, և ահա նրանք երկուսով սկսում են ճանճեր բռնոտել. բայց բոլորին չես բռնի, ճանճերը սաստիկ արագաշարժ են, իսկ Միշան և Գրիշան դրա համար սաստիկ ծանրաշարժ են: Եւ ահա երկուսն էլ յոգնում են. խեղճերը դարձեալ նստում են նստարանի վրայ պատուհանի մօտ և սկսում առաջւայ պէս—այնպէս են յօրանջում, որ նրանց բերանը ոչ միայն ճանճ կարող էր մտնել, այլ, ով գիտէ, մինչև անգամ ագռաւ: Այսպէս էին ապրում Միշան և Գրիշան և միշտ մտածում էին, ինչով զբաղւեն, որ չձանձրանան: Երևի երկար ժամանակ նրանք այսպէս պիտի մտածէին, եթէ չձանոթանային մի մանուկի՝ Սերեոթայի հետ: Մի օր նրանք գնացին զբօսնելու և հասան մի փոքրիկ անտառի. տեսան մի բանջարանոցի մօտ ցանկապատի վրայ նստել է մի մանուկ, ձեռքին մի ինչ-որ խաղալիք, որը պտրտում է: Գրիշան և Միշան մօտենում են և ինչ են տեսնում—քամու ջաղաց, թափ է տալիս թևերը, երբ քամու գէմ ես պահում: Այ զւարճալի բան,—մտածում են մանուկները. և Միշան հարցնում է. «Այ տղայ, ո՞վ է քեզ համար շինել այդ ջաղացը»:

—Ես ինքս եմ շինել,—պատասխանում է Սերեոթան:

«Միթէ դու կարող ես այդպիսի ջաղաց շինել»,—ասում է Գրիշան:—Կարող եմ, և մենակ ջաղաց չէ, ուրիշ բաներ էլ կարող եմ շինել: Գրիշան և Միշան խիստ հաւանեցին այս բանը

և խնդրեցին Սերեոթայից, որ իրանց սովորեցնի, թէ ինչպէս պէտք է շինել այսպիսի խաղալիքները: Իսկ Սերեոթան ասաց, որ ինքը յանկարծ չէ սովորել այսպէս լաւ կտրել և կպցնել և սկսել է ոչ թէ ջաղացից, այլ դրանից առաջ նա շինել է զանազան աւելի հեշտ բաներ, ու տուն տարաւ Գրիշային և Միշային և ցոյց տւեց նրանց տեսակ-տեսակ տնակներ, նստարաններ, նաւակներ, գահաւորակներ—այս բոլորը նա ինքն էր շինել թղթից: Գրիշան և Միշան յանկարծ այնպէս կամեցան սովորել այս ամենը, որ սկսեցին խնդրել Սերեոթայից, որ իրանց սովորեցնի: Սերեոթան համաձայնեց, և ահա մանուկներն ամեն օր սկսեցին գալ Սերեոթայի մօտ և նրա հետ միասին կտրել, կտրտել և կպցնել զանազան առարկաներ՝ առաջ թղթից, իսկ յետոյ սովորեցին շինել նաև խորանարդներից և լուցկիներից: Էլ այնուհետև Միշան և Գրիշան ճանճեր չեն բռնում, իսկ եթէ ճանճը նստում է նրանց վրայ, երբ զբաղւած են նրանք այնքան էլ չեն նկատում:

—Մանուկներ, եկէ՛ք մենք էլ ձեզ հետ մի խաղալիք շինենք — թղթի ջաղաց:

Նիւրը. Թղթի գոյնգոյն թերթեր, մկրատ, վրձին և գուլճի միարաբիկ: Ալբոմ թերթերով՝ առանց վանդակների: Վաճառւում են առանձին թերթեր. կենդանիներ (ընտանի և վայրենի), թռչուններ, բոյսեր, կահ-կարասի և այլն:

Լաւ կլինի ձեռք բերել այս թերթերը, տալ մանուկներին որ կտրկտեն (իսկ շատ փոքրներին պէտք է օգնել, որ կտրտեն) յետոյ պէսպէս մատիտներով գոյն տալ, եթէ գունաւոր չեն, ապա կպցնել ալբոմի մէջ:

Լաւ է լինում յետոյ թերթել այդ ալբոմը և իւրաքանչիւր պատկերի վերաբերմամբ մտաբերել պատմութիւն, երգ կամ տանաւոր:

ՅՈՒԼՈՒՆՔ ԶԱՐԵԼԸ

Մանուկների ամենասիրելի զբաղմունքներից մէկն է— յուլունքներ շարելը: Տարւայ սկզբում, երբ մանուկները ժողովւում են և դեռ չեն ընտելացել Մանկական Պարտէզի կահաւորութեան և կարգ-կանոնին, ոչ էլ ընկերներին, մենք սովորաբար սկսում ենք նստակեաց պարապմունքները—յուլունքներ շարելուց: Դա զւարճացնում է թէ 3 և թէ 7 տարեկան մանուկին: Պարտէզում խաղալուց յետոյ մանուկներին բերում ենք դասատուն և ասում ենք. «Մանուկներ, ով կամենում է աշխատել, կգայ սենեակը»:

Մանուկները նստում են: Ղեկավարը տալիս է ամենքին փոքրիկ ավաւներ կամ թղթէ տփիկներ և իւրաքանչիւրին տալիս է մի-մի պտղունց գոյնգոյն յուլունքներ (սրանց մեծութիւնը կախւած է ընտրութիւնից, աւելի լաւ է վերցնել միջակ մեծութեան): Յետոյ բաժանում է թելեր, կշկուում են (կապ են դրում) և ասում. «Դէ, մանուկներ, շարեցէ՛ք ահա այսպէս»: (Աւելի լաւ է շարել առանց ասեղի օգնութեան, որովհետև առանց ասեղի երկար է տևում և աւելի մեծ ջանք է հարկաւոր դնել): Կարող էք ընտրել ըստ գոյների՝ սպիտակը սպիտակի հետ, կարմիրը կարմրի հետ և այլն: Սակայն այդ կախւած է ձեր կամքից: Ով շուտ կվերջացնի, նրա համար կշինենք օղակ, ապարանջան, ժամացոյցի շղթայ: Այս աշխատանքը սովորեցնում է նրանց տոկունութեան և աստիճանաբար վարժեցնում—լուռ ու մունջ նստել և իմանալ միայն իր աշխատեցնում—

տանքը: Յետոյ, երբ ձեռք կբերեն հմտութիւն, կարելի է յու-
լունքից շինել ծաղիկներ, կողովներ, գլխարկներ (փափախ) և
այլն:

Ափսէներ կամ տփիկներ: Զանազան մեծութեան գոյնը՝
գոյն յուլունքներ: Թելեր: Բարակ մետաղեայ թելեր (մաֆ-
տուններ):

Գ Ո Ր Ծ Ե Լ Ը Ե Ի Ծ Ա Կ Ծ Կ Ե Լ Ը

Մանուկներին փոքր հասակից պէտք է սովորեցնել օգ-
տաւէտ և երկարատև աշխատանքի: Մանուկը, երբ ղեկավար
չունի, մի առարկայից արագ անցնում է միւս առարկային, դը-
րանից ծագում է բնաւորութեան թուլութիւն, որը արմատներ
է ձգում մանուկի ամբողջ կեանքի մէջ և ապագայում դար-
ձնում է նրան անընդունակ լուրջ աշխատանքի, որը պահան-
ջում է հանգիստ և յարատև ուսումնասիրութիւն և դիտողու-
թիւն:

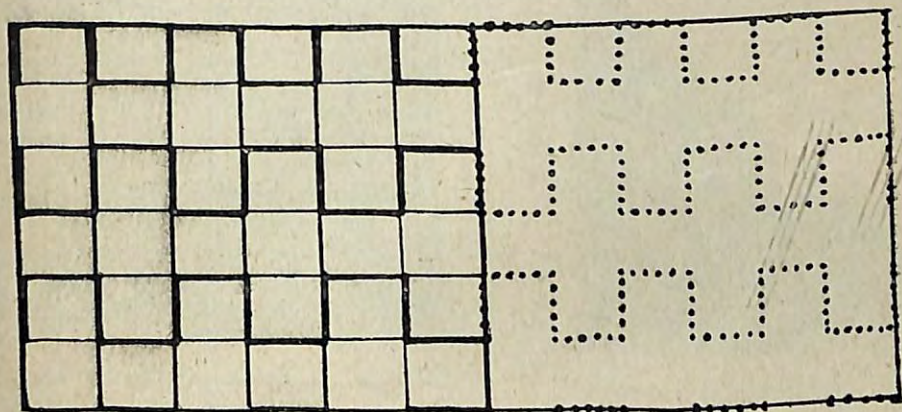
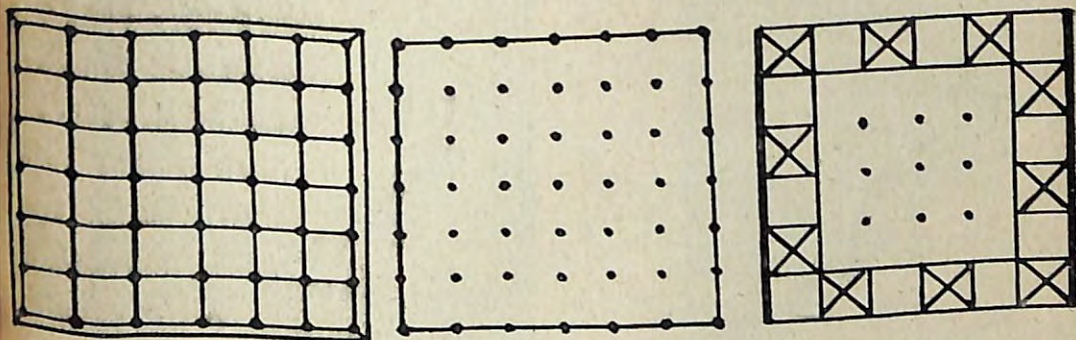
Անհրաժեշտ է, որ ամենքը տողորեն այն մտքով, թէ
սանիկներին փոքր հասակից պէտք է այնպիսի ուղղութիւն տալ,
որ նրանց բնութիւնն ամրանայ, — մի բան, որ անհրաժեշտ է
ամեն մի մարդու: Մանուկը խաղում է կամ աշխատում: Յան-
կարծ նա թողնում է իր աշխատանքը և սկսում է խաղալ մի
որ և է ուրիշ առարկայով, որը պատահամբ աչքին է ընկնում:
Ազատ դաստիարակութիւնը պահանջում է չստիպել մանուկին,
որ նա այս կամ այն խաղը խաղայ, այս կամ այն գործողու-
թիւնը կատարէ, երբ նա այդ չէ ցանկանում. բայց միւս կող-
մից էլ հաստատում է, որ եթէ մանուկը ցանկութիւն յայտնեց
մի որ և է գործ կատարել, պէտք է նայել, որ նա այդ գործը
հասցնի մինչև վերջ կամ մի որոշ աստիճանի:

Մանկական Պարսէզի աշխատանքներն էլ դարձնում են
եռանդոտ, տկուր անձինք, մանուկներին էլ դարձնում են
ուանդոտ, տկուր եւ ամուր:

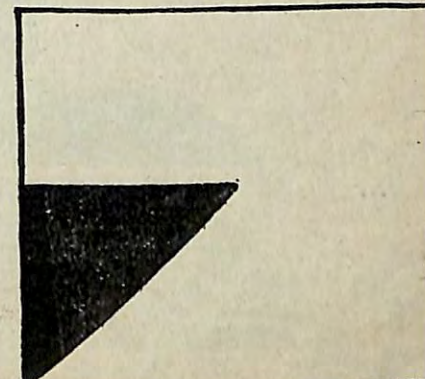
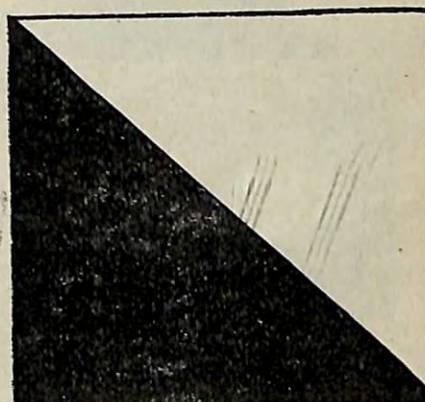
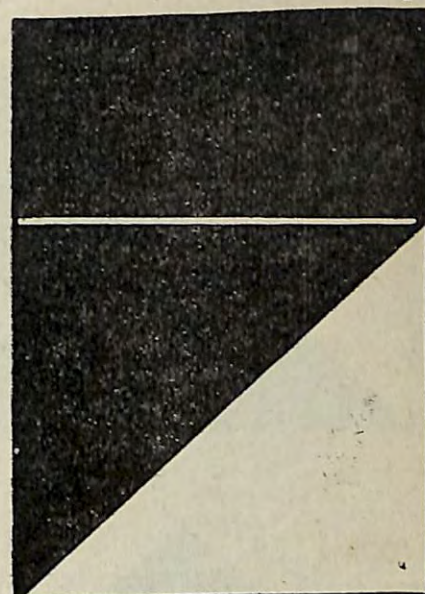
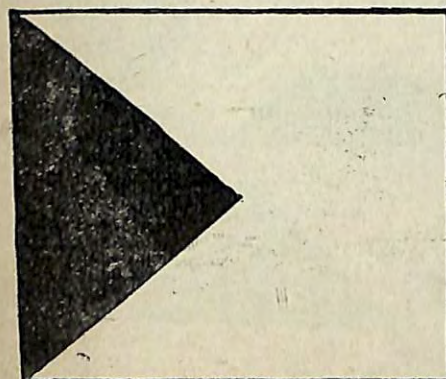
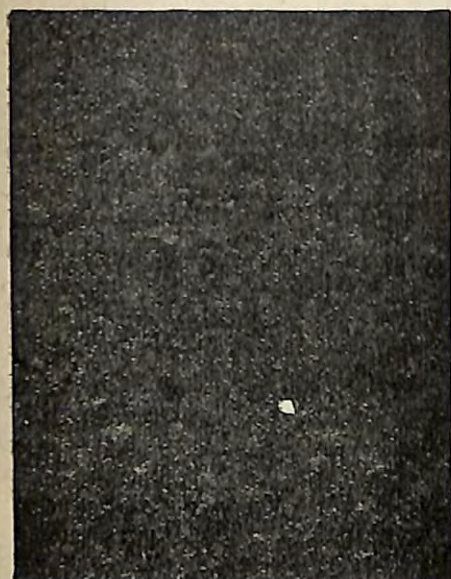
Մինչև անգամ տղաները հրապուրւում են ձեռագործով:
Եւ ինքս անձամբ դէմ եմ ծակծկելուն: Առաջինը, դա փասա-

կար է տեսողութեան համար, երկրորդ, փորձանք կարող է պատահել: Որքան էլ բուլթ լինեն բզբերի ծայրերը, բայց աշխոյժ մանուկների ձեռքում նրանք միշտ վտանգաւոր են: Մանուկներին կարելի է թոյլ տալ ծակծկել միայն շատ սակաւ: Ամենից լաւն է մանուկների ձեռքը տալ գործելու համար պատրաստի նիւթ: Քառակուսի կարդոնի վրայ պէտք է նկարել գծեր (հեշտից անցնել դէպի դժւարը), հաշիւաներ, կենդանիներ, ծաղիկներ և այլն, ծակծկել դրանց հաւասար տարածութեան վրայ: Ետոյ գարուսի ասեղը թելել (գարուս կամ որ և է գոյնի թել) և սովորեցնել մանուկներին գործել ուղիղ, ծուռ ճանապարհներ: Երբ մանուկը կսովորի ազատ կերպով գործ անել ասեղը, կարելի է ստիպել նրան գործել առարկաներ՝ համապատասխան գոյներով՝ սեղան, աթոռ, հաշիւաներ, ծաղիկներ և այլն:

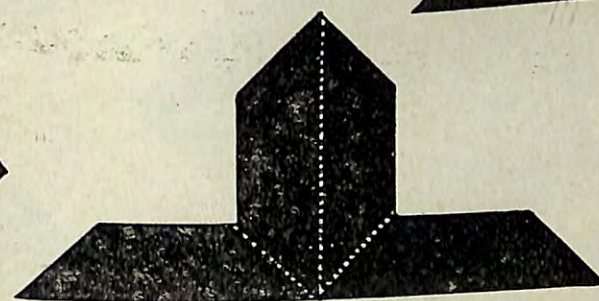
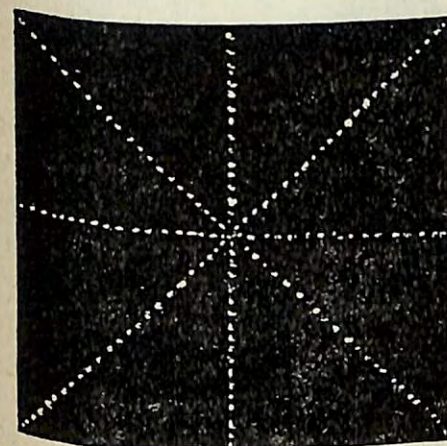
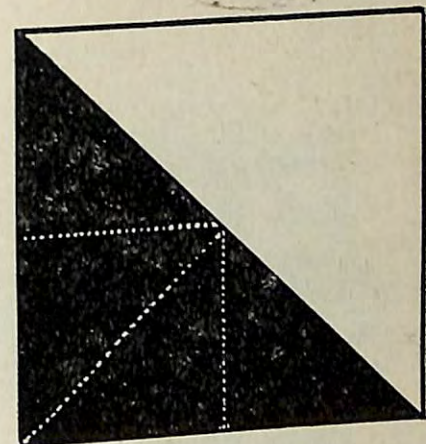
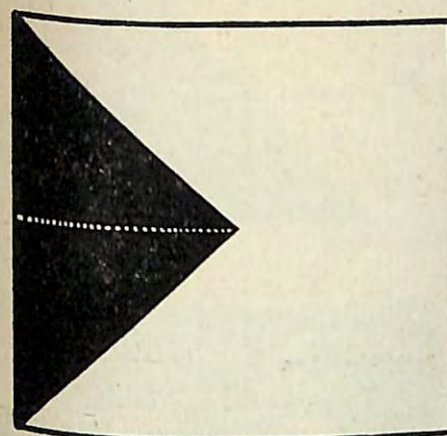
Նիւթը. Գոյնգոյն կարդոնի թերթեր: Բիզ (ծակծկելու համար սուր ասեղ կոթով): Գոյնգոյն գարուս (բրդէ թելեր): Ասեղներ՝ գործելու համար (գարուսի ասեղներ կանվայի համար): Կարդոնից մանուկները գործում են տօնածառին կողովներ, ափսէներ, դոյլեր և ուրիշ շատ առարկաներ: Մի որ և է փափուկ բան պէտք է դնել այն թղթի տակ, որ ծակում են, օրինակ, հաստ մահուդ, մի քանի տակ ֆլանել կամ թաղիք:

Գործելը և ծակծկելը

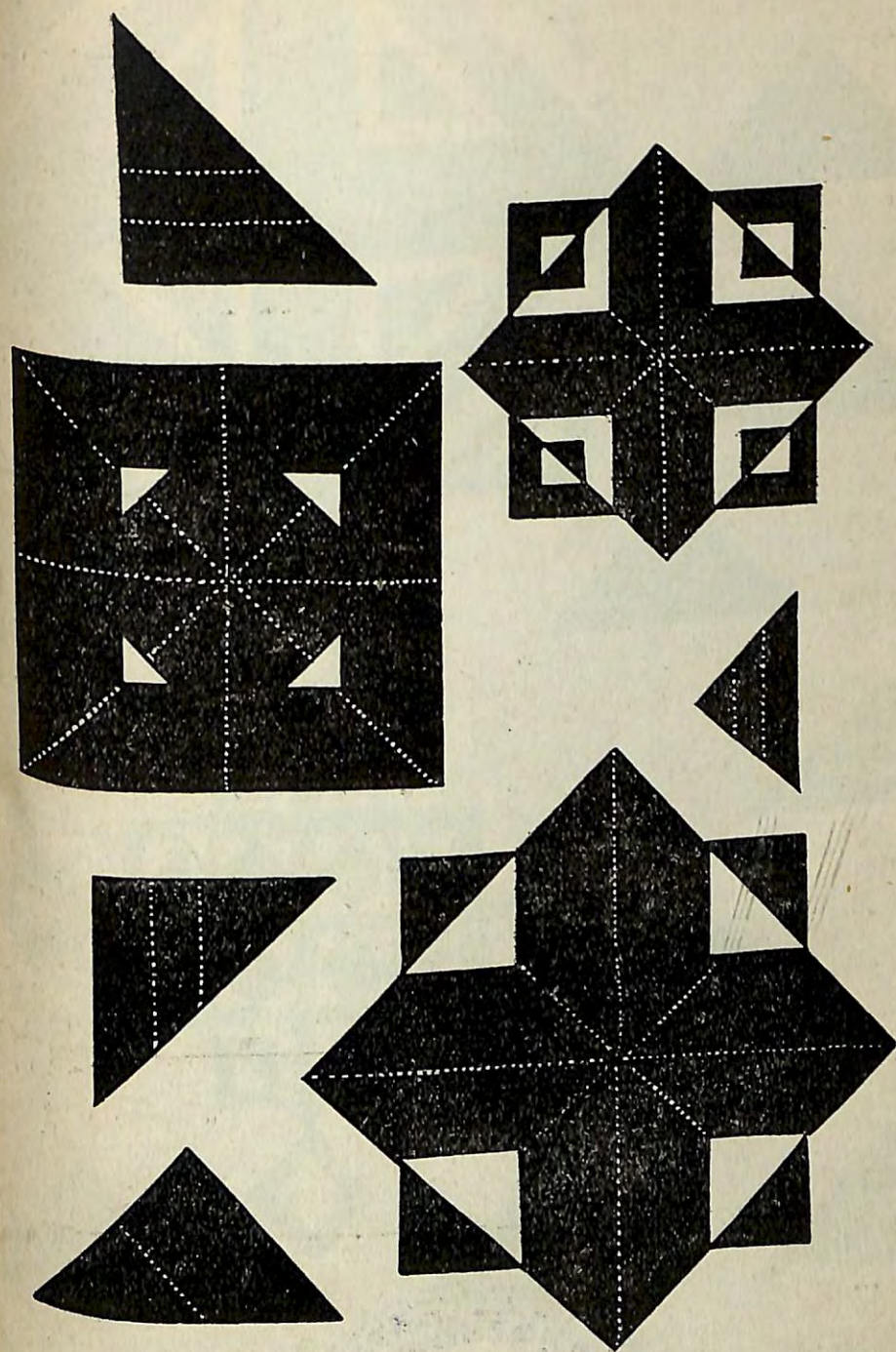
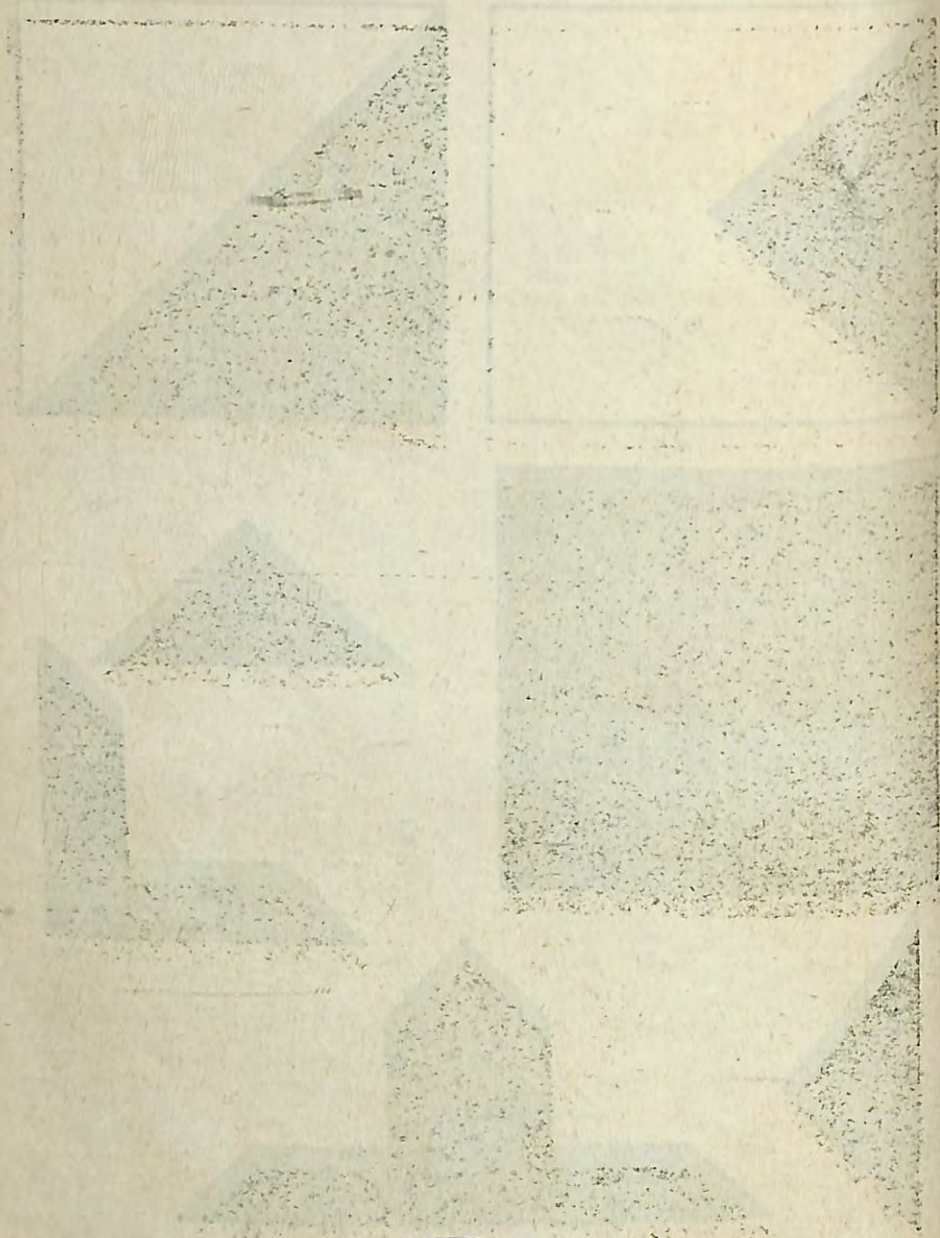

Р н л Р л м р м б л р

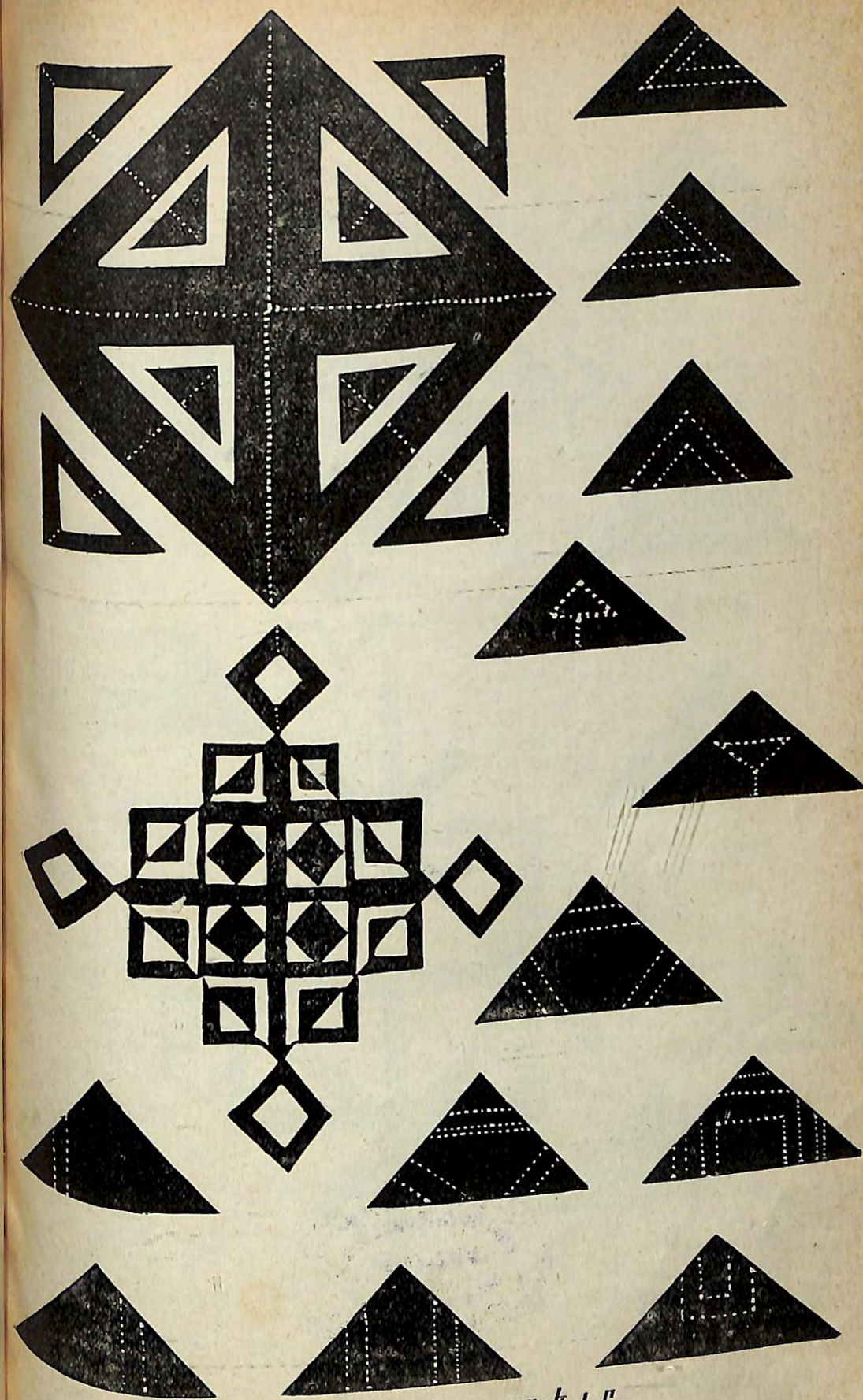

Р н л р л м р м к л л

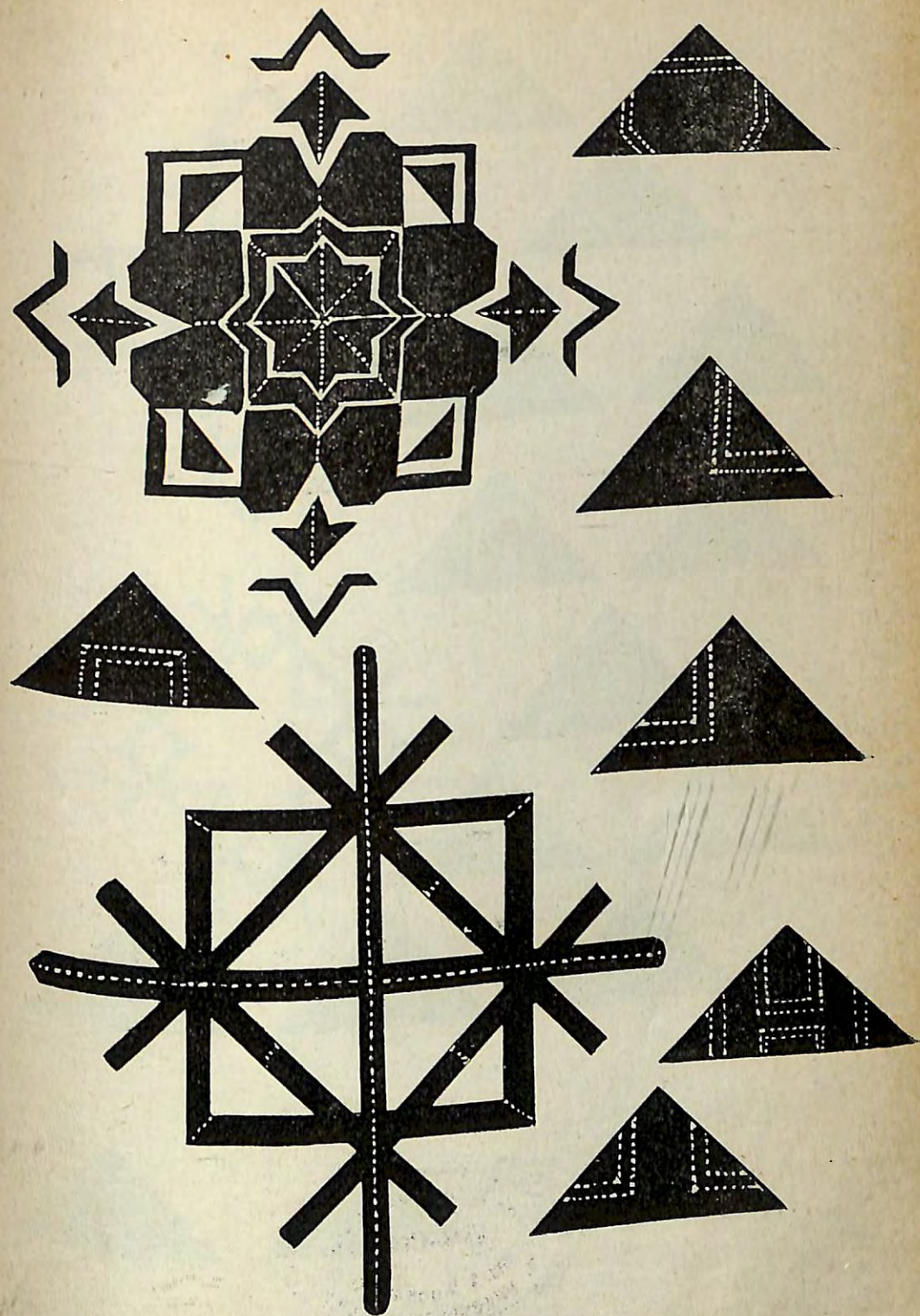

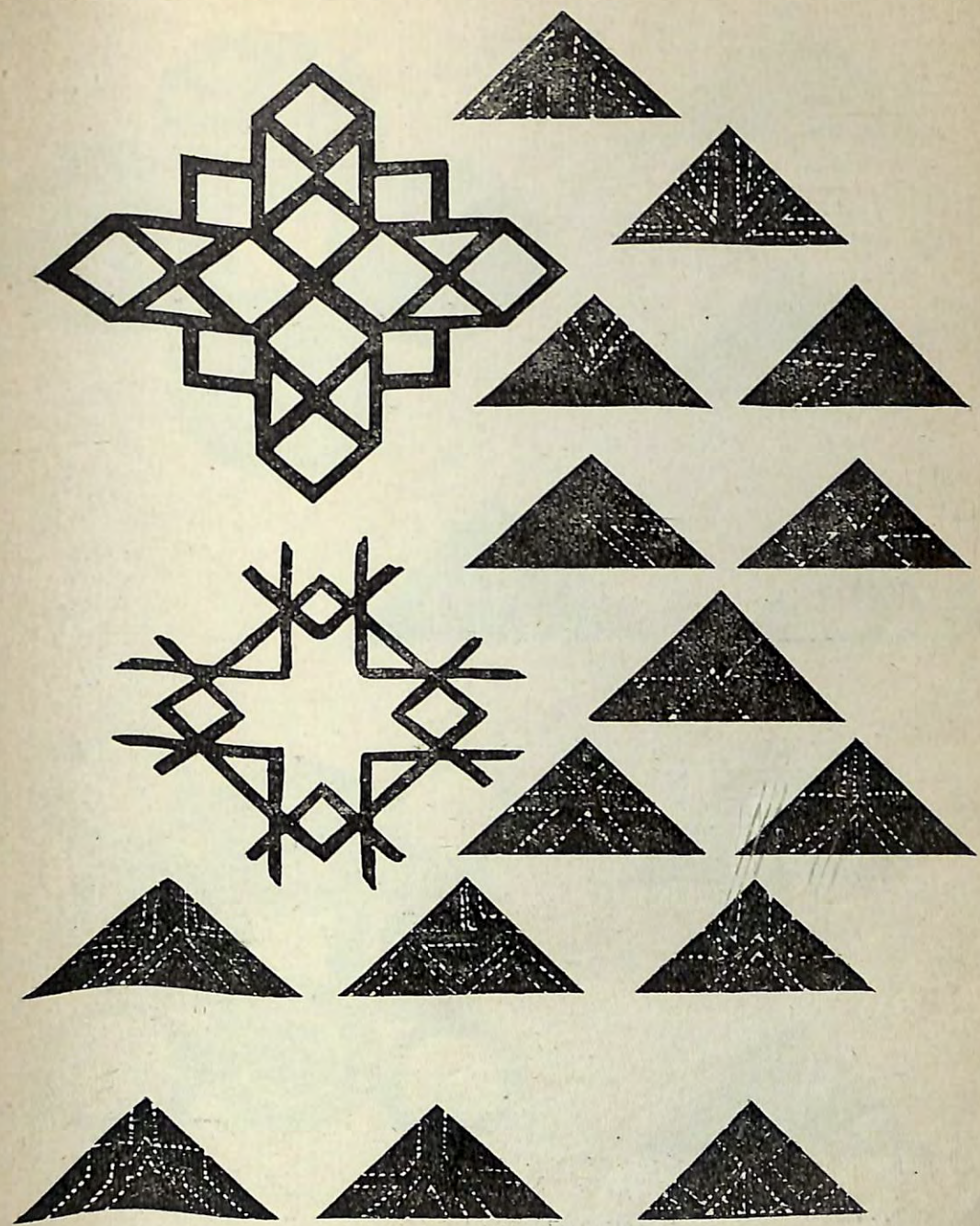
Р н л г Р л м р м л л

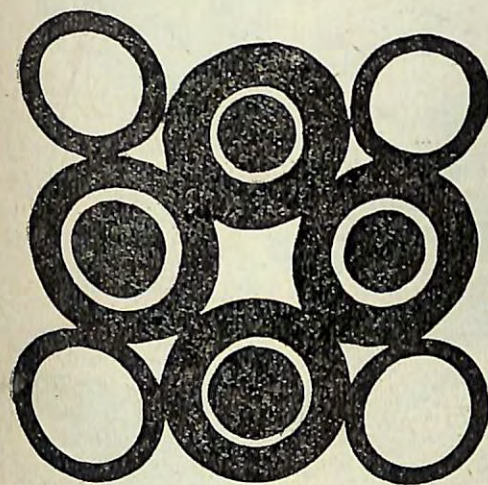
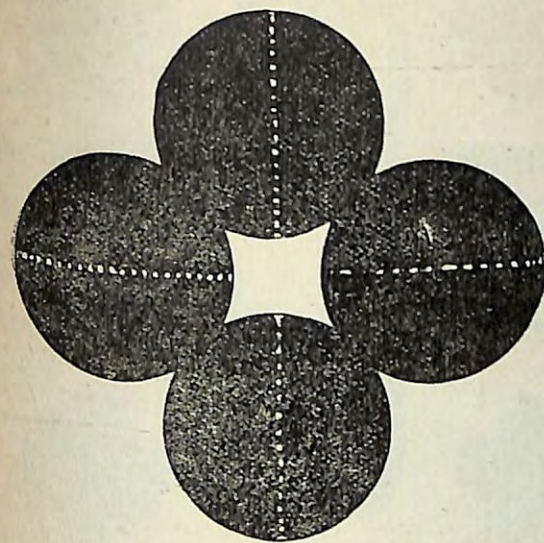
Р н л р л м р м б л л

Р н л р л м р м л л

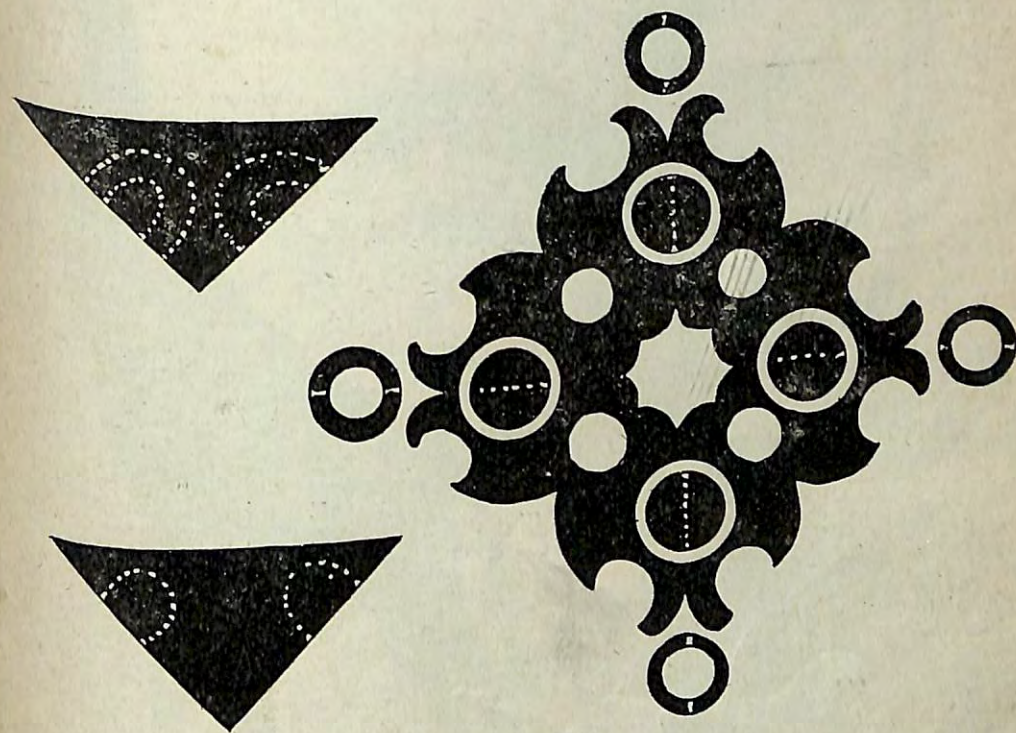
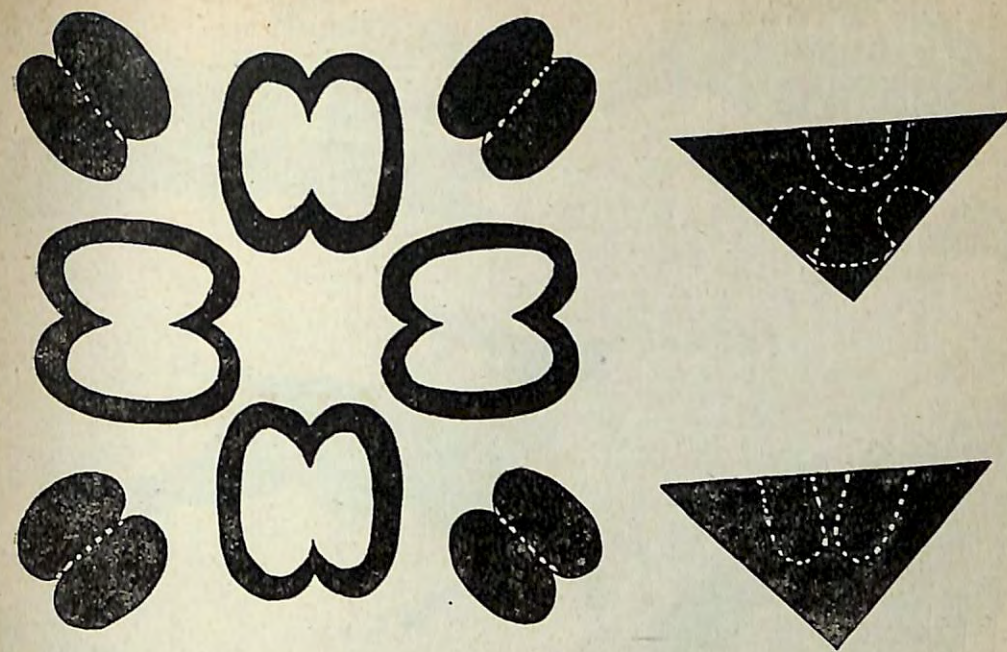
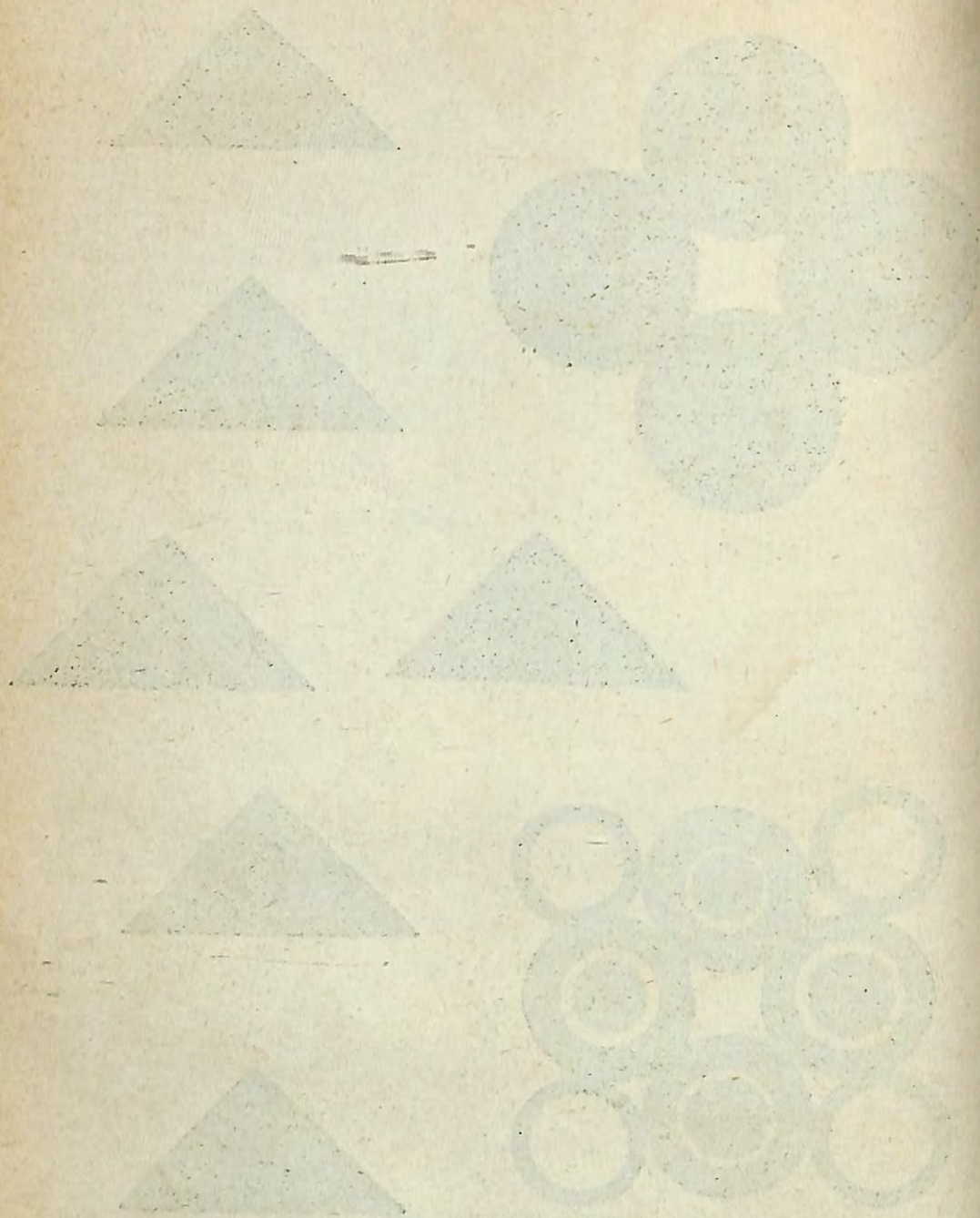

Թուղթ կարտեզ

Թուղթ կտրուելը

Թուղթ կտրակը

Թուրք կարտելը

Թուղթ կտրուելը

ԹՈՒՂԹ ԿՐԹՈՒՆԵԼ

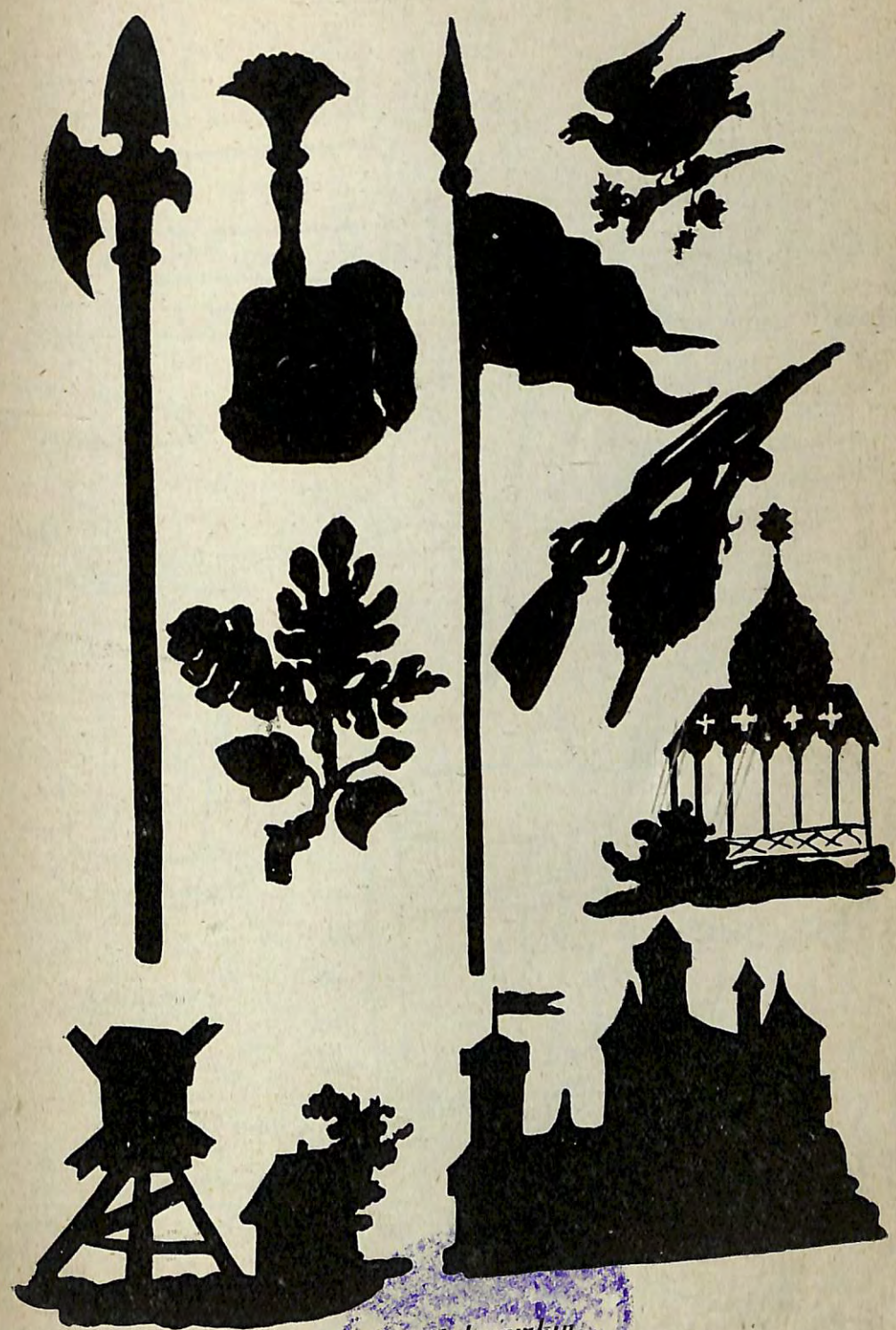

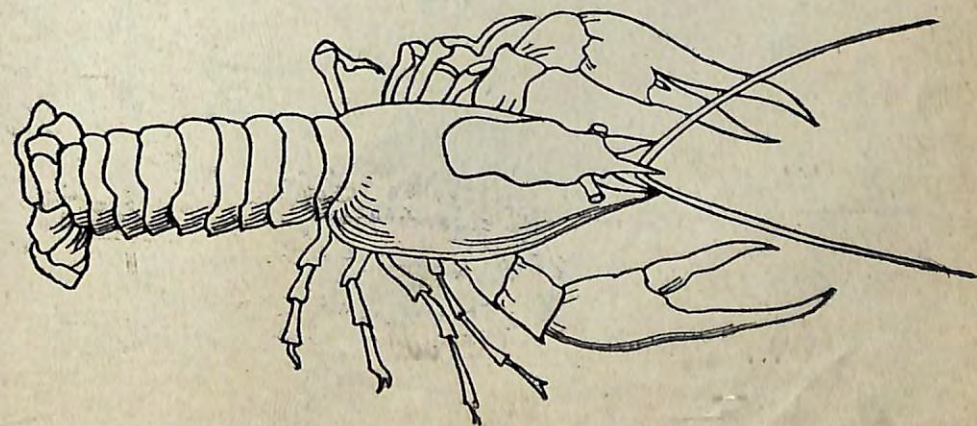
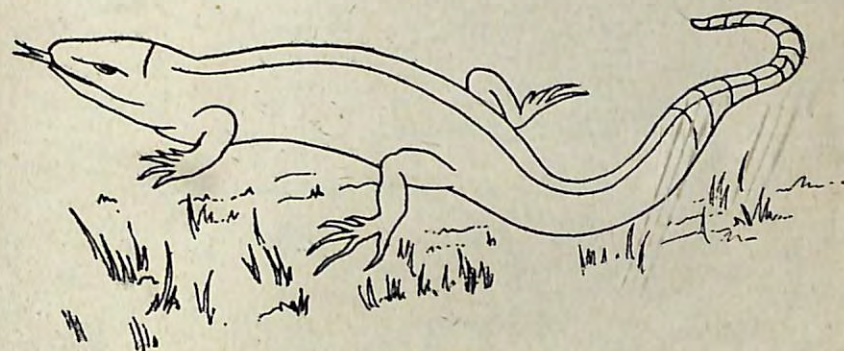
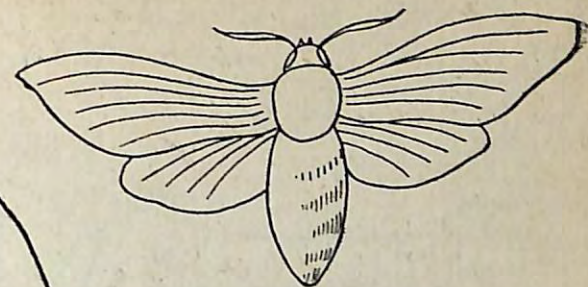
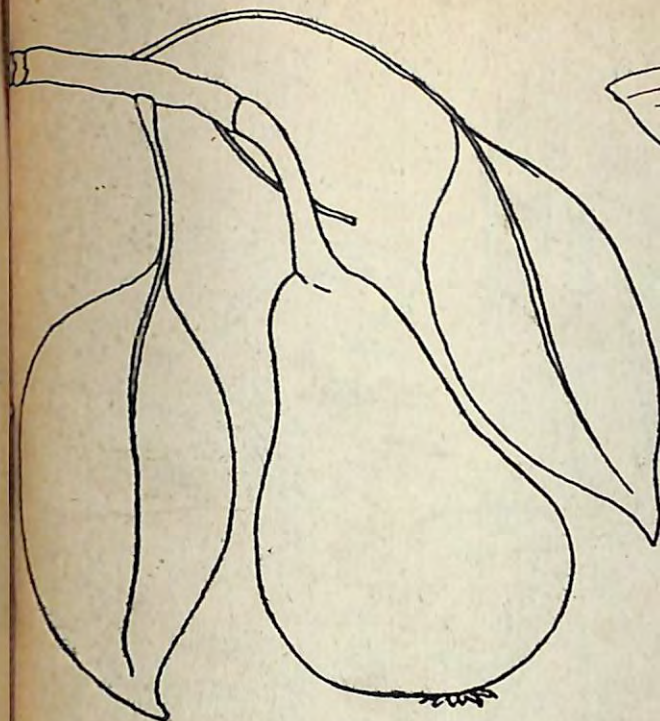

Հայկական Ժողովրդական

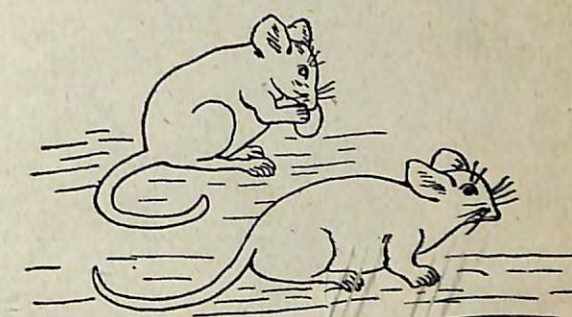
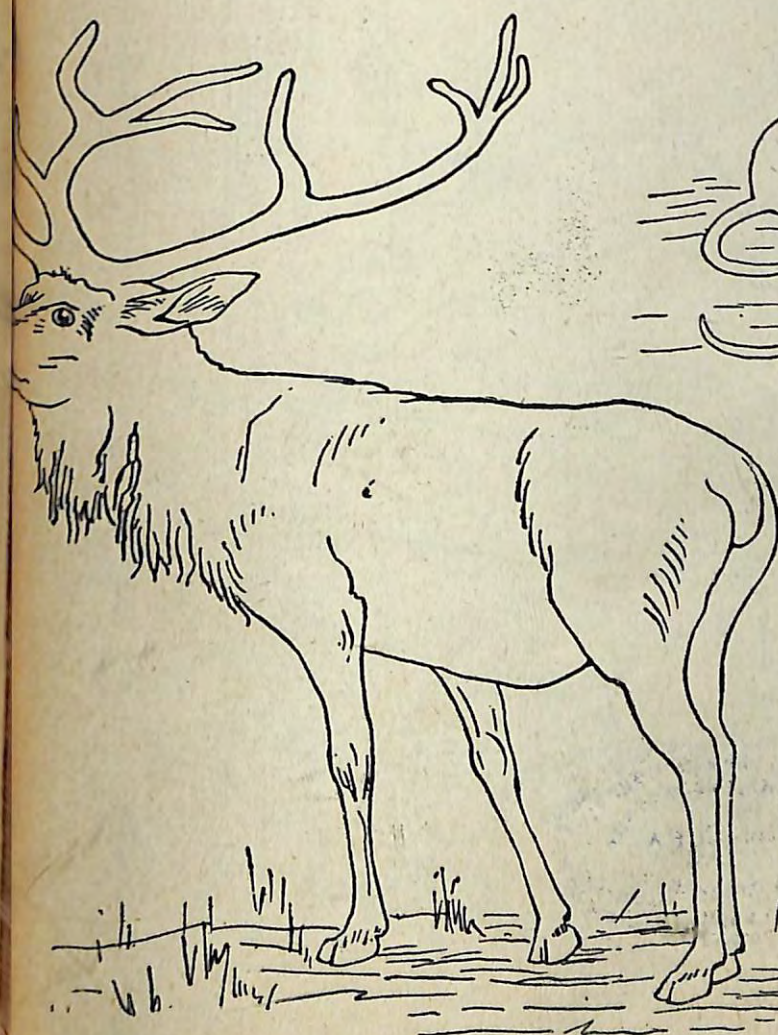
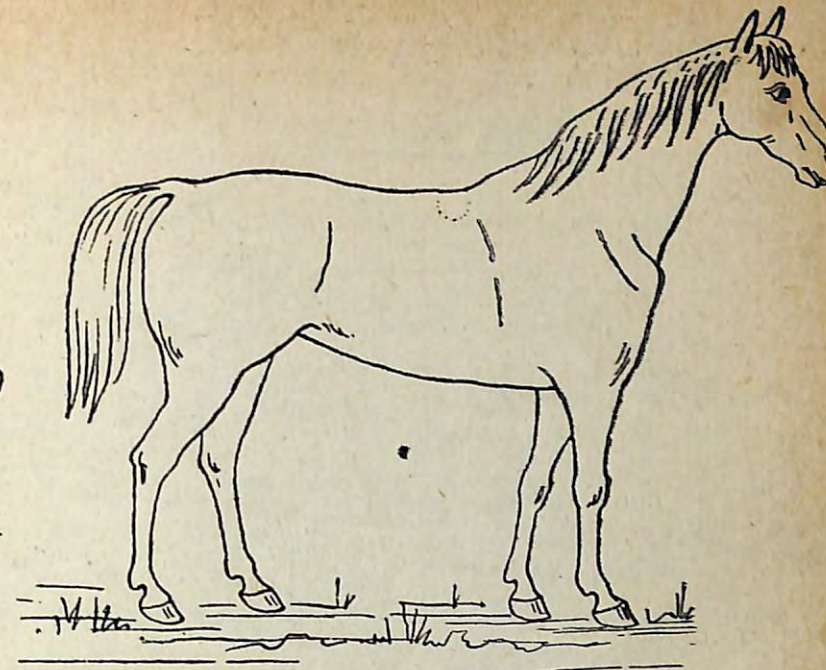

Թուրքիայի Հանրապետություն

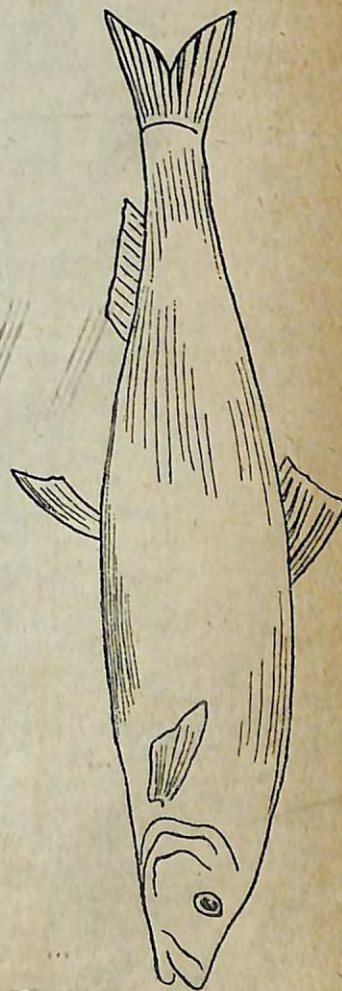
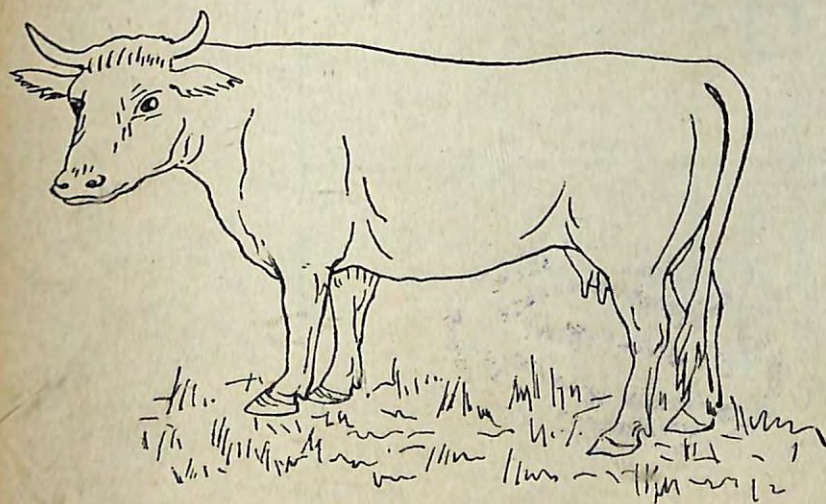
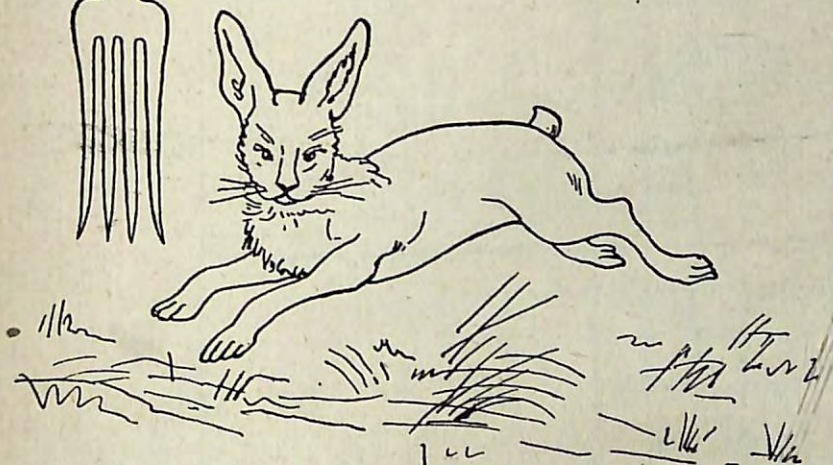
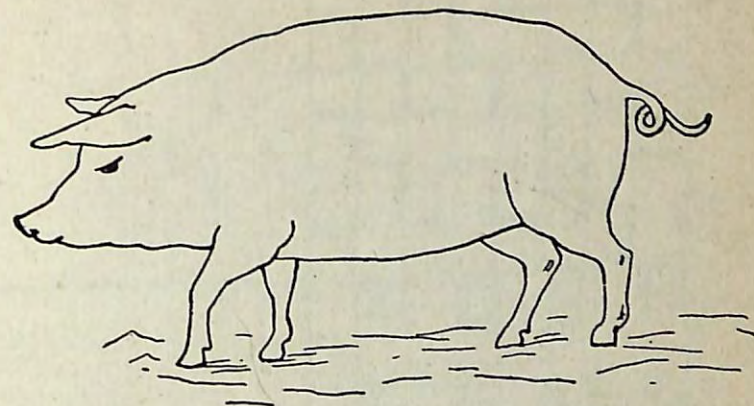
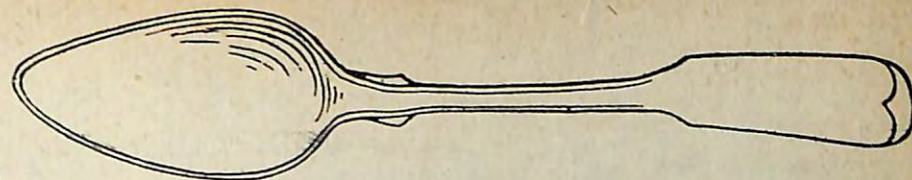
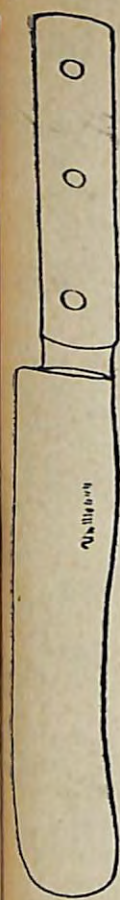

Թուզիկ կարտեղ

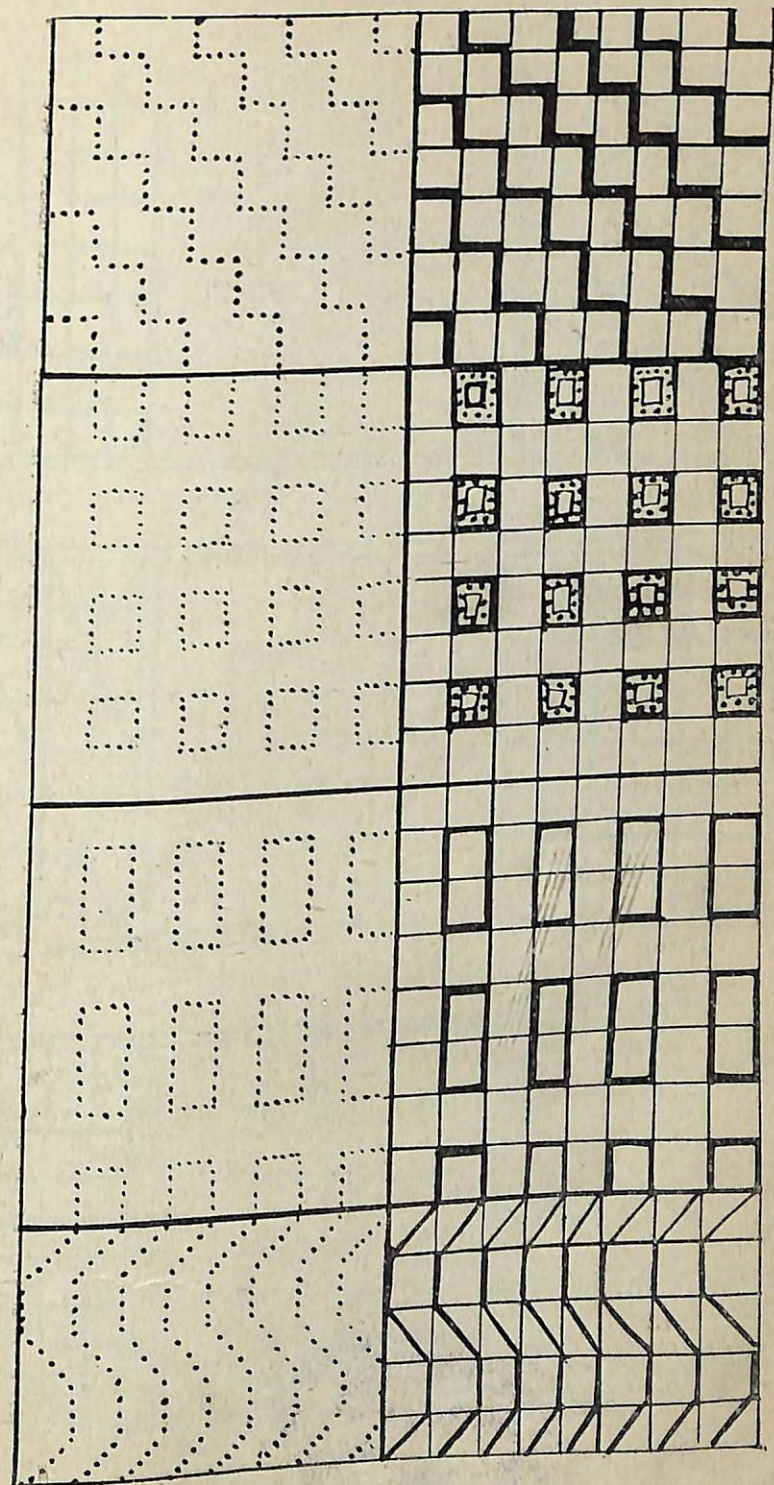

Թուղթ կտրանքը

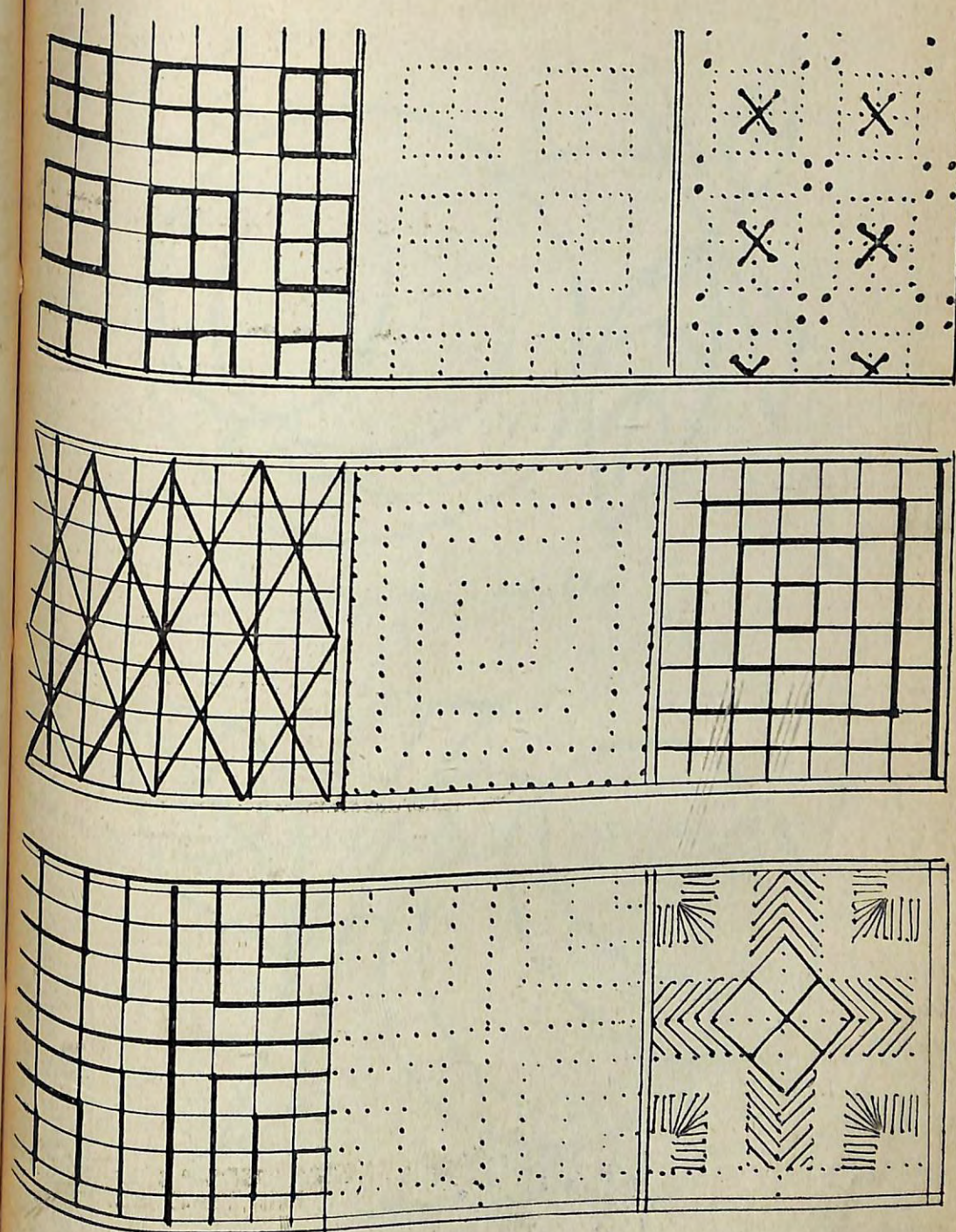

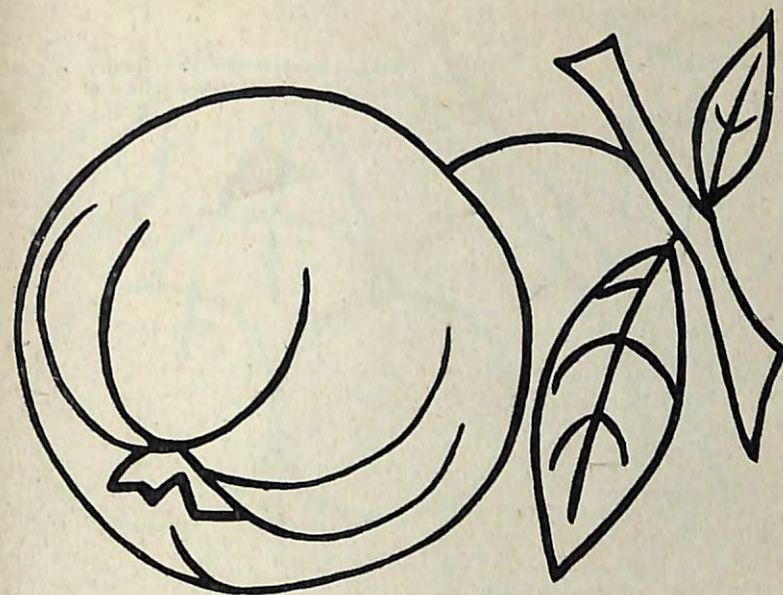
Թուղթ կտրածը

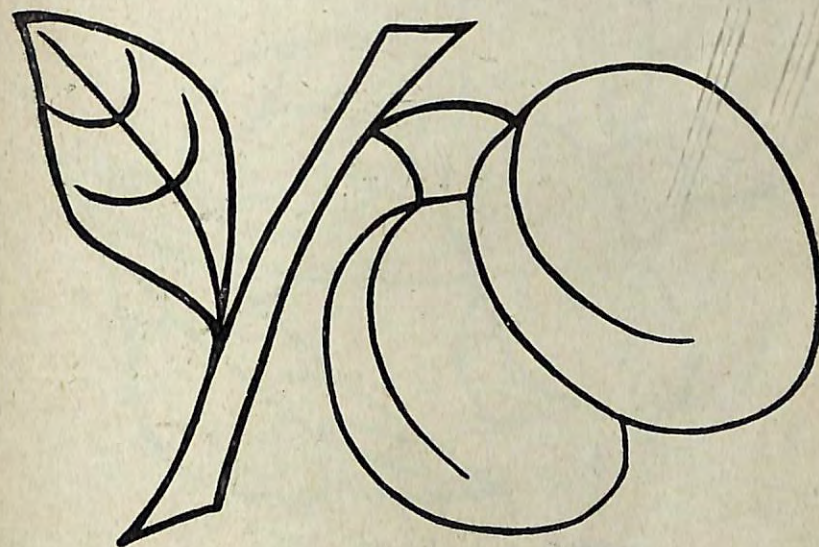
Գործերը և ծակծկերը

Գործերը և ծախսերը

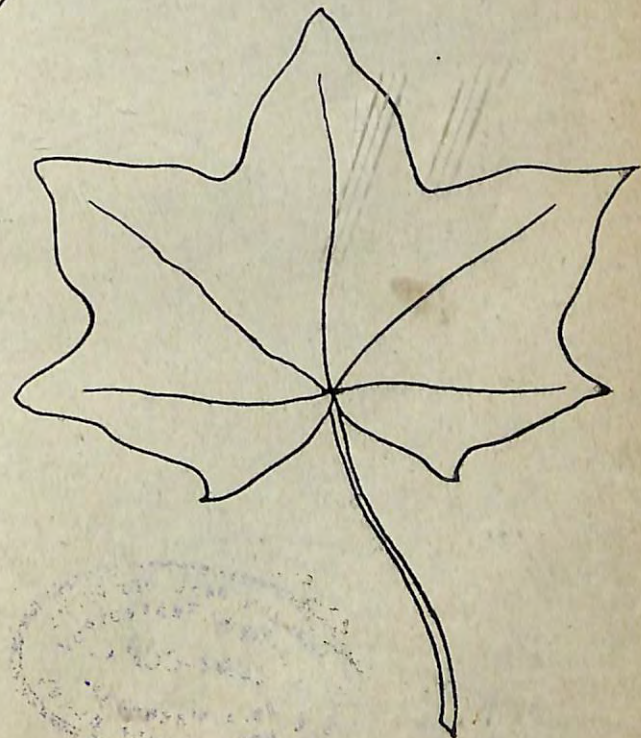
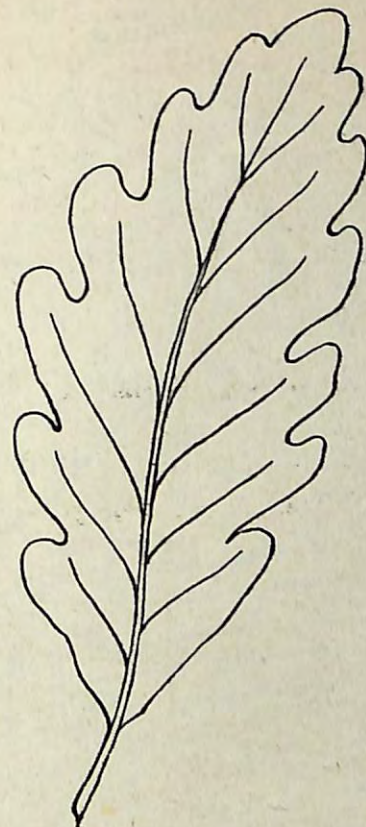
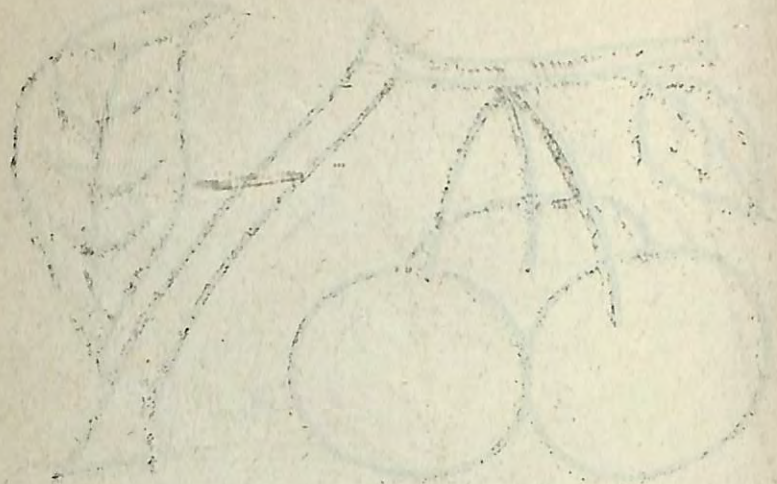

Գործելը և ծակծկելը

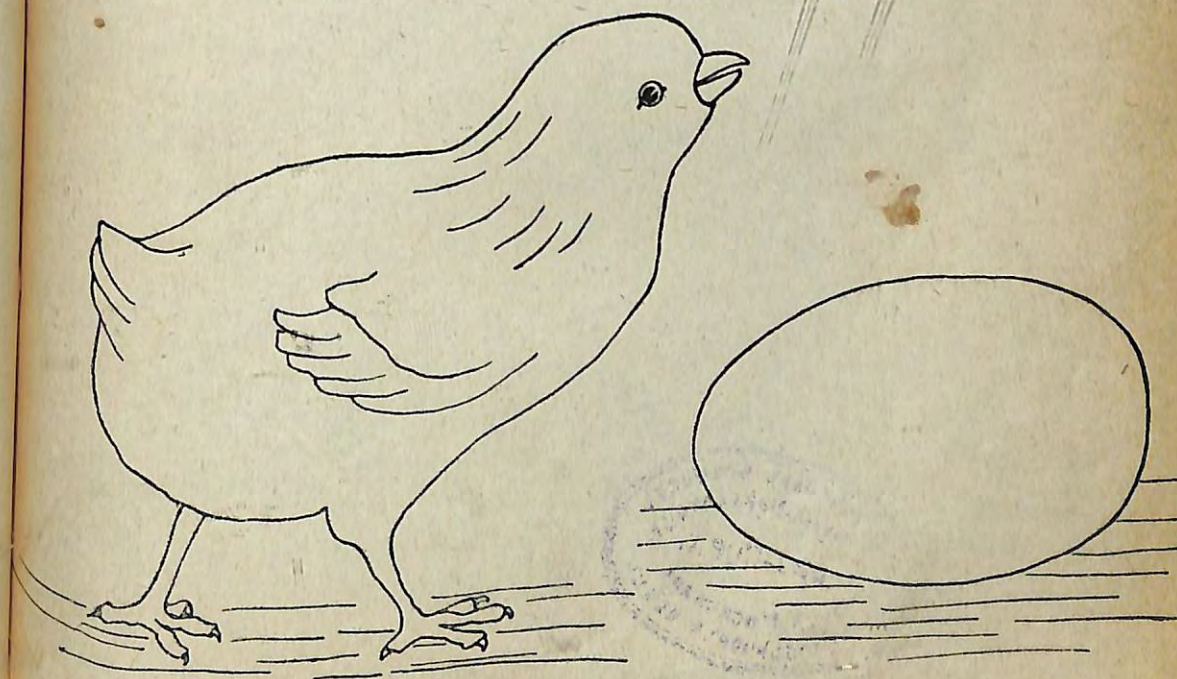
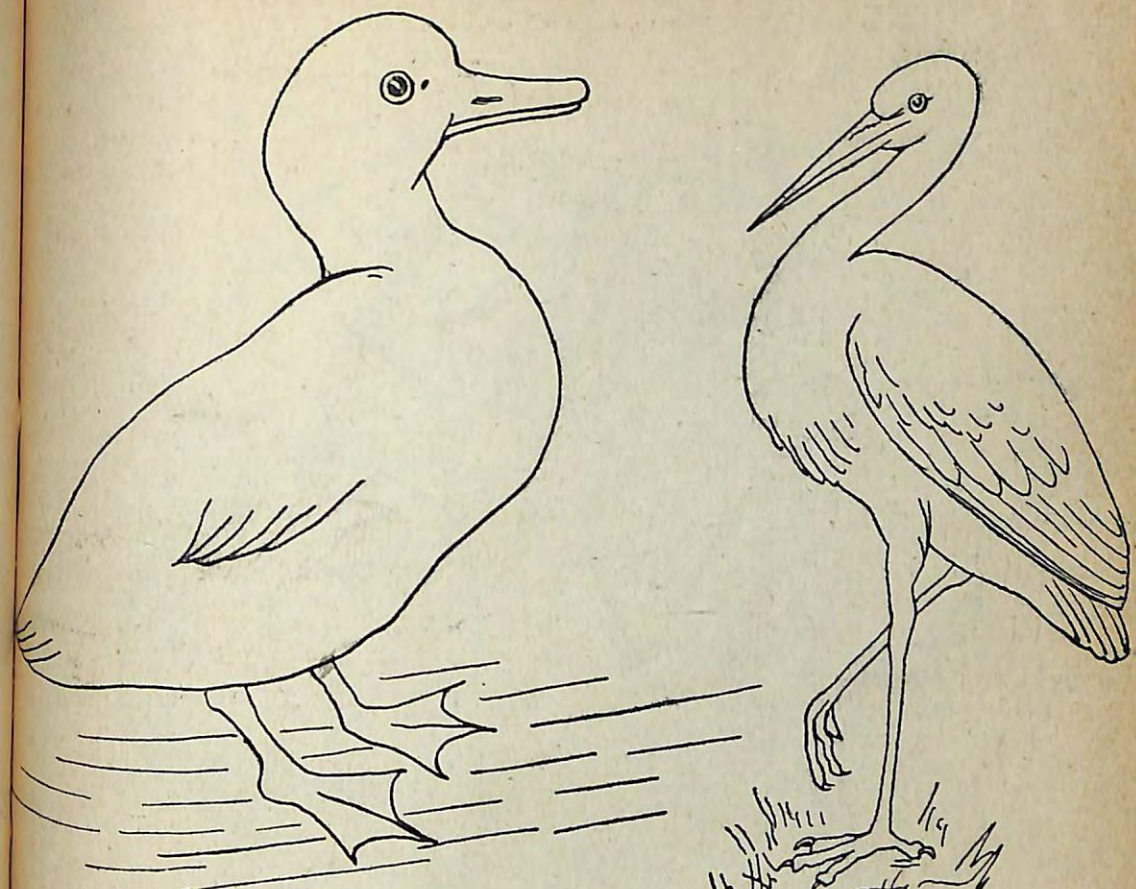

Գործելը և ծակծկելը

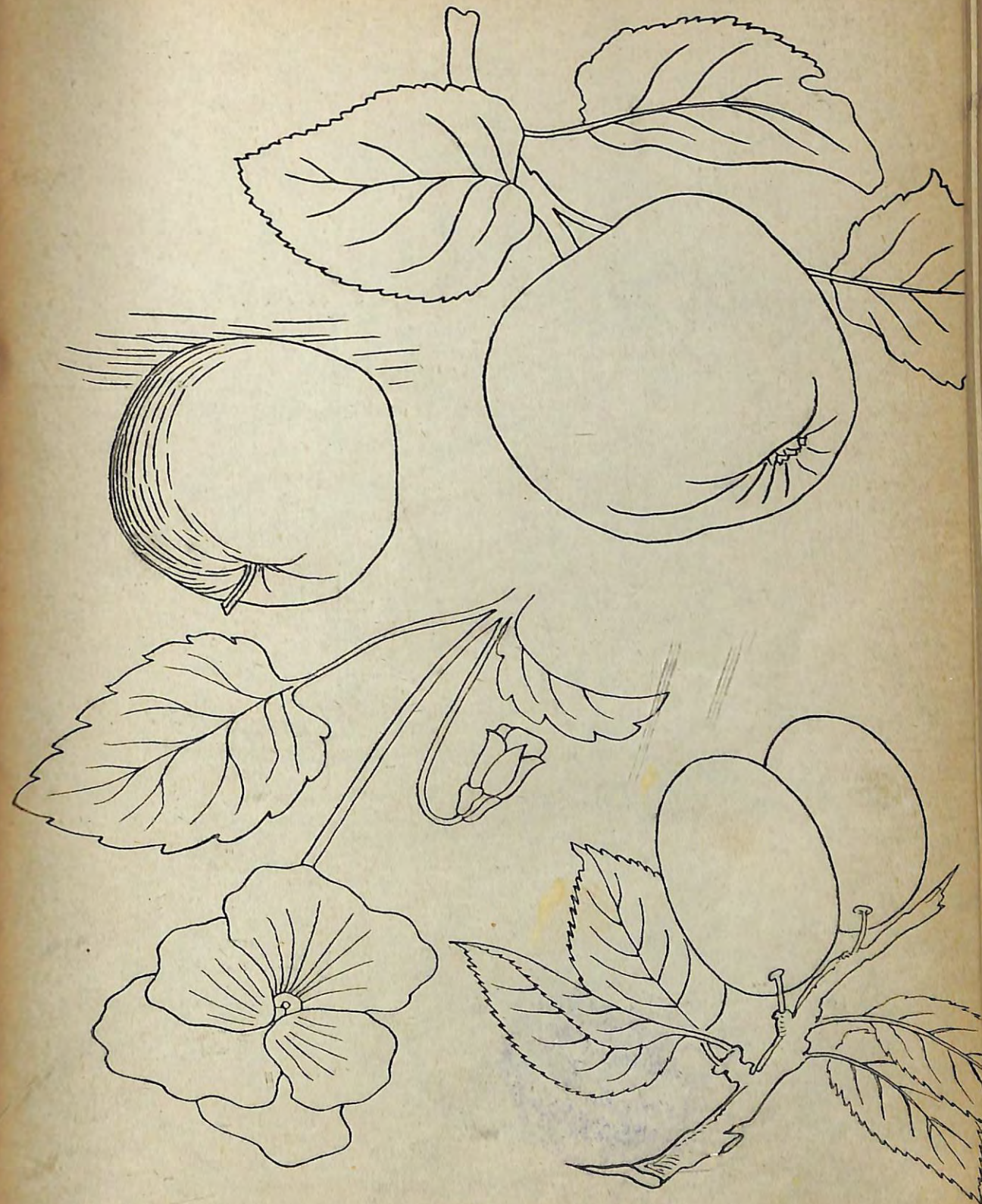

Գործերը և ծակծկերը

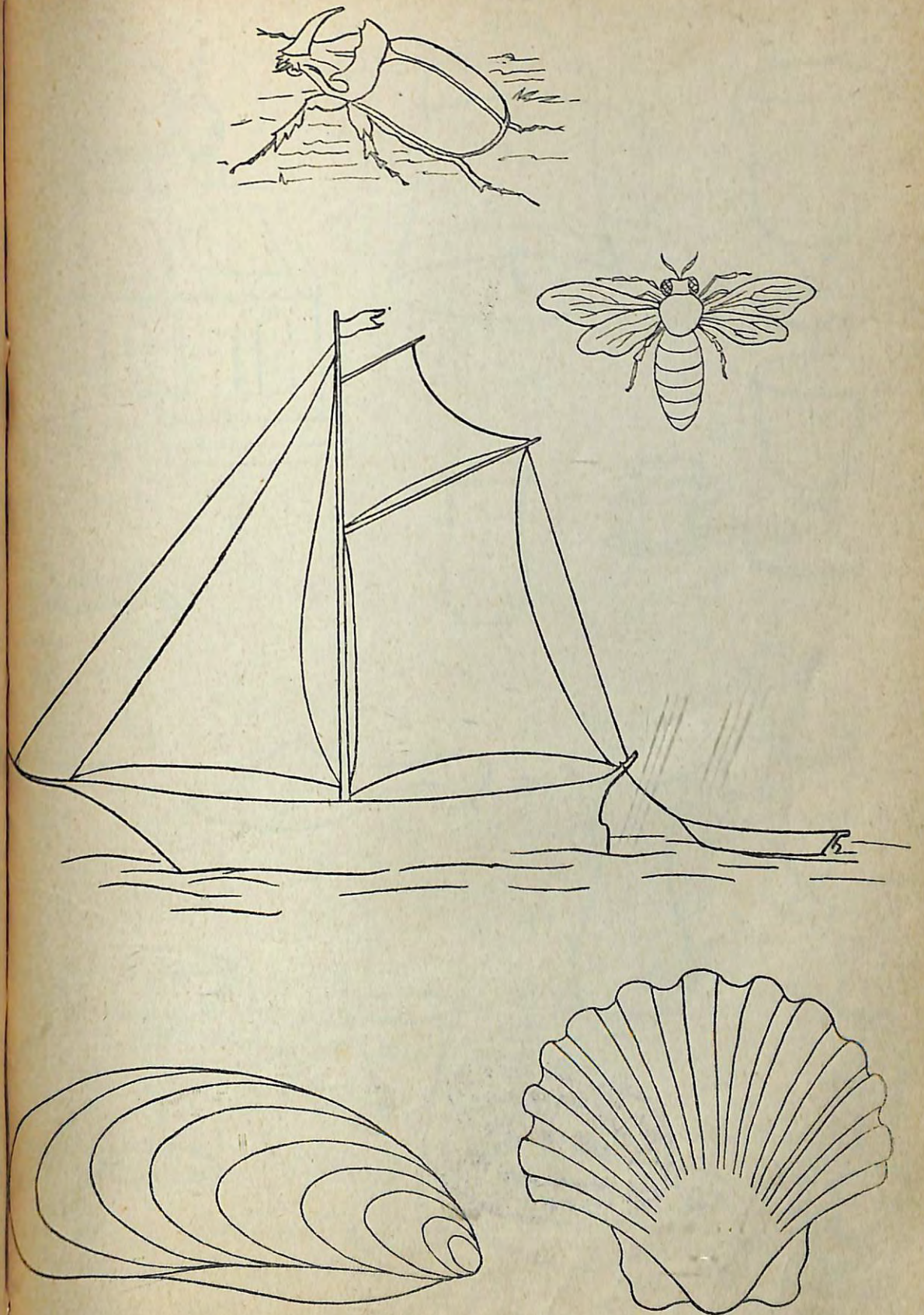

Գործերը և ծակծկերը

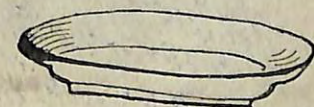
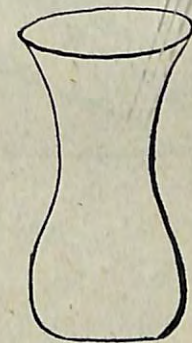
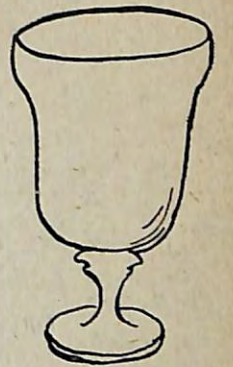
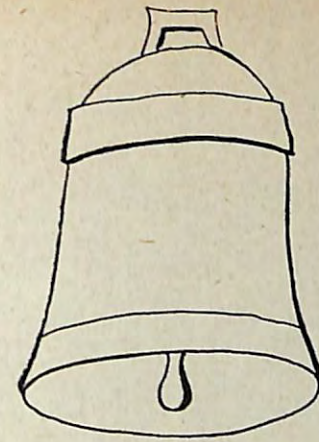
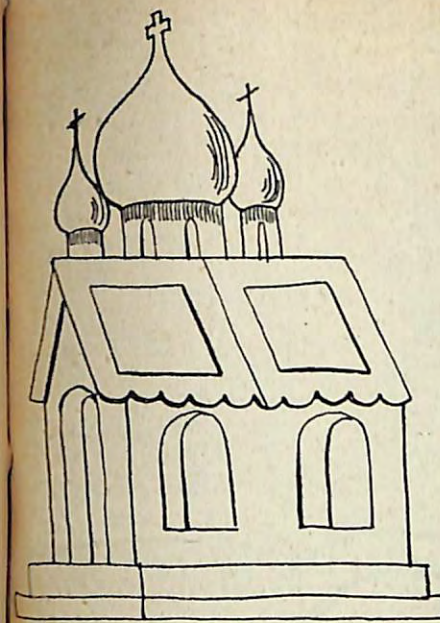

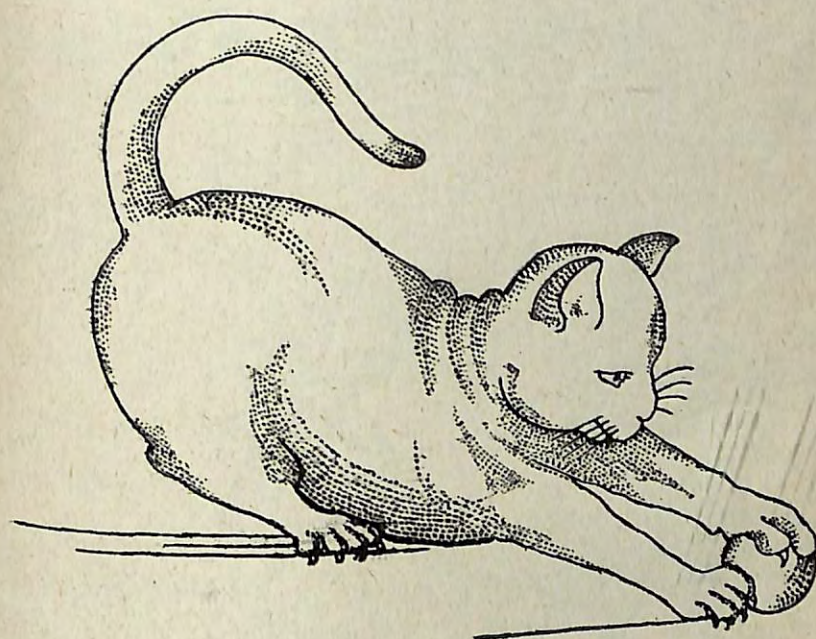
Գործերը և ծաղիկները

Գործերը և ծակծկերը

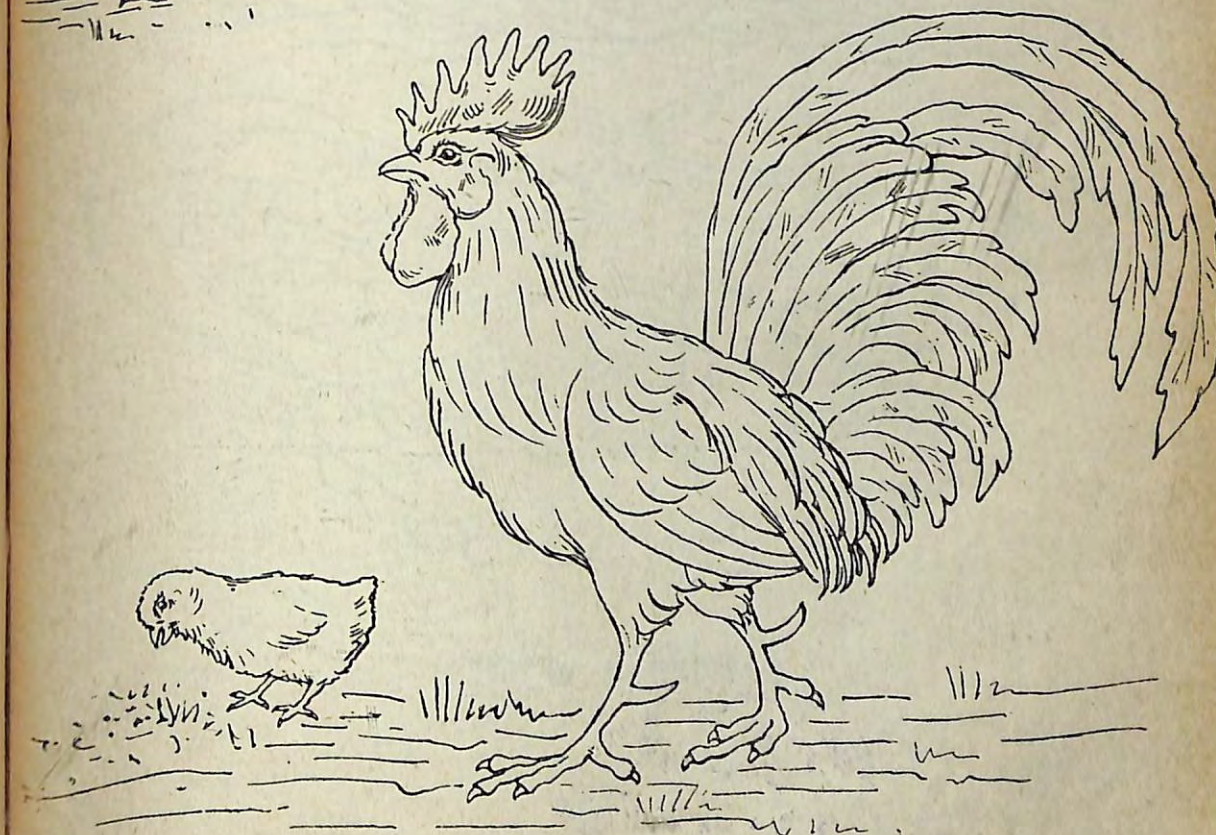
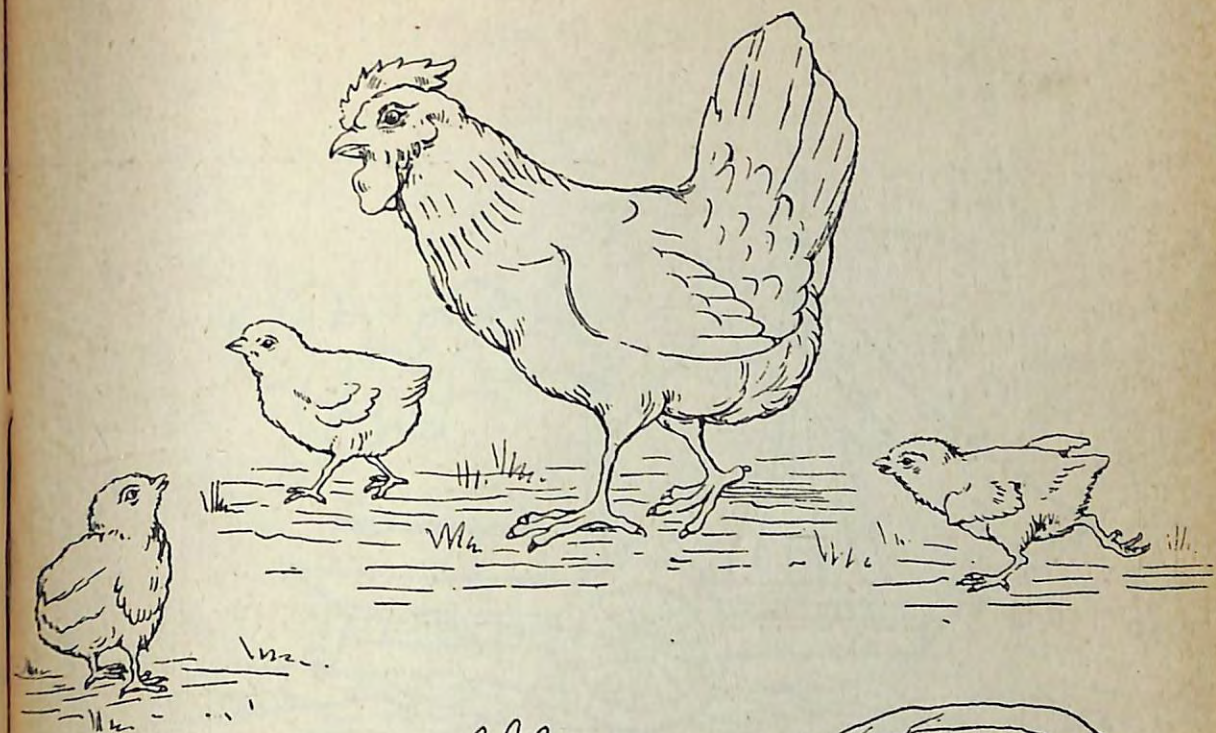

Գործերը և ծակծկերը

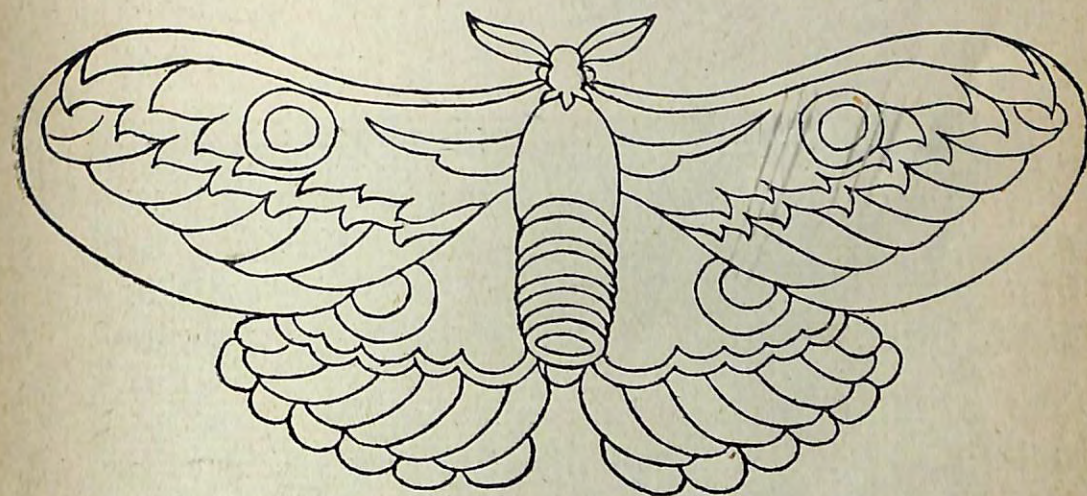
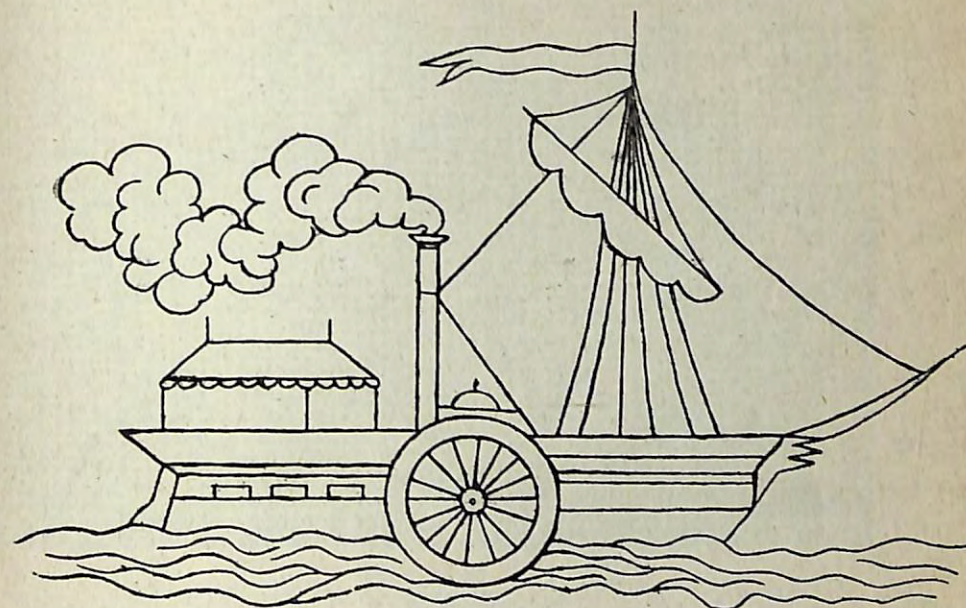

Գործելը և ծաղկելը

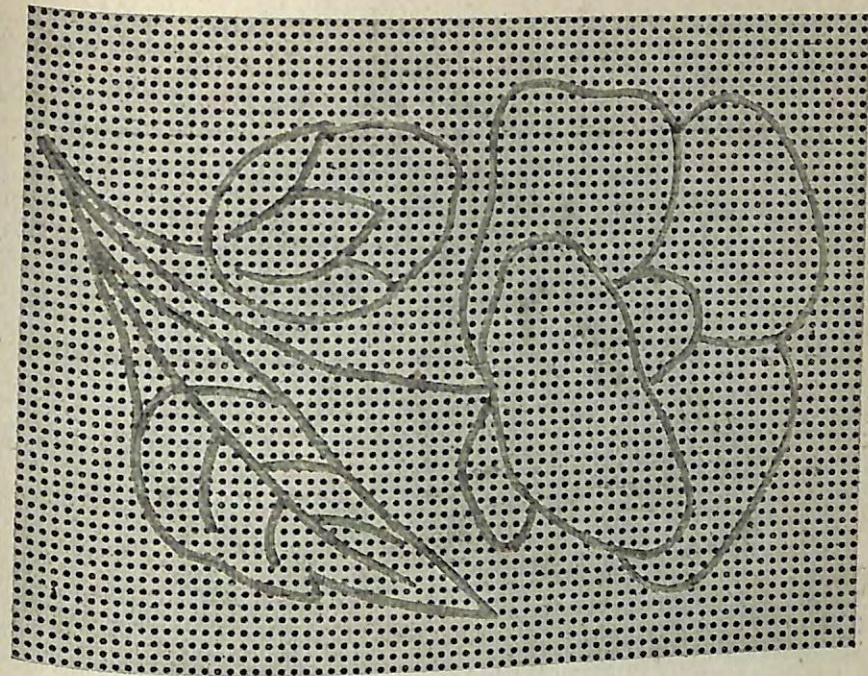

Գործերը և ծակծկերը

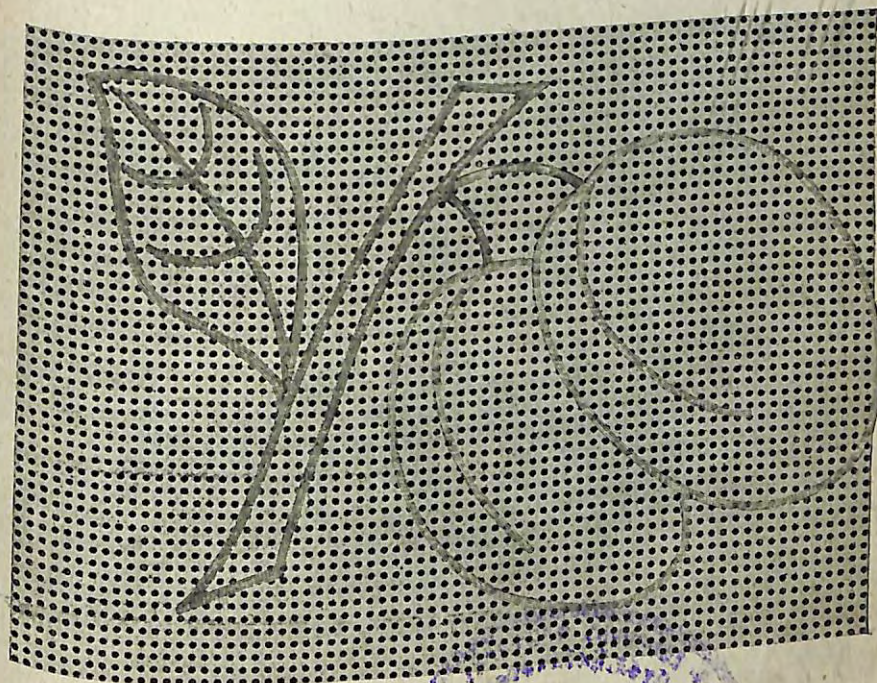

Գործերը և ծակծկերը

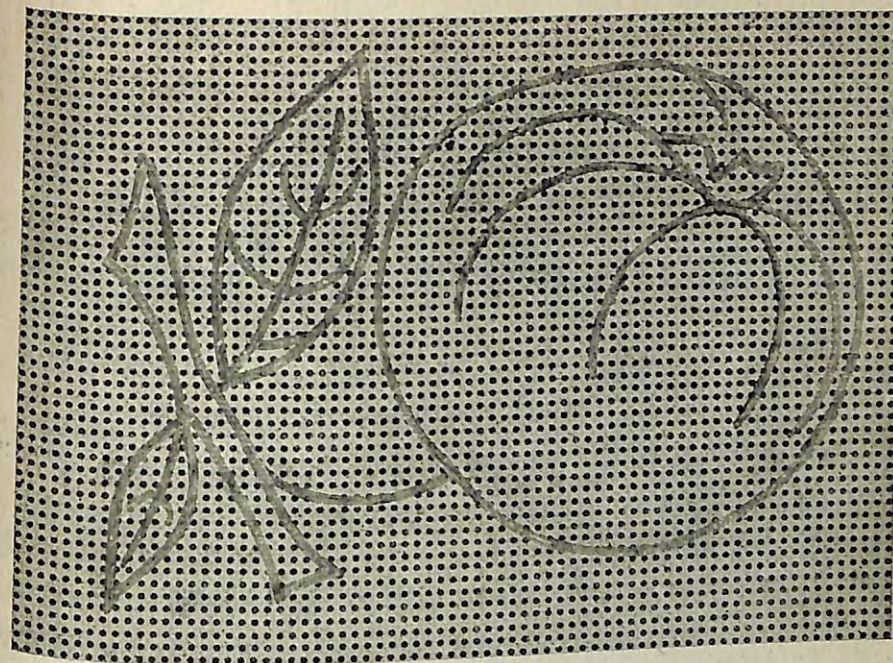

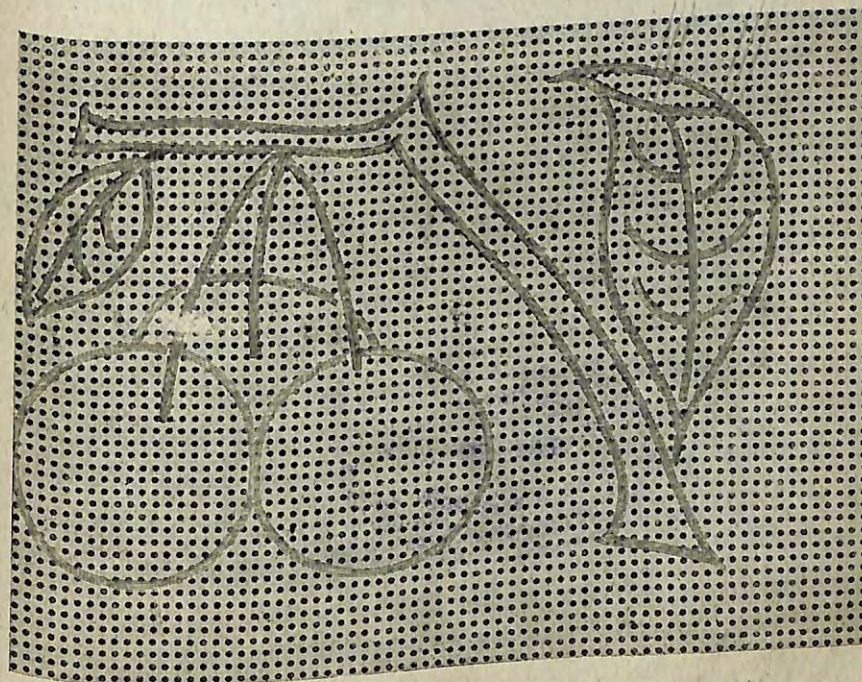
9 11 12 13 14

9 11 12 13 14

Г. П. Б. Л. Л.

Г. П. Б. Л. Л.

ԱՂԽԱՏԱՆՔՆԵՐ՝ ՄԻՍԵՌՈՒՅ, ԽՅԱՆԻՅ ԵՒ ՏԱԶԵՂՆԵՐԻՅ

Մանուկը սիրում է անդադար վարժեցնել իր շարժողութեան գործարանները: Եթէ դիտենք փոքրիկ մանուկների աշխատանքը, կտեսնենք, որ մանուկին հետաքրքրում է ոչ թէ աշխատանքի նպատակը, ոչ թէ արդիւնքը, այլ հէնց ինքը գործը, աշխատելու պրոցեսը, այսինքն գործունէութիւնը: Երբեմն նրկատելի է, որ մինչև անգամ մեծ մանուկները աւելի բաւակա-նութիւն են ստանում աշխատելուց, քան թէ աշխատանքի արդիւնքից: Մանուկի առաջադիմական զարգացումը պահանջում է գործունէութիւն նոյն իսկ գործունէութեան համար, առանց մի որ և է նպատակի: Մանուկը մեծանալով բիշ-բիշ սովորում է հնահատել առարկաները: Գործունէութեան պահանջին միա-նում է և ցանկութիւն ունենալ առարկայ, գործունէութեան արդիւնքը: Այն մանուկները, որոնց շուրջը թափւած են խա-ղալիքներ, իրանք էլ չեն իմանում՝ ինչ են ցանկանում, այդպի-սի մանուկները սովորաբար չգիտեն աշխատանքի և գործի դէմը. դրանց մէջ մեծ մասամբ գերիշխում է մի տարր՝ քան-դելու և ցրիւ տալու հակում, որը ապագայում դառնում է ան-փութութիւն և արհամարհանք դէպի ազնիւ աշխատանքը:

Ուստի կարևոր է, որ փոքր հասակից, այն է՝ արդէն 4 տարեկանից, մանուկներին սովորեցնենք սիրել այնպիսի առար-կաներ շինելը, որոնք գոնէ մի քանի ժամանակ կարող են պահ-պանւել իրանց նշանակութեամբ: Կարևոր են այս նպատակի համար զանազան աշխատանքներ՝ կաւից կաղապարելը, սիսեռից, խցանից, տաշեղներից շինելը և այլն:

Մանուկը, դիցուք, շինում է քառանկիւնի փոքրիկ ճիւղոտ-

ներից և սիսեռից, նա կարող է սովորել իր շինած առարկաները պահել:

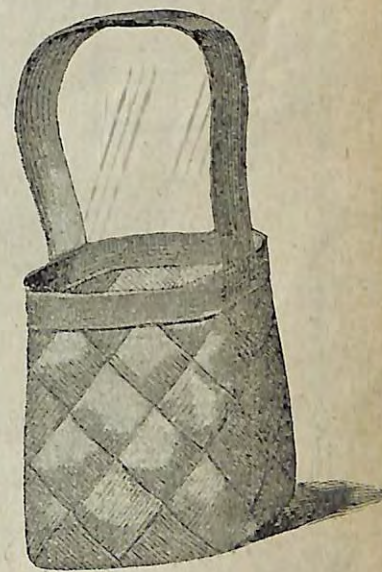
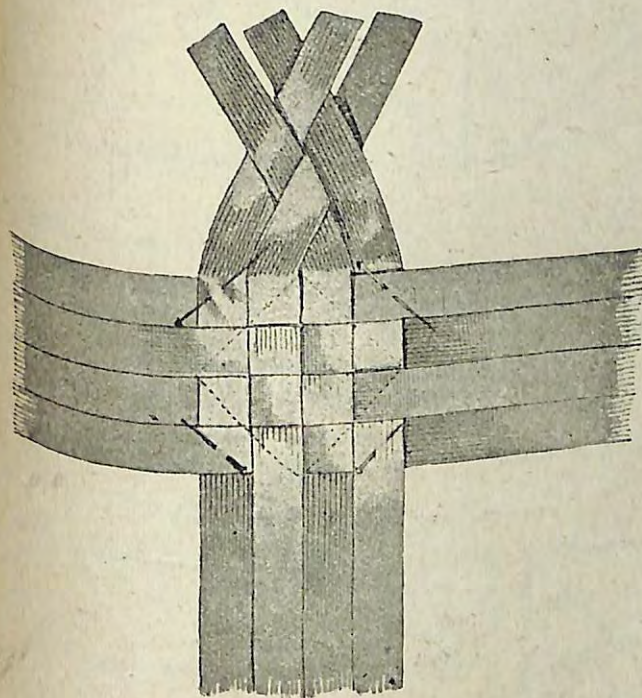
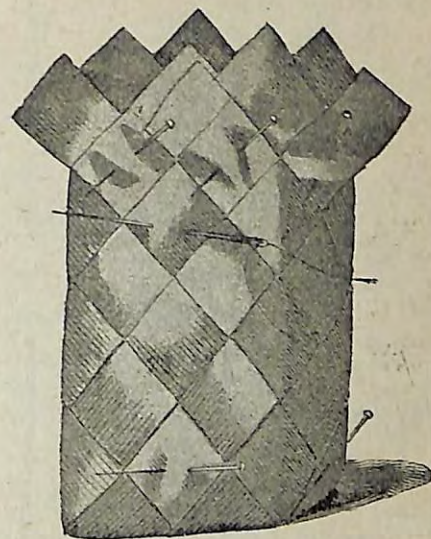
Սիսեռը նախապէս պահում են ջրի մէջ 11—12 ժամ. յետոյ հանում են ջրից և դնում ափսէի մէջ, որ մի փոքր չորանայ. այնուհետև նրա մէջ տնկում են փոքրիկ ճիւղոտներ (փայտէ կամ մետաղեայ): Եթէ ճիւղոտները փայտից են, շատ լաւ կլինի ծայրերը սրել: Փոքրիկ ճիւղոտներից և սիսեռից կարելի է շինել սեղաններ, աթոռներ, կառքեր, մահճակալ և ուրիշ շատ առարկաներ:

Խ Յ Ա Ն Ի Յ

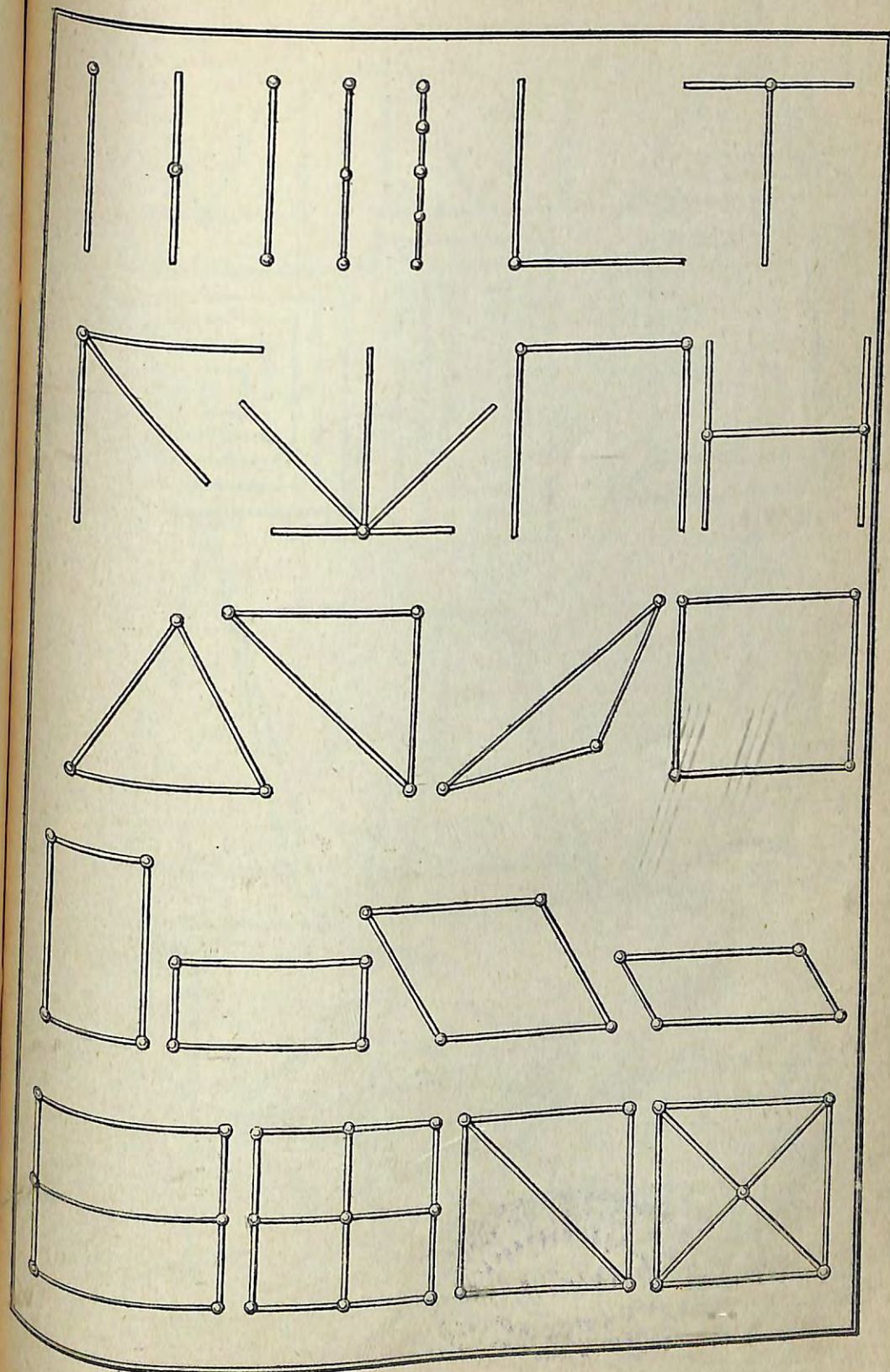
Փայտէ ճիւղոտների փոխանակ պէտք է վերցնել մետաղեայ և վարւել այնպէս, ինչպէս փայտէ ճիւղոտների հետ:

Տ Ա Շ Ե Ղ Ն Ե Ր Ի Յ

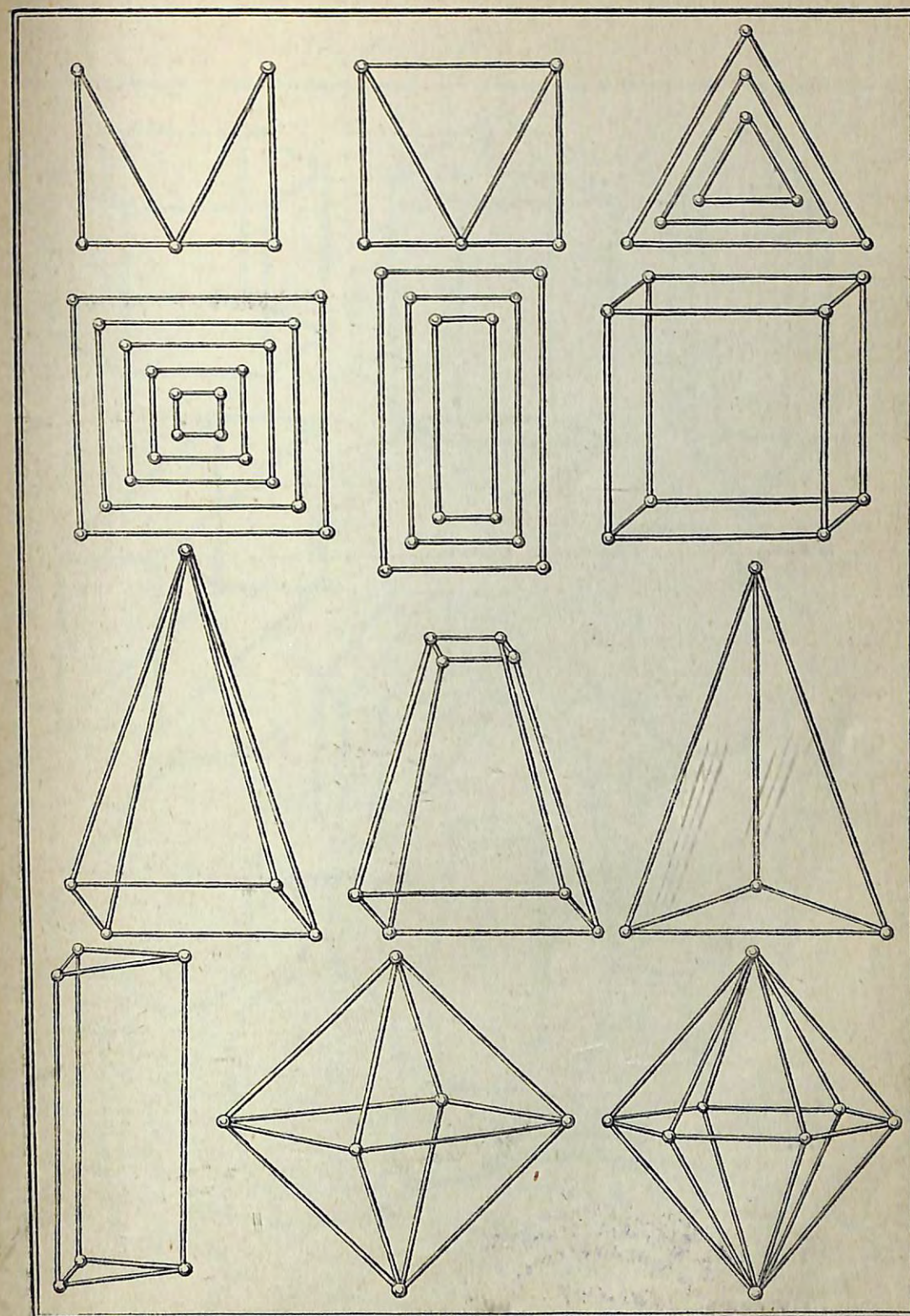
Տաշեղներից կարտել հաւասար, կոկ ժապաւէններ և դնել ջրի մէջ. յետոյ թաց տաշեղների ծայրերում քորոցներ ցցելով՝ կազմել հիւսելու ցանց և հիւսել կողովներ: Քառակուսիները մանր կտորների բաժանելուց և նախապէս ջրի մէջ դնելուց յետոյ կարելի է իւրաքանչիւր կտորը փաթաթել կոնաձև և մէկը միւսի վրայ դնելով կարել վաղօրօք պատրաստած կարգոնէ շրջանակի վրայ: Ստացւում է շատ գեղեցիկ շրջանակ: Տաշեղներից հիւսած կողովի վրայ կարում են գոյնզգոյն ժապաւէններ: Ով լաւ վարժւեց, նա կարող է շինել տաշեղներից նաև ծաղիկներ: Մեզ մօտ մանուկները հիւսում էին կողովներ, ծաղիկներ և շատ ուրիշ առարկաներ ցուցադրելու համար: Նիւթը. Սիսեռ, բարակ փայտէ ճիւղոտներ: Խցանների պողպատեայ կամ երկաթէ ճիւղոտներ: Ժապաւէններ տաշեղներից: Ստեղներ, թելեր, գոյնզգոյն նեղ ժապաւէններ:

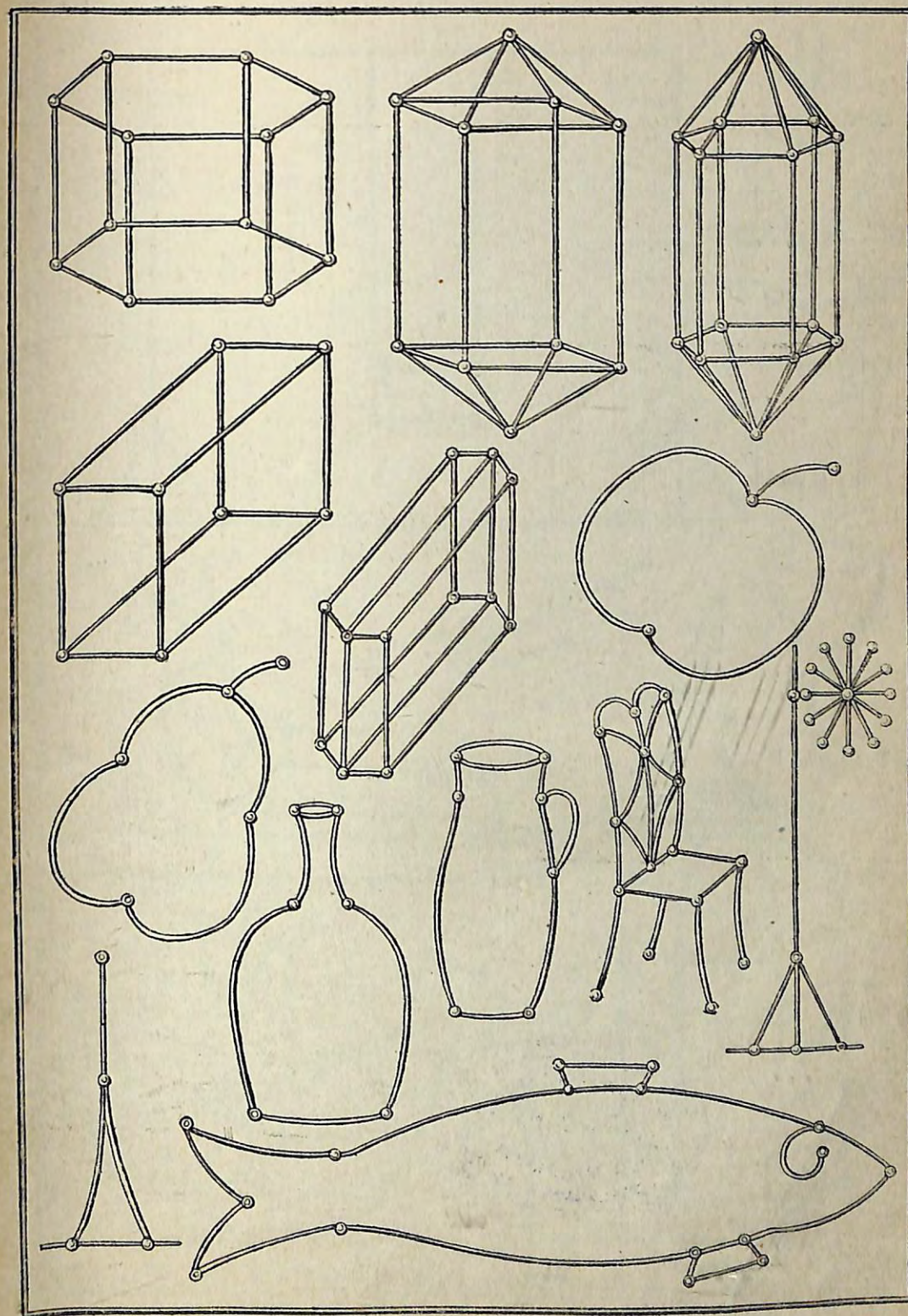
Տ ա շ Ե Ղ Ն Ե Ր Ի Գ

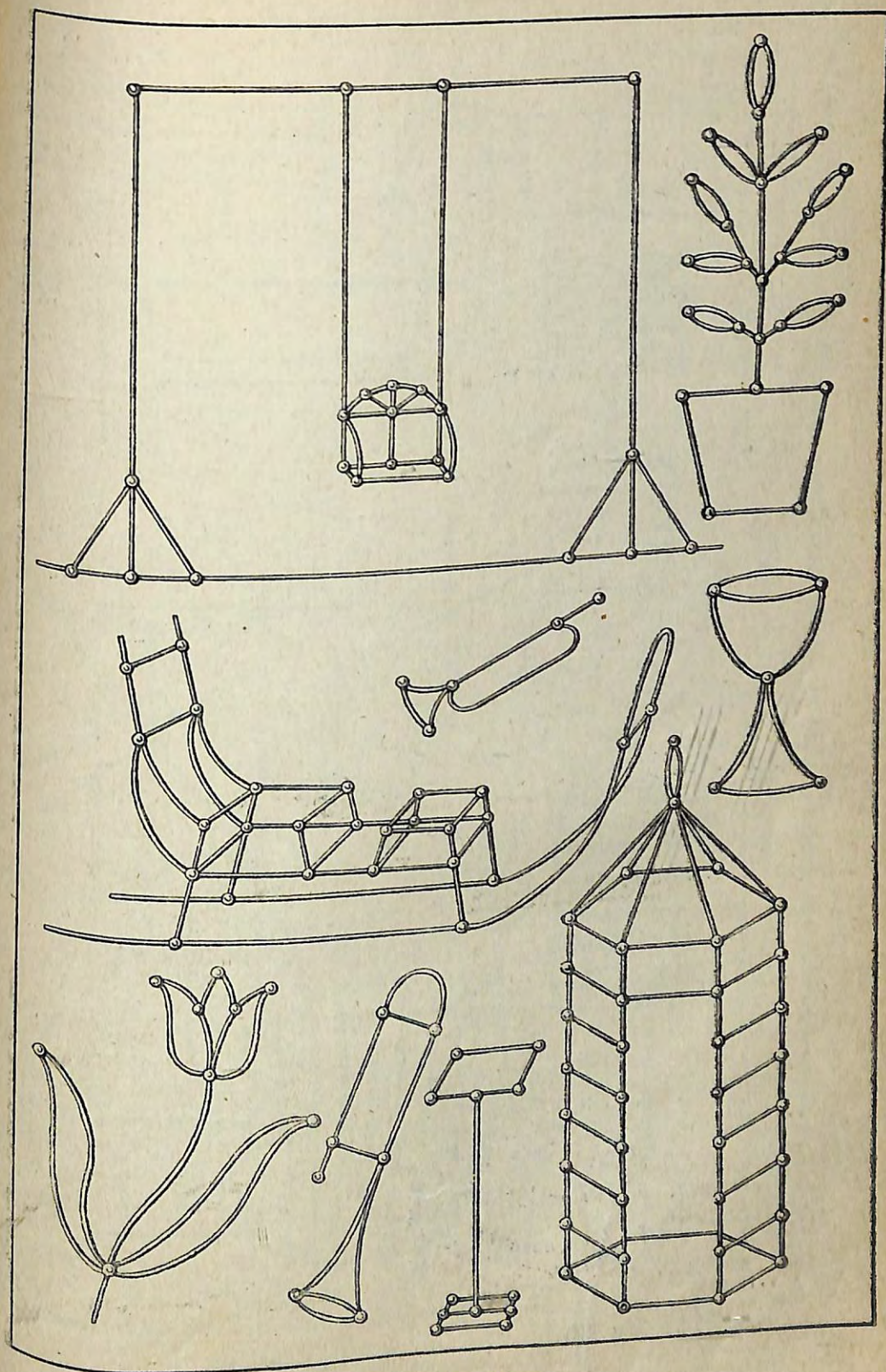
У б н а б г

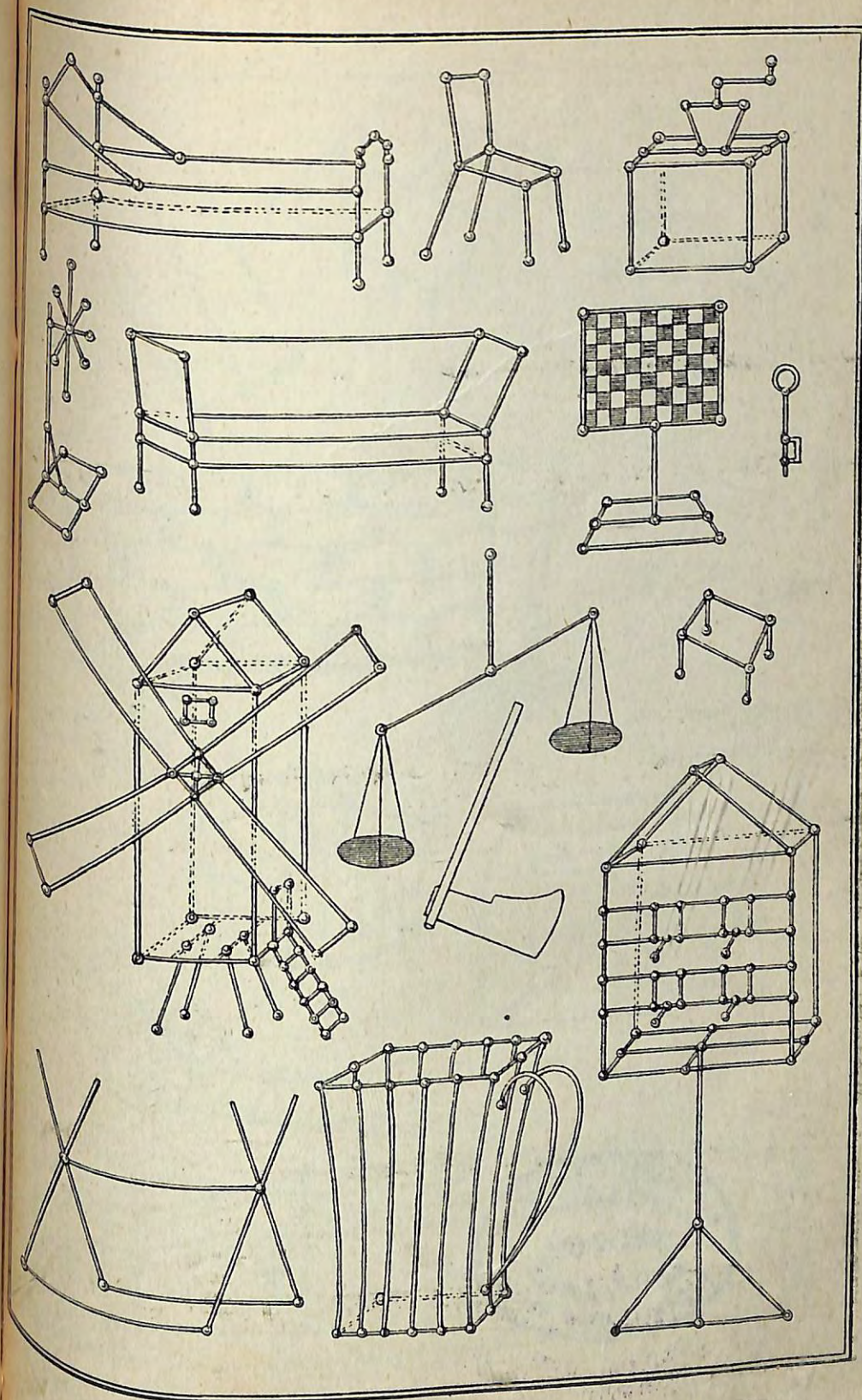
У б о б а г

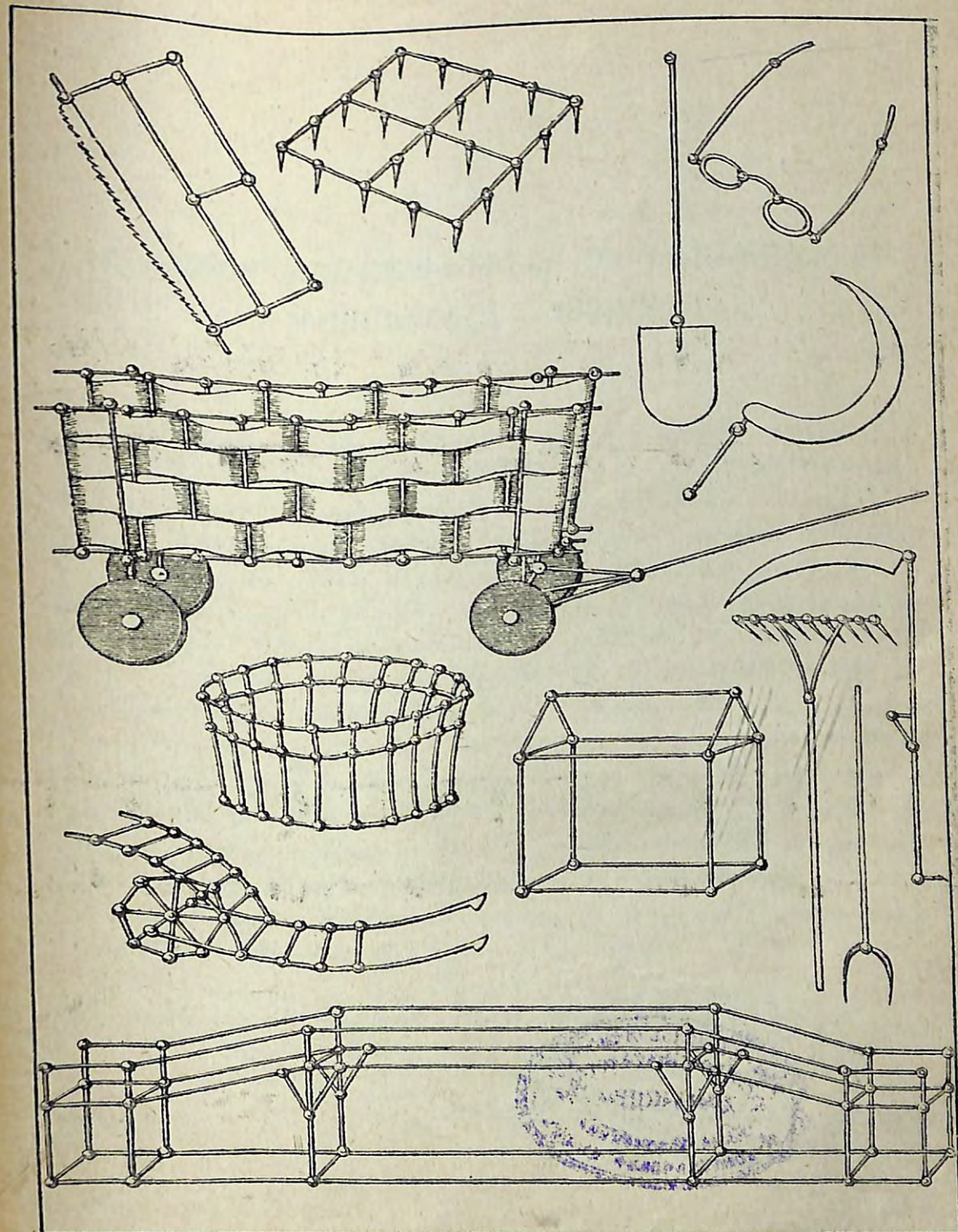
У б о т а н и к

У б о б е г

У б о б н ы

У б о б а г

ԳՈՒՆԱԻՈՐ ՔԱՌԱՆԿԻՒՆԻՆԵՐ ԵՒ ԵՌԱՆԿԻՒՆԻՆԵՐ
ԴԱՍՏԱԻՈՐԵԼԸ.—ՄՕԶԱՅԻԿ

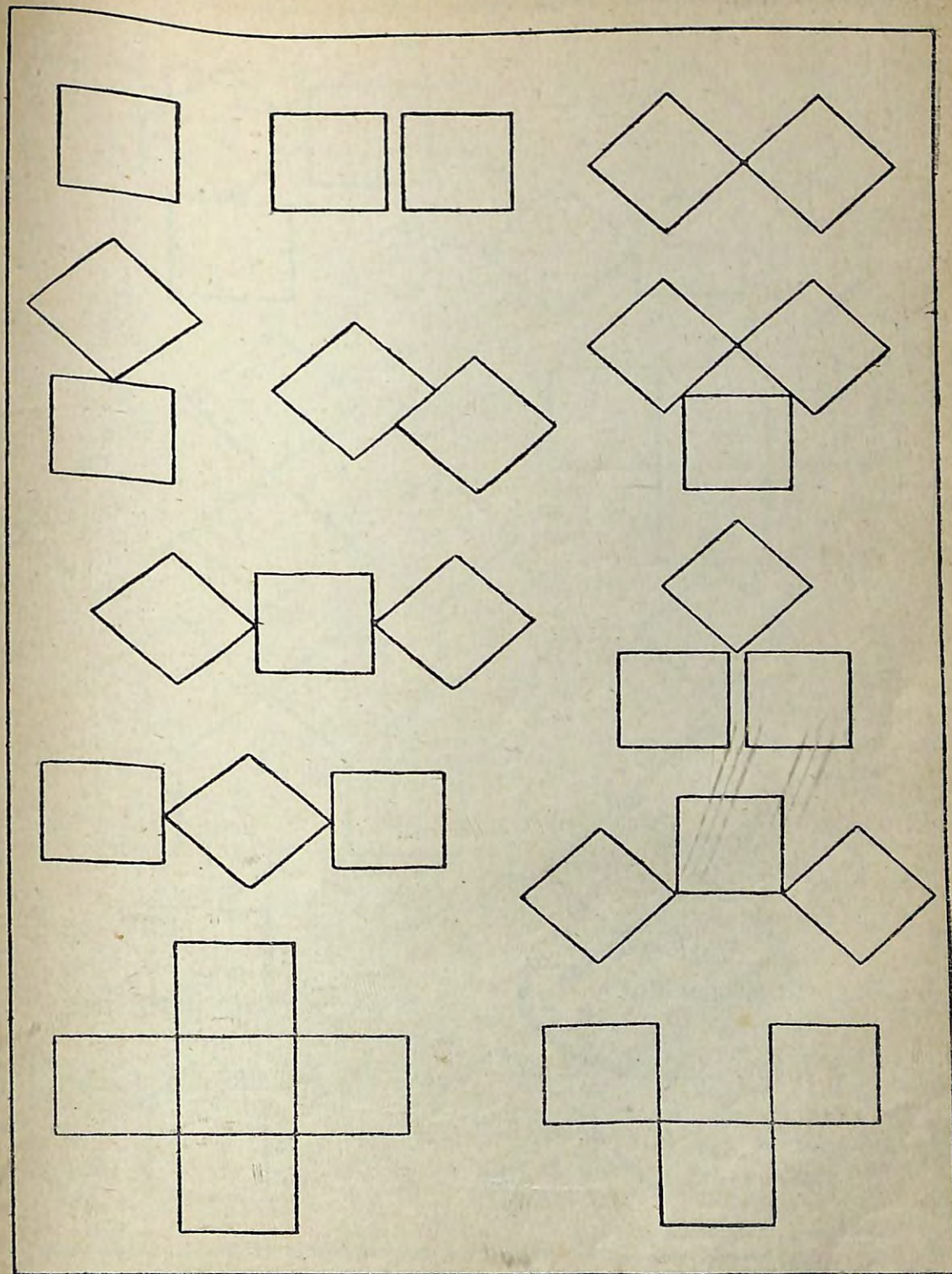
Վերցնում են գոյնզգոյն թղթեր և երկայն ժապաւէնից կտրտում են հաւասար մեծութեան այլ և այլ ֆիգուրներ—քառանկիւնիներ, եռանկիւնիներ, քառակուսիներ, ուղղանկիւնիներ, երկայն սիւնակներ: Մանուկներին բաժանելով ալբոմներ, կարող էք ամեն մէկին տալ այս ֆիգուրներից մի յայտնի քանակութեամբ և խնդրել, որ տետրակի վրայ կազմեն մի որ և է հաշիւ: Յետոյ բաժանում էք վրձիններ և խնդրում, որ կպցնեն տետրակի վրայ: Որպէս զի մանուկները աւելի լաւ իւրացնեն և էլ աւելի զարգացնեն իրանց ճաշակը մօզայիկի վերաբերմամբ, լաւ կլինի, որ մանուկները նախապէս վարժեն յատկապէս դրա համար պատրաստած կարգոնէ կամ փայտէ գոյնզգոյն ֆիգուրների վրայ: Նկարները պէտք է սկսել հեշտից դէպի դժւարը (բարդը): Նիւթի գասաւորութիւնը կախած է մանուկների ընդունակութիւններից և հմտութիւնից:

Գոյնզգոյն թղթեր և գոյնզգոյն կարգոններ: Վրձիններ, գումմիարարիկ: Ալբոմ մաքուր թերթերով:

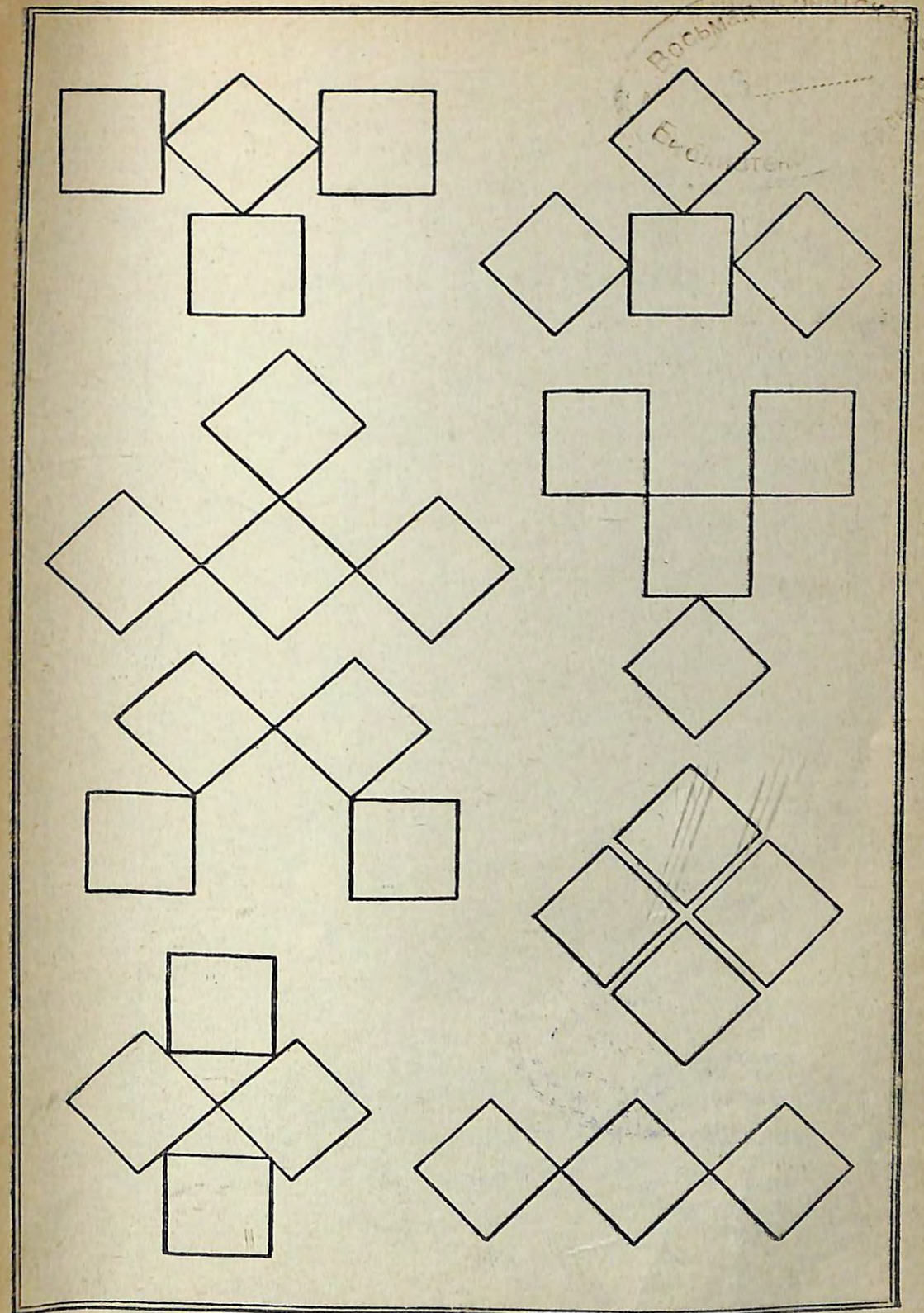

ԱՂԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ՍԵՐՄԻՅ

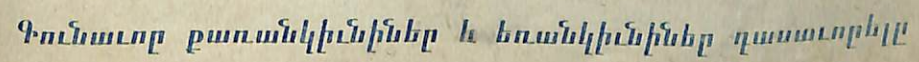
Ամարային և մանաւանդ աշնանային դբօսանքների ժամանակ ամարանոցում օգտաւէտ կլինի հաւաքել զանազան սերմեր: Սերմերը կարելի է ժողովել ամեն տեսակ բոյսերից, ինչպէս դաշտային, նոյնպէս և անտառային ու այգու բոյսերից: Բոյսերի այս գործարանները ներկայացնում են այնպիսի բազմազան ձևեր, որ նրանց նմանութեան և տարբերութեան դիտելը նոյն իսկ պատճառում է մեծ զարճութիւն: Այս բազմա-տեսակ սերմերից կարելի է շինել շատ գեղեցիկ առարկաներ, օրինակ, թասեր, տփեր, կողովներ և շատ ուրիշ առարկաներ: Սերմերը կպցնում են կարգոնի վրայ արաբական խեփով, որ խառնում են մի քիչ սպիտակ գլիցերին կամ շաքարաւազ: Կարելի է գործածել և օսլայ կամ գումմիարաբիկ, բայց դրանից սերմերը պոկւում են: Սերմերից կարելի է շինել հաշիւներ, ծաղիկներ: Կարելի է կպցնել և հասարակ սոսինձով: Նիւթը. Սերմեր, վրձին, սոսինձ, կարգոն:

Գունաւոր քառանկիւնիներ դասաւորելը

Գունաւոր քառանկիւնիներ դասաւորելը

Թ Ո Ւ Ղ Թ Ծ Ա Լ Ե Լ Ը

Թ ուղթ ծալելը կայանում է նրա մէջ, որ մանուկները ծալում և ծալծլում են թղթի ծայրերը, և ստացւում են զանազան գեղեցիկ ձևեր: Դա զարգացնում է մատները և աչքը, ըզբաղեցնում է միտքը և յարուցանում մանուկի մէջ համաշափութեան զգացմունք:

Թ ուղթ ծալելու միջոցին խօսակցութիւնները փոքրիկ մանուկների հետ պէտք է լինեն շատ հասարակ—անկիւնների, ծայրերի, գծերի մասին: Հարկաւոր է ուշադրութիւն դարձնել, որ աշխատանքը կատարւի ճիշտ և մաքուր:

Դ Ա Ս

1) Բաժանում են թղթերը:

Դրէք ձեր առաջ քառակուսի թուղթը այնպէս, որ նրա մի կողմը դարձրած լինի վերև:

2) Վերցրէք թուղթը: Խօնչպէս է կոչւում թղթի այս մասը: —Անկիւն:

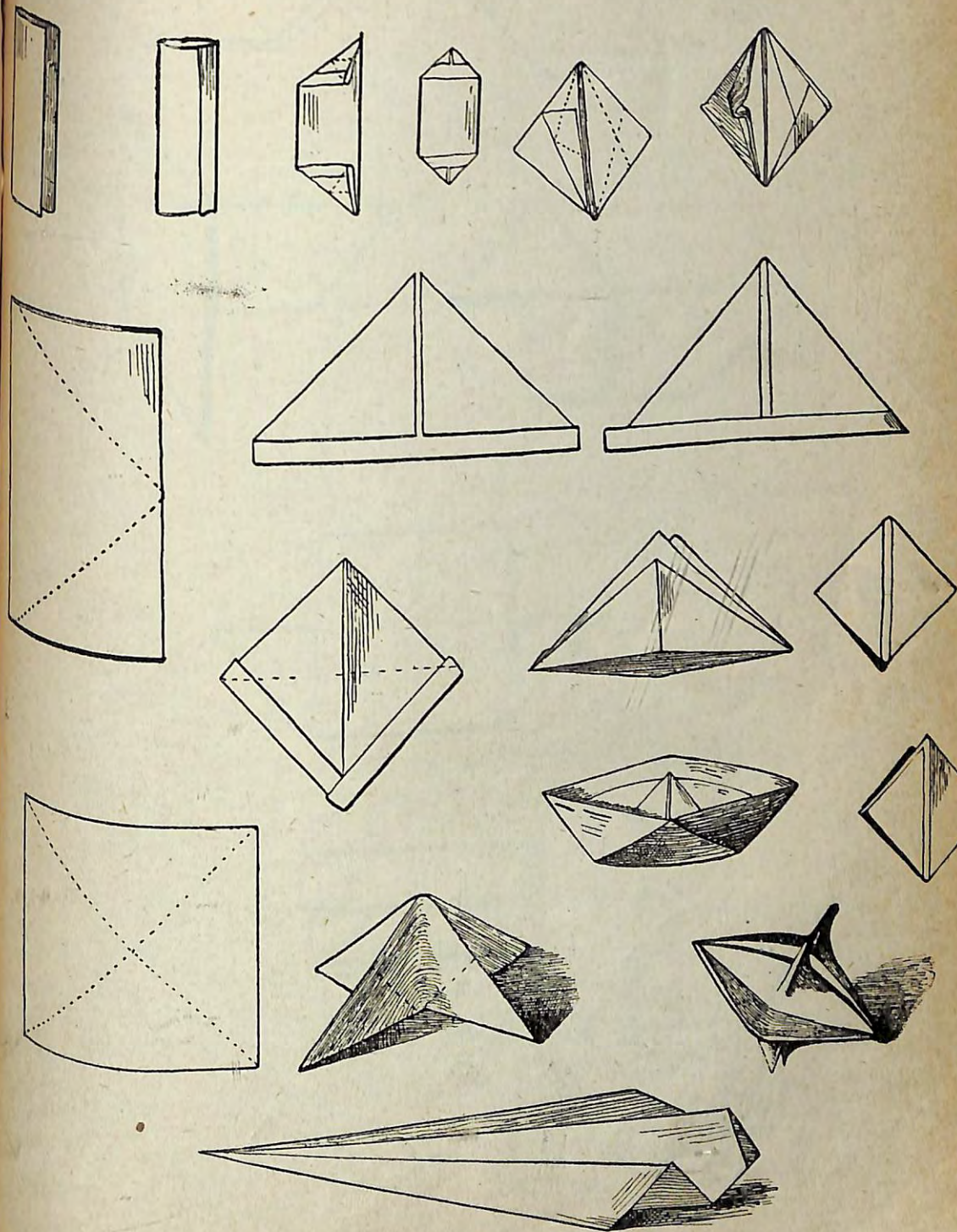
Այն անկիւնները, որ վերևումն են, կոչւում են վերևի անկիւններ: Նրանք 2 հատ են՝ վերևի աջակողմեան, վերևի ձախակողմեան:

Խօնչպէս են կոչւում մնացած անկիւնները:

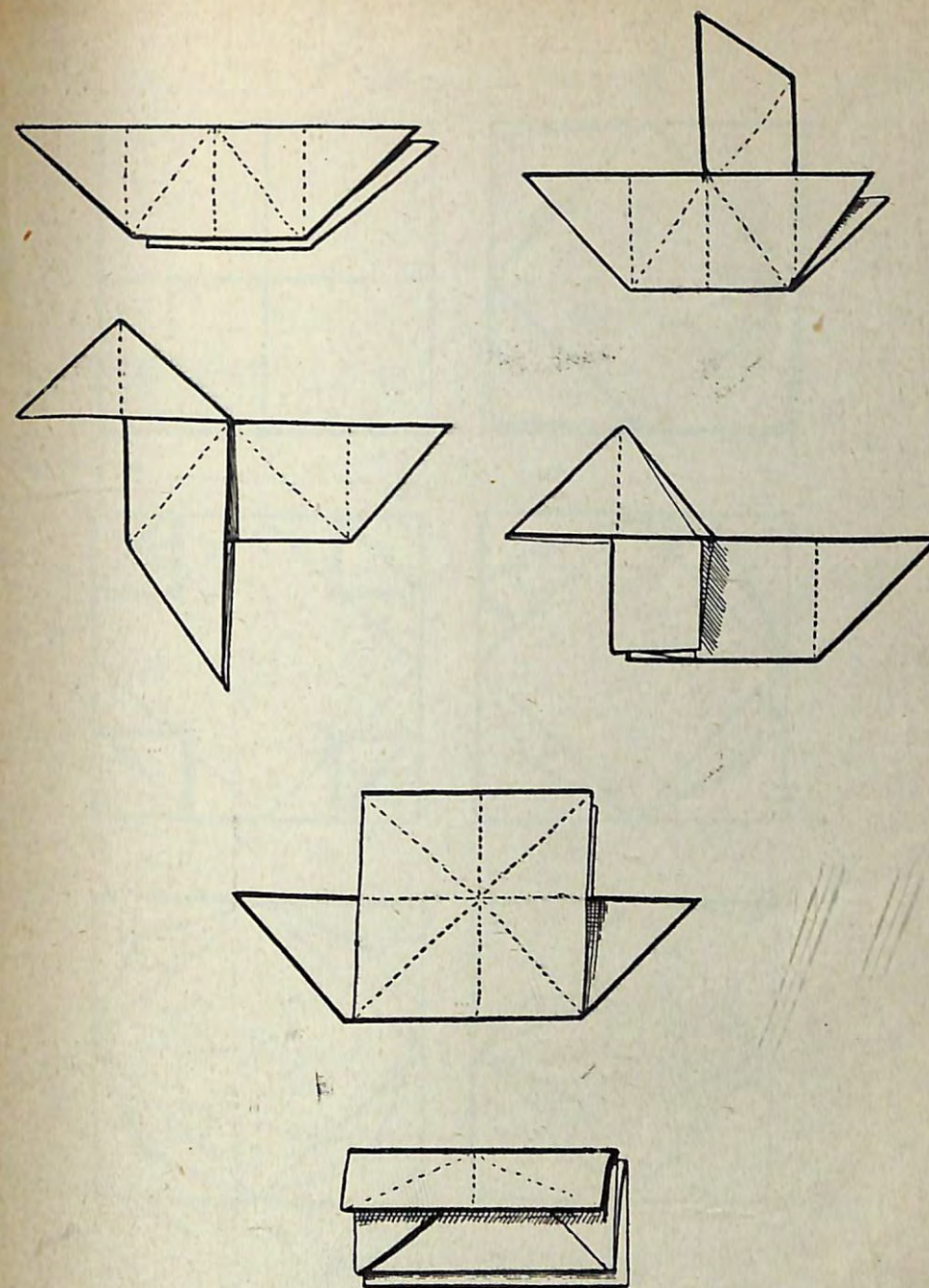
Ստորին (կամ ներքևի) անկիւններ՝ աջակողմեան և ձախակողմեան: Ուրեմն բոլոր անկիւնները չորս են: Այս թուղթը մենք կանւանենք քառանկիւնի: Այս քառանկիւնու վրայ նկատում էք հետևեալ կողմերը՝ վերին, ստորին, աջ, ձախ: Յոյց

տալ հորիզոնական և թեք ճանապարհները: Նոյն զրոյցները, որոնք կատարուում էին թուղթ կտրելու և կտրտելու աշխատանքներին: Բաժանեցէք մեր թուղթը 4 հաւասար մասերի: Եթէ ամբողջ թղթից վերցնենք $\frac{1}{4}$, քանի՞ հատ քառորդ կմնայ: $\frac{3}{4}$ Իսկ $\frac{2}{4}$ միասին ո՞րքան են: — Կէս: Քանի հատ քառորդը կկազմեն մի ամբողջ: — $\frac{4}{4}$:

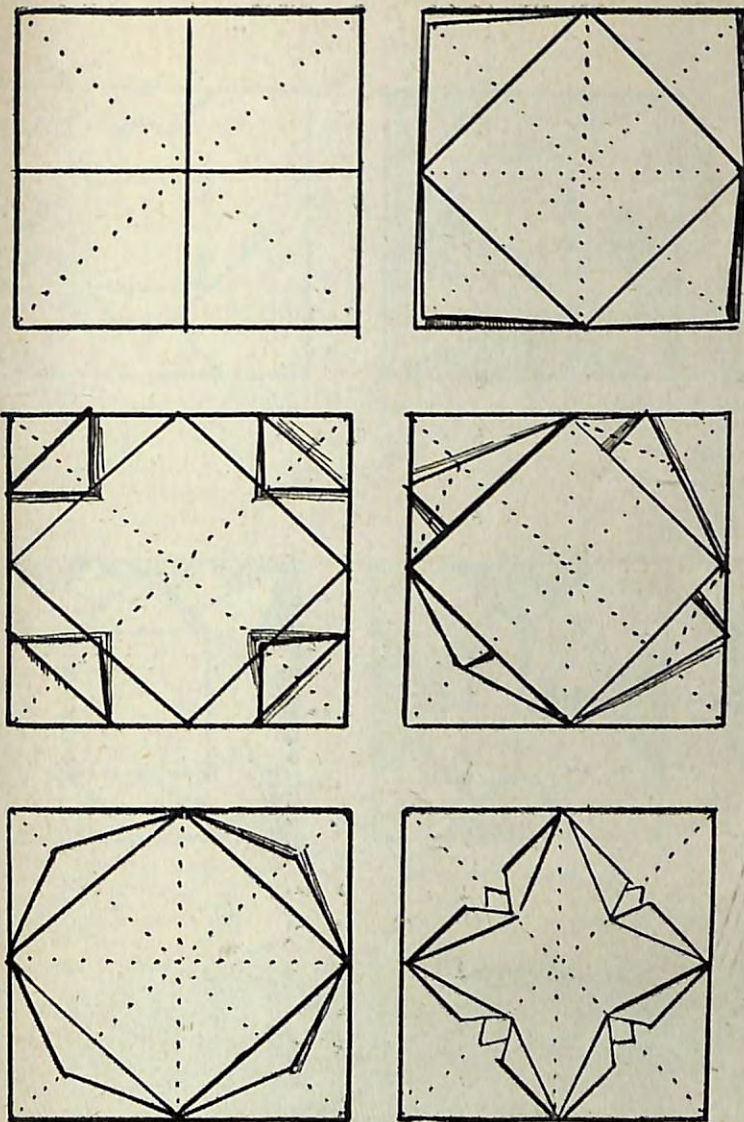
Աստիճանաբար ծալելով անկիւնները՝ կարելի է փոփոխել ֆիգուրները, կամ թելադրութեամբ ծալելով շինել զանազան առարկաներ՝ տուն, թռչուն, նաւակ, խաղ և այլն: Գոյնզգոյն կամ սպիտակ թղթի թերթեր:

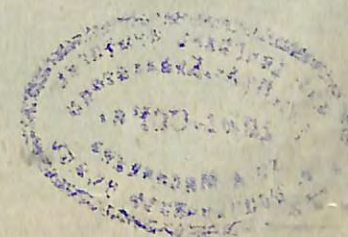
Թուղթ ծալելը

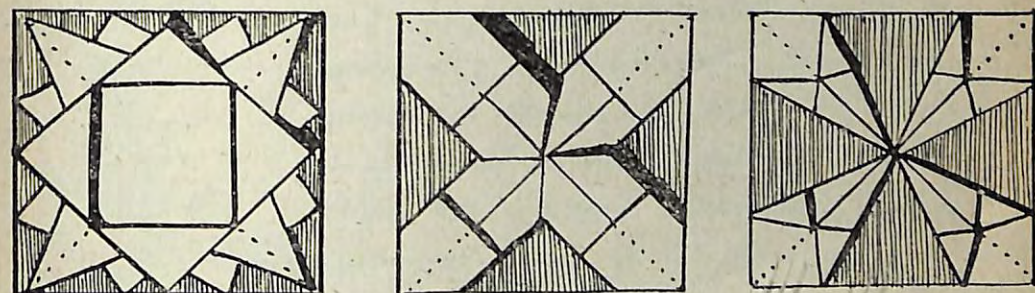
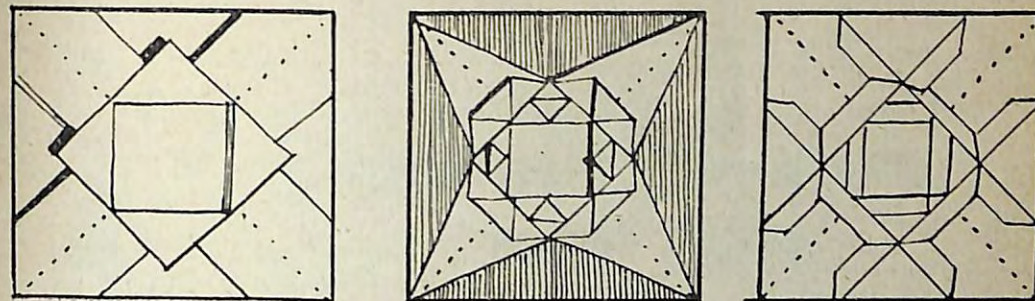
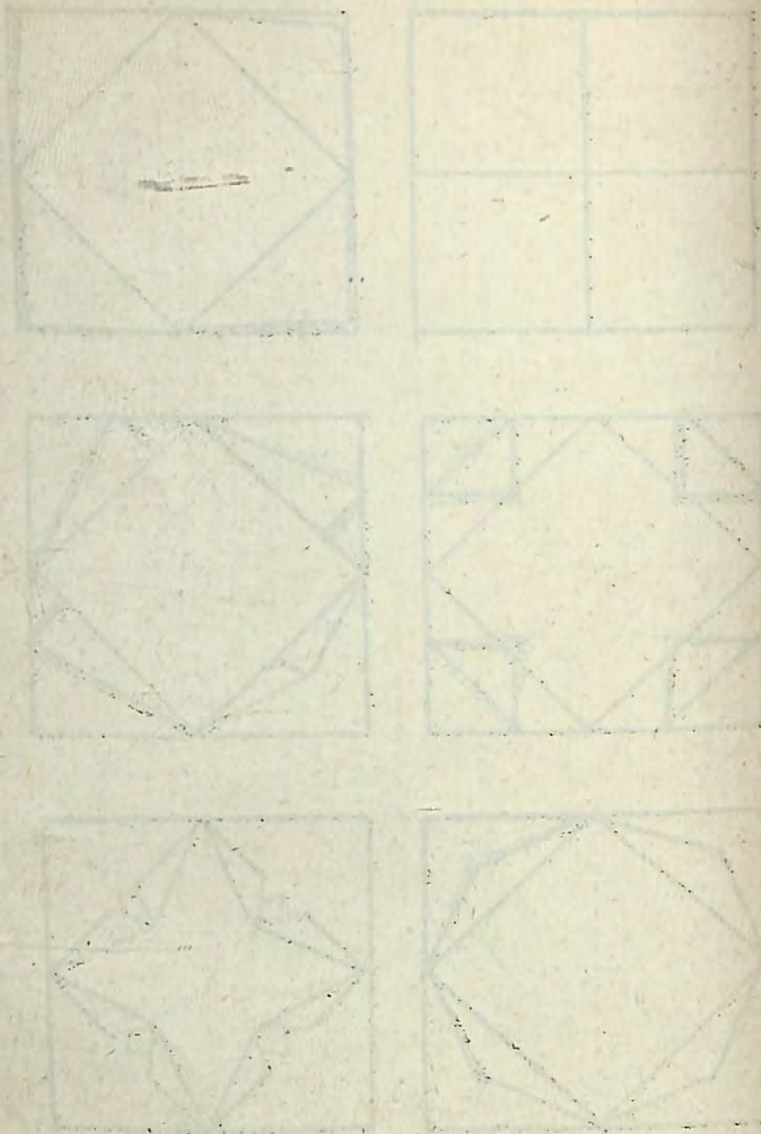

Թուղթ ծալելը

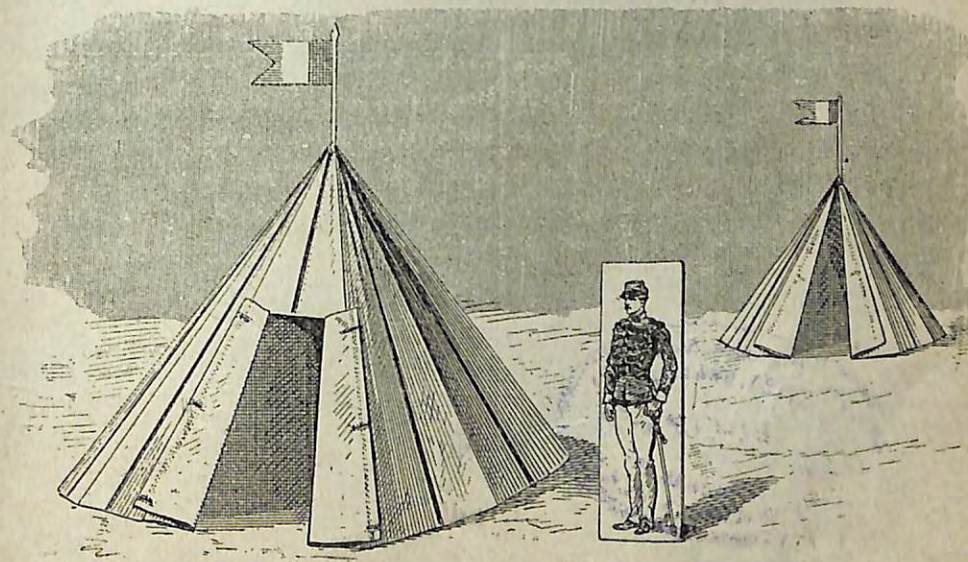

Թուղթ ծախելը

Թուղթ ծախելը

Թուղթ ծախելը

ԱՂԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՅՆ-

ԸԶԳՈՅՆ ԹՂԹԻՑ

Այս աշխատանքները զարմանալի կերպով զարգացնում են մանուկի ճաշակը, և նրանց մէջ արտայայտւում է նրա գիտողութիւնը: Ծխախոտի թղթից մանուկները կարող են շինել ծաղիկներ օրինակներով և նկարներով, տիկնիկներ, շորեր, ամփոփակներ, քսակներ և շատ ուրիշ առարկաներ:

Ծխախոտի գոյնզգոյն թղթի թերթեր: Բամբակ տիկնիկների համար, մետաղեայ թելեր, մկրատ, թելեր:

ՊՏՈՒՂՆԵՐ ԶԻՆԵԼԸ ՕՍԼԱՅԻՑ ԵՒ ՄԱՆՆԱՅԻ ԱԼԻԻՐԻՑ

Պէտք է թանձր եփել օսլան, գլորելով տալ նրան խնձորի, ելակի, բալի կամ մի ուրիշ պտղի ձև: Յետոյ պատրաստած ձևը դնել մաննայի ալիւրի ամօլի մէջ և թողնել, որ չորանայ: Յետոյ ներկել համապատասխան գոյնով և կպցնել տերևներ՝ կամ մոմից (գնւած) կամ ծխախոտի թղթից շինած:

Մանկական Պարտէզի համար օգտակար պարապմունքներ կարելի է առաջարկել անթիւ անհամար, միայն թէ հնարագէտ դեկավարը յօժար կամք և հմտութիւն ունենայ օգտուելու որ և է նիւթից:

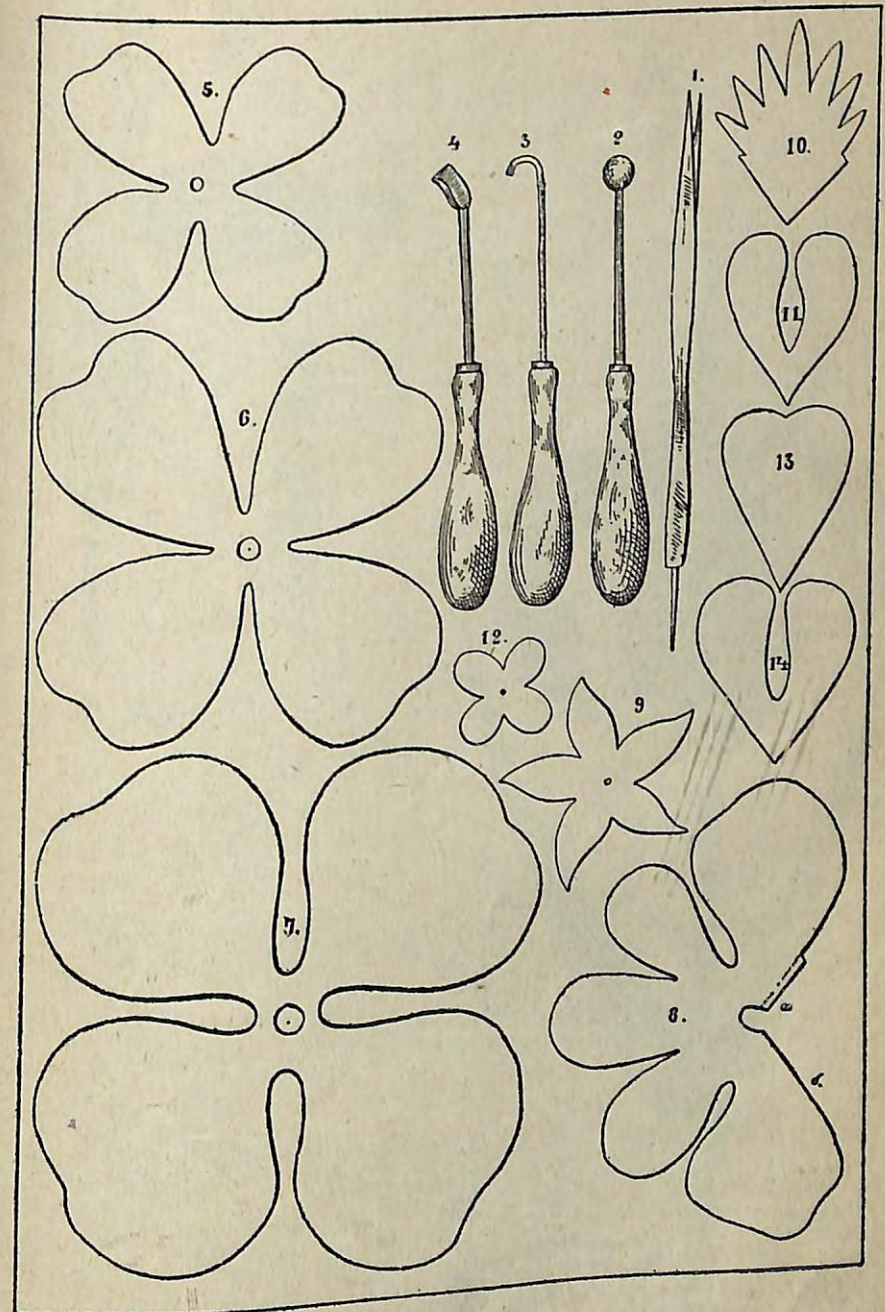
Օրինակ՝ շիւում եւ բոժոժներ:

Լաւ կլինի ունենալ բալի մէջ կամ պարտէզում թթենի: Այս աշխատանքը դարձալի է, օգտակար և արդիւնաւէտ: Մանուկները աստիճանաբար դիտում են շերամի սերմի կերպարանափոխութիւնը, տեսնում են շերամի աստիճանական զարգացումը, նրա արտադրութիւնը: Մանուկները ճշտապահութեամբ փոխում են տերևները և յետոյ, երբ բոժոժներէից երևում են թիթեռները, նրանք զգուշութեամբ բաժանում են թիթեռներին բոժոժներէից: Բոժոժները ժողովում են, իսկ թիթեռներին դնում են առանձին տփի մէջ, որպէս զի շերամի սերմ հաւաքեն հետեւալ տարւայ համար:

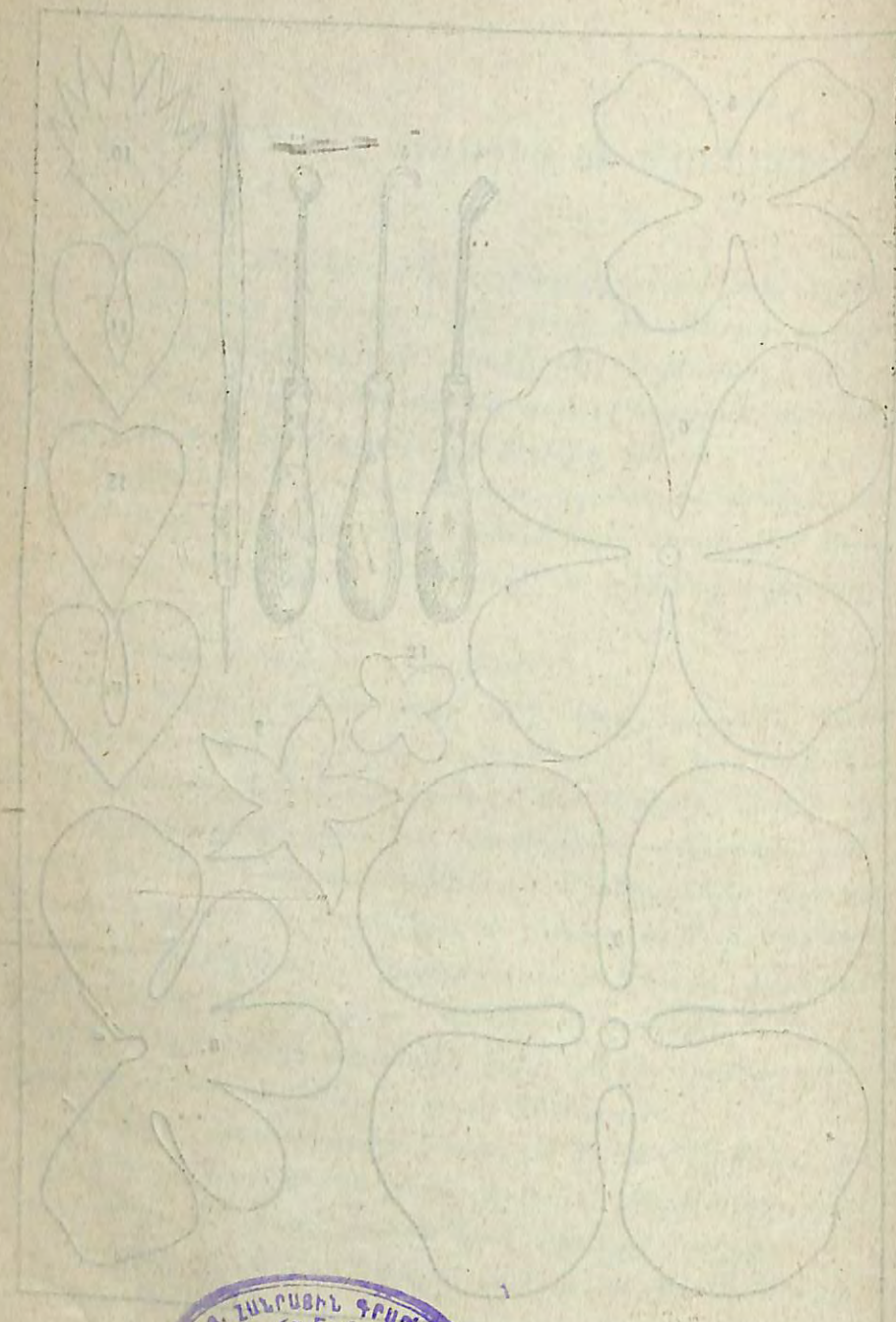
Սպիտակ բոժոժներէից կտրտում են թերթիկներ, իսկ դեղիններէից շրջանակներ և յետոյ կտրում են թաւշի կամ գուլաւոր մահուդի վրայ՝ բարձի կամ ամուղի համար:

Նիւթը. 1) Օսլա: Եփելու համար անօթ: Մաննայի ալիւր, ներկեր, վրձիններ:

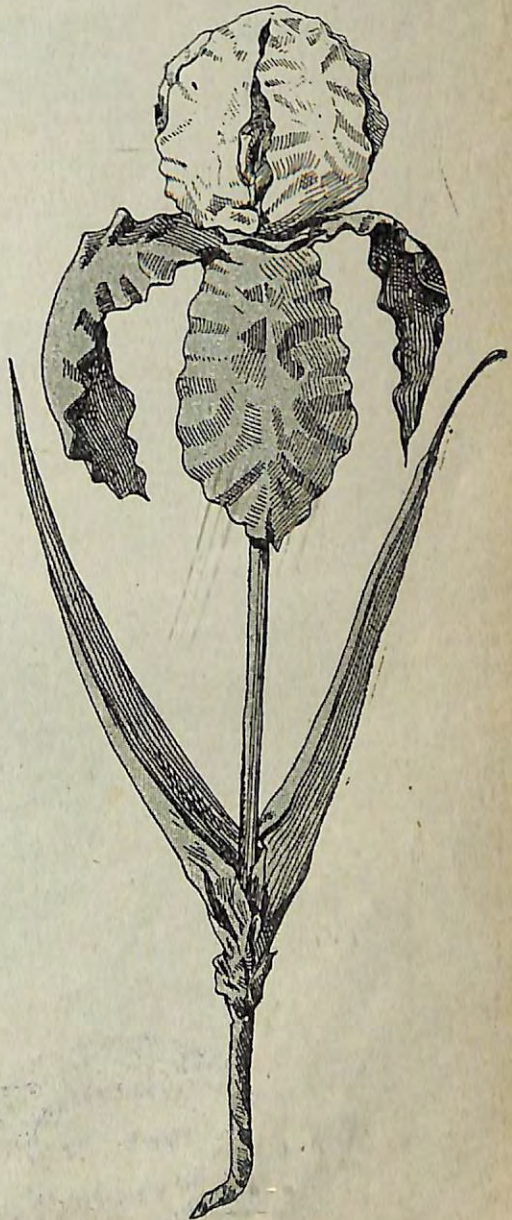
2) Բոժոժներ, մկրատ, շորի կտոր, ասեղ, թելեր:

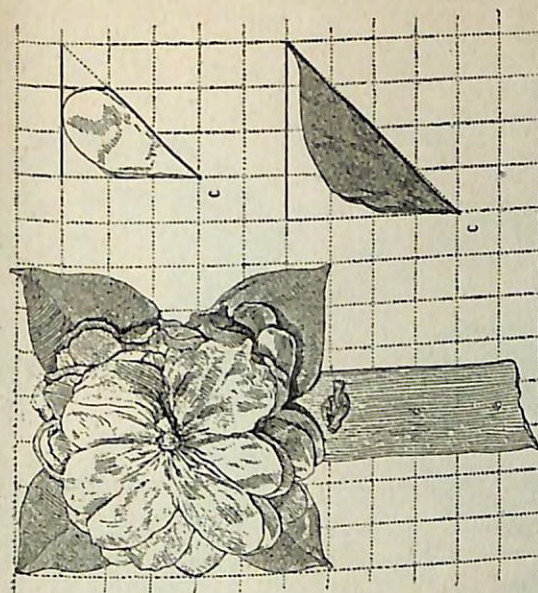
Ծխախոտի թղթից

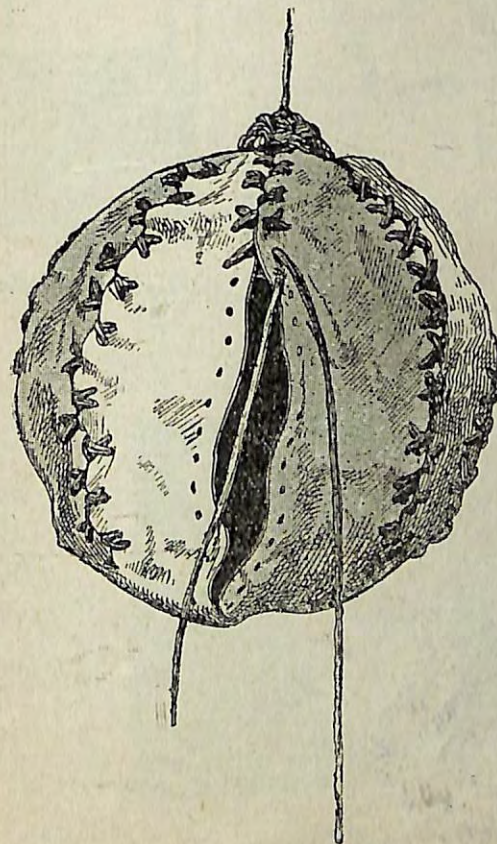
Ծխախոտի թղթից

Ծխախոտի թղթից

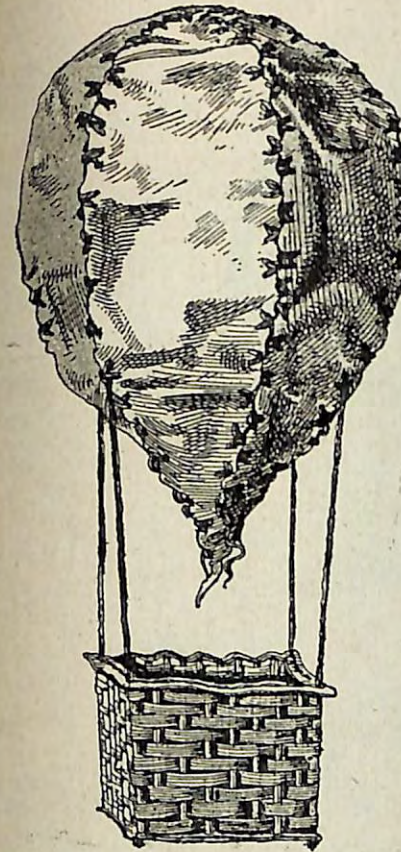

Ծխախոտի թղթից

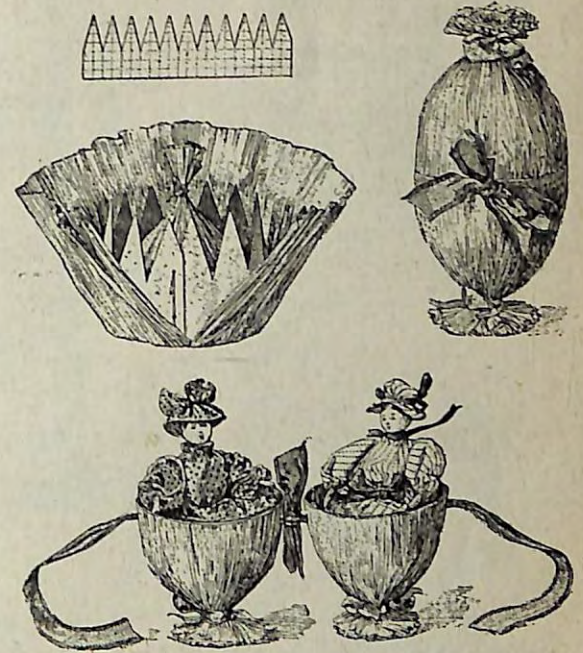

Ծխախոտի թղթից

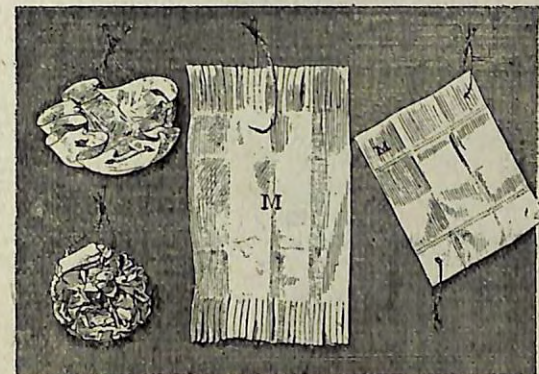

Ծխախոտի թղթից

Ծխախոտի թղթից

Ծխախոտի թղթից

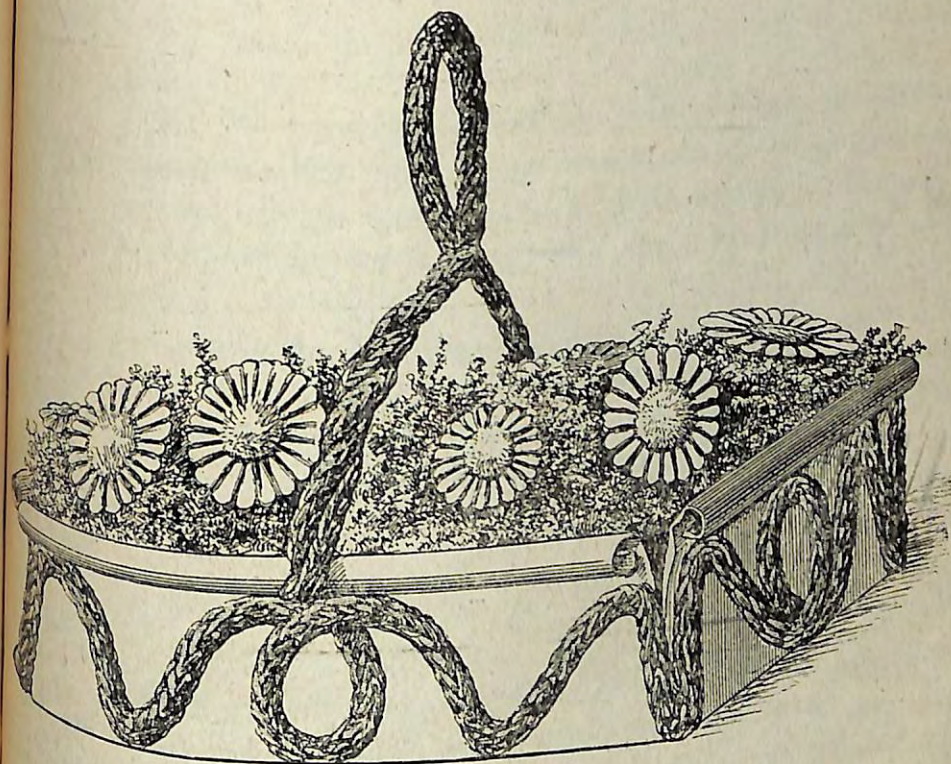
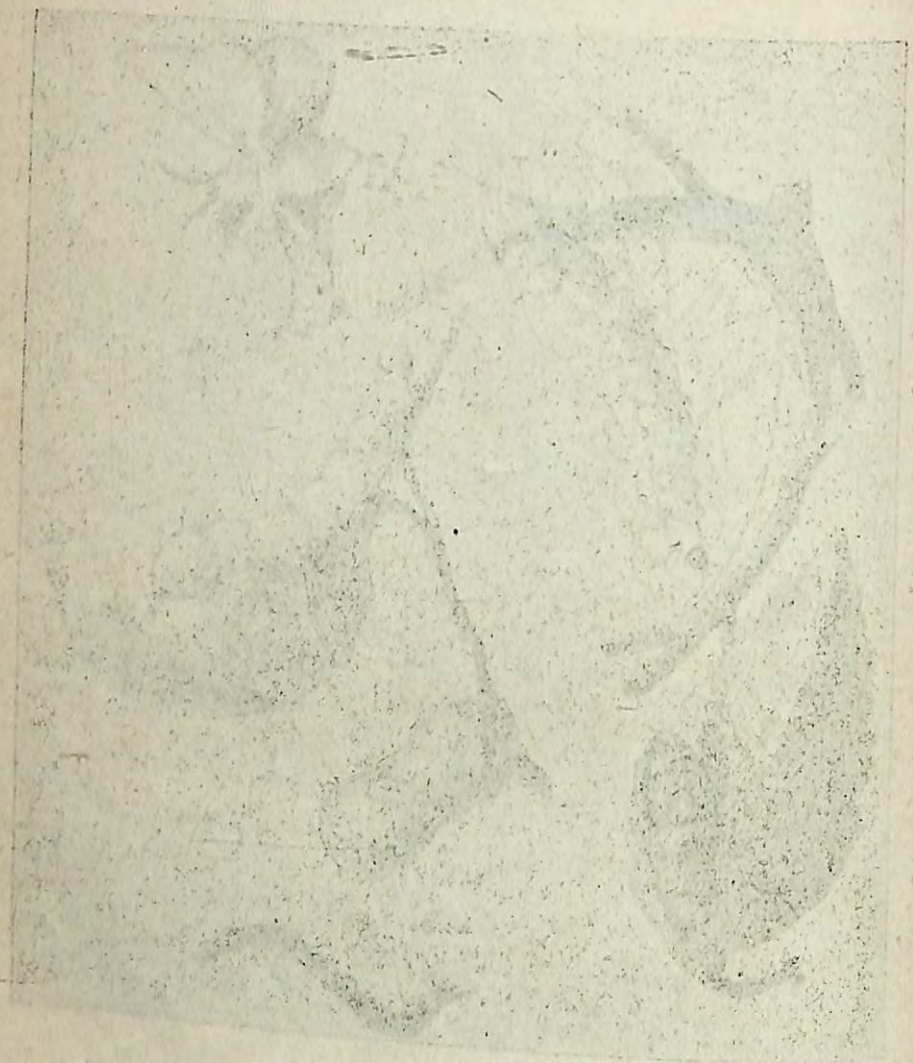

Ծխախոտի թղթից

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԲԻԲԼԻՈՏԵԿ
ՀԱՅԿ-ՏՏՐԱ
ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
Ս. ՄԱՍԻՍՅԱՆԻ ԿՈՎՈՐԴ

Շիրամ և բոժոժներ

ბ ა დ ა ნ ლ ე რ ი ე

Լ Օ Տ Օ

Լաւ են տեսական գրոյցները լոտո խաղալու ժամանակ: Բացի զարգացումից, այս խաղը տալիս է մանուկին բառերի մեծ պաշար: Սա շատ լաւ միջոց է մի օտար լեզու սովորելու համար: Երբեմն կարելի է այս խաղը միացնել թղթից կարտե- լու հետ:

— Մանուկներ, ես այնքան պատկերներ ունիմ, որքան դուք էլ բոլորդ միասին: Եկէք լոտո խաղանք և հերթով ընտրենք պատկերները: Ով առաջինը կտանի, ուրեմն նա էլ առաջինը կընտրի, յետոյ երկրորդը, երրորդը և այլն, մինչև որ դուք բո- լորդ կստանաք:

Դ Ա Ս

Ղեկավարը հաստեցնում է մանուկներին իրանց տեղերում և բաժանում է զանազան առարկաներ ներկայացնող պատկեր- ներ: Եթէ մանուկները շատ են և կարտերը պակասում են, այդ դէպքում երկու մանուկին տալիս է մի պատկեր: Աւելի լաւ է ունենալ խառը լոտո, ուր կարելի է տեսնել մեզ շրջապատող բոլոր առարկաները:

Սկզբում ղեկավարը թոյլ է տալիս մանուկներին նայել ստացած կարտերը և տպաւորութիւնները միմեանց հաղորդել: Իմը ուղտ է, «խակ իմը տապար», «խակ իմը արծիւ», «խակ իմը կառք», — չորս կողմից լսւում են բացականշութիւններ:

— Դէ, մանուկներ, ուշադրութիւն: Ես սկսում եմ — Ո՞վ ունի մի այնպիսի շինութիւն, որ պատահում է քա-

ղաքներում, ուր ապրում են մարդիկ, այնտեղ լինում են զբաղ-
րոցներ, Մանկական Պարտէզներ:

— Տուն է, տուն, — գոչում է մէկը, — ինձ մօտ է:

— Իսկ ինչպէս է կոչւում այն շինութիւնը, որ պատահում
է գիւղերում, ուր ապրում են գիւղացիներ:

— Խրճիթ:

— Իսկ այն շինութիւնը, ուր ժողովւում են աղօթելու քա-
ղաքի կամ գիւղի բնակիչները:

— Եկեղեցի:

— Ո՞վ ունի մի այնպիսի ընտանի, խոտաճարակ, չորքո-
տանի մօրուքաւոր կենդանի, որը կաթ է տալիս իր տէրերին:

— Այժն է, այժն, ինձ մօտ է... լսում է մի ուրիշ կողմից:

— Ո՞վ ունի այնպիսի քաղցր պտուղ, որ քաղում են աշ-
նանը և որից մարդիկ շինում են իրանց համար մի խմիչք:

— Խաղողն է, ինձ մօտ է, — գոչում է երրորդը:

Այս խաղը կարելի է դարձնել շատ բազմատեսակ: Օրինակ՝
մայրը կամ պարտիզպանուհին սկսում է երգել. «Դու ինձ ա-
ստ»... ամենքը շարունակում են. «աքաղաղ, աքաղաղ»... կամ.
«Ինչո՞ւ կուլաս, դու»... ամենքը գոչում են. «գառնուկ, գառ-
նուկ»... և այլն:

Ղեկավարի բոլոր հմտութիւնը կայանում է նրանում, որ
մանուկներին չձանձրացնէ խաղով և խօսակցութեամբ, այլ նրանց
պահէ շարունակ այս խաղով յափշտակւած դրութեան մէջ:

Երբեմն մանուկները խնդրում են թոյլ տալ իրանց ստա-
ցած պատկերները տանել տուն՝ եղբայրներին կամ քոյրերին
ցոյց տալու: Ի հարկէ պարտիզպանուհին հաճութեամբ համա-
ձայնում է: Կամ ասում է. «Մանուկներ, տէք ես պահեմ ձեր
տարած պատկերները, վաղը դրանց կկտրտէք և կկաշնէք ձեր
ալբոմներին մէջ»:

Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Զեղանից իւրաքանչիւրը տեսած կլինի, թէ ինչպէս 3—4
տարեկան փոքրիկ մանուկները՝ նստած մայրիկի, դայեակի կամ
«քոյրիկի» մօտ՝ մեծ բաւականութեամբ լսում են պատմութիւն-
ներ և դիմում են մեծերին. «Մի պատմութիւն ասա»: Մա-
նուկը դիտում է բազմաթիւ ֆակտեր և երևոյթներ. ամեն մի
առարկայ, ամեն մի երևոյթ զօրեղ տպաւորութիւն է գործում
նրա վրայ, անկախ ուրիշ առարկայից, ուրիշ երևոյթից: Բոլոր
տպաւորութիւնները անդրադառնում են մանուկի հոգու մէջ
առանձին, իրարից անկախ: Առարկաների և երևոյթների մէջ
եղած կապակցութիւնը մանուկն ըմբռնում է միայն այն ժա-
մանակ, երբ նա տեսնում է գործողութիւններ և գործողութեան
պէս-պէս կոմբինացիաները, որոնք միջնորդի դեր են կատա-
րում երևոյթների և առարկաների միջև: Պատմութիւնների
հիմնական կէտը պէտք է լինեն երկու կամ մի քանի երևոյթներ՝
որ և է կենդանու, բոյսի, մանուկի, մարդու և ուրիշ առարկա-
ների կեանքից: Դուք նկատե՞լ էք, թէ հէքեաթները և հին կը-
տակարանի պատմութիւնները սրբան են դուր գալիս:— Որով-
հետեւ նրանց հիմնական կէտը կազմում են ֆակտեր, որոնք
կապւած են մի որ և է բանի հետ: Անհրաժեշտ է, որ մանուկ-
ների համար նշանակւած առաջին պատմութիւնները շարադրւած
լինեն հէքեաթի ձևով: Ծնողներից և դաստիարակներից շատերը
հէքեաթներին հակառակ են, նրանք բոլորովին ժխտում են հէ-
քեաթների օգուտը: Ես կարծում եմ, որ պէտք չէ հետեւել մէկ
կամ միւս ծայրայեղութեան՝ կամ մանուկի գլուխը լցնել բա-
ցառապէս սարսափելի հրէշներով, կախարդներով և վհուկներով

կամ, ընդհակառակը, բոլորովին ժխտել հէքեաթների օգուտը: Ես լիովին համաձայն եմ, որ այս կախարդական հէքեաթները իրանց բոլոր անհեթեթութիւններով զարգացնում են մանուկների մէջ չափազանց վախկոտութիւն, երկչոտութիւն, և այս, ի հարկէ, ազդում է ուղեղի վրայ, փոխում է նրա հոգեկան գործունէութիւնը: Մանուկը, որ սովոր է գերբնականին և հէքեաթայինին, միշտ ապրում է երևակայութիւններով: Բայց միև կողմից՝ կան հէքեաթներ, որոնց մէջ այնքան պօէզիա կայ, այնքան գեղեցկութիւն: Ես կարծում եմ, մեզանից ամեն մէկը կարող է մտաբերել և պատմել մի քանի հէքեաթներ, որ լսել ենք մանուկ հասակում, որոնք թողել են այնքան զօրեղ տպաւորութիւն հէնց իրանց գեղեցկութեամբ: Ուստի հէքեաթների ընտրութիւնը պէտք է լինի շատ խիստ և միայն ընտիր հէքեաթները կարելի է պատմել մանուկներին: Ես կրկնում եմ՝ ամեն մի պատմութիւն, որ դուր է գալիս մանուկներին, հէքեաթի ձևով արած պատմութիւնն է: 3—4 տարեկան մանուկները աւելի են սիրում, եթէ պատմում են իրանց մասին: Եթէ յաջող է տարած պատմութիւնը լսողի մասին, նրա արկածների մասին, թէ ինչպէս է անցկացրել օրը, ո՞վ է նա, ինչ տեսակ բնութիւն ունի և այլն, այն ժամանակ մանուկն այնքան գոհ է մնում, որ ստիպում է ձեզ կրկնել մի քանի անգամ: 3, 4, 5 տարեկան մանուկները չեն սիրում, երբ պատմութիւնը կարգում են, որքան էլ հետաքրքրական լինի նա: «Աւելի լաւ է դու ինձ նայիր և այնպէս պատմիր», — գիմում է ձեզ մանուկը, «ես չեմ կամենում կարգալ, ես կամենում եմ, որ դու պատմես»: Լաւ կլինի պատմութիւնների ժամանակ գործ ածել լրսողների անունները: Դա նրանց մեծ հաճոյք է պատճառում: Անպայման լաւ են այն պատմութիւնները կենդանիների մասին, ուր նրանք սիրում են իրանց ձագերին, ուր նրանք քաջ են լինում կամ վախկոտ, ագնիւ կամ չարանենգ, բոլորովին այնպէս, ինչպէս այդ նկատուում է նոյնիսկ կեանքում: Եթէ պատմութիւնն ընդհանուր գծերով է. օրինակ՝ բոլոր ձիերի, բոլոր ծառերի, բոլոր թռչունների մասին, այդ տեսակ պատմութիւնը երբեք դուր չէ գալիս մանուկներին. բայց վերցրէք մի որ և է առարկայի մէկ կամ մի քանի գծերը, դուք կտեսնէք, թէ ինչպէս այդ նրանց կհետաքրքրի: Ես բերում եմ մի

քանի օրինակներ այդպիսի պատմութիւններից և միևնոյն ժամանակ կներկայացնեմ այն հէքեաթների և պատմութիւնների ցուցակը, որոնք պիտանի են Մանկական Պարտէզների համար:

Ես այստեղ չեմ կազմում ընդհանրապէս բոլոր գրքերի ցուցակը: (Դժբախտաբար, մեր հայոց գրականութեան մէջ շատ սակաւ են Մանկական Պարտէզին յարմար պատմութիւններ): Ես ներկայացնում եմ միայն օրինակներ, որոնցով կարելի է ընտրել ուրիշ հէքեաթներ և պատմութիւններ:

Ծիծեռնակներ.

Մըջիւններ.

Թղթենին աշտարակի վրայ.

Թռչուններ.

Կաքաւները և աղւէսը.

Թաղում.

Մեղուններ.

Դաշտի պահապանները.

Կկու.

Կռունկ.

Կաղնի.

Յափշտակած բոյն.

Շունը (Չալիկ.).

Հաւեր.

Խելօք ձի.

Ոստայն.

Այծը (հէքեաթ).

Աղայեանցի «Մայրենի լեզու» I և II հ.

(Անհրաժեշտ գրքոյկներ են Մանկական Պարտէզի համար: Դրանց մէջ բոլոր պատմութիւնները և երգերը այնքան լաւ են և այնպէս սիրելի են մանուկներին):

Տէր-Ղևոնդեան. «Մայրենի լեզու» I և II հ.

(Շատ լաւ են իբրև աղբիւրներ, որոնցից կարելի է վերցնել Մանկական Պարտէզի համար մատչելի պատմութիւններ): Ես յանձնարարում եմ «Աղբիւր» մանկական ամսագիրը, ուր միշտ գետեղում են 3—7 տարեկան մանուկների համար պատմութիւններ:

Լուկաշևիչ. Կենդանիների մէջ:

Լաւ են և օգտակար Ծրէօբէլեան ընկերութեան հրատարակած բոլոր պատմութիւնները: Դրանցից հայերէն թարգմանւած են՝

Թաւամագ մեղու.

Կարմիր լապտեր.

Մոռան.

Թոմաս եղբօր տնակը.

Հայոց Հրատարակչական ընկերութեան հրատարակած հէքեաթները՝ «Կարմիր գլխարկ», «Քնած գեղեցկուհի», «Գայլը և այծերը» և այլն:

Ռօբինզօն Կրուզօ համառօտ (պատկերազարդ): Պատմութիւններ նոր կտակարանից (պատկերազարդ): (Այս պատմութիւնները յարմարեցնել տօներին):

Վագնէրի պատմութիւնները. Առականք բնական պատմութիւնից:

Խվոյլսօն. Ծաղիկների մէջ (բոյսերի աշխարհից):

Ամեն մի պատմութիւն, ի հարկէ, պէտք է լուսաբանւի պատկերներով: Շինութեան, կտրտելու և ուրիշ աշխատանքների ժամանակ ես բերում եմ մի քանի պատմութիւններ: Դրանով ես կամենում եմ ասել, որ երբեմն կարելի է այս պատմութիւնները յարմարեցնել պարապմունքներին կամ ընտրել վերոյիշեալ պատմութիւններին համապատասխան աշխատանքներ:

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ա Գ Ի Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Իր ծննդեան օրից սկսած մանուկն սկսում է ծանօթանալ իր շրջապատող միջավայրի հետ: Նրստելով կամ պառկելով իր մօր ծնկների վրայ, շօշափելով մօր մարմինը, նա ծանօթանում է հայրենիքի ամենագլխաւոր գործիչի—մօր հետ: Յետոյ մանուկը դիտում է իր անկողինը, սենեակը, պատաստների գոյնը, կահ-կարասին և այլն: Զբօսնելով փողոցում՝ մանուկը զաղափար է կազմում այն բոլոր առարկաների մասին, որոնք պատահում են նրա ճանապարհին: Փորձառու մայրը կամ պարտիզպանուհին սխտեմատիկ զրոյցների միջոցով, զբօսանքներով, դիտողութիւններով կարող է պատրաստել մանուկին ապագայում ըմբռնելու աշխարհագրութիւնը, տիեզերագիտութիւնը և աստբլունելու աշխարհագրութիւնը, տիեզերագիտութիւնը և աստբլունելու աշխարհագրութիւնը: Արտասահմանում, մանաւանդ Զիցերիայում, զաբաղելով Մանկական Պարտէզները, ես զարմանում էի փոքրիկ մանուկների զարգացման և գիտութեան վրայ: Օրինակ՝ բուսաբանութիւնից. 5—6 տարեկան մի մանուկ ցոյց տւեց ինձ տետրակը (մեզանում ալբոմներ են, ուր գետեղում են մանուկների բոլոր աշխատանքները), որի մէջ նա կտրտել և կըպցրել էր՝ ծաղիկ, թերթիկ, զանազան ձևերի տերևներ, ցօղուն, սերմ, բաժակ, արմատներ: Պատմելով մանրամասնօրէն այս բոլորի մասին, նա ինձ հիացրեց իր գիտակցական պատասխաններով: Նոյնը կարող եմ ասել և աշխարհագրութեան վերաբերմամբ: Ինձ շատ դուր եկաւ նրանց գրքոյկը. (ցանկալի կլինէր ունենալ մի այնպիսի գիրք և հայերէն լեզուով, յարմարեցրած մեր մանուկներին)—«L'année préparatoire de Géographie, par F. Foucin», որի մէջ հասարակ հարց ու պատասխանի միջո-

ցով, պատկերների վրայ, մանուկները ձեռք են բերում գաղափարներ և գիտութիւն— թէ ինչ է երկրագունդը— գլօբուս, աշխարհի կողմերը, ծով, կղզի, լեռներ, անապատ, հրաբուխ, գետեր, լճեր և այլն, նոյնպէս և անհրաժեշտ ծանօթութիւն այն քաղաքի հետ, ուր նրանք ապրում են:

Ես բերում եմ մի շարք զրոյցներ, որոնք անհրաժեշտ են Մանկական Պարտէզի համար և դարձեալ կրկնում եմ, այս զրոյցները պէտք է վարել տեսանելի կերպով, պատկերների վրայ, հմտութեամբ յարմարեցնել դէպքերին, որպէս զի ձանձուրալի խօսակցութիւններից մանուկների «ատամը չառնի»:

Տուն, բակ, պարտէզ, բանջարանոց, գիւղ, քաղաք: Լաւ կլինի, եթէ տանը, նոյնպէս և Մանկական Պարտէզում, կայ աւազի մեծ բլրակ: Մեծերի ղեկավարութեամբ մանուկները շինում են քաղաքներ, անց են կացնում փողոցներ, գետեր, կղզիներ, լճեր, կամուրջներ, սարեր, տափարակներ, հովիտներ, կիրճեր և այլն:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶԻ ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ՅՈՒՅԱԿԸ

(5, 6 և 7 տարեկան մանուկների համար է: 3—4 տարեկան մանուկների համար չէ կարելի ցուցակ կազմել մինչև անգամ մօտաւորապէս: Նրանք ազատ ունկնդիրներ են: Պարապում են ըստ տրամադրութեան):

Օր երբ	ժամը 10—10 ¹ / ₂	10 ¹ / ₂ —11	11—11 ¹ / ₂	11 ¹ / ₂ —12	12—1	1—1 ¹ / ₂
Երկուշաբթի	Ներգրուողները և աղջիկները մասին համարները:	Ճիւղոտներ կամ ֆիգուրներ շինելը գունաւոր քառանկիւնի կամ հռանկիւնիներէ:	Պատմութիւններ մանուկներին, կենդանիների կեանքից կամ գիւղական կեանքից և այլն:	Նկարչութիւն վանդակներով:	Մշակատանքներ տաշեղներից կամ պտուղների շինել օսլայից:	Սառնակներ:
Երեքշաբթի		Շինութիւններ խորանարդներից, աղիւսներից, սիւնակներից և այլն: Մօզայիկ:		Պատմութիւններ մանուկներին, կենդանիների կեանքից կամ գիւղական կեանքից և այլն:		
Չորեքշաբթի		Թղթից ֆիգուրներ կտրտելը:		Նկարչութիւն, Տրաֆօրստներ և գոյն տալը:		
Հինգշաբթի		Հիւսելը:		Արտանկարելը և գոյն տալը:		
Ուրբաթ		Կաւից կամ մօմից կաղապարելը:		Մշակատանքներ յուլունքներից կամ սիսեռից, կամ խցանից:		
Շաբաթ		Մշակատանքներ ծխատուրի թղթից կամ կարգոնից:		Գործելը:		
						Լօտօ, պատկերներ նայելը՝ մանուկներին մատչելի տեսական ուսման համար:

Այս ցուցակից երևում է, որ Մանկական Պարտէզի գլխաւոր պարապմունքը պիտի լինի հայրենագիտութիւնը: Նրա համար ժամանակ յատկացւած է առաւօտը, բայց և աշխատանքներն ու շարժական խաղերն միջոցին հայրենագիտութեան պարապմունքը տեղի է ունենում՝ նայած թէ շրջապատից ինչ երևոյթ է աչքի ընկնում այդ ժամանակ: Աշխատանքները հերթով փոփոխւում են, այնպէս որ ոչ մի աշխատանք մէկ անգամից աւելի չէ լինում շաբաթը. ուստի և չեն ձանձրացնում մանուկներին: Այնպէս որ, ամեն անգամ, երբ մենք մի աշխատանք ենք առաջարկում մանուկին, նա մօտենում է նրան ազահութեամբ, որովհետեւ նա ամեն անգամ նոր աշխատանքի հետաքրքրութիւն է ներկայացնում նրա համար: Նկարչութիւնը եւ համարում եմ բոլոր պարապմունքների հիմք, անհամար թէ ինչո՞ւ նշանակում եմ շաբաթը 3 անգամ: Հասկանալի է, որ այս ցուցակը կազմւած է մօտաւորապէս՝ թէ ըստ ժամանակի, թէ ըստ պարապմունքների:

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

1. Ծիծեռնակներ

Գիւղում կար մի տուն՝ յարդեայ տանիքով. նրա մէջ կար մի բոյն, ուր ապրում էին ծիծեռնակի ձագուկները: Նրանք դեռ չէին կարողանում թռչել: Հայրը և մայրը թռչում էին դաշտը կերակուր գտնելու, բայց այնտեղ երկար չէին մնում, նրանք վերադառնում էին տուն և իրանց ձագուկների համար կերակուր էին բերում:

Մի անգամ գիւղացին, երբ արագ տուն էր մտնում, պինդ խփեց դռանը, տանիքը շարժւեց և բոյնն ընկաւ ծիծեռնակների հետ: Նրանց ծնողներն այդ ժամանակ դաշտում էին: Ձագուկները ծվծացին. մըսում էին: Բայց բոյնը չէր շարժւել. տանիքը բարձր չէր:

Մայրը հեռուից լսեց իր զաւակների ճիչը և արագ թռաւ դէպի տուն. իսկ հայրը տանից հեռու էր: Մայրը չգիտէր, թէ ինչ անել ձագուկներին: Նա շտապ դէս ու դէն ընկաւ, մի տեղ էր փնտրում, որ թռչնիկներին փոխադրի այնտեղ: Յանկարծ մի նոր անբախտութիւն: Կատուն եկաւ. նրա աչքերը փայլում էին կրակի պէս. կամենում էր խեղդել ծիծեռնակներին: Նա արագութեամբ բռնեց իր կտցով կատուի գլխից և իսկոյն ևեթ այնպէս արագ սկսեց թափահարել թեւերը, որ կատուն էլ չիմացաւ, թէ որտեղ է ինքը և ինչ պատահեց: Այդ ժամանակ վրայ հասաւ և հայրը: Նա իսկոյն հասկացաւ բանի զօրութիւնը, ինչ որ մի բան շնչաց մօրը, բարձրացաւ վերև և գոչեց. «ծիւծիւ. դեիւիւ-դեիւիւ»: Միւս ծիծեռնակները հասկացան, որ դա նշանակում է. աւագակները, աւագակները, օգնեցէք:

Երկու բոլե չանցաւ, եկան մի ամբողջ խումբ ծիծեռնակներ: Սկսեց յարձակումը: Ճշով, աղմուկով բոլոր ծիծեռնակները յարձակեցին կառուի վրայ, կտցահարում էին նրան կտուցներով և թևերով ապտակում էին նրան: Կատուն չգիտէր, թէ ուր գնայ և ինչպէս փախչի, նա մլաւում էր, պաշտպանում էր թաթիկներով, բայց ոչինչ չօգնեց: Այդ ժամանակ կատուն խորամանկութիւն արաւ. վեր ընկաւ, ոտները ձգեց, ձևացաւ մեռած:

Ծիծեռնակները կարծեցին, թէ նա սատկեց, և թռան գրնացին: Կատուն արագ վեր կացաւ և հեռացաւ ամօթով:

Այն մարդիկ, որոնք տեսան այս տեսարանը, վերցրին թռչնիկներին, տարան մի ուրիշ բոյն, որը պատահամբ դատարկ էր: Ծիծեռնակներն ուրախացան: Ուրախ ճշալով նրանք սկսեցին դարձեալ կերակուր բերել իրանց զաւակների համար: Ծնողները յետոյ նրանց սովորեցրին թռչել, միջատներ բռնել և գոչել. ծիւ: 8 օրից յետոյ թռչնիկներն արդէն գիտէին այն բոլորը, ինչ որ նրանց հարկաւոր է:

2. Մ Ր Ջ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Այգում կային շատ ծառեր՝ խնձորի, դեղձի, կիտրոնի, տանձի և ուրիշ շատ ծառեր՝ պտուղներով ծանրաբեռնած:

Այգում ապրում էր պարտիզպանը. նա կտրատում էր չորացած ճիւղերը, ջրում էր ծաղիկները և այգու ճանապարհները ծածկում աւազով: Այգուց ոչ հեռու ապրում էին մրջիւնները իրանց բնի մէջ: Նրանք այնտեղ հազարներով էին: Իմացան, որ այգումը կան ծառեր, որ նրանք սիրում են ուտել: Մրջիւնները մեծ խմբով գնացին այդի, բարձրացան ծառի վրայ և սկսեցին ուտել ծառը: Ծառն ամբողջապէս սկացաւ, որովհետև ներքեից մինչև վերև ծածկւած էր մրջիւններով:

Երբ պարտիզպանը եկաւ ծառն իստակելու, տեսաւ նրա վրայ անթիւ անհամար մրջիւններ և զարմացաւ:

Նա ափոսաց ծառը: Սկսեց քշել մրջիւններին, իսկ մրջիւնները թափեցին նրա վրայ և սկսեցին կծոտել. պարտիզպանը նրանցից վախեցաւ և գնաց:

Ամեն օր մրջիւնները գնում էին այդի և լցւում այն ծառի վրայ: Պարտիզպանը հարցրեց իր ծանօթներից, թէ ինչ անի, որ մրջիւններին վերջ տայ, բայց ոչ ոք չկարողացաւ նրան խորհուրդ տալ: Մի ծերունի նրան ասաց. «Գիտե՞ս ինչ, բարեկամ, մրջիւնները վախենում են ծխախոտի հիւթից. քսիր ծառի վրայ ծխախոտի թերթիկներէ հիւթը, նրանք կզաղարեն գնալ այնտեղ»:

Հետեւալ օրը, երբ բոլոր մրջիւնները ծառի վրայ էին, պարտիզպանը քսեց այն հիւթից բնիներքի մասի վրայ: «Այժմ, մտածեց պարտիզպանը, մրջիւններն արդէն կմնան ծառի վրայ» էլ նրանց համար տուն վերադառնալ չկայ:

Երբ մըջիւնները կերան կշտացան և սկսեցին ծառիցն իջնել, տեսան, որ գերի են ընկել, որ էլ չեն վարող գնալ տուն: Ծառիցը թռչել նրանք չէին կարող, թռչել օդի մէջ—նոյնպէս, թևեր չունեն: Ի՞նչ պիտի անեն: Ահա նրանք ժողովեցին ծառի կատարի վրայ և սկսեցին խորհուրդ անել իրար հետ: Մի քանի փորձառու մըջիւններ մօտեցան ընդհանուր ժողովին և ասացին մըջիւնների լեզուով. «Լսեցէք, մեզանից ամենաքաջերը թող նստեն ընկնող տերևների վրայ և նրանց հետ միասին թափւեն գետին և թող նրանք յետոյ մեզ համար հողէ կամուրջ շինեն ծխախոտի հիւթի վրայով»: Ամենաուժեղ մըջիւններն իսկոյն նստեցին դեղին տերևների վրայ և նրանց հետ միասին թափւեցին գետին. յետոյ սկսեցին կրել հողի կտորներ, բաւական մեծ կոյտ շինեցին, որ ծխախոտի հիւթիցը բարձր էր, միւս մըջիւնները այս կամուրջի վրայով վեր եկան ծառից: Դրանից յետոյ մըջիւնները նոյն կամուրջով բարձրանում և իջնում էին, կարծես ծխախոտի հիւթ բնաւ չէ եղել: Պարտիզպանը տեսաւ այն բոլորը, ինչ որ անում էին մըջիւնները, բայց չխանգարեց. նա ինքն էլ հետաքրքրւած էր տեսնելու, թէ ինչ տեսակ խելօք բաներ են անում այս մըջիւնները:

Մի անգամ, երբ մըջիւնները նստած էին ծառի վրայ, պարտիզպանը ծառի շուրջը փորեց մի մեծ առու, շատ ջուր ածեց նրա մէջ և մտածում էր. «Այժմ մըջիւնները չեն կարող այլ ևս տուն վերադառնալ, չորս կողմը ջուր է: Իրիկնադէմին մըջիւններն սկսեցին իջնել ծառիցը, հասան մինչև առուն, աւելի չեն գնում. չորս կողմը ջուր է: Վայ մեզ, բաններս վատ է», մտածում էին մըջիւնները. «մենք ընկանք. էլ չենք կարող տուն վերադառնալ»: Մըջիւնները ժողովեցին ծառի շուրջը և սկսեցին խորհուրդ անել իրար հետ, թէ ինչպէս գնան տուն: Երեք խելօք մըջիւններ մօտեցան ժողովին և ասում են. «Մեր բանը դեռ այնքան էլ վատ չէ, մի վախենաք, եղբայրներ, միայն թէ չվհատէք: Մեզանից շատերը կմտնեն ջրի մէջ և կխեղդւեն, բայց փոխարէնը շատ շատերը կանցնեն նրանց վրայով, ինչպէս կամուրջով: Առաջինը մենք ենք տալիս այդպիսի օրինակ»:

Երբ բոլոր մըջիւնները համաձայնեցին այս առաջարկութեան, այս երեք մըջիւններն առաջինն ընկան առւի մէջ, և նրանց ետևից գնացին այնտեղ շատ, շատ մըջիւններ. նրանք իրար վրայ բար-

ձրանալով՝ մի գեղեցիկ կամուրջ շինեցին, որի վրայով անցեալ մըջիւններն անցան գնացին տուն:

Երբ այգեպանը տեսաւ, որ մըջիւններն այնքան սիրում են իրար, որ միմեանց համար մեռնում են, նա թողեց մըջիւններին հալածել ու նեղելը և թոյլ տւեց նրանց, որ ուտեն իր այգում, ինչքան որ կուզեն:

3. ԹՂԹԵՆԻՆ ԱՃՏԱՐԱԿԻ ՎՐԱՅ

Անտառում բսել էին շատ թղթենիներ: Անտառապահը պահպանում էր նրանց՝ հին թղթենիները կտրատում էր, սղոցում և ծախում փայտի տեղ, իսկ ջահէլները թողնում էր, մինչև որ աճեն մեծանան:

Մի անգամ ամառը երկար ժամանակ էր անձրև չէր եկել, արևը սաստիկ տաքացրել էր ծառերի սերմերը, և նրանք հասնում էին ջերմութիւնից: Թռչունները նստած էին անտառում իրանց բների մէջ և դուրս չէին գալիս այնպիսի արևի տակ: Վերջապէս փչեց քամին, անձրև եկաւ, տերևներն ու ճիւղերը խշխշացին, թռչունները դուրս թռան իրենց բներից և ուրախանում էին անձրևի համար: Շուտով անձրևն այնպէս սաստկացաւ, որ թռչունները դարձեալ պատսպարւեցին իրենց բներում: Հետեալ օրը արեգակը ծագեց, անտառում թարմութիւն էր, պտուղները տաքանում էին արևից և ճաքւում: Նըրանցից թափւում էին դանազան տեսակ սերմեր և խառնւում փոշու և աւաղի հետ: Անցաւ ամառը, աշունն եկաւ: Սաստիկ քամի փչեց, քամին բարձրացրեց փոշի և աւաղ, փոշու հետ շատ սերմեր բարձրացան օդի մէջ: Ծանր սերմերը շուտով դարձեալ գետին ընկան, բայց թղթենու թեթև սերմերը թռան հեռու, հեռու, մի քանի վերստ, և ընկան մի բարձր աշտարակի տանիքի վրայ ճեղքի մէջ:

Անձրև եկաւ, փոշին և սերմերը թրջւեցի, նրանք սկսեցին աճել և աշտարակի վրայ բսաւ թղթենի:

Եկան մարդիկ և սկսեցին զարմանալ. «Ո՞րտեղից է այս թղթենին աշտարակի վրայ: Հօ նրան այստեղ ոչ ոք չէ տնկել», մտածում էին մարդիկ: Նրանք չէին տեսել, թէ ինչպէս էր քամին թղթենու սերմերը քշել և ածել աշտարակի վրայ:

4. Թ Ռ 2 Ո Ի Ն Ն Ե Ր

Այգում կային շատ ծառեր, պտուղներ և ծաղիկներ: Լաւ եղանակ էր, անձրև չկար, արևը տաք: Որդերը դուրս սողացին հողից և ուրիշ տեղերից և մտան խնձորների, տանձերի և բալերի մէջ. լպրծուկները սկսեցին ուտել բանջարեղէնը և տերևները: Թիթեռները, բզեզները, ճանձերը, իշամեղուները, կրէտները և մոծակները թռչում էին ծաղիկների և ծառերի շուրջը, մտնում էին ծաղիկների մէջ և կեղևի տակ և փճացնում էին ամբողջ այգին: Այգեպանը նրանց սկզբում չէր նկատում. նրանք բոլորն էլ այնքան փոքր են, որ տերևները և ծաղիկները նրանց ամենքին ծածկում էին: Նա տեսաւ որ այգին փճանում է, փնարում է ամեն տեղ և տեսնում՝ ուր նայում ես, ամեն տեղ բզեզներ, թիթեռներ և ճճիներ: Ոչինչ չէր կարող սնել նրանց դէմ:

Եկան թռչունները և սկսեցին այգումը երգել: Ծառերի վրայ իրանց համար բներ չինեցին և բնակւեցին այնտեղ: Չուածեցին, և ձւաներից դուրս եկան ձագեր: Փոքրիկ թռչունները իրանք չէին թռչում կերակուր գտնելու. նրանց համար կերակուր բերում էին ծնողները: Սակայն ձագուկներն ուրիշ բան չէին սիրում ուտել, բացի որդերից, ճանձերից, կրէտներից, մոծակներից, թիթեռներից և բզեզներից: Ծեր թռչունները իրանք էլ էին բռնում բզեզներ, ճճիներ և թիթեռներ, որոնք այնքան շատ կային այգում: Այգեպանը նկատեց, որ հէնց որ այգում բնակւեցին թռչունները և ծնւեցին ձագերը, խնձորներն աւելի քիչ էին որդնում և չէին փճանում ծաղիկները: Նա սիրեց թռչուններին այդ բանի համար, որ նրանք իր այգին մաքրեցին միջատներից:

Մի անգամ այգեպանը ջրում էր ծաղիկները և տեսաւ, որ կատուն բարձրանում է ծառի վրայ՝ բնի մէջ եղած ձագուկներին ուտելու: Այգեպանը խղճաց թռչուններին, և նա խակոյն վազեց կառւի մօտ և դուրս արաւ այգուց: Որպէս զի կատուն միւս անգամ չկարողացայ հասնել մինչև այգու պահապաններին— թռչունների բոյնը, այգեպանը թիթեղի թերթեր դրեց այն ծառերի շուրջը, որոնց վրայ բներ կային: Այժմ թռչունները պաշտպանւած են բոլոր կատուներից և շներից:

Մի տիկին կամեցաւ թռչուններ ունենալ իր սենեակում, որ նրա համար երգեն: Եւ ահա նա ասում է այգեպանին. «Ծախեցէք ինձ ձեր թռչուններին, ես շատ կվճարեմ նրանց համար»: Բայց այգեպանը դրան չհամաձայնեց և սկսեց նրանց աւելի լաւ պահպանել:

Դա թռչունների համար լաւ էր և այգեպանի համար օգտակար:

5. ԿԱՔԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ԱՂԻՏՈՐ

Մարգագետնի վրայ ապրում էին երկու կաքաւ: Ամառը ձւաններից դուրս եկան ձագեր: Ծեր կաքաւները նրանց հետ ման էին գալիս մարգագետնի վրայ, որոնում էին նրանց համար ճճիներ և հատիկներ և սովորեցնում էին նրանց ոտներով քչփորել փափուկ հողը և այնտեղից ճճիներ հանել:

Մի անգամ ծեր կաքաւները իրանց ձագուկներին հետ դուրս եկան մարգագետնի կերակուր փնտրելու: Նրանցից մէկը գտաւ մի քանի հատիկներ և կամեցաւ բաժանել իր զաւակներին: Բայց յանկարծ տեսաւ, որ հեռում խոտը շարժւեց: Հօ թշնամի չէ գալիս մեզ վրայ, մտածեց նա: Նա ձգեց հատիկները և մի քիչ արագ բարձրացաւ վերև. նայում է— աղւէսը մօտենում է իր ձագուկներին: Կաքաւն անմիջապէս ճչաց. «կախ-կուղ, կախ-կուղ»: Կաքաւի լեզուով սա նշանակում է. շոտ հասէք, շոտ հասէք: Փոքրիկ կաքաւները խակոյն հասկացան նրան և արագ փախան անտառ: Մայրը նրանց թագցրեց սոճիների անտառում մի նեղ փոսի մէջ: Բայց աղւէսը շատ էր ուզում գտնել փոքրիկ կաքաւներին և նրանց ետևից ինքն էլ վազեց դէպի անտառ: Ծեր կաքաւները խակոյն շտապեցին նրա ետևից և վճռեցին դուրս անել աղւէսին անտառից, ուր թագցրած էին նրանց ձագուկները: Կաքաւները հիւանդ ձեռքով, աղւէսի առաջ շատ էլ բարձր չէին թռչում և շատ անգամ ընկնում էին գետին: Աղւէսը կարծեց, որ կաքաւները ճիշտ որ հիւանդ են և ուրեմն հեշտ կլինի նրանց բռնել: Նա դուրս վազեց անտառից և ընկաւ կաքաւների ետևից, որոնք այդ ժամանակ պառկած էին գետնի վրայ: Հէնց որ աղւէսը մօտեցաւ, կաքաւները բարձրացան. յետոյ մի փոքր տարածութեան վրայ նորից վայր ընկան և նորից

հեռանում էին, հազիւ մօտենում էր աղւեսը: Այսպիսով կաքաւները հեռու տարան աղւեսին այն անտառից, ուր նրանց ձագուկներն էին:

Նրբ որ աղւեսն արդէն հեռու էր, կաքաւները վճռեցին վերադառնալ անտառը և թռան: Բայց աղւեսը յանկարծ հիւանդ ձեացաւ. պառկեց խոտի վրայ, իբր թէ շատ յոգնած էր, ոտները ձգեց և էլ չշարժւեց, կարծես թէ մեռած էր: Կաքաւներն ասում են մէկը միւսին. «Արդեօք աղւեսը իրաւ մեռել է, թէ միայն ձեռնում է»: Կաքաւներն ահա ցած թռան և տեսնում են, որ աղւեսի աչքերը փակ են, նա չէ շարժւում և ոտները ձգւած են, իսկ և իսկ մեռածի պէս: Ահա երկուսով իջան աղւեսի վրայ, իսկ աղւեսը դեռ էլի անշարժ է: Կաքաւները ուրախացան: Բայց յանկարծ մի ակնթարթում աղւեսը բարձրացաւ, բռնեց ատամներով կաքաւներից մէկին և տարաւ նրան իր որջը, իր ձագերին:

Խեղճ կաքաւը փրկեց իր ձագուկներին, բայց ինքը կորաւ:

6. Թ Ա Ղ Ո Ի Մ

Փիւղական խրճթի կտրան նստած էին երկու ծիտ և ճլվում էին: Որսորդն արձակեց հրացանը և նրանցից մէկին սպանեց: Սպանւածը վէր ընկաւ գետին: Իսկ միւսն արագ թռաւ. վախեցաւ, որ իրան էլ կսպանեն: Որսորդն ուրախացաւ, որ ծիտը սպանւեց, և կամենում էր վերցնել թռչունին: Բայց ահա փչեց սաստիկ քամի, գետնից փոշի բարձրացաւ, սկսեց յորդ անձրև, և որսորդն էլ չկարողացաւ գտնել թռչունին: Շուտով նա տուն գնաց:

Հետևեալ օրը ծագեց արեգակը, երկինքը պարզեց, դարեց քամին: Բոլոր գիւղացիները իրանց աշխատանքի հետ էին, փողոցում ոչ ոք չէր երևում: Միայն սպանւած ծիտն էր ընկած, մէկ էլ նրա ընկերն էր քիչ հեռու տխուր ճուղում: Շատ ափսոսում էր, որ որսորդը սպանեց իր սիրելի բարեկամին: Ամբողջ օրը նա բան չկերաւ, միշտ տխուր և տրտուր էր:

Որսորդը յիշեց երեկւայ թռչունի մասին և գնաց նրան փնտրելու: Գալիս է տեսնում՝ թռչունի մօտ կանգնած է մի բզեզ. նա հոտից իմացել էր, որ այստեղ սպանւած թռչուն կայ: Նա մի պտոյտ արաւ նրա շուրջն ու շտապեց ընկերների մօտ: Մի բանի ըողէից յետոյ երևացին ահագին թւով բզեզներ, մօտեցան թռչունին և սկսեցին իրանց ոտներով փորել թռչունի տակ գետինը: Նրանք բաւական մեծ փոս փորեցին, թռչունը քնաց նրա մէջ. յետոյ նրանք հող ածեցին թռչունի վրայ և զընացին հեռացան:

Թռչունն արդէն սկսել էր հոտել: Եկան ուրիշ բզեզներ,

առաջւայ բզէգների ընկերները: Մտան ներս, թռչունի մէջ, և այնտեղ շատ ձւաներ ածեցին:

— Ի՞նչ եղան այդ ձւաները մեռած թռչունի մէջ:

— Ձւաները յետոյ դարձան բզէգներ: Այս բզէգների անունն է— գերեզմանափորներ: Նրանք թաղում են թռչուններ, մրկներ և ուրիշ փոքրիկ կենդանիներ և նրանց մէջ ձւաներ են ածում, որոնցից վերջիվերջոյ դուրս են գալիս միշտ բզէգներ:

7. Մ Ե Ղ Ո Ի Ն Ե Ր

Անտառում ապրում էին մեղուներ: Անտառի և մարգագետինների ծաղիկներից մեղուները կրում էին մոմ, նրանից շինում էին արկղներ 6 անկիւններով, յետոյ նորից թռչում էին դէպի անտառ և բերնով մեղր էին ծծում ծաղիկներից. մի քիչ կուտեն իրանք, մնացածը կպահեն մոմի արկղների մէջ ձմեռւայ համար:

Մի անգամ մեղուները թռան դէպի անտառ: Պատահմամբ տեսան մի փառած ծառ, որի ներսը դատարկ էր: Մեղուները մտածեցին. լաւ կլինի այստեղ ապրենք: Անձրև կգայ— մեր փայտէ տունը չի թրջւի, քամի կփչէ— մենք չենք մրսի: Խորհուրդ արին մեղուները, խօսեցին իրար հետ և վճռեցին բնակւել փայտէ տանը, դատարկ ծառի մէջ: Սկսեցին լաւ ապրել նոր տան մէջ, տունը նրանց շատ դուր եկաւ. առաջւանից աւելի տաք էր, անձրևից էլ չէին վախենում. փոքրիկ մեղուները ամրացան, սովորեցին աւելի հեռու թռչել, սկսեցին աւելի շատ բերել մեղր և մոմ, բայց միւս կողմից էլ ծուլացան տներ շինել: Դրանից յետոյ մեղուները իրանց համար տներ չեն շինում, այլ գտնում են պատրաստի տներ, դատարկ ծառեր, և նրանց մէջ բնակւում. բայց դրա փոխարէն նրանք աւելի շատ ժամանակ ունեն և կարող են ձմեռւայ համար աւելի շատ մեղր պատրաստել:

Մի անգամ գիւղացին գնաց անտառ փայտ կտրելու և տեսաւ մեղուներին. մի նայեց, թէ ինչ են անում այնտեղ մեղուները դատարկ ծառի մէջ, տեսաւ մեղր, վերցրեց բլիջներից և համը տեսաւ: «Այ թէ լաւ կլինէր, եթէ այս մեղուները իմ»

լինէին և ինձ համար մեղր կըէին, մտածում է երկրագործը. կկտրեմ ծառը և մեղունների հետ տուն կտանեմ»: Այսպէս մտածեց նա և սկսեց գործը: Բերեց սղոցը և սկսեց ծառը տակից սղոցել: Մեղունները նրա վրայ բարկացան և սկսեցին նրան կծոտել. իսկ մեղունները շատ թունդ են կծում: Փախաւ նրանց մօտից երկրագործը և իր սղոցը թողեց նրանց մօտ: Գնաց տուն և ասում է. «Իսկ ես կամենում եմ անպատճառ ունենալ մեղուններ. նրանց մեղրը ինձ շատ դուր եկաւ»:

Երկրագործը վերցրեց ծառը, որ նրա տանը կար, բոլոր միջուկը հանեց և շինեց նոյնպիսի տուն, ինչպէս մեղունների տունն էր: Գնաց անտառ և վերցրեց իր հետ կրակ. այրեց ծառը, որի մէջ ապրում էին մեղունները: Ծուխ բարձրացաւ, և մեղունները բոլորը դուրս թռան իրանց տանից և նստեցին մի ծառի վրայ, որը նրանց տանից այնքան էլ հեռու չէր: Ամենամեծ մեղուն գնաց նոր տուն փնտելու: Բայց երկրագործն այդ ժամանակ նրան մօտեցրեց իր տնակը, որ բերել էր իր հետ տանից: Մեղւի մտքովն էլ չանցաւ, որ այդ տունը երկրագործինն է ու մտաւ ներս. յետոյ նա կանչեց միւս մեղուններին նոր տունը: Երբ բոլոր մեղուններն արդէն ներսն էին, երկրագործը կաւով ծեփեց դուռը և մեղուններին տարաւ տուն: Տանը նա բաց արեց և դրեց իր դաշտում, ուր նրանց համար շատ մեղր կար:

Այն ժամանակից սկսած մեղունները միշտ ապրում են մարդու մօտ: Ամառը գնում են նրանց բոյնը (որ կոչւում է փեթակ) ծաղիկների մօտ, որոնց մէջ շատ կայ մեղր, իսկ մեղունները տալիս են մեղր և մօմ:

8. ԴԱՋՏԻ ՊԱՀԱՊԱՆՆԵՐԸ

Երկրագործն ունէր հաճարի մեծ արտ: Այս արտում ապրում էր մի լորամարգի: Իր ոտիկներով և կտցով նա փորեց հասկերի մէջ իր համար մի փոս, փռեց նրա մէջ յարդի չոր և բարակ կտորտանք, 16 դեղնագոյն ձւաներ ածեց այնտեղ և նրանց վրայ 20 օր նստեց, մինչև որ ամեն մի ձւից դուրս եկաւ լորամարգի—ձագուկ:

Այս ձագուկների հայրը սակաւ էր գալիս տուն, նա բոլոր ժամանակ վազվզում էր դաշտերում, փնտրում ճճիներ, ուտում և ճշում հեռւից. «տիկտերիկ, տիկտերիկ»:

Հաճարի արտում ապրում էին նոյնպէս շատ ճճիներ: Այս ճճիները ուտում էին հաճարի մատղաշ ցօղունները և թոյլ չէին տալիս, որ աճեն: Լորամարգիների մայրը նոյնպէս սովորեցնում էր իր ձագուկներին կտցահարել ճճիներին: Լաւ էին ապրում լորամարգիները հաճարի արտում: Բայց ահա ամառն անցաւ, եկան ցրտերը, դաշտում այլ ևս չկային ճճիներ, հաճարի հատիկներն էլ դիւղացիները տարել են տուն, մրսում էին լորամարգիները և քաղցած էին մնում: Թռան գնացին ուրիշ տեղ, ուր աւելի տաք էր: Երբ նորից ամառը եկաւ, լորամարգիները վերադարձան նոյն այն հաճարի արտը, ուր առաջ ապրում էին: Նրանք յիշում էին, որ այնտեղ շատ կան ճճիներ: Փոքրիկ լորամարգիներն էլ սկսեցին ձւաներ ածել, իւրաքանչիւրը 16 հատ, և դաշտում արդէն շատացան լորամարգիները: Շատ, շատ ճճիներ կերան: Երկրագործի հաճարն աւելի լաւ սկսեց աճել, ճճիները նրան այլ ևս չէին փճացնում:

Մի անգամ երկրագործը հնձում էր իր հաճարը, գերան-

դին դիպաւ լորամարգուն և սպանեց նրան: Մեղքը եկաւ, որ սպանեց թռչունին: Տուն տարաւ նրան և խորովեց: Շատ դուր եկաւ. լորամարգին շատ համեղ էր: Եւ վճռեց երկրագործը լորամարգիններ բռնել և լաւ խորոված ուտել:

Հաճարի արտում շատ քչացան լորամարգինները, հազիւ թէ ձւից դուրս են գալիս փոքրիկ ձագուկները, երկրագործը նրանց բռնում է իսկոյն և խրովում: Բայց տեսէք, որ ճճիները շատացան հաճարի արտում: Լորամարգինները նրանց այլ ևս չէին ուտում: Ծճիներն էլ փճացնում էին հաճարը:

Նա մինչև հիմա էլ ափսոսում է, որ ինքը փճացրեց իր արտը, որովհետև պահապան-լորամարգիններ չկան, և շատացան ճճիները ու ամբողջ հաճար կերան:

9. Կ Կ Ո Ւ

Կկուն ապրում էր անտառում ծառի վրայ: Նա ինքն իր համար բոյն չիւնեց և նրա մէջ ածեց 8 ձու: Դուրս եկան 8 ձագուկներ. մայրը նրանց կերակրում խմեցնում էր:

Մի անգամ կկուն գնաց կերակրի ետևից. բարձրացաւ քամի, ծառերն սկսեցին երբեւեւ, նրա բոյնն ընկաւ և ջարդւեց: Ո՞ւր տանէր նա իր ձւաները: Ահա նա սկսեց դէս ու դէն նայել, չկան արդեօք պատրաստի բներ մօտերքում, որ այնտեղ դնի իր ձւաները: Լաւ դիտեց նա բոլոր շրջակայքը, բայց ոչ մի տեղ չկարողացաւ գտնել պատրաստ, դատարկ բներ: Բոլոր բները տէրեր ունէին, որոնք շինել էին այն բները: Էլ ի՞նչ արած—կկուն իր ձւաները տարաւ դրեց խոտի վրայ: Նստեց ծառի վրայ և նայում է: Յանկարծ նա տեսաւ, որ մի թռչուն թռաւ բնից:

Նա շուտ վերցրեց իր ձւաներից մէկը և տարաւ դրեց այն թռչունի բնի մէջ, որը թռաւ: Սւելի լաւ է մնայ բնի մէջ, քան թէ խոտի վրայ,—մտածեց կկուն: Յետոյ նա տեսաւ, որ մի ուրիշ բնից ուրիշ թռչուն դուրս թռաւ գնաց կերակրի ետևից. նա դարձեալ վերցրեց մի ձու և տարաւ դրեց այն բնի մէջ: Եւ այսպէս կկուն տեղաւորեց իր բոլոր ձւաները ուրիշների բներում. հէնց որ մի թռչուն դուրս էր թռչում իր բնից, նա իսկոյն տանում էր այնտեղ իր ձուն:

Թռչունները վերադարձան տուն իրանց բները և ամեն մէկը տեսաւ իր բնում մի նոր ձու: Զարմացած նայում էին նրա վրայ. երբ նրանք ածեցին իրանց բոլոր ձւաները, բոլորի վրայ հաւասար թուխս նստեցին: Զւաներից դուրս եկան թռչ-

նիկներ, բոլոր թռչուններից ծնւեցին մի-մի կկու. թռչունները սիրեցին փոքրիկ կկուներին և նրանց կերակրում էին մեծ խնամքով, ինչպէս իրանց սեփական ձագուկներին:

Երբ կկուները մեծացան, սկսեցին խիստ շատ ուտել: Նրանց կերակրողները մեծ թռչուններ չէին և չէին կարող նրանց համար բաւականաչափ կերակուր հասցնել. նրանք ունէին իրանց զաւակները, որոնց կերակրում էին: Կկուները կամեցան, որ բոլոր կերակուրը, որ բերում էին կերակրողները, միայն իրանց հասնէր, և մի անգամ, երբ նրանց կերակրողները գնացին սնունդի ետեւից, նրանք դուրս թափեցին բնից միւս բոլոր թռչնիկներին, որոնք նրանց կերակրողների իսկական զաւակներն էին: Ինչ որ բերում էին այժմ կերակրողները, բոլորը հասնում էր կկուներին, և նրանք այնպէս լաւ մեծացան, որ հազիւ թէ այդպէս մեծանային իրանց մօր մօտ:

Ծեր կկուն—մայրը, տեսաւ, որ իր զաւակներն աւելի լաւ են մեծանում ուրիշ թռչունների մօտ, քան թէ իր մօտ, սկսեց այնուհետեւ իր ձւաներն ածել ուրիշների բներում:

Դրանից յետոյ կկուներն այլ ևս իրանց համար բներ չէն շինում, այլ ձու են ածում ուրիշ թռչունների բներում, երբ նրանք գնում են կերակրի ետեւից, և վաղօրօք գիտեն, որ իրանց զաւակների բանը շատ լաւ կլինի:

10. Կ Ռ Ո Ի Ն Կ

Մի երկրում կար մի անապատ. նա ծածկւած էր միայն աւազով և ճահճով. այս անապատում չկային ոչ տներ, ոչ ծառեր, ոչ մարդագետիններ: Նրա մէջտեղը կար մի փոքրիկ լիճ: Արեգակը լուսւոյ որում էր նրա ջուրը:

Դանդաղ թռ ելով եկաւ մի մեծ թռչուն—կռունկը: Նա նայում էր իր շուրջը, որ տեսնի, հօ որսորդ չկայ մի տեղ, որը կարող էր նրան սպանել. յետոյ զգուշութեամբ սկսեց կերակուր հաւաքել: Յանկարծ լսեց թեւերի զօրեղ թափահարում—նրա ընկերուհին եկաւ: Ուրախացաւ կռունկը և բացականչեց. «կռի-կռի»:

Երկու կռունկները միասին անցան մեծ տարածութիւն, փողովելով բզէզներ, խխունջեր և խաղալով իրար հետ: Մէկը միւսի պոչից մի փետուր կպոկի, միւսը նրան երկայն կտցով կխփի ու կվազի, իսկ առաջինը կընկնի նրա ետեւից: Երկար ժամանակ զարճանում էին մեր կռունկները:

Լճի ափին նստած էր մի ուրիշ թռչուն՝ եղալուրիկ, որը եկել էր այցելելու կռունկներին: Նա մօտեցաւ նրանց, երկու բայլ արաւ, յետոյ կռացաւ, ողջունեց և երգեց. «կիվիտ-կիվիտ»: Յետոյ սկսեց պարել: Կռունկները հիացան նրա վրայ և իրանք էլ սկսեցին պարել. նրանք երկար ժամանակ պարում էին, նոյն իսկ այն թռչունի հեռանալուց յետոյ:

Կռունկները փոքրիկ քարեր էին գցում նոյնպէս միմեանց վրայ և բռնում, ցատկոտում էին և իրանց թեւերը թափահարում:

Երբ արեւ մայր էր մտնում, կռունկը նստեց բլրի վրայ, իկա ընկերուհին թռաւ գնաց:

Կռուկները գոչեց նրա ետևից. «կռի-կռի»: Նա էլ հեռուից պատասխանեց կռուկներին. յետոյ սա ևս բարձրացաւ վերեւ ու թռաւ:

Գիշերը բոլոր թռչունները քնած էին: Բազերը մօտեցան եղերքին: Երբեմն միայն բուէճն էր թափահարում թևերը և չղջիկներն էին նրա շուրջը պտրտւում:

Բայց մութ գիշերին մի որսորդ եկաւ լճի մօտ բազեր բռնելու: Ոչ ոք նրան չտեսաւ: Միայն կռուկներ լսեց նրա կամացուկ բայերը և բարձր գոչեց. «կռի-կռի, կռի-կռի»: Բոլոր թռչունները հասկացան այս ձայնը. եղափրիկները ճչացին, բազերը գռացին, գորտերը կռանչեցին—և բոլոր թռչուններն իսկոյն այս ու այն կողմ թռան, որ ազատեն որսորդից:

Թռչունները երկար ժամանակ չէին լռում. դէս ու դէն թռչում, ճչում, երգում էին և երկար ժամանակ չէին հանգըստանում:

Բայց ահա լուսինը դուրս եկաւ, գիշերն աւելի պայծառացաւ, որսորդը գնաց տուն:

Կռուկները նստեց իր տեղը, և յետոյ բոլոր թռչուններն էլ հանգստացան և գնացին իրանց տեղերը:

II

Մի անգամ որսորդը գնաց ճահճի մօտ և հեռուից տեսաւ կռուկներին. կռուկներ բարձրացաւ և ճչաց: Որսորդը մօտեցաւ այն տեղին, ուր նստած էր կռուկը, և տեսաւ ճահճում բնի մէջ երկու ձու: Ձւաներից մէկը ծակւած էր, և ներսը մի ինչ որ բան էր շարժւում: Նա վերցրեց այս ձուն, տուն տարաւ, դրեց տաք վառարանի վրայ. մի քանի ժամից յետոյ ձւից դուրս եկաւ մի փոքրիկ թռչուն, ժիր և առողջ: Նա կերակրւում էր ճանճերով և ձիակորեկի ճաշով: Երբ թռչունը մեծացաւ, նրան սկսեցին կերակրել գորտերով, հացով, եփած գետնախնձորով, ցորենով և սիսեռով:

Այս փոքրիկ կռուկը մեծացաւ միւս թռչունների հետ հաւանոցում: Նա ընտելացաւ միւս թռչուններին և ամեն երեկոյ գնում էր իր անկիւնը և քնում: Երբ փոքրիկ աքաղաղները կռուկ էին, նա նրանց հաշտեցնում էր: Իսկ երբ նա

աւելի մեծացաւ, մեծ աքաղաղներին էլ էր հաշտեցնում իրար հետ:

Գիւղական մանուկները գալիս էին կռուկի հետ խաղում: Կտեսնես, մանուկը բռնեց նրա կտցից, նա նեղանում է, գնում է անկիւնը և սկսում մաքրել իր կտուցը և բարկացած դէմք ցոյց տալ:

Մի աղջիկ նրա համար ամեն օր ճանճեր էր բերում. կռուկներ բաւականութեամբ ուտում էր և դրա համար էլ սիրեց նրան: Երբ կռուկին տալիս էին ցորեն և ուրիշ թռչունները մօտ էին գալիս, նա թոյլ էր տալիս, որ ուտեն. բայց երբ աղջիկը ճանճեր էր ձգում նրա առաջ, նա բոլոր թռչուններին խոփէր էր տալիս իր մօտից և մի հատ ճանճ չէր տալիս ոչ ոքի. ճանճերը նրա սիրելի կերակուրն էն:

Այդ տան պառաւը չէր սիրում կռուկներն նրա ձայնի համար և այն պատճառով, որ նա կերել էր այգում նրա ելակը: Մի անգամ պառաւը գնաց այգի և տեսաւ կռուկներն պտղի մօտ կանգնած. նա սկսեց նրան քշել, իսկ կռուկներ յարձակեց նրա վրայ և սկսեց կծոտել: Բայց ահա եկաւ նրա սիրած աղջիկը կռուկներ տեսաւ նրան, թողեց պառաւին կծոտելը և վագեց աղջկայ մօտ:

Բայց ահա մի դժբախտութիւն պատահեց: Որսորդի մօտ բազերը մօտ հիւր եկաւ մի կին, որ հագած էր թանկագին, ջեղազարդ կերպասեայ զգեստ և գլխին ունէր շքեղ գլխարկ:

Կռուկներ չէր սիրում անսովոր շորեր, ուստի և յարձակեց հիւրի վրայ, պատառոտեց նրա բոլոր զգեստը և ծւէն-ծւէն աւրաւ գլխարկը: Հիւրը բարկացաւ և ստիպեց որսորդին, որ ծախի կռուկին:

Կռուկին տարան տասը վերստ հեռու մի ուրիշ գիւղ, ծախեցին մի պարոնի. նա նրան լաւ կերակրում էր: Բայց 3 օրից յետոյ կռուկը վերադարձաւ. նա այնքան շատ էր սիրում նախկին տիրոջ, որ առանց նրան չէր կամենում ապրել:

Այն հիւր եկած կինը, որի զգեստը կռուկներ պատառել էր, ունէր մի եղբայր. նա խնդրեց եղբօրը, որ վրէժ առնի կռուկից: Մի անգամ կռուկի տէրը երեկոյեան գնաց այգի զբօսելու: Կռուկին էլ գնաց նրա ետևից, բարձրացաւ բլրի վրայ և սկսեց այնտեղից գոչել. «կռի-կռի»—և նայում էր հեռու:

Յանկարծ հրացանի ձայն լսեց: Հիւրի եղբայրը սպանեց
կռուներին:

Մեռաւ սիրելի, խելօք և ազնիւ կենդանին: Կռուների տէրը
շատ տխրեց իր սիրելի կռուների մահւան համար. նա հանեց
նրա կաշին, մաքրեց ոսկորները: Կաշուց նա շինեց խրտուխակ:
Սյս խրտուխակը և սակորները մինչև այժմ էլ նա պահում է
յիշատակի համար:

11. Կ Ա Ղ Ն Ի

Քարուն էր... Անտառում բոլոր ծառերը կանաչ էին,
արեգակը փայլում էր և նրանց տաքացնում. բուրում էին ծա-
ղիկները և թռչունները երգում: Միայն բարձր կաղնին դեռ
ծածկւած չէր տերևներով:

Եկաւ տաք անձրև. կաղնին մի քանի օրում ծածկւեց շա-
գանակագոյն տերևներով: Ամառը նրա վրայ բուսան կաղնիներ.
նրանք թափւում էին պետին, իսկ խոզերը գալիս ուտում էին:
Մանուկները նոյնպէս վազում էին դէպի անտառ կաղնիները:
Ետեից, հաւաքում էին և նրանցով կերակրում իրանց խոզերին:

Մի անգամ գիշերը եկան անտառ կաղնի կեղևի հա-
մար: Եկաւ սարեակը. նրա բերնում կային խխուհիւններ և անձ-
րևի ճճիւններ: Նա նստեց կաղնի ճիւղի վրայ և նրա բոյնը գտն-
ւում էր բարձր ճիւղի ճեղքի մէջ: Հազիւ մօտեցաւ իր բնին,
նրա վեց ձագուկները իրանց բաց բերանները հանեցին այն-
տեղից. ուտել էին ուզում: Սարեակը հզանց ամեն մէկի բե-
րանում դրեց մի ճճի և խխուհիւն մի կտոր: Կրկին թռա-
ղնաց կերակրի ետեից:

Յետոյ եկաւ երաշտահաւը և նոյնպէս նստեց կաղնու ճիւղ-
վրայ. շուտով նա մարդիկ տեսաւ, սկսեց արագ ուտուտել խիտ
ճիւղերի վրայ, պտոյտ արաւ և աննկատելի մտաւ ճեղքի մէջ,
ուր նրա բոյնն էր: Բնի մէջ մի ուրիշ երաշտահաւ-թուխ էր
նստել 12 ձևանների վրայ: Գիւղացիները, որ նայում էին, չի-
մացան, թէ ուր թռաւ երաշտահաւը. այն ճեղքը, որտեղ նրա
բոյնն էր, բոլորովին աննկատելի էր: Յանկարծ նա կրկին
դուրս թռաւ խիտ ճիւղերի միջից, և ոչ ոք չտեսաւ, թէ ուր է

նրա բոյնը. միայն հեռւից նա երգեց. «Սցի, հէ-հէ»:

Գիւղացիները պոկեցին կաղնու կեղևը և նրա տակ տեսան շատ բզեզներ, հարսնուկներ, միջատներ և միջատների ձւաներ: Բզեզները կաղնու կեղևի տակ էին անցկացրել ձմեռը. այնտեղ տաք էր նրանց համար:

Գիւղացիները կեղևը տարան տուն և սկսեցին նրանով կաշի ամրացնել: Կաշին դարձաւ դիմացկուն և կօշիկների համար պիտանի:

Մի անգամ գիւղացիներին հարկաւորւեց մի մակոյկ. նրանք կամենում էին իրանց գիւղից հաճար տանել քաղաք: Ահա նրանք գնացին անտառ, կտրեցին կաղնին, նրանից տպխտակներ քաշեցին և տախտակներից շինեցին մակոյկ: Անպառի միւս ծառերը մակոյկի համար պիտանի չէին. կակուղ էին: Մակոյկն արագ անցաւ գետի վրայով, և երբ գիւղացիները վերադարձան քաղաքից, մակոյկը տւին իրանց մանուկներին, որ նաւարկեն գետի վրայ: Մանուկներն ուրախացան և շատ սիրեցին մակոյկ նստելը:

12. ՅԱՓՈՏԱԿԻԱԾ ԲՈՅՆ

Տան առաջ կար մի պարտէզ: Տանտէրը նստած էր պատուհանի մօտ և նայում էր դէպի պարտէզ, որը դեռ ևս ծածկւած էր ձիւնով: Երանի շուտով արևը փայլփլէր և ծառերը ծաղկէին:

Եկաւ գարունը, դուրսը տաքացաւ: Տանտէրը ծաղիկները եկեցիներով տարաւ պարտէզ և դրեց ուղիղ պատուհանի առաջ: Ծնճղուկն եկաւ և սկսեց կտցահարել ծաղիկները: Տանտէրը մտածեց նրան բռնել: Իր լուսամտի առաջ հատիկներ ածեց. կարծում էր, որ ճնճղուկը կգայ կուտի: Բայց ճնճղուկը վախենում էր մինչև անգամ մօտենալ հատիկներին: Տանտէրը վերցրեց մի հատիկ և զցեց լուսամտից հեռու. ճնճղուկն իսկոյն կերաւ այն: Միւս օրը ճնճղուկը դարձեալ եկաւ. տանտէրը սկսեց նորից հատիկներ ձգել նրա առաջ, բայց միշտ աւելի և աւելի մօտ լուսամտին: Ծնճղուկը բոլորը հաւաքում էր, մէկը միւսի ետևից: Մի քանի օրից յետոյ ճնճղուկն այնքան բարեկամացաւ տանտիրոջ հետ, որ սկսեց նրա մօտ շատ անգամ հիւր գալ և այն էլ ոչ մենակ, բերում էր հետը նաև իր ընկերուհուն: Ծնճղուկները ճլլում են, ուտում և հեռանում:

Երբ ամառն եկաւ, ճնճղուկներն այլ ևս չէին գալիս իրանց կերակրողի մօտ: Տանտէրը ձանձրանում է և մտածում. «Այ, տեսնում էք, ի՞նչ տեսակ ճնճղուկներ էք. երբ-որ ուտելու բան տեսնում էք, ի՞նչ տեսակ ճնճղուկներ էք, իսկ այժմ երբ հաճարը հասել չունէիք, ամեն օր գալիս էիք, իսկ այժմ ել ինձ չէք հարցնում»: Է արտում, այնտեղից դուրս չէք գալիս, էլ ինձ չէք հարցնում»:

Մի անգամ եկան երկու ուրիշ թռչուններ և սկսեցին ուտել այն հատիկները, որ պատրաստւած էին ճնճղուկների համար: Տանտէրն ուրախացաւ նոր հիւրերի համար և սկսեց նրանց համար ամեն օր պատրաստել թարմ կերակուր: Թռչուն-

ները սիրեցին տանտիրոջ և սկսեցին իրանց համար բոյն շինել պատուհանի գլխին, ուր նրանց համար կերակուր էին պատրաստում: Երբ բոյնը պատրաստ էր, թռչուններն սկսեցին փետուրներ կրել այնտեղ. նա դարձաւ փափուկ և տաք:

Երբ արտից հաճարը ժողովեցին, ճնճողուկները նորից եկան նախկին ծանօթ տունը հատիկներ ուտելու: Տանտէրն ուրախացաւ իր հին ծանօթների համար և սիրալիք ընդունեց նրանց:

Մի անգամ տանտէրը զբօսնում էր պարտէզում և տեսաւ ճնճողուկներին թռչունների բնի մէջ: Նրանք ի՞նչ են անում այնտեղ:—Տեսնում է, որ նրանք եկան և սկսեցին ճնճողուկներին քշել իրանց բնից: Իսկ ճնճողուկները նրանց չեն լսում. նստած են իրանց համար բնի մէջ և թռչուններին ներս չեն թողնում, ոչ ոքի ճանաչել չեն ուզում: Տանտէրը մտածեց պաշտպանել թռչուններին. նա կամենում էր գիշերը բարձրանալ բնի մօտ և այնտեղից քշել ճնճողուկներին կամ բռնել նրանց: Բայց ճնճողուկները երբէք բնի մէջ չէին քնում, այլ մի որ և է տեղ ծառի ճիւղի վրայ: Իսկ ցերեկը նրանց ոչ մի կերպ չէր կարելի բռնել, նրանք այնպէս արագաշարժ են, դեռ նրանց չմօտեցած —աբդին թռչում են: Տանտէրը թափարդ դրեց, հատիկներ ածեց այնտեղ. բայց ճնճողուկները նրան չմօտեցան: Ահա տանտէրը բուրդ գնեց, կծկեց և ձգեց կտուրը: Ծնճողուկը կտրանքը զբօսնելիս՝ ոտով խճճեց նրա մէջ և կտրից վայր ընկաւ. նրան բռնեցին և բերին սենեակը:

Սկզբում ճնճողուկը տխուր էր. ոչ ուտում էր ոչ խմում, կարօտում էր իր ընկերուհուն: Բայց երրորդ օրը նա արդէն աւելի ուրախ էր, սկսեց նայել դէս ու դէն, որպէս զի մի ճեղք գտնի դուրս թռչելու: Իսկ միւս ճնճողուկը դեռ էլի նստում էր բնի մէջ:

Տանտէրը կամենում էր այս ճնճողուկին էլ բռնել. նա կարծում էր, որ թռչունները կվերադառնան իրանց բոյնը:

Բայց ցրտերն ընկան, սկսեցին անձրևները, ուստի և թռչունները էլ չկային այնտեղ: Նրանք թռան գնացին աւելի տաք տեղ և բոլորովին թողին իրանց բոյնը: Այդ ժամանակ տանտէրն ազատեց իր գերի ճնճողուկին, նա թռաւ և շտապեց իր ընկերուհու մօտ, որը նստած էր նւաճած բնի մէջ:

13. Ը Ո Ի Ն Ը (Չալիկ)

Տէրը մի շուն ունէր, անունը Չալիկ: Նա ապրում էր նրա բակում իր բնի մէջ: Երբ տէրը սենեակում նախաճաշիկ կամ ճաշ էր անում, շունը միշտ գալիս էր նրա մօտ և խնդրում, որ ուտելու բան տայ: Իսկ խնդրում էր այսպէս. իր դնչով հրում էր նրա ձեռը, որ իրան նայի: Տէրը նայում է, իսկ նա բաց է անում բերանը և աչքերով այնպէս է նայում, կարծես մի բան է խնդրում: Տէրը նրան միշտ ուտելու բան էր տալիս: Երբ տէրը դուրս էր գալիս, շունը ճանապարհում էր նրան մինչև դարպասը և դարպասի մօտ էլ պառկում ու սպասում էր տիրոջը: Հէնց որ տեսնում է հեռւից, վազում է նրա առաջ, լիքում է նրա ձեռ ու ոտը և շատ ուրախանում: Մի անգամ տէրը մառան պիտի գնար՝ իւր բերելու: Իսկ մառանը գետնի տակ էր և փակւում էր խփով: Տէրը բաց արաւ խուփը և աստիճաններով իջաւ ցած: Չալիկը նոյնպէս նրա հետ գնաց մառանը: Տէրը վերցրեց իւրը, բարձրացաւ վերև և դուռը պինդ դարկեց: Յանկարծ նա մի սարսափելի ճշոց լսեց, նայեց—Չալիկն էր գոռում. խուփն ընկել էր նրա ետևի ոտի վրայ և պլոկել: Տէրը շատ ցաւեց, որ չնկատեց նրան և այնպիսի ցաւ պատճառեց շանը: Նայեց Չալիկի ոտը, տարաւ տուն, դրեց հին գահաւորակի վրայ և սկսեց բժշկել հիւանդ ոտը. դեղ քսեց և շորով կապեց: Շուտով Չալիկի ոտը լաւացաւ և նա սկսեց առաջւայ նման վազվզել:

Մի անգամ տէրը նստած էր իր սենեակում և պարապում էր. դուռը փակ էր: Նա լսեց, որ մէկը ճանգրտում է դուռը: Բաց արաւ, դռան ետև կանգնած էր Չալիկը մի ուրիշ շան հետ, որը կաղում էր: Չալիկը նրա համար էր բերել միւսին, որ տէրը նրա ոտն էլ բժշկէր: Տէրը նրան հասկացաւ և միւսին էլ սկսեց բժշկել:

Մի տանտիկին ունէր երեք հաւ և մի աքաղաղ: Ամբողջ ձմեռը նրանք ապրում էին խոհանոցում վառարանի տակ, և նա նրանց առաջ ածում էր այնտեղ հատիկներ և հաց. նրանց համար այնտեղ նեղւածք էր, բայց տաք էր: Գարունն եկաւ: Դուրսը ձիւնը հալեց, արևը տաքացրեց երկիրը. տանտիկինը հաւերին քշեց բակը: Նրանց տեղն այժմ լայնարձակ էր. նրանց կերակուրն էլ այնտեղ էր բերում տանտիկինը: Հաւերն աւելի ուրախ էին բակում, քան թէ վառարանի տակ: Նրանք բոլոր ժամանակ ման էին գալիս և երգում. «ՂՈՒ-ՂՈՒ-ՂՈՒ», իսկ աքաղաղը—«ԿՈՒ-ԿՈՒ-ՐԷ-ԿՈՒ»: Մի օր տանտիկինը նստած էր սենեակում և լսում է, որ սանդուխի վրայով գալիս է հաւը և շարունակ կանչում է. ՂՈՒ-ՂՈՒ-ՂՈՒ: Հաւը կանգնեց դռան մօտ և սկսեց կոցով բաղխել: Տանտիկինը բացեց դուռը, ներս թողեց հաւին, իսկ հաւը թռաւ տանտիկինը մահճակալի վրայ և նստեց այնտեղ: Տանտիկինը նրան ձեռ չը տուց: Նայում մի տանտիկինը մի քանի ժամանակից յետոյ—մահճակալի վրայ մի սպիտակ ձու: Հաւն էր գցել այնտեղ: Դրանից յետոյ բոլոր երեք հաւերը ամեն անգամ, երբ պէտք է ձու ածէին, գալիս էին տանտիկինը սենեակը խնդրում, իսկ նա նրանց դնում էր կողովի մէջ, որտեղ խոտ էր լցրած: Նրանք ձուն ածում էին, նա էլ ձւաները վերցնում էր և բոլոր դնում մի կողովի մէջ: Երբ ձւաները շատացան, նա սկսեց ծախել:

Մի որսորդ ունէր մի ձի: Նա նրան շատ սիրում էր. կերակրում էր նրան խոտով, գարով, միշտ մաքուր ջուր էր տալիս խմելու: Մի անգամ որսորդը իր ձիով գնած անտառ որսի. բայց այդ օր նրան ոչինչ չպատահեց: Իրիկնադէմին նա սաստիկ յոգնած էր, ձիուց իջաւ և նստեց խոտի վրայ, որ մի քիչ հանգստանայ, պանիր-հաց ուտի, որ հետը վերցրել էր տանից: Իր ձին որսորդը կապեց մի ծառից, որը նրանից քիչ հեռու էր:

Այն միջոցին, երբ որսորդը նստած էր խոտի վրայ ծառերի մէջ և պանիր էր ուտում, խիտ թփերի միջից գուրս ցատկեց մի գայլ և յարձակեց որսորդի քամակից, վայր գցեց նրան գետին և խեղդեց:

Ձին տեսնում էր, ինչպէս գայլը խեղդում էր իր տիրոջը, կամենում էր գնալ նրա մօտ օգնութեան, բայց ամուր կապւած էր: Նա սկսեց ատամներով կրծոտել այն թուկը, որով նա կապւած էր:

Մինչև որ ձին թուկը կկրծէր, գայլը կարողացաւ որսորդին տանել իր ուղի: Մնացին միայն հրացանը, շորերը, որոնք պատառոտւել և արիւնով շողախւել էին:

Ձին արագ վազեց տուն: Տանն արդէն ամենքը քնած էին, և դարպասը փակւած էր: Ձին սկսեց իր սմբակներով դարպասը բաղխել, մինչև որ բոլոր մարդկանց դարթեցրեց: Երբ պասը բաղխել, մինչև որ բոլոր մարդկանց խրինջաց. մարդիկ որ դարպասը բացին, նա բարձր ձայնով խրինջաց. մարդիկ իսկոյն հասկացան, որ որսորդին մի բան է պատահել: Յետոյ ձին վազեց և նորից խրինջաց. նա մարդիկ էր կանչում իր

ետեից: Բոլորեքեան նրա ետեից վագեցին անտառ: Ձին նրանց տարաւ ուղիղ այնտեղ, ուր ընկած էին որսորդի շորերի արիւնաշաղախ կտորտանքը և հրացանը:

Մարդիկ ափսոսացին որսորդին, բայց էլ ինչ արած: Ձին տարան տուն: Նրա վրայ այլ ևս ոչ ոք չէր նստում: Բայց ձին սաստիկ տխրում էր, քիչ էր ուտում և քիչ խմում: Տիրոջ համար էր ցաւում: Նա նրան դեռ երկար, երկար ժամանակ յիշում էր:

16. Ո Ս Տ Ա Յ Ն

Մի անգամ մանուկները բռնել էին մի կանաչ շիշ և կամենում էին բաժակի մէջ մի քիչ գինի ածել: Բայց շիշը դուրս պրծաւ ձեռքներից և ջարդ ու փշուր եղաւ: Մի մանուկի ձեռքը սաստիկ վերաւորւեց և դաստակի ետեւի կողմից հոսեց արիւնը:

Մանուկի լացի վրայ վագեց մայրը: «Շուտով, ուտայնը», — զոչեց նա:

Մի երկայն փայտ բերին և նրանով վերցրին այն ուտայնը, որ հէնց այդ սենեակումն էր, առաստաղի անկիւնում: Մայրը վերքը ծածկեց ուտայնով և արիւնը կանգնեց:

«Ահա ինչպիսի օգուտ տւեց քեզ սարդը», ասաց մայրը մանուկին. «եթէ ուտայնը չլինէր, արիւնը երկար պիտի հոսէր, մինչև որ դեղ կըբերէին դեղատնից. բայց ահա այժմ իսկոյն դադարեց»:

Ուտայնը սարդի տունն է. երբ նրանից խլեցին ուտայնը, նա էլ տուն չունէր, որ մէջն ապրէր: Մանուկները նրան բռնեցին, դրին մի փոքրիկ ապակեայ սրւակի մէջ և սկսեցին զննել սարդի աչքերը. մանուկները տեսան ոչ թէ երկու, այլ ութ աչքեր:

— Բայց ինչո՞ւ ուտայն չէ շինում, — հարցրին մանուկները:

«Ազատ թողէք նրան և դուք կտեսնէք, թէ ինչպէս է շինում», պատասխանեց մայրը:

Սարդին բաց թողին: Եւ ահա սկսեց աշխատաւքը: Առաջ

մանուկները տեսան, թէ ինչպէս սարդը մի յարմար տեղ էր փնտրում, որ կարողանար լաւ տեղաւորուել: Յետոյ մանուկները տեսան, թէ ինչպէս փորի ծակոտիներէն ծորում էին բարակ թելեր, ինչպէս սարդն իր ոտներով նրանց հաւաքում միացնում էր, և ինչպէս էր տանում թելը մի տեղից միւս տեղ: Երբ սարդը կամենում էր իջնել, նա վեր էր գալիս բարակ թելով, որ փաթաթում էր իր վրայ. երբ կամենում էր բարձրանալ, թելը փաթաթում էր ոտին և այսպէս բարձրանում աւելի և աւելի վերև:

Մի անգամ ուզեց անցնել սենեակի միւս անկիւնը, և մանուկները տեսան, ինչպէս արաւ այդ. գնալ առաստաղով կամ պատերով—երկար կտէր. և ահա արդէն պատրաստի թելը նա բաց թողեց օդում: Նա այնքան թեթեւ է, որ վայր չէ ընկնում, այլ լողում է օդի մէջ. ահա նրա վրայով սարդը գնաց հասաւ մինչև սենեակի միւս ծայրը և այնտեղ իր թելը կապեց պատից: Մանուկները նրան չէին խանգարում և չէին պոկում ուտայնը պատերից. նրանց համար հաճելի էր նայել, թէ ինչպէս մի այնպիսի փոքրիկ կենդանի այդքան լաւ է շինում իր բնակարանը:

Այսպիսով սարդը նորից շինեց իր տունը և ճանապարհներ տարաւ դէպի սենեակի բոլոր անկիւնները, այնպէս որ նա կարող էր զբոսնել, որտեղ կամենար:

Նոյնպէս շատ անգամ նայում էին մանուկները, թէ ինչպէս էր սարդը ճանձեր և փոքրիկ թիթեռներ բռնում, խճճում ցանցի մէջ և այսպիսով սենեակը մաքրում անտանելի ճանձերից:

Մանուկները սարդից բոլորովին չէին վախենում. նա նրբանց երբէք ձեռ չէր տալիս:

Բայց մանուկները շուտով տեսան, որ ուտայնում չափազանց շատ փոշի է հաւաքւում: Մանուկները մաքուր էին պահում իրանց սենեակը, սրբում էին փոշին կարասիքից և պատերից: Ուտայնը չէր կարելի շարժել և խտտակել. ուտայնի թելերը, որոնք առաջ նուրբ ու քնքուշ էին, այժմ շատ հաստացել էին նրանց վրայ նստած փոշու շերտից:

Եւ ահա մանուկները վճռեցին սարդին փոխադրել վերնատուն: Եւ այդպէս էլ արին: Սենեակը մաքրւեց: Մանուկները

շատ անգամ այցելում էին սարդին վերնատանը և տեսնում էին, որ նա այնտեղ շատ լաւ է ապրում:

Բայց ահա ցրտերը եկան. վերև—չարդախում սարդը չէր կարող ապրել, և մանուկները չտեսան, թէ ինչպէս երևաց սենեակում նախկին ծանօթ սարդը: Նա զգում էր, որ մարդկանց մօտ տաք կլինի, դրա համար էլ նրանց մօտ փոխադրւեց: Մանուկները թոյլ տւին ձմերել իրանց մօտ:

17. Չ Ո Ւ Կ Ա Յ

(3—4 տարեկան մանուկների համար)

Պատեան և Սաշան իրանց մայրիկի հետ ապրում էին գիւղում: Այնտեղ նրանք մի կով ունէին. կովը նրանց կաթ էր տալիս. նրանք ունէին հաւեր. հաւերը ձու էին ածում, իսկ մանուկները ուտում էին այդ ձւաները: Նրանք ալիւր ունէին. ալիւրից թխում էին հաց և կարկանդակներ: Կար բանջարանոց. բանջարանոցում բուսել էին գետնախնձոր, վարունգ, կաղամբ, բոդկ և սոխ: Ունէին այգի, նրա մէջ կային ծառեր, իսկ նրանց վրայ բուսել էին խնձորներ, տանձեր, սալոր, բալ. այգում կային թփեր, իսկ թփերի վրայ բուսել էին հաղարձ, մալինա և կոկոռ:

Նրանք գիւղում ամեն բան ունէին, ամեն բան իրանցն էր: Կաթը խմում էին և մնացած կաթից պատրաստում իւղ, մածոն, պանիր. գետի մէջ ձուկ էին բռնում: Քաղաքից բերում էին միայն միս, շաքար և թէյ: Այդպէս էին մանուկները երկար ժամանակ ապրում գիւղում. նրանք գիտէին, թէ ինչից է շինւում ամեն մի ուտելիք, որտեղից է այդ ամենը: Բայց ահա նրանք տեղափոխւեցին մի մեծ քաղաք: Մանուկները զարմացան, տեսնելով մեծ տներ, մեծ փողոցներ, և նրանք էլ սկսեցին ապրել մի մեծ, բարձր տան: Նրանց սենեակը բարձրանալու համար հարկաւոր էր բարձրանալ երկար ու ձիգ աստիճաններով, սենեակի լուսամուտներից երևում էր փողոցը, իսկ պարտէզ և բակ չկային: Մի քանի ժամանակից յետոյ մանուկները հարցրին մայրիկին. «Մայրիկ, որտեղից ես վերցնում մեզ համար կաթ, իւղ, ձու, խնձոր, հաց. չէ որ այստեղ մենք ոչինչ

չունենք. կովերը, հաւերը մնացին գիւղում. այստեղ պարտէզ չկայ, ալիւր էլ չունենք»: Իսկ մայրիկը նրանց ասաց. «Ես ցոյց կտամ ձեզ, թէ որտեղից եմ վերցնում»: Միւս առաւօտ նա գնաց իր մանուկների հետ շուկայ: Մանուկները տեսան մի մեծ հրապարակ, նրա վրայ շինւած են փայտէ վրաններ, այնտեղ մանուկները տեսան զանազան մթերքներ և ուրիշ շատ, շատ բաներ: Կողովների մէջ կային ձւաներ, բանջարեղէն և շատ բաներ: Կողովների մէջ իւղ, թանհատ, թթւած սեր. տոպալուղներ, տակառների մէջ իւղ, թանհատ, թթւած սեր. տոպալուղների մէջ ալիւր, տաշտերի մէջ ձուկ, սեղանների վրայ միս: Մանուկները զարմացան, տեսնելով այս ամենը, նրանք երբեք չէին տեսել այդքան բաներ միասին: Այնտեղ կանգնած էին նոյնպէս սայլեր, որոնց մէջ կային կաթով լի կօեր, իսկ մի քանի սայլերից վերցնում էին գետնախնձոր և ուրիշ բանջարեղէններ և բերում կրպակները: «Ահա որտեղից եմ վերցնում բոլորը, ինչ որ մեզ հարկաւոր է», ասաց մայրիկը. «մենք այստեղ ոչինչ չունենք մերը, դրա համար էլ առնում ենք»:— Բայց տեղ ոչինչ չունենք մերը, դրա համարն այսքան շատ,— հարցրին մանուկները: «Չիւղերից են բերում», ասաց մայրիկը. այ, մենք հիմա գիւղում չենք ապրում, այնտեղ ով պիտի ուտի այն բոլորը, ինչ որ մենք էինք ուտում, մեր մթերքները տանում են մի որ և է շուկայ և ուրիշներն առնում են, մենք էլ այստեղ ենք առնում»:

Մանուկները ման եկան շուկայում, առան ինչ որ իրանց հարկաւոր էր, մինչև որ յոգնեցին և գնացին տուն: Տանը կատեան ասում է Սաշային. «Արի մեզ համար շուկայ շինենք»:

— Լաւ, ասաց Սաշան: Եւ նրանք շինեցին պատուհանի վրայ շատ կրպակներ (խորանարդներից) և նրանց մէջ դարսեցին փայտէ ամաններ, իսկ ամանների մէջ թղթեր, քարեր, տերեւներ, կաղիններ: Այդ նրանց մթերքն էր:

18. Ա Յ Ծ. (հէքեաթ)

(2—3 տարեկան մանուկների համար)

Փիւղում կար մի խրճիթ: Այնտեղ ապրում էր տատը փոքրիկ մանուկների հետ: Մանուկներն ունէին մի այծ՝ մեծ պոզերով—հարու տուղ: Տատը կթում էր այծը, թարմ և չոր խոտով կերակրում, ջուր տալիս: Մանուկները կաթը խմում էին և իրանց համար ճաշ եփում: Տատը նրանց շորերը կարում, լւանում էր, իսկ այծը շատ անգամ խաղում էր նրանց հետ:

Մի անգամ տատը մնացած ճաշը տարաւ գոմը այծի համար: Իսկ այծն այնտեղ չէ: Նա կանչեց մանուկներին: «Այծին չէ՞ք տեսել: Վազէվազ մտէ՞ք գիւղը: Տեսէ՞ք այծը չէ՞ կորել»:

Մանուկները դուրս եկան լայն փողոցը՝ այծին փնտրելու, իսկ այծը չէ երևում: Հարևանների տանը հարցրին, հօ նրանց մօտ չէ՞ փախել: Այնտեղ էլ չէ: Տատը գնաց դաշտը: Հօ դաշտ չէ՞ գնացել: Դաշտումն էլ չէ այծը:

Տատը տխուր տուն է գնում: «Կորաւ մեծ պոզերով իմ այծը, հարու տուղ իմ այծը: Ինչո՞վ պիտի կերակրեմ բալիկներս, ինչո՞վ պիտի ճաշ եփեմ»:

Ճանապարհին պատահեցին բարի մարդիկ: Ասում է նրանց տատը. «Բարի մարդիկ, հօ չէ՞ք տեսել մեծ պոզերով իմ այծին»: Իսկ դու ճրտեղ ես ապրում, նանի, հարցրին բարի մարդիկը:

«Այ, հրէն իմ խրճիթը», պատասխանեց նրանց տատը և մատով ցոյց տւեց իր խրճիթի վրայ:

—Ահա այնտեղ է քո այծը:

Այծը կանգնած էր կտրանը և նայում էր դէպի ճանապարհը, իսկ նրան ոչ ոք չէր տեսնում: Ծիծաղեցին բարի մարդիկ, իսկ տատը ուրախացաւ:

Գնում է տատը մանուկների հետ, որ այծին կտրից ցած բերի: Իսկ այծը չէ գալիս: Պոզերից բռնած քաշեցին, ճաշով ուզեցին զրաւել, այծը կանգնել է, չէ գալիս: Ճաշը ուտում է, բայց վէր գալ չէ ուզում: Սպասեցին մինչև երեկոյ, պապը եկաւ դաշտից գութանի հետ. նա բռնեց այծին և վէր բերեց տանիքից:

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Աղուց զգացում էր պահանջ մի այնպիսի ձեռնարկի՝ ուր ժողոված են փոքրահասակ մանուկների համար շարժական խաղեր՝ երգեցողութեան հետ միացած։ Մանուկների կրթութեան գործում կարևոր նշանակություն ունեն շարժական խաղերը։ Մարմնամարզութեան դասերը, որոնց միջոցին մանուկները ստիպված են շարժով կանգնել և ըստ հրամանի կատարել որոշեալ, միօրինակ շարժումներ, կարելի է համեմատել շարժական խաղերի հետ, երբ մանուկն անբան տպաւորութիւններ է կրում, ամբողջապէս նւիրւելով խաղին։

Իմ նպատակն է—լրացնել այդ պահանջը։ Առաջնորդւելով ֆրանսիական, գերմանական, ռուսաց, ֆինների, հայոց, վրաց և հրէական յայտնի երգերի ժողովածուներով, ես աշխատել եմ հաւաքել բառեր և մեղեդիներ՝ քիչ թէ շատ համապատասխան փոքրիկ մանուկներին։ Ներկայ ժողովածուի մէջ ոչ բոլորն է նոր։ Թէև մի քանի երգեր և խաղեր վաղուց յայտնի են, բայց ես իմ կողմից աւելացրել եմ բաւական թւով շարժական խաղեր և դասաւորել սխտեմատիկաբար։

Ինչ վերաբերում է մեղեդիներին, ես աշխատել եմ ժողովել նախ և առաջ հայկական մեղեդիները և յետոյ մի քանիսը ընտրել եմ ինքս, միւսները վերցրել եմ վերոյիշեալ երգերից, որոնք աւելի մօտ են մեր մեղեդիներին։ Շարժական խաղերը և մեղեդիները ես մտադիր եմ ժամանակ առժամանակ հրատարակել կամ առանձին կամ մանկական ամսագրում։

Շարժական խաղերի հիմքը կազմում են երեք գլխաւոր տարրեր.

- 1) Պօէզիա—բառեր.
- 2) Երգեր—մեղեդի.
- 3) Շարժողութիւններ—մարմնամարզութիւն։

Շարժական խաղերի նպատակն է—տալ մանուկին ֆիզիկական զարգացում (գեղեցիկ և հեշտ ձևով), յարուցանել նրա մէջ սէր դէպի անցեալը, փոխադարձ օգնութեան զգացմունք, ներողամտութիւն դէպի իր նմանները, մի խօսքով՝ կեանքի մէջ անխուսելի, առաքինի յատկութիւնները և, վերջապէս, աշակցել մանուկին, որ կարողանայ բազմակողմանի ուսումնասիրել մեր ամբողջ շրջապատը։

Խ Ա Ղ

Խաղը—մանուկի պօքիան է:
Ճ. Ճ. Ռուսսո

Մարդկային բնութեան յատուկ է խաղը իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս յատուկ դարձաւ աշխատանքը՝ իր համար սնունդ գտնելու անհրաժեշտութեան շնորհիւ: Խաղը նրանով է բնորոշ, որ մարդը, չնայած աշխատանքից հանգստանալու ցանկութեան, այնուամենայնիւ բաւական մեծ ջանք է գործ դնում նրա վրայ: Խաղը—մանուկների բնածին պահանջն է: Ծննդեան երկրորդ ամսուան արդէն մանուկն սկսում է թրվալ իր մօր ծնկների վրայ, ձեռ ու ոտը թափահարել: Եթէ 3 ամսական մանուկին վեր-վեր թռցնես, ուրախութիւնից կճչայ և կսկսի դարձեալ թափահարել ձեռն ու ոտը: Մանուկի ֆիզիկական և մտաւոր աճման հետ միաժամանակ աճում է նաև նրա խաղերի պէտքը սովորելու: Վերջապէս գալիս է մի միջոց, երբ մանուկն սկսում է ձգտել իր նմանների հետ հաղորդակցելու, հասակակիցների հետ միասին խաղալու: Հին Յունաստանի պատմութիւնը ցոյց է տալիս մեզ, թէ յոյները սրբան մեծ նշանակութիւն էին տալիս խաղերին: Խաղերը մտնում էին դպրոցների (մանկանց և պատանիների համար) պարտաւորիչ ծրագրի մէջ: Մարմնամարզական խաղերը սկսում էին աւելի մեծ հասակում: Ո՞վ է լսել հռչակաւոր Ուլիսիական մրցումների մասին՝ վազի, ըմբշարժարտի և նշան դնելու մէջ: Վերջին ժամանակները Եւրոպայում սկսեցին աւելի մեծ եռանդով զբաղել շարժական խաղերով:

Ուրեմն ի՞նչ է մանկական խաղը: Վերջապէս սա խոսք արդեօք բառիս իսկական նշանակութեամբ: Չէ որ խաղը կայ

անում է նրա մէջ, որ խաղացողը մի պահ ազատւում է մտաւոր կեանքի լրջութիւնից, նրա մէջ փնտրում է մի ուրիշ բան, որ բոլորովին հակառակ է իր կեանքի սովորական բովանդակութեան: Մենք կարող ենք այդ ստել խաղացող մանուկի մասին: Ի՞նչ է փնտրում նրա մէջ մանուկը, որ դեռ չգիտէ կեանքի լուրջ կողմը:—Գործունէութեան իր անվերջ ծնրաւի գոհացում: Խաղը մանուկի համար ամեն բան է՝ նրա գիտութիւնն է, հանգիստը և գործը, նրա զբաղմունքը, աշխատանքը և զւարճութիւնը: Խելացի կերպով կազմած խաղերից մանուկներն աւելի շատ բան են սովորում, քան զբոսերից և դպրոցից: Մանկական հասակի ինքնուրոյնութիւնը արտայայտւում է գլխաւորապէս խաղերի մէջ: Այս խաղերը Մանկական Պարտէզում կարելի է վերածել մի ամբողջ կրթական սիստեմի: Ընդհանուր խաղերի միջոցին մանուկը համոզւում է, որ իր բոլոր զւարճութիւնը կայանում է նրա մէջ, որ ինքը, ինչպէս և մասնակցողներից իւրաքանչիւրը, խաղիւ կատարէ իր ստանձնած դերը, այլապէս խաղից պիտի հեռացւի, իբրև խանգարիչ, և միևնոյն ժամանակ զրկւի իր սեփական բաւականութիւնից, այսինքն՝ խաղին մասնակցելուց: Ընդհանուր խաղերի ժամանակ մանուկը սովորում է հասկանալ, որ հապաքակաց գործում դանդաղելու և ծանրաշարժ մարդկանց սովորաբար չեն հանդուրժում, քանի որ նրանք միայն խանգարում են իրանց ընկերներին:

Այո, ոչ մի մանկավարժական միջոց չէ կարող մանուկին ուղղել այնպէս, ինչպէս մանկական խաղը: Մի անգամ մեզ մօտ բերին մի 7 տարեկան մանուկ, որ անգուսպ էր, անսանձ և վայրենի: Նրա փայփայանքն էր—յիշոցներ տալ և ծեծել նրան, ում շատ էր սիրում: Հազիւ երեաց մանուկների առաջ, արդէն սկսեց իր հօր գլուխը ծեծել և ծիծաղելով հայնոյել (Աստուած ազատի թէ ի՞նչ խօսքերով) իր մօրը:

«Տէք, էյ, լսեցէք, իսկոյն ևեթ, կապանեմ ձեզ, կծեծեմ, կւորթեմ»—ասա ինչ էր լսում նրա բերանից: Ոչ կարգ, ոչ կանոն չէր ճանաչում: «Ես ուզում եմ»—և վերջ: Այդպիսի մանուկների հետ պէտք է շատ զգոյշ լինել: Աշխատել, որքան կարելի է, անտարբեր երևալ դէպի նրա բոլոր վայրենի գիտութիւնները: Բացատրել բաւական կտրուկ կերպով և նրա՝ «ես ու-

զում եմ» ասելուն անտորբերութեամբ պատասխանել. «Մենակ արա, ինչ կուզես, իսկ ընկերներդ հետ պէտք է անես այն, ինչ որ ուրիշներն էլ են կամենում»: Ուստի աւելի լաւ է մի անգամից չընկերացնել մանուկների հետ, այլ թոյլ տալ նրան, որ նայի հեռից, աչիւնքն լինի մի տեսակ ազատ ունկնդիր: Իր սանձարձակութեամբ նա բոլոր ընկերներին սաստիկ զարմացնում էր: Երբ անցնում էր իմ մօտով, ծամածռում էր դէմքը և բռնեցքեր էր ցոյց տալիս: Մանուկները ներողամտաբար ծիծաղելով, նայում էին նրա վրայ և հարցնում. «Նա խելագար է»: — Ո՛չ, խելագար չէ, այլ վայրենի. նա դեռ ևս չէ ընտելացել մարդկանց, — պատասխանում էի նրանց: Կպատահէր յաճախ, ներս կմտնէր յանկարծ, կյարձակէր ինձ վրայ և կզոչէր. «էյ, ես էլ եմ ուզում»: Նրան ընդունում էին, բայց հագիւ մի չնչին շեղում էր նկատում, մանուկները նրան զգալ էին տալիս, որ նա իր սանձարձակութեամբ մեզ համապատասխան չէ, և նա ինքն ակամայ ստիպւած էր լինում հեռանալ:

Մանուկների ասելով, նա «ծիծաղելի» էր: Բայց երկար չմնաց այդպէս. մի երկու շաբաթից յետոյ նրան չէր կարելի ճանաչել: Նա դարձաւ աւելի զիջող և ընտանի: Զարմանալու բան է, որ այն մանուկները, որոնք իրանց տանը յամառ և ինքնահաճ էին, դպրոցում, մանուկների մէջ, դառնում էին զիջող և ամենաթոյլ բնաւորութեան տէր: Շատ անգամ ծնողները մանուկի յամառութիւնը ուժեղ բնաւորութիւն կարծելով, վախնում էին նրանց խանգարել: Ընդհանուր խաղերի ժամանակ նշանակում են հերթապահներ, որոնք ղեկավարում են խաղը: Մի անգամ մեր այս «գիժը», որ ուրիշների հերթապահութեան ժամանակ խանգարում էր ամենքին, կամեցաւ ինքը լինել հերթապահ: Եւ ահա — կատարեալ անկարգութիւն. մանուկները նրան չեն լսում, բղաւում են, միւսներն էլ ձանձնարում. «Ինչո՞ւ են սրանք այսպէս բղաւում», դիմում է նա ինձ յուսահատ: — Հապա մոռացել ես, — պատասխանում են նրան մանուկները. երբ մենք էինք հերթապահ, դու մեզ խանգարում էիր, ամենքիս ծեծում էիր, մեր շորերը պատռում, գոռում... մենք քեզ չենք կամենում լսել: Այս բոլորը մեծ նշանակութիւն ունեցաւ նրա դպրոցական կեանքի համար: Կամաց-կամաց նա այն աստիճան փոխեց, որ նրա հեղութիւնը զարմացնում էր ինձ

և նրան: Մանուկների բոլոր պահանջներից ամենագլխաւորը, ամենաբնականն է — շարժողութեան անհրաժեշտութիւնը, խաղալ ինքն իրան և բոլոր շրջապատի հետ: Մանուկը երջանիկ է, երբ խաղում է, որովհետեւ խաղը մարդու բնութեան յատուկ գործունէութեան ազատ արտայայտութիւնն է: Մանուկը խաղում է նրա համար, որ նրան անհրաժեշտ են շարժողութիւններ, և նրա համար, որ խաղը տալիս է նրան հնարաւորութիւն — իր աճող ոյժերին տալ ազատ կամք: Շարժական խաղերը մանկական պարտէզների բնորոշ զբաղմունքն են: Մանկական Պարտէզի միւս բոլոր զբաղմունքները կարելի է կազմակերպել տանը. իսկ շարժական խաղեր խաղալ տանը — անկարելի է, որովհետեւ դրա համար պահանջում են մեծ թւով մանուկներ: Դրանց կարելի է անւանել մանուկների հասարակական խաղեր:

Ի նկատի ունենալով շարժական և հասարակական խաղերի նշանակութիւնը մանուկի կեանքում, ես այդ իսկ պատճառով իմ օրինակների մէջ չեմ բաժանում մօրը պարտիզպանուհուց: Եթէ մայրը որ և է պատճառով աւելորդ է գտնում իր մանուկներին տալ Մանկական Պարտէզ, նա պէտք է գոնէ իր մանուկի համար ստեղծէ հասակակից մանուկների մի շրջան՝ հասարակաց խաղերի և զբաղմունքների համար, որովհետեւ մայրը որքան էլ անշատի հասարակութիւնից, տնային աշխատանքներից և ամեն բանից — իր մանուկի համար, որպէս զի նրա ընկերը լինի, նա, այնուամենայնիւ, նրա ընկերը չէ:

1) Մկանունքային գործունէութեան ժամանակ երբեմն պահանջ է լինում երգելու, հետեւաբար, մանուկների համար էլ օգտակար է երգել խաղի միջոցին: Երգեցողութիւնը բարոյական ազդեցութիւն է անում մանուկի կրթութեան վրայ, ոգևորիչ է, ուստի երբեք չպէտք է այդ անգիտանալ: Երգեցողութիւնը զարգացնում է լսողութիւնը և վարժեցնում ըիթմի: Երգը պէտք է լինի մանուկների զգացմանց և մտքի արտայայտութիւն: Մի խօսքով՝ երգը պիտի գայ սրտից և ոչ թէ շրթերէն: Դրա համար էլ երգեցողութեան համար հարկ չկայ առանձին ժամ նշանակել: Այդ բանին վարժեցնում են շարժական խաղերը՝ երգեցողութեան հետ միացած:

2) Շարժական խաղերը զրդում են մանուկներին դիտել

այն գործողութիւնը, որ նրանք ներկայացնում են խաղով
Դրա հետեանքն է—նոր բառերի, դարձածների ծանօթու-
թիւն, նրանց լեզուն դառնում է աւելի հարուստ և մանուկ-
ները սովորում են խօսքերով արտայայտել իրանց մտքերը:

3) Վատ խօսող մանուկներին համար շարժական խաղերը ծառայում են, իբրև գրգիշ միջոց, բարելավելու նրանց խօսակցական լեզուն և ուրեմն նրանց ուղեղի գործունեութիւնը:

Եթէ մանուկը շարժական խաղի միջոցին չի երգում, նրան պէտք է ստիպել, որ երգի:

Եթէ նա չէ երգում ամաչկոտութեան կամ երկչոտութեան
պատճառով, երկու-երեք օրից յետոյ նա ինքն իրան կսկսի
երգել:

Չպէտք է նոյնպէս ստիպել մանուկին՝ շարժական խաղի ժամանակ որ և է դեր կատարել, եթէ նա ինքը չէ ցանկանում: Մանկական խաղը պիտի բղխի մանուկի ինքնայօժար ցանկութիւնից: Շատ օգտակար կլինի ցոյց տալ մանուկներին, թէ մի յայտնի գործողութիւն ինչպէս է կատարւում կեանքում, բայց պահանջել, որ նրանք այդ գործողութիւնը ճշտիւ կատարեն, պէտք չէ. մանուկը պիտի աշխատի նմանել իր գիտցածի պէս: Քանիցս անգամ ես լսել եմ ոմանցից. «Մանկական Պարտէզի շարժական խաղերը մի տեսակ թատրոնական ներկայացումներ են՝ չէ՞ն արդեօք»: Չէ՞ որ շարժական խաղերը ներկայացնում են գործողութիւններ կեանքից, միայն աւելի մատչելի մանուկներին: Արդեօք շարժական խաղերը փաստակար ազդեցութիւն չէ՞ն գործում մի քանի մանուկների վրայ նրանով, որ զարգացնում են նրանց մէջ ձևանալու ընդունակութիւն (օրինակ՝ որսորդ կամ ձկնորս խաղալիս՝ ձևանալ որսորդ կամ ձկնորս) և խաբէութիւն: Մանուկն ասում է. «Ա՛յ ես կանցնեմ գետը», այն ինչ՝ գետ չկայ, կամ «ձուկ կըռնեմ, նապաստակ կըռնեմ» և այլն: Մի խօսքով, Մանկական Պարտէզները մի քանի մանուկների կեանքի մէջ չէ՞ն մտցնում այնպիսի հակամանկավարժական միջոց, որը թերևս աւելի փաստակար է ամենահամարձակումը:

Բանն այն է, որ Թատրոնական ներկայացումները շոշափում են մարդկային կեանքի միայն մի կողմը, այն է՝ գույտ վերացական կողմը, մարդու կեանքը բաղկացած է գործողու-

թիւններից, արարքներից, զգացմունքներից և մտքերից, որոնք
կցորդ են նոյն գործողութիւններին և արարքներին: Թատրո-
նական պիէսներում ներկայացւում են մարդու միտքը, զգա-
ցումները, հակումները, ձգտումը, նրա հասկացողութիւնները,
բնաւորութիւնը. մարդկանց արարքը, վարք ու բարքը, սովո-
րութիւնները երևում են բեմի վրայ միմիայն նրա համար, որ-
պէս զի կարելի լինի պարզաբանել այս կամ այն անձի բնաւո-
րութիւնը կամ մտածողութեան մի յայտնի եղանակը:

Թատրոնը, հետևաբար, գործ ունի զգացմունքի, մտքի հետ։ Ֆիզիկական գործողութիւնը նրա համար մի կողմնակի բան է։ Շարժական խաղերը, ընդհակառակը, գործ ունեն միայն գործողութեան հետ. զգացմունք և միտք նրանց մէջ չկան և չպէտք է լինեն։ Որսորդ խաղացող մանուկը տարւում է խաղով, ինքն է իրան մոռանում է. նա մանուկ չէ, որ ներկայացնում է որսորդ, այլ իրօք իրան երևակայում է հասակաւոր որսորդ։ Շարժական խաղերը իրանց սիւժէտը պիտի վերցնեն մարդու միայն ֆիզիկական յատկութիւններից և բնութիւնից և տակաւին չօշափեն մտքեր և զգացմունքներ։

Ծնողներից շատերը ինչ ասես կտային, միայն թե կարելի
լինէր իմանալ, թէ իրանց զաւակները ինչ բանի են աւելի
հակաժ և ինչո՞վ են աւելի մեծ սիրով պարապում: Նրանց
մտքովն էլ չէ անցնում, որ կայ մի միջոց և այն էլ շատ ու-
ղիկ միջոց, հարկաւոր է դիտել մանուկներին՝ խաղալիս: Միայն
խաղերի ժամանակ, երբ ոչ ոք չէ ճնշում նրանց գործողու-
թիւնները, մանուկները պարզ արտայայտում են իրանց բոլոր
արժանաւորութիւններով և թերութիւններով, իրանց թոյլ կող-
մերով և վատ հակումներով: Միայն այս ճանապարհով մենք
կարող ենք ամենայն մանրամասնութեամբ ուսումնասիրել Աս-
տուծուց մեզ յանձնած էակների բնոյթը, և ուսումնասիրելուց
սեռայն կարող ենք գտնել հնարաւորութիւն՝ զարգացնել նրանց
սեռայն կարող ենք գտնել հնարաւորութիւն՝ զարգացնել նրանց
ազնիւ ձգտումները և վատ հակումները ճնշել:

Շատ անգամ խաղերին կցորդ է լինում արհեստագործական
երաժշտական բնագրեր, անշուշտ, բնածին է և յատուկ ամեն մի
մարդու: Մի յայտնի չափով իւրաքանչիւր մանուկ երաժիշտ է,
կամ դառնում է — երաժիշտ, եթէ նա երաժշտութիւնը լսում է

այն հասակում, երբ ստացւած տպաւորութիւններէց չէ կորչում ոչինչ:

Ձեզանից օր մէկը չէ դիտել, թէ որքան մեծ հաճութիւն է պատճառում փոքրիկ մանուկներին ըրթմը— երաժշտութեան այս տարրական ձևը: Մանուկն իր առաջին տարիներում հա- կում է ցոյց տալիս կրկնելու իր լսած հնչիւնը— գտնելու ձայնը: Մի գիտնական, որը լիովին ձեռնհաս է այս խնդրում, ասում է: թէ մի քանի անձինք լսողութիւն չունեն:

Մանկական Պարտէզը, մանկական երգերը մանաւանդ նը- պաստում են լսողութեան զարգացման: Մանուկները շատ սի- րում են երգեցողութիւն և երաժշտութիւն: Առաւօտները, մինչ- չև մանուկների գալը, վարժուհիներից մէկն ու մէկը նւագում է Մանկական Պարտէզում իր էտիւդները և պիէսները: Պէտք է տեսնել, թէ նոր եկած մանուկները ինչպիսի բաւականու- թեամբ նստում են նստարանների վրայ և 20—30 րոպէ լուռ ու մունջ նստած՝ զւարճանում են նւագածութեամբ: Նրանց մէջ լսում է շնչիւն. «Կարծես գորտ լինի ոստոստում, այն- պէս չէ»:

Զւարճութիւնը կրկնապատկում է. «Իսկ այս մէկը—կար- ծես ձի է արշաւում», եւ եթէ լաւ հետեւէք նւագին, կնկատէք, որ համեմատութիւնը վերին աստիճանի տեղին է: Լսողութեան զարգացումը շատ կարեւոր է այս հասակում, բայց ինձ թւում է, որ զբանից ոչ պակաս անհրաժեշտ է հոգալ նաև սրտի կըր- թութեան մասին՝ լսողութեան միջոցով: Այն երգերը, որ սովոր- ւում են մանուկները, և այն բառերը, որ նրանք հասկանում են և լաւ են պահում յիշողութեան մէջ, պիտի լինեն իսկապէս գե- ղեցիկ և մանուկի սրտին մօտ: Մանուկները շատ սիրում են երաժշտութիւնը բացատրութիւններով: Շատ անգամ նրանք խաղասութիւնից յետոյ ընդհատում են և պահանջում, որ բա- ցատրեն: Եւ ապա, բոլոր բացատրութիւնները լսելուց յետոյ, թէ ինչպէս մանուկները գնում են նաւակով, ինչպէս փոթորիկ է բարձրանում, և այլն: Ի հարկէ թէ երգեցողութեան, թէ ե- րաժշտութեան մէջ չպէտք է բանը հասցնել չափազանցու- թեան, այսինքն՝ սանտիմենտալ նւագով չպէտք է զրգուել մա-

նուկների զգայուն ջղելը և ոչ էլ ստիպել, որ չափազանց շատ երգեն:

Մանուկը, ըստ կարելոյն, թարմ պիտի պահէ իր ուղեղը, որպէս զի նա ընդունակ լինի իւրացնել արտաքին տպաւորու- թիւնները. իսկ այն ամենը, ինչ որ նրան գրգռում է, միևնոյն փամանակ յոգնեցնում է մինչև անգամ ուրախ երաժշտութիւնը: Բոլոր մանուկները, ի հարկէ ոչ հաւասար չափով, ցոյց են տա- լիս հակում—չարութիւն, յիմարութիւններ անելու, դատարկ բաներ խօսելու, ընդհանուր խնդութեան և մանաւանդ կողմնակի անձանց հիացմունք պատճառելու համար՝ արտասանում են անկա- նոն վանկեր: Մանուկի ուրախ երեակայութիւնը աւելի յաճախ արտայայտւում է հասարակ խաղերի միջոցին. այդ խաղերի մէջ նշմարւում են շատ անգամ կատակներ և կոմիկական ըն- դունակութիւն:

Մանուկն ունի անդիմադրելի ձգտում—նմանել ամեն բանի, ամեն ինչ վերածել դրամայի: Շարժական խաղը, երբ միացած է նմանողութեան հետ, զարգացնում է մանուկների մէջ կոմիկական նմանողութեան ընդունակութիւն, որ օգտա- կար է մանաւանդ այն պատճառով, որ զարգացնում է նրանց ձայնական գործարանները և ստիպում է դիտել այն կենդա- նիւնների ձայները, տեսքը և քայլածքը, որոնց նրանք նման- ւում են:

1) Այսպէս ուրեմն՝ փոքրիկ մանուկի համար կեանքը կայ- անում է խաղի մէջ: Մանուկն իր խաղերի մէջ գնում է իր բնածին ամբողջ գործունէութիւնը: Նմանողական խաղերում նա արտայայտւում է ոչ միայն իր երեակայութիւնը. հին սո- կին ապրում է հին հեթանոսական աշխարհայեացքի, հին սո- վորութիւնների, պատերազմների, մի խօսքով՝ նախնի մարդ- կութեան անցած գնացած դարերում, վերջապէս ստեղծագոր- ծական խաղերի մէջ նա արտայայտւում է մարդկային անվերջ շինարար հանճարը: Ենթարկելով ստեղծագործելու այս բնա- ծին պահանջին, մանուկը շինում է, կտրում է, տաշում, նը- ծին պահանջին, մանուկը շինում է, կտրում է, տաշում, նը- կարում, կաւից կաղապարում, ներկում, կպցնում է, մի խօսքով, կերպարանափոխում իր ձեռքն ընկած նիւթը: Իր այս ստեղ- ծագործական աշխատանքներից նա յագեցնալ չգիտէ: Ամեն օր և դեռ աւելի տարիների ընթացքում մանուկը հաւասար զը-

ւարձութեամբ կատարում է այս ստեղծագործական աշխատանքը, որը յետագայ հասակում անմիջապէս դառնում է գեղարուեստական պահանջ:

2) Մանուկների ընկերասիրական կամ հասարակական գգացմունքը բնածին է: 4 տարեկան հասակից և դեռ աւելի վաղ մանուկները ձգտում են միասին խաղալու: Մանուկների այս բնածին ձգտումը լաւ յայտնի է ծնողներին և դաստիարակներին: Կենսաբանութիւնը մեզ բացատրում է, որ մարդ ի սկզբանէ ապրում էր հասարակութեամբ և ոչ կղզեացած, և ուրեմն համակեցութեան կամ հասարակական գգացմունքը հաստատապէս պիտի անցնի յաջորդ սերունդներին: Փրէօբէլի վարդապետութիւնը և նրա մանկական պարտէզները, ուր մանուկը խաղում է հասարակութեան մէջ, հիմնւած են այս երկու արմատական յատկութիւնների վրայ, որոնք են՝ խաղալ և խաղալ միւս մանուկների հասարակութեան մէջ, — յատկութիւններ, որոնք յատուկ են մարդկութեան բոլոր ցեղերին: Նմանողական կամ ֆանտաստիկական խաղերը մանկական պարտէզներում կոչւում են շարժական խաղեր: Չնայած խաղերը կոչւում են Մանկական Պարտէզի աշխատանքները, որոնք են՝ շինութիւն, քանդակ, կպցնելը, կաւից կաղապարելը և այլն:

Մանկական Պարտէզի մէջ առաջին անգամ Փրէօբէլը ներմուծեց այս բոլոր խաղերը և աշխատանքները. դա ցոյց տալիս, թէ որքան ճիշտ էր դիտել նա մանկական հասակի առաջին շրջանի ժամանակը: Նա փոխադրեց Մանկական Պարտէզը այն ամենը, ինչ որ փոքրիկ մանուկներն անում էին մանկանոցում, պարտէզում, փողոցում, ինչ որ անցնում էր սերունդից սերունդ եղբայրներից և քոյրերից, տատերից և դայեակներից:

Փրէօբէլի գործունէութեան այս կողմը կատարելապէս կենսական է և ոչ մտածածին. զուր չանցկացրեց մանկավարժական գործունէութեան 20 տարին նախ քան 1837 թ. հիմնեց իր առաջին Մանկական Պարտէզը:

3) Փրէօբէլը նկատել է մանուկների մէջ սէր դէպի պատմութիւնները, նոյնպէս և սէր դէպի կենդանիները: Ահա Մանկական Պարտէզի պատմութիւնների ծագումը:

որոնց հիմքը կազմում է մի որ և է անցք, որը ծանօթացնում է կենդանիների բնաւորութեան հետ:

Փրէօբէլը իր պատմութիւնների մէջ չէ մոցնում հէքեաթային տարր. հսկաներն ու դեերը, կախարդներն ու վհուկները բացակայում են: Այդ հէքեաթները նա թողնում է ընտանիքին. բայց նրա պատմութիւնների մէջ կենդանիները սիրում են իրանց ձագերին, նրանք քաջ են, կամ երկչոտ, ագնիւ են կամ նենգ, իսկ և իսկ այնպէս, ինչպէս այդ նկատում է կեանքում: 4) Փրէօբէլը դիտել է, որ մանուկները սէր ունեն դէպի երգեցողութիւնը և ծաղիկները: Նա տւել է նրանց երգեր և պարտէզ իր ծաղիկանց անուններով, որոնց հէնց իրանք են խնամում: 5) Փրէօբէլը ջերմ սիրում էր մանուկներին, հաւատում էր նրանց անարատութեան և Մանկական Պարտէզի մէջ պատկերացնում:

Այսպէս ուրեմն, ինչպէս տեսնում էք, Մանկական Պարտէզի ծրագիրը շատ էլ բարդ չէ. — նախադրոցական հասակի մանուկների խաղ և աշխատանքներ՝ հասակակիցների հասարակութեան մէջ՝ կրթւած դաստիարակչուհու կամ մօր հսկողութեան տակ: Վերջինը կառավարում է աշխատանքների նիւթը, ուղղութիւն է տալիս մանուկների խաղերին, չէ թողնում, որ մէկը վերաւորէ միւսին, պատմում է, երգում է մաքրասիրութեան, սովորեցնում է նրանց կարգ ու կանոնի և մաքրասիրութեան, աշխատում է նրանց հետ պարտէզում և երբէք չէ պատժում: Դարձեալ կրկնում եմ. Մանկական Պարտէզը հիմնւած է մեծ ընտանիքի օշինակով, ուր մանուկները եղբայրներ և քոյրեր են, իսկ դաստիարակչուհին հեղահամբոյր մայր է, ամենագէտ և միշտ օգնելու պատրաստ:

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ոչ մի բան այնքան չէ կենդանացնում պանսիօնի միատեսակ կեանքը, որքան թատրոնական ներկայացումները կամ մանկական առաւօտները: Նրանք զարգացնում են մանուկին մտաւորապէս և էսթետիկաբար: Զարթեցնում են ընկերական լաւագոյն զգացմունքներ, սերտ կերպով միացնում են մանուկներին իրար հետ և սովորեցնում են նրանց աշխատանքի բաժանման: Երբ պիտի լինի մանկական առաւօտ, ընդհանուր կենդանութիւն է, ամենքն ապրում են լիովին՝ որը նկարում է դեկորացիա՝ որը շորեր է կարում, որը դերն է սովորում, որը գրում է խորհրդաւոր աֆիշաներ, որն էլ մի առանձին սենեակում մեկուսացած և մտառու՝ պատրաստում է իր երաժշտական պիէսը ջութակի կամ դաշնամուրի վրայ: Պէտք է լինել չափազանց միակողմանի և չիմանալ մանկական բնավորութեան պահանջը, որպէս զի մարդ թատրոնական ներկայացումները փաստակար համարի: Ո՞վ չէ յիշում իր մանկութիւնը: Ի՞նչպիսի գլարճութիւն էր մեզ համար—հագնել մայրիկի շորերը և ներկայացնել որ և է ինքնահնար պիէս:

Ճշմարտութեւ, պարզամիտ, անարատ մանուկները թատրոնական ներկայացումներից երբեք չեն փոխել դէպի հակառակը իրանց նախկին ուղղութիւնից, իրանց ես-ից:

Իսկ եթէ առարկում են, որ այս ներկայացումները և յաջողութիւնները զարգացնում են անափառութիւն, նախանձ, դրա դէմ պէտք է ասել, որ բոլորը կախած է շրջապատողներից և միջավայրից: Մանուկները շատ լաւ են տեսնում և գիտակցում են, որ բոլոր մարդիկ հաւասար ընդունակութիւններ

ըով չեն ծնւում: Ոմանք կարող են լաւ նկարել, ոմանք կաւից կաղապարել, միւսները—խաղալ և այլն: Թատրոնական ներկայացումները հարկաւոր է կազմակերպել այնպէս, որ ամեն մէկը իր ընդունակութիւնների համեմատ մասնակցութիւն ունենայ, իւրաքանչիւրն ունենայ որ և է պարտականութիւն: Իսկ զարգարուն զգեստները և ծնողների ցանկութիւնները ցուցադրել իրանց զաւակներին մանկական պարերեկոյթներում, մինչև անգամ հիւրերի ներկայութեամբ ստիպել, որ նրանք արտասանեն ոտանաւորներ և այլն,—միթէ դրանք չեն փճացնում, չեն զարգացնում մանուկների մէջ անափառութիւն: չէ՞ որ շարժական խաղերը ներկայացնում են կեանքից առած գործողութիւններ, միայն մատչելի մանուկներին: Շատ բան է կախած պիէսների ընտրութիւնից: Ամենից լաւն է ընտրել սովորած հէքեաթները, առակները, ոտանաւորները, երգերը: Ես փորձել եմ դրանց վերածել պիէսների, յօրինել եմ նրանց համար մեղեդիներ անցած երգերից կամ շատ հասարակները՝ մանկական հասակին մատչելի, և այսպիսով կազմել եմ օպերաներ՝ Կարմիր գլխարկ, Կառապանի կինը, Կվարտէտ, Մոխրատիտիկ և շատ ուրիշներ: Երգերի ցուցակը և ցանկը կլինի վերջում:

Կան մանկական օպերաներ վերոյիշեալ վերնագիւղերով, բայց մանուկների համար բոլորովին անմատչելի են: Դժւար և անհամապատասխան բառեր, չափազանց բարդ և անմատչելի մեղեդիներ: Այն ինչ՝ մեր մանկական օպերաները մատչելի են Մանկական Պարտէզի համար:

Կարելի է հէքեաթի մի մասը (պիէսի վերածած) կատարել զրոյցի ձևով և միւս մասը երգեցողութեամբ: Շատ անգամ կազմում է օպերայի համար ամբողջ մանկական օրկեստր՝ ջութակ, դափ, թմբուկ, կոստոնիէտ, ֆլէյտա, զանգակներ և այլն:

ՄԱՐԶ ԵՒ ԵՐԳԵՐ

Մարմնամարդական բոլոր շարժումներին ամենապարզը և ամենակարեւորը մանուկի համար համընթացն է: Նրանով սկսում են և նրան նւիրում մասնագիտական ուսմունքը: Նախ և առաջ մանուկներին պէտք է սովորեցնել կանոնաւոր ման գալ զոյգ-զոյգ կամ մէկը միւսի ետեւից, պահպանելով մի չափ: Ամենից լաւն այն է, երբ մանուկը ինքն է ղեկավարում և ընդունում է բնական

քայլածք: Դրան հասնելու համար պէտք է արգելել մանուկներին ոտներով արովել կամ քաշ տալ ոտը: Մանուկների խումբը սկսում է մարշը մօր կամ պարտիզպանուհու, յաճախ նաև հերթապահ ընկերի հրամանով: Լաւ կլինի, եթէ ղեկավարը երբեմն ձեռներով տայ չափը, ծափահարելով ոչ այնքան բարձր: Մանուկները շատ սիրում են նւագածութեամբ միասին ընթանալ, մանաւանդ երբ նւագում են հանդիսաւոր քայլերդ:

Հրամանատարութիւնը հետեւեալն է.

- 1) Զոյգ-զոյգ առաջ.
- 2) Մէկը միւսի ետեւից.
- 2) Շղթայ. (մանուկները տարածում են ձեռները և դնում իրանց առաջ կանգնած մանուկների ուսերին).
- 4) Շղթան ետ, շղթան առաջ. (մանուկները արագ շրջւում են դէպի միւս կողմը).
- 5) Զոյգ-զոյգ.

- 6) Մի զոյգ աջ, մի զոյգ ձախ.
- 7) Ամեն մի խումբն անցնում է մօտովս.
- 8) Երկու երկու զոյգ առաջ.
- 9) Կիրճ. (մի խումբը կանգնում է իրար հանդէպ, միւսը ձեռք ձեռքի տւած անցնում են կիրճով.).
- 10) Շրջան.
- 11) Երկու շրջան.
- 12) Մի շրջանը մտնում է միւսի մէջ.
- 13) Կողով. (ետեւի շրջանը դնում է ձեռները ներսի շրջանի վրայ).
- 14) Տոննէլ. (մանուկները կանգնում են երես առ երես և իրար ձեռք բռնած բարձրացնում են): Միւս մանուկները անցնում են տոննէլի միջով և վերադառնում).
- 15) Անիւ. (երկու ձեռքով բռնած՝ գլուխները հանում են և պտրտում).
- 16) Շրջան, 2 շրջան, երեք, չորս... Ճանապարհորդութիւն: (Մանուկները ձեռք ձեռքի տւած՝ արագ փոխում են տեղները):
- 17) Ոտի մատների վրայ գնալը.
- 18) Պպզած մարշ և նման ֆիգուրներ: Այդ ձևերը կախւած են մօր կամ պարտիզպանուհու հնարագիտութիւնից:

№ 1.

ԱՂՕԹՔ ՄԱՆԿԱՆՑ

Ամենքը շրջան են կազմում և ձեռները ծալած երգում են:

Ո՞վ, երկնքի երկրի տէր,
Դու մեր բարի հայր.
Խնդրում ենք քեզ, մաղթանքներս ընդունիր,
Եւ շնորհիր բարի միտք,
Որ լաւ ուսմանք,
Եւ բարի լինենք:

№ 2.

ՈՂՋՈՅՆ ԱՌԱՒՈՏԵԱՆ

Այս երգը կարելի է երգել երբեքս № 1 տեղ:

Թարմ և զուարթ արթնանալով,
ես պարտիզիկ վազեցի,
Գիշերը անուշ քնելով,
ես յետ մնալ չուզեցի.

Ահա շրջան եմ մանում,
եւ յաջ ու ձախ ձեռ մեկնում,
Ողջոյն ձեզ, ընկերներ,
Դէ՛հ, նորոգենք մեր երգեր: } Կրկնել.

№ 3.

ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՆԻՔ

Հանդիսաւոր քայերդ: Կարելի է տալ մանուկներին դրօշակներ, թմբուկ և այլն:

Մեր հայրենիք թշուառ, անտէր,
Մեր թշնամուց ոտնակոխ,
Իւր որդիքը արդ կանչում է,
Հանել իւր վրէժ, քէն ու ոխ:

Մեր հայրենիք շղթաներով
Այսքան տարի կապկապած,
Իւր քաջ որդւոց սուրբ արիւնով
Պիտի լինի ազատւած:

Ահա, եղբայր, քեզ մի դրօշ,
Որ իմ ձեռքով գործեցի,
Գիշերները ես քուն չեղայ,
Արտասուքով լացի:

№ 4.

ՆՈՐ ՏԱՐԻ

Նախնական զրոյց նոր տարւայ մասին և երգի բացատրութիւն: Մանուկները կանգնում են զոյգ-զոյգ և միասին ընթանում են միաշափ: Ասելով՝ «Ունեն կաղին, գողինաղ», միաշափ ծափահարում են:

Ահա հասաւ նոր տարի,
Հետը բերաւ նոր բարի,
Մանր տղոց ուրախ օր,
Բարի զաւակ հօրն ու մօր:

Մանր տղայքն են ուրախ,
Ունեն կաղին, գողինաղ,
Սալորի չոր, չամիչ, թուզ,
Փշատ, ունաբ և ընկուզ:

Մանր տղայք չըմոռանաք,
Աշխարհումս չէք մենակ.
Ուրիշ շատ խեղճ տղայք կան,
Աղքատ ու անօգնական:

Նոքա հայր ու մայր չունեն.
Սե չոր հացի կարօտ են.
«Աղքատներին ողորմած
Եղէք», կասէ ձեզ Աստուած:

№ 5.

Հ Ր Ա Ի Է Ր

Մարշ պարապմունքներից առաջ:

Արիք, ընկերք, շուտ արէք, } Կրկնել:
Շուտով վարժատուն երթանք,

Դասերներս պատրաստենք,
Որ ժամանակին խաղանք:

Ով իւր դասը չգիտէ } Կրկնել:
Եւ կամ սովորել ծուլանայ,
Նորան ոչ խաղ կայ, ոչ կեր,
Այս է պատիժը նորա:

Դասատան մէջ աւելորդ } Կրկնել:
Խօսակցութիւն չըպէտք է,
Հապա լաւ ուշադրութիւն,
Այս մեր ամենիս պարտքն է:

Ով որ հանդարտ և սիրով } Կրկնել:
Լսէ իւր վարժապետին,
Նա կլինի մանաւանդ
Սիրելի և գովելի:

Մենք էլ կուգենք, որ լինենք, } Կրկնել:
Գովելի աշակերտներ,
Հապա ուրեմն, եղբարք,
Նստենք, կարգանք մեր դասեր:

№ 6.

ՅԱՌԱՋ ՄԱՐՇ

Մարշ ֆիգուրներով:

Արիք, կարգով մենք շարւենք,
Եւ նոյն քայլով շուրջ առնենք.
Զոյգ-զոյգ յառաջ խմբով դիմենք,
Այս կողմ, այն կողմ մենք չշեղւենք:

Ուղիղ բռնենք մարմիններս,
Ուղիղ մեր գլուխ, ոտք, կուրծքներս.
Կարգով դնենք մեր ոտներ,
Զրթուլանան մեր ծնկներ,

Ազատ շարժենք թևներս,
Զընեղանան ընկերներս,
Ընկնելուց մենք զգուշանանք.
Բաւական է, առնենք կանգ:

№ 7.

ՇՏԱՊ ԶԱՐԹՆԵՆՔ

Բոլոր մանուկները պառկում են, կարծես քնած են: Նը-
րանցից մէկը ներկայացնում է աքաղաղ, թևերը թափահարում
է և բարձր ձայնով կանչում. կո՛ւ-կո՛ւ-ըէ-կո՛ւ: Մանուկները վեր
են ցատկում, արագ հագնւում և ուրախ երգում՝ միասին
զոյգ-զոյգ ընթանալով:

Շտապ զարթնենք, տեղից ելնենք,
Լա, լա, լա...
Արագ ոտքով դուրս վազենք,
Լա, լա, լա...
Շէկ արևը գլուխ հանած,
Դուրս է կանչում ամենքիս:
Լա, լա, լա...

№ 8.

Զ Մ Ե Ռ

Զմեռայ նշանները: Զմեռը ինչպէս է ապրում աղքատը.
Ինչպէս հարուստը: Ինչո՞ւ ձմեռը աւելի դժբախտ է աղքատը:
Մարշ ֆիգուրներով:

Զըգիտեմ ինչո՞ւ ձմեռայ օրը
Յիշում եմ ես միշտ իմ հայ-եղբորը,
Ասում եմ՝ արդեօք ունի՞ նա կարիք,
Ունի՞ տաք հալաւ, ունի՞ նա մուշտակ,
Ամսւր է տունը, կտուրը չէ՞ ծակ...

Ու այսպէս ես միշտ ձգտեալայ օրը
Միտըս բերում եմ իմ հայ-եղբօրը: } Կրկնել:

№ 9.

Գ Ա Ր Ո Ի Ն

Գարնան նշանները: Այս երգը կարելի է երգել միասին
ընթանալով առանց խաղի, կամ թէ մանուկներին մէկը գարնան
արեգակ է, միւսը ծաղիկ, երրորդը — թռչուն: Մանուկները ձեռք
ձեռքի տաձ՝ կարծես բաց են անում լուսամուտները, ձեռնե-
րով ցոյց են տալիս, թէ ինչպէս են բացում ծաղիկները: Ա-
ռաջ երևում է արեգակը, յետոյ ներս են մտնում թռչունները:
Վերջին բառերի վրայ մանուկները ուստուտում են և ծափահա-
րում միաշափ:

Կարօտ ենք տեսիդ, աննրման գարուն,
Շնտ աբի մեզի, բեր ծաղիկ սիրուն,
Բեր պայծառ արև, բեր մեզ տաք օրեր,
Ճըռըռող թռչուն, բեր կանանչ դաշտեր.

Բաց մեր դռները, բաց մեր պատուհան,
Թող բացւին ծաղիկն վարդ, միխակ, շուշան.
Փակած սենեակէն ելնենք, ազատենք,
Կանանչ դաշտ երթանք, խաղանք, գլորենք...

№ 10.

Ա Շ Ո Ի Ն

Աշնան նշանները: Մանուկները միասին ընթանալով եր-
գում են այս երգը և յետոյ, երբ վերջին տունն է գալիս, մո-
տենում են լուսամուտին և նայում են դէպի փողոցը կամ բակը:

Աշունը եկաւ, թափեցաւ սաղարթ,
Էլ մի փնտրիլ դու մանուշակ ու վարդ,

Բնութիւնը տխուր, պարտէզը տրտում,
Ձմեռայ հոգան է մարդոցը սրտում:

Երեխան փակւած մենակ սենեակում,
Պատուհանիցը պարտէզ է նայում,
Միտքը բերում է գարնան օրերը,
Մարգերի վրայ դարձ խաղերը:

№ 11.

Զ Ա Տ Ի Կ

Ձատիկ: Ե՞րբ է լինում այս մեծ տօնը: Տարւայ հր եղա-
նակին: Մի փոքրիկ պատմութիւն և երգի բացատրութիւն:
Հանդիսաւոր մարշ:

Ձոյգ-զոյգ, մի զոյգ աջ, մի զոյգ ձախ: Մի խումբը կազ-
մում է ճանապարհ, միւսն անցնում է նրանց միջով և ետ
դառնում: Վարիացիները թողնում են դեկավարին:

Հողմը հնչեց ի հարաւէն,
Ազատւեցան դաշտը ձիւներէն.
Բերկրութիւն է ամեն տղոց.
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Առունները խոխոջացին,
Ծառերն բողբոջ արձակեցին,
Օգը լի է ձայնիւ թռչնոց.
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

Տղայ, աղջիկ ուրախ, դարձ
Փթթեցան զերդ մայիսի վարդ.
Ոխ, քէն չունի սիրտը մարդոց.
«Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»:

№ 12.

Ա Ն Զ Ր Ե Ի

Մեզ ինչի՞ է պէտք անձրեր: Ե՞րբ են լինում առատ անձ-
րեաներ: Այս երգը երգում են անձրիի ժամանակ:

Անձրև, անձրև, ցած արի,
Բըսցուր ցորեն ու գարի,
Բըսցուր ծաղիկ, կանանչ խոտ,
Աւլէ փողի, մաքրէ օդ:
Անձրև, անձրև, ցած արի,
Գալգ մանուկ բարի:
Լա, լա, լա...

№ 13.

Ո Ւ Ր Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ամառայ նշանները: Զոյգ-զոյգ նւագածութեան չափով:
Ձեռք ձեռքի տւած— շրջան: Աջ, ձախ: Ծափ տալ ձեռներով և
մի պտոյտ: Ձեռք ձեռքի բռնած բարձրացնել չափով մերթ մի
ոտը, մերթ միւրը: Բոլորդ միասին բարձրացրէք ձեռքներդ վե-
րև, ծափ տէք և յետոյ արագ իրար ձեռք առնելով՝ պտըտէք
աջ, ձախ: Ամենքը ծափ են տալիս կանգնած, մէկը մտնում է
շրջանի մէջ և պարում:

Դաշտերը կանանչ են,
Ծաղիկները սիրուն,
Թռչնիկները ոստնում են և երգում.
Ծառերի ստերում,
Կարծես մեզ են խնդրում,
Ձխանդարել իրանց անուշ քէֆում:

Դէհ, մենք էլ պար բռնենք,
Ուրախութիւն անենք.
Թև թևի տանք և երգելով շրջենք,
Այսօր ուրախ լինենք,
Ուրախ ժամ վայելենք.
Ուրախ ենք, զւարթ ենք այժմ մենք:

Փոքրիկ թռչնիկները
դե նւագածուները,

Մենք էլ ոստնումք, երգենք ու պարենք,
Խաղը շարունակենք,
Դեռ արև տեսնում ենք:
Ո՛հ, ուրախ ենք, շատ զւարթ ենք մենք:

№ 14.

Հ Ր Ա Ի Է Ր

Եկէք, բարեկամք, եկէք:
Մանուկներն ուրախ վազում են մէկը միւսի ետևից:
Առաջինն աշխատում է սխալեցնել բոլորին՝ յաճախ փոխելով
ուղղութիւնը:

Եկէք, բարեկամք, եկէք.
Ա՛րագ-արագ վազեցէք:
Դասի սեղանն պատրաստւած,
Դասագրքերն են բերւած.
Ժամանակ է, վազեցէք, } Կրկնել:
Եկէք, բարեկամք, եկէք:

№ 15.

Ի՞նչ ԱՐԵՑ ՁՄԵՌԸ

Ձմեռայ նշանները: Ձմեռն ի՞նչ են լինում թռչունները.
միջատները. ձկները: Ի՞նչ գրութեան են ծառերը. բոյսերը:
Ձմեռը լինում են կանաչ ծառեր: Ի՞նչպէս են կոչւում նրանք:

Ո՛ւր է շնչիւնը
Քաղցր անտառի
Եւ կարկաչիւնը
Մերձակայ առի.
Ո՛ւր են հոտաւետ
Ծաղկունքը դաշտի:

Ծառը մերկացաւ,
էլ տերև չունի.
Ձիւնէ սփռոցը
Ամենն ծածկեց,
Դաշտեր ու ձորեր
Ուղիւսակացրեց:
Ալևոր պապը
Իւր թևի տակը
Ամենն շղթայեց:
Առուն էլ սառեց:
Միայն ցուրտ քամին
Կատաղութիւնով
Անցորդի բերանն
Լցնում է ձիւնով,
Երկինք էլ ծածկում
Մռայլոտ մէգով:

№ 16.

Մ Ո Յ Ի Ս Ի Ն

Մանուկները կանգնում են զոյգ-զոյգ: Եթէ շատ են, զեկավարը դասաւորում է այսպէս. առաջին զոյգերը թռչուններ են. երկրորդ զոյգերը—թիթեռներ, երրորդը—չորքոտանի կենդանիներ՝ «ոչխար, տաւար և այծեր»:

Յետոյ սկսում է մարշ երգեցողութեամբ: Երբ թռչունների անունը տալիս են և երգում՝ Լա-լա-լա, թռչունները դուրս են գալիս շարքից, ճովողում և թռչում են դահլիճի մէջ: Հէնց որ սկսում են՝ «Երբ անցնում եմ», թռչունները վերադառնում են իրանց տեղերը, և Լա-լա-լա խօսքերի վրայ դուրս են գալիս թիթեռները. (թռչուններից զանազանելու համար, սրանց թեւերն աւելի կարճ են—ձեռները դնում են ազդրի վրայ և շարժում են արմունկները): «Ախ, շատ սիրուն»... խօսքերի վրայ թիթեռները վերադառնում են իրանց տեղերը, իսկ Լա-լա-լա ասելու ժամանակ դուրս են գալիս եզները, կովերը, հայլն, գնում են մի չափով և մայրում, բառաչում:

Երբ մայիսին ես անցնում եմ անտառով,
Գեղեցկագոյն թռչուններ շատ եմ տեսնում, լա, լա, լա.
Ամեն մէկը ուրախութեամբ երգելով,
Աշխատում է տաք բուն շինել թփերում, լա, լա, լա:
Երբ անցնում եմ ես ծաղկապատ դաշտերով,
Շատ թիթեռներ ու բզէզներ եմ տեսնում, լա, լա, լա.
Սև ու սպիտակ և հազար մի գոյնով,
Ծաղկեց ծաղիկ թռչոտում են, ծըլվում, լա, լա, լա:
Ախ, շատ սիրուն, շատ գեղեցիկ է դաշտը,
Որի վերայ ոչխար, տաւար և այծեր, լա, լա, լա,
Ամեն կողմից բառաչում են ու մայրում
Եւ ինձ իրանց քաղցր ձայնով գրաւում, լա, լա, լա:

№ 17:

ԱՀԱՆ ԵԿԱԻ ՄԵՐ ԳԱՐՈՒՆ

Մարշ Ֆիգուրներով:

Ահա եկաւ մեր դարուն
Եւ զարդարեց դաշտերուն,
Գոյն-գոյն ծաղկունք մեզ բերեց
Սիրուն դարուն մեր դարուն:
Գոյն-գոյն ծաղիկներ
Գնանք քաղելու,
Տէրին փառք տալու:

Չմռան չորցած գետինը
Տեսէք ինչով է ծածկած,
Կարմիր, գեղին շուշանը
Չորս բոլորն են սփռած:
Գոյն-գոյն հայլն:

Մի քայլ առաջ մենք իսկոյն
Տեսնում ենք վարդ գոյնը գոյն,
Վարդի միջին սոխակներ

Երգում են միշտ անհամբեր.
Գոյն-գոյն, հայլն:

Վարդի թփեր կարգ ի կարգ
Բնութիւնից բուսել են,
Իսկ նոցա մէջ բարդ ի բարդ
Մանուշակներ բուրում են:
Գոյն-գոյն, հայլն:

№ 18.

ԾԻԾԵՌՆԱԿ («Մարտն անցաւ, հասաւ»)

Մանուկներ ի մի խումբը ներկայացնում է ծիծեռնակներ:
Կանգնում են իրար ետեւ, թևները թափահարելով մը-
նում են դռնից: Միւս խումբը երգում է և «Բարով դուն ե-
կար» խօսքերի վրայ՝ խոնարհ ողջունում է ծիծեռնակներին:
Վերջին խօսքերի վրայ՝ «Պատուհանի մօտ շինիր քո բունը» —
մանուկներից ամեն մէկը միացնում է երկու ձեռքը, կազմելով
փոքրիկ շրջան, իսկ իւրաքանչիւր ծիծեռնակ մտնում է մի ա-
ռանձին շրջան, իրը թէ վերադառնում է իր հին բոյնը:

Մարդն անցաւ, հասաւ ապրիլ գեղեցիկ,
Հեռու աշխարհէ եկաւ ծիծեռնիկ,
Բարով դուն եկար, դարնան կարապետ,
Բուն շինողներից ամենից վարպետ:

Կըռուկը թռաւ, գնաց վերերէն,
Սոխակն էլ փախաւ մեր պարտէզներէն,
Մէկ դու մնացիր ճընճղուկների հետ,
Սիրուն ծիծեռնիկ, դարնան կարապետ:

Պատուհանիս մօտ շինէ քո բունը,
Անուշ ճուղիով երգէ դարունը,
Ածա՛ ձու, հանէ գեղեցիկ ձագեր,
Մընա՛ մեր մօտը մինչի սեպտեմբեր:

№ 19.

Մ Ա Ն Ի Շ Ա Կ

Մանուկները միասին ընթանալով երգում են այս երգը և
վերջումը՝ «Տանք մանիշակին, երեխէք, բարև» խօսքերի վրայ
բոլորեքեան խոնարհ բարևում են:

Մանուկները շրջան են կազմում և երգում: «Լա, լա,
լա»... խօսքերից յետոյ ձեռքները դրած ազդրերի վրայ պարում
են երեք պա, ինչպէս պօլկա: Իսկ՝ «Տանք մանիշակին, երե-
խէք, բարև» խօսքերից յետոյ մանուկները խոնարհ բարևում
են: Երգի աւարտման վերջին՝ «Լա, լա, լա» խօսքի վրայ պար-
տիպանում են արագօրէն նւագում է այս երգը, իսկ մանուկ-
ները զոյգ-զոյգ կանգնելով պօլկա են պարում:

№ 20.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՍՏՂԸ

Աստղերը պէժ-պէժ վերեն են փայլում
Նման աղայոց ցոլուն աչերուն.
Մի սիրուն աստղիկ կայ երկնից վըրան
Գիտեմ, այն աստղը որին է նման:

Մեր դպրոցումը կայ խելօք արդայ,
Դասերը միշտ լաւ սովորում է նա,
Հըլու աշիւերա է, ժիր ամեն բանի,
Նա կլինի աստղը մեր Հայաստանի:

№ 21.

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՁՈՒ (Քայերգ)

Մայրենի լեզու, մայրենի բարբառ,
Ախորժ, ընտանի իմ հոգու համար,

Առաջին դու խօսք, ականջիս հասած,
Դու սիրոյ քաղցրիկ առաջին յօղւած:

Մանկական լեզւիս թոթովանք տկար,
Հնչում ես իմ մէջ դու միշտ անդադար.
Գեղեցիկ լեզու, հրաշալի լեզու,
Այդ ինչպէս քաղցր հնչում ես ինձ դու:

№ 22.

Ա Ր Ե Ի

Արե, արե, դու մեզանից
Երբ հեռացար դէպ հարաւ,
Ձմեռն եկաւ և ամեն ինչ
Յափշտակեց ու տարաւ: } Կրկնել:

Աստուած սիրես, էլ մի գնար... էլ մի գնար,
Մի թողնիր մեզ քեզ կարօտ... քեզ կարօտ.
Քեզ կպատենք, քեզ կգովենք
Միշտ, իրիկուն, առաւօտ:

Ո՛րքան գոհ ենք, որ դու բերիր } Կրկնել:
Գարնան անուշ եղանակ,
Ա՛խ, երանի՜ գարուն լինի... գարուն լինի
Տարին բոլոր ժամանակ... ժամանակ:

Տես, թէ ինչպէս փթթել են
Ծառ ու ծաղիկ, կանաչ խոտ,
Տես թէ ինչպէս տարածւել է } Կրկնել:
Ամենայն տեղ անուշ հոտ:

Քեզ են գովում թռչնիկները... թռչնիկները
Իրանց քաղցր դայլայլով... դայլայլով.
Հովիւը իր մեղմ սրինգով,
Հօտաղն անուշ հօլովով:

Ձէ, արե ջան, էլ չգնաս, } Կրկնել:
Էլ չթողնես մեզ կարօտ.

Գնա՛ քնիր գիշերները... գիշերները,
Առաւօտը եկ մեզ մօտ... մեզ մօտ:

№ 23.

Մ Ա Յ Ի Ս

Մենք արժանացանք ուրախ մայիսին,
Ծառեր, ծաղիկներ ողջ կանաչեցին.
Կապոյտ երկնքում փոքրիկ ամպերը
Ուրախ ու զւարթ յառաջ վազեցին:

Տերեւատ ծառի ըստերներին տակ
Թռչուններն իրանց երգերն են երգում.
Կանաչ դաշտերի փափուկ մարգերում
Պէսպէս կենդանիք ուրախ արածում:

№ 24.

Կ Ռ Ո Ի Ն Կ

Կռռնկ, ուստի՞ կուգաս, ծառայ եմ ձայնիդ.
Կռռնկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս.
Մի վազիր՝ երամիտ շուտով կհասնիս.
Կռռնկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս:

Թողեր եմ ու եկեր իմ մըքերս ու այգիս,
Քանի որ ա՛խ կանեմ կու քաղւի հողիս.
Կռռնկ, պահ մի կեցիր, ձայնիկդ ի հողիս.
Կռռնկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մի չունիս:

№ 25.

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՉՈՒ

Ո՛վ մեծասքանչ դու լեզու,
Ո՛վ հեշտ բարբառ մայրական,

Փափկահնչիւն քո բառերուն
Նման արդեօք այլ տեղ կան:

Դու որ նախ ինձ հնչեցիր
Նախ սիրոյ, ո՛հ, հեշտ խօսքեր,
Այդ նախ գրեց թոթովելս
Դեռ իմ մտքէն չէ ելեր:

Մայրենի անուշ լեզու,
Կեանց անասան, կեանց յաւէտ,
Կեանց միշտ լեզուդ դու հայկարժան,
Կեանց ծաղկալից ծաղկաւէտ:

№ 26.

Օ Ր Օ Ր

Քուն եղիր, պալատ, աչքդ խնկի արտ,
Նախշուն աչքերուդ քուն թող գայ վրայ.
Օր օր օր, պալատ, օր օր ու նանի,
Իմ Օնիկին քունը կըտանի: Նանի, նանի, նանի...

Ոսկի խաչ վըղիդ՝ քեզի պահապան,
Նարոտ կապել է ծայրէն տէր-պապան.
Օր օր օր, պալատ, օր օր ու նանի,
Իմ Օնիկին քունը կըտանի: Նանի, նանի, նանի...

№ 27.

ՕՐՕՐՈՅԻ ԵՐԳ.

Բոլոր մանուկները կանգնում են շրջանաձև: Մէկին պառ-
կեցնում են քնելու աթոռի վրայ շրջանի մէջտեղում: Միւսները
միաշափ շարժում են ձեռներն աջ ու առաջ, իբր թէ օրօրոց
են օրօրում:

Արի, իմ սոխակ, թող պարտեզ, մէրին,
Տաղերով քուն բեր տղիս աչերին.
Բայց նա լալիս է, դու, սոխակ, մի գալ.
Իմ որդին չուզէ տիրացու դառնալ:

Ե՛կ, անբեղաձագ, թող արդ ու արօտ,
Օրօրէ տղիս, քնի է կարօտ.
Բայց նա լալիս է, դու, ձագուկ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ անբեղայ դառնալ:

Թող դու, տատրակիկ, քո ձագն ու բունը,
Վուվույով տղիս բեր անուշ քունը.
Բայց նա լալիս է, տատրակիկ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ սգաւոր դառնալ:

Կաշաղակ ձարալիկ, գող, արծաթասէր,
Շահի զրուցով որդուս քունը բեր.
Բայց նա լալիս է, կաշաղակ, մի գալ,
Իմ որդին չուզէ սովազար դառնալ:

Թող որսըդ, արի, քաջասիրտ բազէ,
Քո երգը գուցէ իմ որդին կուզէ:
Բազէն որ եկաւ, որդիս լռեցաւ,
Ռազմի երգերի ձայնով քնեցաւ:

№ 28.

ԵՂԲՍՅՐ ՅԱԿՈԲ

Եղբայր Յակոբ, եղբայր Յակոբ,
Քնած ես դու, քնած ես դու:
Զարկ զանգալը, զարկ զանգալը —
Դին-դօն-դօն, դին-դօն-դօն:

Խ Ա Ղ

Այս երգը երգում են մէկ ձայնով: Մի խումբը երգում է

բառերը, միւս խումբը զանգն է տալիս: Բայց երկու ձայնով
շատ լաւ է դուրս գալիս երգեցողութիւնը:

Առաջին խումբն սկսում է. «Եղբայր Յակոբ, եղբայր Յա-
կոբ, քնած ես դու... Առաջին «քնած ես դու» խօսքերից յե-
տոյ սկսում է երկրորդ խումբը. «Եղբայր Յակոբ»: Ղեկավարը
պէտք է կանգնած լինի երկու խմբերի մէջտեղ և այնպէս կա-
ռավարի:

Եղբայր Յակոբ, եղբայր Յակոբ,
Քնած ես դու, քնած ես դու,
Զարկ զանգակը, զարկ զանգակը—
Դին-դօն-դօն, դին-դօն-դօն:

№ 29.

Հ Ա Ս Օ Ի Ե Ր Գ Ը

Մանուկներն այնպէս են կանգնում, որ նրանցից մինը ձե-
ւացնում է գիւղացին, միւսը եղը, որ ձգում է արօրը. իսկ
գիւղացին երգում է.

Անձ ծագեց կարմիր արև,
Տաք և պայծառ է օրը,
Դէ, քաշեցէք, սիրուն եզներ,
Յառնձ տարէք արօրը:

Վարը վարենք, ահօս փորենք,
Խոր ահօսներ հողի մէջ.
Սերմը ցանենք, որ հունձ հնձենք,
Յորեն զիգենք կալի մէջ:

Կըգայ ձմեռ—մենք վախ չունենք—
Ուրախ կանցնի մեր օրը,
Ուտելու միշտ պաշար ունենք,
Լի և կուշտ է մեր փորը:

Դէ, քաշեցէք, սիրուն եզներ,
Շուտով վարենք արտերը,

Թող Հասեն մեր դրացիքը՝
Ծոյլ են Հասօի եզները:

№ 30.

ԳՆԱՅԷՔ ՏԵՍԷՔ

Գնացէք տեսէք՝ ո՞վ է կերել այգին.
Գնային տեսան՝ այծն է կերել այգին:
Այծն ու այգին.

Ձեզ բարեկենդան, մեզ բարի զատիկ:
Գնացէք տեսէք՝ ո՞վ է կերել այծը.
Գնացին տեսան՝ գայլն է կերել այծը:
Գայլն ու այծը,
Այծն ու այգին.

Ձեզ բարեկենդան, մեզ բարի զատիկ:
Գնացէք տեսէք՝ ո՞վ է կերել գայլը.
Գնացին տեսան՝ սուրն է կերել գայլը:
Սուրն ու գայլը,
Գայլն ու այծը,
Այծն ու այգին.

Ձեզ բարեկենդան, մեզ բարի զատիկ:
Գնացէք տեսէք՝ ո՞վ է կերել ժանգը:
Գնացին տեսան՝ իւղն է կերել ժանգը:
Իւղն ու ժանգը,
Ժանգն ու սուրը և այլն:
Գնացէք տեսէք՝ ո՞վ է կերել իւղը, մուկը, կատուն և այլն:

№ 31.

Ճ Ա Խ Ա Ր Ա Կ Ի Ե Ր Գ

Ինչի՞ համար է ճախարա՞լը: Ի՞նչ տեսակ ճախարակներ են
լինում: Ձեզանից ո՞ւմ տանն են թել մանում: Ո՞վ է մանում:
Ինչի՞ց են մանում թելը: Ինչի՞ համար: Բոլոր մանուկները շըր-
ջան են կազմում, նստում են յատակի վրայ՝ ոտները ծալում:

Ձախ ձեռքով իբր թէ պտըտում են ճախարակի անիւը, իսկ աջ
ձեռը բարձրացնում մի կողմ՝ իբր թէ դուրս են բաշում թելը:
Կայ և ուրիշ տեսակ ճախարակ, որ գործ են ածում աւելի
վրացի կանայք— քիքիս տալի: Մասները ձգելով՝ ձեռքերի ա-
փերն արագ շփում են իրար և յետոյ աջ ձեռքով հանում են
թելը, իսկ ձախով իբր թէ պտըտում են թեշիկը (տարի):

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
Մանիր սիպտակ մալանչներ,
Մանիր թելեր հաստ ու բարակ,
Որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

Ձէթ եմ ածել ալանջներդ,
Նոր շինել իմ շրտըւիկ,
Դէհ, շուտ շարժիր լայն թւերդ,
Ոստեր շինիր սըրուլիկ:

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
Լիսեռնիկդ պտըտիր,
Մանիր թելեր հաստ ու բարակ,
Ի՛լկիդ վրայ փաթաթիր:

Տիգրանիկս գուլբայ չունի,
Հանդ է գնում ոտաբայ.
Գաբըիէլս չուխայ չունի,
Միշտ անում է սուգ ու լաց:

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
Մանիր սիպտակ փաթիլներ,
Մանիր թելեր հաստ ու բարակ,
Որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

Ձըւալ չունենք, չաթու չունենք,
Ո՛չ սամոտէն, ո՛չ պարան,
Այսպէս աղբատ դեռ եղած չենք,
Կտըրւել է ամեն բան:

Դեռ հարս էի, որ գործեցի,
Քանի կարպետ, խալիչայ,

Բայց դրանցից շուտ զրկեցի,
Հիմա չունեմ մի քեչայ:

Կարմիր օրս երբ սեացաւ,
Եւ պարտք մնաց թէև քիչ,
Պարտատիրոջ սիրտն էլ սեացաւ,
Եկաւ տարաւ ամեն ինչ:

Մանիր, մանիր, իմ ճախարակ,
Մանիր սիպտակ քուլաներ,
Մանիր թելեր հաստ ու բարակ,
Որ ես հոգամ իմ ցաւեր:

աւելորդ և կեղծ նօտեր: Այս երգի հետ մեղանում սովորաբար միանում էր հետևեալ խաղը և պատմութիւնը:

Մայրը կամ պարտիզականության պատմում է, մանուկները
կատարում են բոլոր շարժողութիւնները:

᠓ᠤᠰᠣᠨᠲᠤᠰᠤᠨᠤ

Օնիկի տատը շատ սիրում էր իր հաւերին, աքաղաղներին, ճտերին, բագերին, սագերին, հնդուհաւերին։ Նա սիրում էր մանաւանդ մեծ, գեղեցիկ աքաղաղին, որ ամբողջ բակի վրայ կարմիր սահլ, մետաքսեայ մօրուք, իսկ ոտներէն վրայ վրայ կարմիր սահլ, մետաքսեայ մօրուք, իսկ ոտներէն խթաններ։ Տատը նրանց համար շինել էր հաւանոց։ Թըռ-
չունները սիրում են քնել ծառերի վրայ, ճիւղը բռնած ճան-
կերով։ Այդ պատճառով տատը հաւանոցում դրել էր փոքրիկ
ձողեր, սանդուխքի ձևով։ Արգէն երեկոյ է... Արեւ մայր մտաւ
սարերի ետեւ։ Աքաղաղները, հաւերը և միւսները բոլորը միա-
սին գնացին գէպի հաւանոցը։ (Մանուկները ուղևորում են
դէպի նշանակած տեղը, ուր դրած են աթոռներ, այսինքն
անկիւնը՝ պատուհանի մօտ)։ Դուրս եկաւ առաջնորդը, իսկ նրա
ետեւից նաեւ բոլոր հաւերը ճտերի հետ։ (Այս խաղը մանաւանդ
հետաքրքրական է լինում դուրսը, ուր աւելի արձակ է)։ Բոլոր
ընթեան հաստատեցին այս ու այն կողմ։ Միայն թխսամայրը մնաց
ներքեւ իր ձագուկների հետ։ Նրանք դեռ չեն կարողանում
թռչել։ Մայրը բաժրացրեց իր թեւերը և ծածկեց իր զաւակներ-
ին, որ տաք լինի նրանց համար։ Միւս հաւերը գլուխները
դրել են թեւերի տակ և քնել։ (Մանուկները վեր են կենում,
որը կանգնում է աթոռի վրայ, որը պատուհանն է մտնում։
Նրանցից մէկը (սովորաբար աղջիկ է լինում) մնում է ներքեւ և
հաւաքելով իր շուրջը մանուկներին, ծածկում է նրանց գոգնո-
ցով կամ երկու ձեռքով։ Աքաղաղը, հայրը, իբրեւ ամենից մեծը,
քնում է դռան մօտ, հազիւ մի շշուկ է լսում, իսկոյն կանչում
է. «Կո՛ւ-կո՛ւ-րե՛-կո՛ւ, — վայ մեզ, վայ մեզ, վերկացէ՛ք»։ (Դուրսը
դնում են աջ ձեռքի տակ և քնում)։

Առաւօտ է... Ահա հեռուում երևում է արշալոյսը: (Բա-
յատրեկ, թէ ինչ է արշալոյսը): Հայր աքաղաղը արթնացաւ,

ԵՐԳԵՐ ՀԱՐԺԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐՈՎ

№ 32.

U F U 2 U 2

Ի՞նչ է ընտանի թռչունը: Ի՞նչ ընտանի թռչուններ գիտեք: Ներկայացնել աքաղաղ ամեն տեսակ դրուժեաւ մէջ: Ի՞նչպէս է քնում աքաղաղը: Գլուխը դնում է թևի տակ և մի ոտը բարձրացնում:

Ի՞նչպէս է կանչում աքաղաղը ճտերին կամ հաւերին, երբ հատիկ է գտնում:—Կուտ-կուտ-կուտ...

Ի՞նչպէս է աքաղաղը ճտերին քշում թխամօր մօտ և վա-
խեցնում անզղին:—Կըրր...

Ինչպէս է աքաղաղը ջուր խմում: Ամենքը խոնարհում են գլուխները, առանց կռայներու մարմինը, և յետոյ ետ են տանում:

Ինչպէս է արդարեւ բնութիւնով ազբն ոտներով: Ամենքը
միաչափ առաջ են տանում մերթ աջ, մերթ ձախ ոտը, ձեռ-
ները դրած ազդրների վրայ:

Ինչի՞ համար են նրանք ոտներով քչփորում աղբը:—Փընտրում են ճճիներ և հատիկներ:

Ինչպէս է թափահարում թեւրը: Բոլորեքեան միասին
 ձեռները տարածում են մի կողմ և միաչափ գարկում կողքե-
 րին: Դա ամենասիրելի խաղն է, ուստի ես ամեն տարի փոփո-
 խում եմ եղանակները, միևնոյն բառերը թողնելով. որպէս զի
 մանուկները չձանձրանան նոյն երգը երգելուց: Եթէ մանուկ-
 ներին շատ յաճախ ստիպէք երգել միևնոյն երգը (մեղեդին),
 նրանք սկսում են աղաւաղել և իրանցից հնարել, աւելացնելով

բարձրացրեց թեւերը, սկսեց մի քանի անգամ թափահարել, յետոյ գլուխը ձգելով կանչեց. կո՛ւ-կո՛ւ-ըն-կո՛ւ. Ամենքն արթնացան...

Սկսեցին թափահարել թեւերը և կրկնել իրանց մեծաւորի հետ: Հայր աքաղաղը արթնացնում է բոլորին, ասելով. «Վէ՛ր կացէ՛ք, արդէն լուսացել է»: Ամենքը վեր են կենում և պատասխանում. «Այո՛, ճիշտ է, լուսացել է»: Մէկ կամ մի քանի մանուկներ երգում են. «Աքաղաղը կանչում է»: Տատը զարթնում է և ճլմկոտալով երգում է. «Տա՛, տա՛, տա՛»... յետոյ մօտենում է թռուներին (երկուսը քնած են) և նրանց արթնացնում: Թռուները երգում են, դիմելով աքաղաղին սպառնալիքով. «Ա՛քլար, ինչո՞ւ կանչեցիր», յետոյ դառնում են դէպի տատը. «Ա՛խ, նանի, ջան նանի»... և յետոյ դարձեալ աքաղաղին. «Ա՛քլար, ինչո՞ւ կանչեցիր»:—Աքաղաղը և հաւերը գնում են բակը և սկսում քլշել աղբը:

Գալիս է տատը իր թռուների հետ, գոգնոցներով բերում են սիմինդը, գարի և ածում նրանց առաջ. ցիւլ-ցիւլ-ցիւլ... կո՛ւտ-կո՛ւտ-կո՛ւտ... գոչում են աքաղաղը և հաւը, կանչում են փոքրիկներին հատիկներ ուտելու:

Տատը նրանց համար ջուր է բերում: Աքաղաղները և հաւերը ժողովում են ամանի շուրջը և ջուր խմում: (Գլուխները կռացնում են և իսկոյն դէպի ետ տանում):

Յանկարծ սլացաւ մի անգղ: Աքաղաղը դէս ու դէն ընկաւ և գոչեց. կրրրր... Բոլոր հաւերը թագ կացան: (Մանուկները վազում են մօր կամ պարտիզպանուհու մօտ և թագնւում են անգղից): Փորձանքն անցաւ: Բոլորեքեան դուրս են գալիս, շրջան են կազմում և մի անգամ էլ երգում են մէկտեղ ամբողջ երգը («Աքաղաղ»):

Այս խաղը, իբրեւ ամենասիրելին, կարելի է դարձնել բազմազան: Շատ անգամ գիշերները նրանց մօտ գալիս է աղւէսը: Աքաղաղները տաքնապի մէջ են, բոլոր հաւերը կշկշում են, տատը զարթնում է, գնում է նրանց օգնութեան և աղւէսից խլում է ձուտը, որ նա կամենում էր փախցնել: Կամ այսպէս է երբ նրանք քլշում են աղբը, գաղտագողի նրանց մօտենում և կատուն: Աքաղաղը և թխամայրը պաշտպանում են իրանց զաւակներին:

Գործող անձինք—աքաղաղ, տատ, թռուներ, հաւեր, ձուեր, անգղ կամ աղւէս և կամ կատուն:

Այս խաղը կարելի է յարմարեցնել նաև հետևեալ երգին.

Աքաղաղը կանչում է.

Ծուղրուղո՛ւ, զո՛ւ-զո՛ւ-զո՛ւ:

Պառաւ նանը զարթնում է,

Տա՛-տա՛-տա՛, պս՛-պս՛-պս՛:

Աքլար, ինչո՞ւ կանչեցիր,

Ինչո՞ւ նանին զարթեցիր.

Ա՛խ դո՛ւ-դո՛ւ,

Ա՛յ ջո՛ւ-ջո՛ւ:

Ա՛խ, նանի, ջան նանի,

Մեզ մի՛ վեր կացնի.

Թո՛ղ մի քիչ էլ մնանք,

Քնից լաւ կշտանանք:

Աքլարը շուտ է կանչում,

Աքլարը քեզ է խաբում.

Աքլար, ինչո՞ւ կանչեցիր.

Ինչո՞ւ նանին զարթեցիր.

Ա՛խ դո՛ւ-դո՛ւ,

Ա՛յ ջո՛ւ-ջո՛ւ:

№ 33.

ԴՈՒ ԻՆՁ ԸՍՍ, ԱՔԱՂԱՂ

Դու ինձ ասա՛, աքաղաղ,
Ոսկէ կատարիդ մատաղ,
Կարմիր միրուքիդ մատաղ,
Ինչի՞ ես շուտ արթնանում,
Բարձր, բարձր երգ ասում,
Քաղցր քունս խանգարում:

ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ ԵՒ ԹՈՉՆԻԿ

Ի՞նչպէս է թռչում թռչունը: Ամենքը տարածում են ձեռքները մի կողմ և թափահարում են շրջաններ անելով: Բոլոր թռչունները մնում են մեզ մօտ ձմեռը:

Ի՞նչպէս են կոչւում այն թռչունները, որոնք ձմեռը անդափովում են տաք երկիրներ: Տարազնաց: Անւանեցէք մի քանի տարազնաց թռչուններ: Իսկ ինչո՞ւ են հեռանում: Որովհետեւ ձմեռը բան չունեն ուտելու: Դաշտերը և անտառները ծածկւած են ձիւնով. չկան հատիկներ, թիթեռներ, միջատներ: Մանուկները ձեռք ձեռքի տւած՝ շրջան են կազմում: Նրանցից մէկը (կամ 3—4) թռչուն է, թռչում է շրջանի մէջտեղ: Երբ մանուկները երգում են, թռչունը աշխատում է դուրս գալ շրջանից: Երբ պէտք է պատասխանել, նա կանգ է առնում: «Ազատ և ուրախ եղիր» խօսքերի վրայ մանուկները բաց են թողնում ձեռքները և թռչունը դուրս է թռչում:

Մանուկներ

Սիրուն թռչնիկ, բռնեցար,
Ցանցից չես ազատւիլ,
Ոչինչ բանով աշխարհում
Քեզնից չենք բաժանւիլ:

Թռչնակ

Ա՛խ, ձեր ընչի՞ն եմ պէտք ես,
Սիրելի մանուկներ,
Թողէք ինձ ազատ թռչեմ,
Բացէք ցանցիս դռներ:

Մանուկներ

Ձէ, չէ, թռչնակ, չենք թողնիլ,
Մեզ մօտ կը մնաս:

Մենք քեզ շաքրէ հաց կը տանք,
Կուտես, կուրախանաս:

Թռչնակ

Ա՛խ, շաքրէ հաց չեմ սիրում,
Քաղցրեղէն չեմ ուտում,
Թողէք դուրս, մորեխներ
Շաքրից լաւ եմ հաշւում:

Մանուկներ

Այնտեղ դաշտում ձմեռը
Գուցէ ցրտից դու սառչես,
Իսկ մեզ մօտ ոսկուց շինած
Վանդակի մէջ կապրես:

Թռչնակ

Օ՛, մի՛ վախէք, ձմեռը
Տաք կողմեր կը թռչեմ,
Իսկ բռնւած դրախտն էլ
Ինձ բանտ կը համարեմ:

Մանուկներ

Թռչնակ, թռչնակ, մենք ի՞նչպէս
Քեզ կը գուրգուրէինք,
Ձէինք թողնիլ, որ տխրես,
Միշտ կուրախացնէինք:

Թռչնակ

Հաւատում եմ, բայց ձեր սէրը
Ինձ միշտ կը փրկուէր,

Որովհետեւ դորանով
Աչքս յաւիտեան կփակւէր:

Մանուկներ

Ճշմարիտ է, ով թռչուն,
Գերութեան չես տանիր.
Աստուած քեզ հետ, դէհ, թռիր,
Ազատ, ուրախ եղիր:

№ 35.

Թ Ռ Չ Ն Ի Կ

Մանուկները շրջան են կազմում: Նրանցից մէկը շրջանից
դուրս՝ աստամների մէջ բռնած մի նամակ (թղթի կտոր), թը-
չում է և յետոյ մտնելով շրջանը՝ չոքում է մէկի մօտ, ում ա-
ռաջ կամենում է:

Նա, որին թռչունը նամակ է բերել, երգում է. «Սիրուն
թռչնիկ, դարձիր»... և յետոյ ինքն էլ դառնում է թռչուն:

Թռչնիկն ահա, դէպ' ինձ գալով,
Ոտքիս վրայ նստում է,
Կտցում բռնած մի նամակիկ
Հօրիցս ողջոյն բերում է:

Սիրուն թռչնիկ, դարձիր գնա,
Բարեխ հետ տար մի պաչ,
Ես չեմ կարող քեզ ընկերել,
Դեռ դասս չէ վերջացած:

№ 36.

Պ Ս Ա Կ Ն Ե Ր

Նախնական զրոյց ծաղիկների մասին: Պարտէզի, դաշտա-

յին ծաղիկներ: Մանուկները բաժանւում են թւով այնքան խմ-
բերի, որքան պսակներ և ծաղիկներ են:

Կարելի է ծխախոտի թղթից շինել պսակների մի քանի
տեսակները և կպցնել իւրաքանչիւր խմբում մի մանուկի վրայ:
Պսակներ մենք շինում ենք սովորաբար կամ ծխախոտի թղթից
կամ մեր պարտէզի կենդանի ծաղիկներից: Առաջին տունը եր-
գում են ամենքը միասին, յետոյ ծաղիկների իւրաքանչիւր
խումբը երգում է առանձին: Վերջումը բոլոր խմբերը միանում
են և ուրախ թռչկոտելով երգում են վերջին տունը.

Մէկ սիրտ լինենք և մէկ հոգի,
Միութիւնը գեղեցիկ զարդ է կեանքի, լա, լա, լա...

Վարդէ պսակ

Վարդ ծաղիկն լինենք նման
Եւ օրինակ հեղութեան.
Թո՛ղ վարդը հանգստանայ
Մեր մատաղ սրտի վրայ, լա, լա, լա...

Շուշանէ պսակ

Օրինակ անմեղութեան,
Դաշտի սիրուն դու շուշան,
Ե'կ զարդ եղիր մեր սրտին,
Ե'կ միացիր մեր երգին, լա, լա, լա...

Կաղնի պսակ

Կանաչ խոտը դաշտերի
Մեր սրտին է սիրելի.
Թո՛ղ ճիւղը կաղնի ծառին,
Պսակ լինի մեր գլխին, լա, լա, լա...

Բ Ն Լ Ո Ր Ը

Սիրուն կանաչ պսակին
Թո՛ղ միանանք, բարեկամք,

Եւ յոյսներս անբաժան
Մնան մեզնից յաւիտեան,

№ 37.

ԳԻԼՂԱԳԻՆ ԵՐԳԸ

Ո՞րտեղ են պարում գիւղացիները: Ինչո՞վ են պարապում:
Ցոյց տալ պատկերը:

Մանուկները կանգնում են մէկը միւսի ետեւ: Նրանցից
մէկը կանգնում է նրանց դէմ և հարցնում. «Գիւղացին ո՞նց է
անում»...

1) Մանուկները գոգնոցներից շինում են իրանց համար
տոպրակներ և մերթ աջ, մերթ ձախ ձեռքով վերցնելով սեր-
մերը՝ ցանում են և կամաց-կամաց առաջ են գնում երգելով՝
լա, լա, լա... Դարձեալ մէկը երգում է. «Գիւղացին ո՞նց է ա-
նում սիրուն ցորենը հնձելիս»:

2) Մանուկները կռանում են և աջ ձեռքով իբր թէ ման-
գաղներով հնձում են:

3) Մանուկները ժողովում են խուրձերը և կրում կալը:
Մէկը կարող է լինել տոպրակ:

4) Մանուկները կալում են կալում: Երկուսը ներկայ-
ացնում են ձիաներ, մէկը բռնում է նրանց գոգնոցից կամ
թուկից և պտրտում են կալի շուրջը:

5) Ամենքը պառկում քնում են:

6) Վեր են կենում, շրջան կազմում և պարում: Ի հարկէ,
ամեն մի շարժողութիւնից առաջ լինում է հարց մանուկներից
մէկի կողմից, որ կանգնած է առանձին.

Գիւղացին ո՞նց է անում
Իր արտումը բանելիս,
Սրիւն քրտինք թափելիս,
Երբ որ ցորեն է ցանում:

Գիւղացին ո՞նց է անում.
Ահա այսպէս անում է,

Երբ ցորենը ցանում է.
Լա, լա, լա...

Գիւղացին ո՞նց է անում,
Իր արտումը բանելիս,
Սրիւն ցորենը հնձելիս,
Աշխատելով անգաղըրում:

Գիւղացին ո՞նց է անում.
Ահա այսպէս անում է,
Երբ ցորենը հնձում է.
Լա, լա, լա...

Գիւղացին ո՞նց է անում,
Երբ անհամար հասկերը
Ծածկում են արտերը
Եւ իր ցորենն է կրում:

Գիւղացին ո՞նց է անում.
Ահա այսպէս անում է,
Երբ ցորենը կրում է,
Լա, լա, լա...

Գիւղացին ո՞նց է անում
Արտիցը յետ դառնալով,
Ամբարը լի ցորենով,
Երբ իր ցորենն է կալում:

Գիւղացին ո՞նց է անում.
Ահա այսպէս անում է,
Երբ ցորենը կալում է,
Լա, լա, լա...

№ 38.

ՄԱՆՈՒԿ ԵՒ ԹԻԹԵՌ

Թիթեռի կերպարանափոխութիւնը: Ցոյց տալ պատկերը

վրայ: Մանուկները շրջան են կազմում: Եթէ մանուկներ շատ
կան, նրանցից մի քանիսը ծաղիկներ են:

Բոլոր մանուկներին բաժանում են երեք խմբի. ծաղիկներ,
թիթեռներ և մարդիկ:

Ծաղիկները շրջան են կազմում: Ետեից կանգնած են մար-
դիկ: Թիթեռները թռչում են շրջանի մէջտեղ և մօտենում են
մերթ այս, մերթ այն ծաղիկին: Ծաղիկները բաց են անում ի-
րանց ձեռները և նրանց ընդունում իրանց մէջ:

Մարդիկ հարցնում են. «Սիրո՞ւն թիթեռ»... Թիթեռները
դադարում են թռչել, բոլորը հաւաքւում են միասին և պա-
տասխանում են. «Ես ապրում եմ»...

Մանուկ

Սիրուն թիթեռ, ինձ ասա,

Թէ ինչո՞վ ես դու ապրում.

Ամբողջ օրը խաղում ես,

Ի՞նչպէս է որ չես յոգնում:

Թ ի ր ե ռ

Սիրուն կանանչ դաշտերում
Ես ապրում եմ համարձակ,
Ծաղկանց բուրմունքը անուշ
Իմ կերակուրն է միակ.

Բայց իմ կեանքս շատ կարճ է,
Թող ուրեմն վայելեմ,
Բարի եղիր, ո՞վ մանուկ,
Խնայիր, ինձի ձեռք մի տար:

№ 39.

ՁԱԳՈՒԿ ԵՒ ԿԱՏՈՒ

Ինչո՞վ է կերակրւում կատուն: Ի՞նչպէս են կատուի ճան-
կերը: Ի՞նչպէս է նա լացւում: Ի՞նչպէս է մլաւում: Ի՞նչպէս
փոնչում: Յոյց տալ պատկերի վրայ:

Մանուկների մէկը—կատու է, նստած է մի կողմ և ձեա-
նում է քնած: Բոլոր մանուկները ձագիկներ են: Նրանք զգու-
շութեամբ մօտենում են կատւին և «ձագն ուտում է» խօսքե-
րի վրայ՝ բոլորեքեան կռանում են և գլուխները շարժում, իբր
թէ կացահարում են: «Ձագիկ թռաւ» խօսքերի վրայ՝ կատուն
յարձակւում և բռնում է նրան, ով չկարողացաւ հասնել բի-
նային:

Մեր ձագիկը փոսում նստած քնում է,
Ախ, խեղճ ձագիկ, հիւանդ ես դու,
Որ չես ուզում կուտ ուտել:
Ձագն ուտում է:

Ձագիկ, մեր չար կատուից զգուշացիր,
Նա ունի սուր ճանկեր,
Կարող է քեզ վնասել:
Ձագիկ թռաւ:

№ 40.

ԾԻԾԵՆՈՒՆԱԿՆԵՐԻ ՀԵՌԱՆԱԼԸ

Մանուկները կազմում են երեք խումբ. ծիծեռնակներ,
մարդիկ և միջատներ: Ջրոյց տարագնաց թռչունների մասին:

1) Ծիծեռնակները մէկը միւսի ետեից թևները թափահա-
րելով թռչում են մարդկանց մօտով, կանգ են առնում նրանց
առաջ, երգում են և խոնարհ հրաժեշտ են տալիս նրանց: Մար-
դիկ պատասխանում են. «Շնտ, շնտ»... և գլուխ տալիս:

2) Ծիծեռնակները թռչում են միջատների մօտ և ողջու-
նելով նրանց երգում են. «Մժղունք, դուք էլ»... Միջատները
պտրտւում են և բզզում:

Ծիծեռնակներ

Արիք երթանք, ո՞վ ընկերներ, ծիծեռներ,
Էլ հերիք է, ամառն անցաւ, չլենք
Գնանք ուրիշ տեղ:

Ուրիշ երկրում, թրթուր փնտրենք, ընկերներ-
Արդ՝ դուք մարդիկ, բարի կնդիրք,
Դէհ, կացէք բարով դուք, ո՛վ մարդիկ,
Որի կտրի տակ մեզ բոյն տուիք, պահեցիրք:

Մ ա ռ դ ի կ

Շնուտ, շնուտ, դէհ, շնուտ այլ երգիր գնացէք,
Բայց և այնպէս չմոռանաք ընկերներդ.
Այո, երբ գայ ծիծղուն գարուն, այստեղ դարձէք,
Բերէք մեզի ուրախ ողջոյն, բերկրութիւն:

Ծիծեռնակներ դէպ մօղունք

Մօղունք, դուք էլ
Կացէք բարով, գնում ենք, լա, լա, լա...
Մեզ շատ անգամ լիաբարի
Խորախներով մեծրեցիրք,
Մնաք բարով, ցտեսութիւն, գնում ենք:

№ 41.

Մ կ ի կ

Զրոյց մկան մասին: Մանուկները շրջան են կազմում:
Նրանցից մէկը մուկ է շրջանի մէջտեղում: Շրջանի ետե թագ
է կացել կատուն: Երկու մանուկ իրար ձեռքից բռնած ներկայ-
ացնում են թակարդ և կանգնած են շրջանի մէջտեղում: Մա-
նուկները երգ են երգում, մուկը վազվզում է թակարդի չորս
կողմը: Թակարդը աշխատում է բռնել մկանը, բայց առանց տե-
ղից շարժելու:

Ո՛վ դու մկիկ, սիրուն մկիկ,
Մի դու լինիր այդպէս բզկիկ,
Ասում եմ քեզ՝ զգուշացիր,
Հանդարտ գնա, բունդ մտիր,

Թէ չէ՝ փորձանք կգայ գլխիդ,
Ո՛վ դու մկիկ, սիրուն մկիկ,
Մանրաթաթիկ, շէկիկ, խաթիկ,
Մի դու գնալ այն անկիւնիկ.
Այնտեղ բան կայ սրտաճմիկ,
Ո՛վ դու մկիկ, պլստրիկ, } Կրկնել:
Թակարդ է լարել քեզ հայրիկ:

№ 42.

ԾԻՏԸ ԵՒ ԲԱՉԷՆ

Գիշատիչ թռչունները: Յոյց տալ պատկերը: Մանուկնե-
րից մէկը ներկայացնում է փոքրիկ թռչնիկ, նստած է մի բարձր
տեղ, թէկուզ աթոռի վրայ (միայն թէ պարզած): Նրա շուրջը
պտրտում է բազէն, միւս մանուկները երգում են. «Ծիտը
ծառին»... Թռչնիկը կատարում է իր ծիւ-ծիւր, բազէն—իւր
թռ-թռ... Մի անգամ էլ բազէն պտրտում է թռչունի շուրջը,
այն ժամանակ մանուկները երգում են. «Ի՜նչ լաւ էլաւ»...
Բայց յետոյ բազէն մի շրջան է գործում և կամենում է յար-
ձակւել թռչունի վրայ, մանուկները պաշտպանում են թռչու-
նին՝ ձեռքերով կազմելով մի շրջան: Միևնոյն խաղն է, ինչ որ
կատուն ու մուկը:

Ծիտը ծառին ծլվում է՝
Ծիվ, ծիվ, ծիվ...
Բազէն գլխին պտրտում է՝
Վո՛ւյ, վո՛ւյ, վո՛ւյ...

Ծիտը լոեց, ծիտը վախեց,
Վայ, վայ, վայ...
Բազէն թռաւ, բազէն թռաւ:
Հայ, հայ, հայ...

Բազէն թռաւ,
Բազէն փախաւ,

Ի՞նչ լաւ էլաւ,
Հէ, հէ, հէ...

Ծիտիկ, միտիկ, պիծիկ, միծիկ,
Պտպտուրիկ, չլպպտուրիկ,
Դու լաւ պրծար չար բազէի
Սուր ճանկերից, հա, հա, հա...

№ 43.

Ա Ր Ե Ի

Մանուկները մէկը Արեւ է, ծածկւում է շալով և թա-
գընւում աթոռի ետեւ: Մանուկները շրջան են կազմում Արեւից
ոչ հեռու և ուրախ երգում են այս երգը: Վերջին խօսքերի վը-
րայ՝ «Մէկ բուռ չամիչ քեզ կտանք» — Արեւ վերցնում է երե-
սից ծածկոյթը, բարձրանում է և անմիջապէս մտնում շրջանի
մէջ: Մանուկները ծափահարում են միաշափ և պարելով եր-
գում. «Օ՛խ, արեւին խաբեցինք»... և այլն: Արեւի համար մենք
ունենք ոսկեթղթից շողերով պսակ:

Արեւ, արեւ, դուրս արի,
Քեզ բերել ենք աչքալոյս.
Քո քուրիկը՝ լուսինկան,
Բերաւ չամիչ մէկ աման:

Ամպը եկաւ, մութ արաւ,
Արեւն աչքերէս կորաւ:

Բաց երեսըդ, արեգակ,
Մէկ բուռ չամիչ քեզ կտանք...

Օ՛խ, արեւին խաբեցինք,

Ամպի տակից հանեցինք... լա, լի, լա, լա...

№ 44.

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

Մանուկները շրջան են կազմում: Ղեկավարը կանգնած է
մէջտեղ և ասում է. «Արեգակը դուրս է եկել»:

Ամենքը խմբով պատասխանում են՝ «պսպղալով»:

Ղեկ. Շողքը հերթից ներս է ընկել:

Մանուկն. «Շողշողալով», հայն:

Մանուկներն այս շատ են սիրում և յետոյ անգիր սովո-
րելով իրանք էլ հերթով կանգնում են մէջտեղ:

Արեգակը դուրս է եկել պսպղալով,
Շողքը հերթից ներս է ընկել շողշողալով,
Ծիտը ծառին կըշկըշում է ծըլււլալով,
Ջորումն առուն քըշքըշում է վըշվըշալով,
Ծոյլ տղայի քունն է տարել խըռըմփալով,
Տրեխները շունն է տարել մըռմըռալով:

№ 45.

Բ Ա Դ Ի Կ

Ի՞նչպէս են ման գալիս բազերը: Երեւելով մի կողքից
միւսը: Ինչո՞ւ նրանք կարողանում են լողալ: Որովհետեւ նրանց
մատները արանքում կայ թաղանթ: Բոլոր լողացող թռչուններն
ունեն թաղանթ: Ի՞նչ են անում նրանք ջրի մէջ: Սուզւում
են, ճճինք են փնտրում: Յոյց տալ պատկերի վոյս:

Մանուկները մէկը բազ է, միւսները — բադիկներ: Մնա-
ցեալ մանուկները աւազան են, վերցնում են իրար ձեռք և
շրջան կազմում: Բադերը մտնում են աւազանը և լողում: (Ձեռ-
ները կողքերին՝ շարժում են աջ ու ձախ): Երբ գալիս է հարցը՝
«չէս վախենում», շունը թիւերի մէջ հաջում է: Երբ բազը պա-
տասխանում է՝ «ոչ», որսորդն արձակում է հրացանը, իսկ շունը
ասանում է թիւերի միջից և բռնում բադիկներին:

Դործող անձինք — որսորդ, շուն, բազ, բադիկներ: Ա-
ւազան:

Մանուկն. Բադիկ, բադիկ, կարմիր թաթիկ,
Ո՞ւր ես գնում կամաց-կամաց,
Ջագուկներդ չորս կողմդ առած:

Բաղ. Ես գնում եմ ջուր գտնելու,
 Ձագուկներս լանալու.
 Ձագուկներս մաքուր-մաքուր,
 Տղոց երեսն աղտ է ու մուր:

Մանուկն. Բաս որսորդից չեմ վախենում...

№ 46.

Փ Ի Ս Օ

Այս երգի ժամանակ ղեկավարի հրամանով մանուկները
 կառարում են կատու բոլոր շարժողութիւնները:

Ի՞նչպէս է լացում կատուն: Շրջան կազմելով, կանգ են
 առնում և լացում:

Ե՞րբ է կատուն իր ճանկերը բաց թողնում: Երբ մոռնում
 թռչուն է բռնում կամ երբ պաշտպանում է: Գնացէք այնպէս
 կամաց, կարծես թէ ձեր ճանկերը ծածկել էք, որպէս զի մըկ-
 ները չիմանան, թէ կատուն մօտենում է:

Բոլորեքեան մէկը միւսի ետևից ոտի մատները վրայ հա-
 զիւ լսելի ման են գալիս:

Ի՞նչպէս են մլաւում կատուները: Ամենքը մլաւում են:

Ի՞նչպէս են բարկանում: Փոնչում են, մէջքները բարձ-
 րացնելով:

Իսկ ի՞նչպէս են փախչում, երբ շուն են տեսնում:

Ամենքը վազում են իրար ետևից, արագ փոփոխելով ուղ-
 դութիւնը:

Կատուն եկաւ փիսիկ-փիսիկ,
 Հագար նագով, ինչպէս հարսիկ,
 Դունչը սրբեց թաթիկներով,
 Մազը սանրեց չանչիկներով:
 Կատու, կատու, էր ես տրտում,
 Թէ՛ մկներն են այսօր արթուն:

№ 47.

Գ Ո Ղ Ա Ղ Ի Է Ս

Աղւէսի բնորոշ գծերը: Ինչո՞վ է կերակրում աղւէսը:
 Ո՞րտեղ է ապրում: Մանուկներից մէկն աղւէս է, միւսները
 կանգնած են երկու կարգ: Առաջին կարգը—տէրերն են, ետինը
 —ճտեր և հաւեր: Աղւէսը պառկած է աթոռի ետև նրանց դի-
 մաց և ուրիշ կողմ է նայում: Մանուկները երգում են երգը և՛
 «վոյ-վոյ» խօսքերի վրայ թափ են տալիս ձեռները: Աղւէսը
 խորամանկ կերպով աննկատելի վեր է ցատկում և կամենում է
 անցնել առաջին կարգից, որ բռնի հաւին. Տէրերը պաշտպա-
 նում են: Աղւէսն իր որսը տանում է բոյնը: Ո՞րին աղւէսը բռն-
 անց, նա պիտի նստի բնի մէջ և չփախչի: Սա շատ կենդանի
 խաղ է:

Աղւէսը պառկեց աղբի տակին,
 Աչքը գցեց չաղ հաւի ձագին,
 Վոյ, վոյ...

Նետով կտամ աչքի տակին,
 Որ մօտ չգայ նա մեր բակին,
 Վոյ, վոյ...

№ 48.

ՏԽՈՒՐ ԵՐԵՆԱՅ

Այս երգը կարելի է երգել առանց խաղի. իսկ երբեմն, փո-
 փոխութեան համար, այսպէս են անում.

- 1) Աքաղաղը թափահարում է թևերը և կանչում՝ կո-կո-
 րե-կո- և հպարտ առաջ է գալիս.
- 2) Աղաւնին փչում է և թռչում.
- 3) Հաւը կշկշում է.
- 4) Ծիծեռնակը թռչելով ճռողում է.
- 5) Ձին խրխնջում է և վազում.

6) Ոչխարը մայում է և առաջ գնում.

7) Գառը—նոյնպէս.

8) Այծը տմբամբացնում է մօրուքը.

9) Ուլը մկրկում է.

10) Հորթը բառաչում է.

11) Կովը բառաչում է:

Նրանց ետևից կամաց-կամաց գնում է մանուկը՝ զիրքը կռնատակին: Մանուկները վերադառնում են իրանց տեղերը ուրախ, գոհ, միայն մի մանուկ ծոյլ կերպով քաշ է տալիս ունեւրը և գլուխը կախած հազիւ-հազ գնում է:

Երբոր ծագեցաւ պայծառ արեգակ,
Աքլար, աղանի, հաւ ու ծիծեռնակ,
Ձի, ոչխար, գառնուկ, այծ, ուլ, հորթ ու կով
Գնացին իրանց գործին շտապով,

Միայն ծոյլ տղան չգնաց դպրոց,
Գիրքը շարտեց ու փախաւ փողոց.
Իրիկուն ամենը յետ դարձան ուրախ,
Միայն տղան էր տրտում, գլխակախ:

№ 49.

Հ Ր Ա Ի Է Ր

Բոլոր մանուկները նստում են յատակի վրայ, իբր թէ քը՛նած են: «Խելօք մանուկներ, շուտ հագնւեցէք» խօսքերի վրայ՝ մանուկները վեր ցատկելով արագ հագնւում են: Դուրս են գալիս և գնում իրար ետևից: Մըջիւնների պէս—քարշ են տալիս բեռներ՝ մէջքները կռացրած: Թռչում են, ինչպէս մեղուներ: Ձեռները բարձր պահած՝ շարժում են մատները, իբր թէ տեւրենք են շարժում: Պարզում են և ձեռները թափահարելով լո՛ղում են, ինչպէս ձկներ: Վեր են կենում և իբր թէ գրքերը բաց անելով կարդում են:

Հաւը խօսեցաւ, օրը բացւեցաւ,
Արևն էլ վաղուց ելաւ, բարձրացաւ,

Խելօք մանուկներ, շուտ հագնւեցէք,
Շուտով դասատուն դուք հաւաքւեցէք.
Մարդ և անասուն, գազան և թռչուն,
Ամենքն էլ իրանց գործին են գնում. լա, լա, լա...

Մըջիւնը բերնով կերակուր տանում,
Մեղուն ծաղկիցը հիւթեր է ծծում.
Դաշար գոյնզգոյն ծաղկով զարդարւած,
Մարգագետինը կանաչ հագնւած.
Անտառը ձմեռայ քնից արթնացած,
Իւր տերկները շարժում է կամաց. լա, լա, լա...

Ձկնորաներն իրանց ուռկանն են քաշում,
Հնձոդներն իրանց մանգաղը շարժում.
Դուք էլ, մանուկներ, ձեր գրքերն առէք,
Աստուած ծուլութիւն չէ սիրում երբէք. լա, լա, լա...

№ 50.

Կ Ո Վ

Ձրոյց կովի մասին: Մանուկներին մի խումբը—կովեր են, միւս խումբը—տանտիկիւններ: Տանտիկիւնները գոգնոցները կապած՝ սպասում են իրանց կովերին: Կովերը մօտենալով բառաչում են՝ մ-մա: Տանտիկիւնները բաց են անում դռները, ներս թողնում, ջուր են տալիս, նոյնպէս և աղ (ինչո՞ւ), լաւ մաքրում են կուրծք և սրբիչով սրբելով կթում են—շ-շ-շ... կովի առաջ պարզած:

Արի, արի, տանտիկիւն,
Նայիր իմ լիք ծծերին,
Գոգնոցդ կապիր,
Առատ կաթ կթիր:

Միայն հորթուկիս,
Սիրուն գաւակիս,

Բաժինը թողես
Իսպառ չդարտկես: } Կրկնել:

№ 51.

Կ Ո Ր Ա Մ Հ Ո Ր Թ

Մանուկները շրջան են կազմում: Նրանցից մէկը կով է,
միւսը պառաւ, երրորդը հորթ, որին թագցնում են: Կովը և
պառաւը գալիս են հորթին փնտրելու: Երբ կովը գտնում է
հորթին, մանուկները ծափ են տալիս: Կարելի է, ծիծաղեցնե-
լու համար, ոչ ոքի չթագցնել և զանազան կողմերից հերթով
բառաչել: Կովը ստիպւած կլինի երկար ժամանակ փնտրել իր
հորթին:

Ձիւն է գալիս փաթիլ-փաթիլ,
Հետն էլ անձրև կաթիլ-կաթիլ.
Այդ միջոցին մի պառաւ կին
Հորթ էր փնտռում դաշտի միջին:

Կովը եկաւ տաւարիցը,
Կուրծ ու ծծեր կաթնով լիքը.
Հորթուկս ուր է, նա բառաչեց,
Խեղճ՝ պառաւին լացացրեց:

Մինչդեռ այսպէս պառաւ ու կով
Ողբում էին լաց ու կոծով,
Յանկարծ լսեց մի բարակ ձայն.
Կովն իմացաւ, որ հորթն է այն:

Կովը վազեց բառաչելով,
Պառաւը յետքից տընքտընքալով.
Կորած հորթը մօրը գտաւ,
Լիք ծծերը բերանն առաւ,

Ծծեց բոլոր կաթն ու տոզեց,
Տանախկնովը բան չթողեց.

Բայց պառաւը այս անգամին
Սիրով ներեց չար հորթուկին:

№ 52.

Կ Թ Ե Լ Ե Ի Հ Ա Ր Ե Լ

Բոլոր մանուկները կանգնում են կամ զոյգ-զոյգ կամ մի
կարգ: Նրանցից մէկը կանգնում է նրանց դիմաց և հարցնում:

1) Առաջ երգում են և՛ «կըկըզում» խօսքի վրայ պարզում
են և կթում—շ-շ-շ, միաչափ շարժերով ձեռները վայր ու վեր:

2) Վեր են կենում և ձեռները տարածելով դէպի առաջ՝
եւ ու առաջ օրորում են:

— Ասա, տեսնեմ, մեր գիւղերում
Կովերն ի՞նչպէս են կթում:

— Ահա այսպէս են կթում.
Հորթը կապում մօր ծընկից,
Ծիծը խլում գաւակից,
Կովկիթն իրանց ձեռքն առնում,
Ապա կողքին կըկըզում.
Փըշշ, փըթթ...
Ահա այսպէս են կթում,
Փոքրիկ հորթին լացացնում.

— Ո՞նց են հարում խընոցին,
Հէնց էսօր էլ հարեցին:

— Ահա այսպէս հարեցին.
Թոկը ծառից կապեցին,
Հաստ խնոցին կախեցին,
Երկու օրուայ հաւաքսը
Նորա մէջը ածեցին,
Տաք ու հով ջուր խառնեցին

Եւ, ծայրերից բռնելով,
Տարան, բերին, շարժեցին:

Թրըխկ, զրըխկ,
Ջրըխկ, թրըխկ...
Ահա այսպէս հարեցին,
Դեղին կարագ հանեցին:

№ 53.

Ս Ա Գ Ե Ր

Նոյն խաղն է, ինչ որ բաղը: Յոյց տալ պատկերի վրայ՝
Համեմատել բաղիկի հետ:

Ջր-ջր, ջր-ջր, խոտակեր,
Սև ու սպիտակ իմ սագեր,
Հերիք, որչափ լողացիք,
Կարմիր տոտիկ լացիք:

Հերիք, որչափ գետի մօտ
Որդեր կերաք դուք տըղմոտ.
Գնանք, գնանք դէպի տուն,
Ձեզ կուտ կը տամ իրիկուն:

Ս ա գ ե ռ

Ղա-ղա, զա-ղա, գողացին,
Թող ջուր մտնենք մենք կրկին,
Դեռ չենք ուզում գնալ տուն,
Մտնել աղտոտ հաւաքուն:

Ջրի մէջ վայր ու վեր
Պէտք է մաքրենք մեր թևեր. զա, զա, զա...

№ 54.

Ջ Ր Ա Ղ Ա Յ

Յոյց տալ պատկերի վրայ: Ի՞նչ տեսակ ջրաղացներ են

լինում. քամու, ջրի: Ի՞նչ բանի են ծառայում: Մանուկները
երկու ձեռները բռնած՝ կանգնում են իրար դէմ և ամեն մի
տնից յետոյ՝ գլուխները կոխում են շրջանի մէջ և պտըտում
ջրաղացի անիւի նման:

Ջուրը նաւից արշաւելով,
Կատաղաբար ձայն է հանում՝ ջրո, ջրո, ջրո...
Եւ ջրաղացի յատակի տակ
Կարծես ամպեր են որոտում՝ դու, դու, դու...

Անիւների խիստ շարժուելուց
Ամբողջ յատակն է դողդողում
Եւ երկանի պտըտուելուց
Փոքրիկ լեզուակն է չըխչըկում՝ չի, չի, չի...

Նա շարժում է օրօրւելով
Եւ լիք տաշտի բերանն շարժում,
Որից վերին երկանի մէջ
Մաքուր ցորեն է կաթկըթում՝ կըթ, կըթ, կըթ...

Իսկ քարի տակ մանրւելով,
Ալիւր դարձած ամբարն թափւում
Եւ ջրաղացը գեղեցկապէս
Իբրև ծերուկ ալեգարդում՝ փո, փո, փո...

№ 55.

Ե Ր Ա Ժ Ի Շ Տ Ն Ե Ր

Մանուկները զոյգ-զոյգ կանգնած միասին ընթանում են և՛
«զորօրինակ» խօսքի վրայ կանգնում են ու բոլորեքեան նաւ-
դում ջութակ: Յետոյ—տաւիղ, սրինգ, դաշնամուր, թմբուկ:
Ամեն մի գործիքի երաժշտութիւնից յետոյ միասին ընթա-
նում են:

Մենք երաժիշտներ ենք,
Շատ նուագարաններ լաւ զարնում ենք,
Ունինք ջութակ, տաւիղ, սրինգ,
Դաշնամուր, ծնծղայք և թմբուկ:

1. Զօրօրինակ, զորօրինակ, այ ձեզ, ջութակ.
Պիլի լի...
2. Այսպէս մենք զարնում ենք.
Պիլի լի...

Կրկնել և փոխանակ ասելու ջութակ, ասել այ ձեզ տա-
ւիղ. պի...

3. Կրկնել և ասել, այ ձեզ սրինգ. տիւ լի...
4. Կրկնել և ասել, այդ ձեզ դաշնամուր. տա լա...
5. Այ ձեզ ծնծղայք. ծեծ ծա...
6. Այ ձեզ թմբուկ. բում բում...

№ 56.

Ն Ա Պ Ա Ս Տ Ա Կ

Զրոյց նապաստակի մասին: Մանուկները շրջան են կազ-
մում: Երկու նապաստակ ցուցամասները դնում են քունքերի
վրայ (իբր թէ նապաստակի երկայն ախանջներ են) և պալըզած
ոստոստում են շրջանում: «Փը՛շտ» խօսքի վրայ որսորդը պահ-
ւած տեղից արձակում է հրացանը: Նապաստակները փախ-
չում են:

Գործող անձինք՝ 2 նապաստակ, մի որսորդ:

Երկու փոքրիկ նապաստակ
Հանգիստ խոտ են կրծոտում,
Եւ գալիս է չար որսորդ.
Փը՛շտ բոլորն են փախչում,
Բոլորն են փախչում:

№ 57.

ՓԱՅԼՈՒՆ ԱՐԵԻԸ ՄԱՅՐ ՄՏԱԻ

(Փոքրիկ պատմութիւն որբի մասին)

Մանուկները գնում են գոյգ-գոյգ: Ամեն մի գոյգի մէջ կայ
մայր և մանուկ: Միայն մէկ մանուկ պառկած է անկիւնում և
շարունակ քնում է: «Ամեն մարդ գնաց» խօսքերի վրայ, մայր-
մանուկները նստում են աթոռների վրայ, իսկ մանուկները նը-
րանց գրկում են:

Ղեկավարը հարցնում է. «Ո՞վ ձեզանից կփայփայէ որբին
և իր մօտ կվերցնի»: Ով առաջ կվագի և կբռնի նրան, նա էլ
կվերցնի:

Փայլուն արեւ արդէն մայր մտաւ,
Լուսինն էլ վաղուց գնաց թագ կացաւ:

Փոքրիկ աստղերը ամպում ծածկուեցան
Եւ ցուրտ ու խաւար գիշեր էր աշնան:

Ամեն մարդ գնաց իրան տուն հասաւ,
Ամեն երեխայ մօր գիրկը մտաւ:

Միայն խեղճ որբը չունի հայր ու մայր,
Չունի բարեկամ, ոչ քոյր, ոչ եղբայր:

Անտէր ֆնացած Աստուծոյ կամքին,
Խեղճը քնած է փողոցի միջին:

№ 58.

ՊԱՌԱՆՆ ՈՒ ԱՅԾԸ

Մանուկները երկու կարգ կանգնում են իրար դէմ: Չեռ-
ները բարձրացնելով վերն՝ մասները շարժում են, իբր թէ ծա-
ռերի տերեւներ են: Նրանցից մէկը պառաւն է, միւսը՝ այծը:

Պառաւն իր այծին քշում է անտառ: Այծը ճանապարհին պո-
կում է ծառերի տերեւները: Պառաւը գնում է միւս սենեակը,
այծը թագնւում է: Մանուկները իւրաքանչիւր տնից յետոյ
միաշափ ծափ են տալիս: Պառաւը որոնում է այծին:

Կար, չկար երբեմն
Մի աղքատ պառւիկ,
Ունէր մեր պառաւը
Կաթնատու այծիկ,
Չալիկ-մալիկ,
Կաթնատու այծիկ:

Պառաւը ձմեռը
Այծիկը պահեց,
Իր բերնի պատառը
Նըրա հետ կիսեց.
Սիրով, յօժար
Նըրա հետ կիսեց:

Երբ ձիւնը հալեցաւ,
Բըսաւ կանաչ խոտ,
Պառաւն իւր այծիկը
Դուրս տարաւ արօտ.
Ուրախ, զըւարթ
Դուրս տարաւ արօտ:

Թանձր մառախուղը գետինը պատեց,
Պառաւի առջևից այծը կորցրեց.
Ափսոս, ափսոս,
Այծը կորցրեց:

Պառաւը լաց եղաւ, իսկ գայլը օռնաց,
Մոլորած այծիկը բարձր մըկըկաց.
Մըկըկ, մըկըկ,
Այծը մըկըկաց:

Դայլն իսկոյն մօտեցաւ, այծին շալակեց,
Պառաւը ետեւից բարձրաձայն գոչեց.
Հայ-հայ, վայ-վայ,
Բարձրաձայն գոչեց:

Խեղճը մնաց կանգնած, մի փունջ խոտ ձեռին,
Անմխիթար ձայնով կանչելով այծին.
Ե՛կ, ե՛կ, ե՛կ,
Կանչելով այծին:

№ 59.

ԱՂՔԱՏ ԿԻՆ

Աղքատ կինը (գլխին շալ և ձեռին գաւազան) կանգնած է
դռան մօտ: Միւս մանուկները զոյգ-զոյգ ընթանալով երգում
են: Վերջին տունը երգելիս նրանք մօտենում են աղքատ կնոջ:
Աղքատ կինը երգում է. «Անհամարձակ»... Մանուկները նրա
մօտից անցնելով գրպաններից փող են հանում և տալիս նրան:
Մանուկները շատ սիրում են այս երգը և մեղեդին:

Յուրտը փչեց, ձմեռ սաստիկ.
Ձիւնը ծածկեց գետինը,
Ամենայն մարդ մտաւ իւր տուն,
Պատապարւիլ ցրտիցը:

Ժամի դռնում գողգողալով
Կանգնած է մի աղքատ կին.
Նորա հանդերձը պատառ-պատառ,
Չունի շապիկ իւր հագին:

Անհամարձակ նա իւր ձեռքը
Պարզում է անցկացողին.
«Ողորմութիւն արէք, պարոն,
Անտուն, անտէր աղքատին»:

№ 60.

ՓՈՔՐԻԿ ՇՆԻԿ

Զրոյց շան մասին: Փոքրիկ պատմութիւն: Ինչո՞ւ երբ շունը ման է գալիս, լսում է, իսկ երբ մտնում է կատուն, ամենեին լսելի չէ: Որովհետեւ կատուի ճանկերը ներս են քաշւած, իսկ շանը—ոչ:

Ի՞նչպէս է հաջում շունը: Ի՞նչ ծառայութիւն է անում շունը մարդուն: Ի՞նչն է նրան օգնում գտնելու իր տիրոջ հետքերը, եթէ նա նրանից ետ է մնացել: Հոտոտելիքով:

Մանուկներ, եկէ՛ք մի առարկայ թագցնենք, ձեզանից մէկը թող լինի շուն, տեսնենք, կարո՞ղ է գտնել թագցրած բանը թէ ոչ: Շունը գտնում է հոտոտելիքով, իսկ մենք կգտնենք լսելիքով: Երբ կմօտենայ թագցրած առարկային, մենք բարձր կերգենք, իսկ երբ կհեռանայ, կսկսենք երգել աւելի և աւելի կամաց:

Ի՞նչ սիրուն ես դու, իմ շնիկ,
Քանի այդպէս փոքրիկ ես,
Քեզ համար ես միս կբերեմ,
Լաւ կերակուր կուտեցնեմ:

Երբ—որ դուն էլ կմեծանաս,
Շատ գեղեցիկ բոյ կառնես,
Ապա մեր տան հաւատարիմ
Դու պահապան կլինես:

№ 61.

ՄԱՅՐ ԵՒ ԳԱՌՆՈՒԿ

Մանուկները բաժանւում են 2 խմբի. 1) Մայրեր, 2) Գառներ: Այս խաղը շատ են սիրում մանուկները:

— Ինչո՞ւ կուլաս դու, գառնիկ.
— Խիստ ծեծ կերայ ես, մայրիկ:
— Ո՞վ ծեծեց քեզ, գառնիկ.
— Մէկ ծեր, չար կախարչ կնիկ:

— Ինչի՞ ծեծեց քեզ, գառնիկ.
— Ծառի տակն էի, իմ մայրիկ:
— Ինչո՞վ ծեծեց քեզ, գառնիկ.
— Մէկ մեծ փայտով, իմ մայրիկ:

— Ո՞րտեղդ զարկեց քեզ, գառնիկ.
— Ոտիկներիս, իմ մայրիկ:
— Ի՞նչպէս լացիր դու, գառնիկ.
— Մէ, մէ, մէ, իմ մայրիկ:

№ 62.

ՀԻՆԳ ԶԳԱՅԱՐԱՆՔ

Առանց երգելու մանուկները կանգնում են շրջանաձև և ղեկավարի հետ միասին խմբով ասում են, ցոյց տալով աչքերը, ականջները, քիթը, լեզուն և յետոյ ամբողջ մարմինը:

Ես աչքով տեսնում եմ,
Ականջով լսում,
Քիթով հոտ եմ առնում,
Լեզուով ճաշակում:

Իսկ ցուրտն ու տաքը,
Կոշտն ու կակուղը
Ի՞նչով եմ զգում.
— Բոլոր մարմնովս եմ շօշափում:

Ոտքով ման եմ գալիս,
Զեռքով աշխատում,

Աչքով տեսնում եմ,
Ականջով լսում:

Իսկ իմ չարն ու բարին,
Իմ լաւն ու վատը
Ո՞վ է իմանում:
— Խելօք գլուխս:

№ 63.

Ձ Կ Ն Ի Կ Ն Ե Ր

Ձրկներն ուրախ խաղում են
Հանդարտ, պայծառ առաւելում,
Մերթ ծալում են, մերթ ուղղում են,
Մերթ ծածկում են աւազում:

Ձրկներն ուրախ խաղում են
Հանդարտ, պայծառ առաւելում,
Մերթ ծալում են, մերթ ուղղում են,
Մերթ ծածկում են աւազում:

Ձրոյց ձկան մասին: Ո՞րտեղ են ապրում ձկները: Ի՞նչպէս
են կոչւում նրանց ձկաները: Ինչո՞վ են նրանք կերակրւում:
Ի՞նչ է նշանակում լողաթաղանթ: Յոյց տւէ՞ք ձեռքերով, թէ
ի՞նչպէս են շարժում լողաթաղանթները:

Եթէ մանուկներ քիչ կան, նրանք բոլորը կարող են ներ-
կայացնել ձկներ. եթէ շատ են, մի բանիսն են միայն ձկներ,
միւսները իրար ձեռքից բռնած կանգնում են երկու կարգ:
Դրանք առաւել ափերն են:

Մանուկները (ձկներ) տեղաւորւում են երկու ափերի մէջ
համապատասխան երգի բառերին, մերթ խաղում գլարձանում
են, մերթ ծալում, մերթ ուղղում: Դաստակների շարժումնե-
րով մանուկները ներկայացնում են լողաթաղանթներ:

«Մերթ ծալում են» խօսքերի վրայ մանուկները կռնում
են որքան կարելի է ցած, առանց ծնկները կռացնելու: «Մերթ

ծածկում են աւազում» — մանուկները պառկում են յատակի
վրայ, կամ սողալով անցնում են մանուկների մէջտեղով, որոնք
կազմում են ափեր, այսինքն՝ ծածկում են:

Երգում են միայն այն մանուկները, որոնք ափեր են ձե-
ւացնում:

№ 64.

Տ Օ Ն Ա Ծ Ա Ռ

Ի՞նչ սիրուն է տօնածառը՝
Չորս կողմից լուսաւորւած.
Ի՞նչ խոճում է, ի՞նչ դալար է՝
Մինչև ծայրը զարդարւած:

Եւ ի՞նչ ուրախ երերւում են
Նրա զարդերը ոսկեղէն.
Ոստիկները ծանրացնում են
Խաղալիք ու քաղցրեղէն:

Դէ, մանուկներ, իմ փարելի,
Էլ ի՞նչ իզուր ըսպասենք.
Երգենք երգեր մեր սիրելի
Ու յետոյ նաև պարենք. լա, լա, լա...

Այս երգը պատրաստւում է Տօնածառի համար:
Մեզանում սովորաբար այսպէս ենք անում:

Խ Ա Ղ

Մանուկները զոյգ-զոյգ գնում են դահլիճ, ուր դրած է
վառւած տօնածառը: Մեծ մանուկներից մէկը ձմեռն է՝ տատի
կերպարանքով, գլխին չեպչիկ և ամբողջապէս սպիտակ հագած՝
ձեռքում բռնած է եղևնի ճիւղ և մի փաթիթոց: Մանուկները

զոյգ-զոյգ անցնում են տօնածառի շուրջը կամ տօնածառի ա-
ռաջ և երգում են. «Ի՜նչ սիրուն է տօնածառը» և այլն:

№ 65.

Ձ Մ Ե Ռ

Մ ա ն ն ի կ ն ե Ր

Ծածկեց փողոց սիպտակ ձիւնով.
Օ՜հ, արդէն ձմեռ...
Մեզ հիւր եկաւ, եկաւ բարով
Մեր նանին՝ ձմեռ:

Տ ա ս

Որդիք, բերում եմ ձեզ համար
Եւ այս եղին.
Կգարդարեմ այս տօնածառ.
Կանֆէկաներ կլինին:

Մանուկները ծափ են տալիս և ուրախ կրկնում. «Կան-
ֆէկաներ կլինին»:

Դրանից յետոյ մանուկները շրջան են կազմում և երգում.
«Ի՜նչ սիրուն է տօնածառը»:

Վերջին խօսքերի վրայ՝ «Դէ, մանուկներ», սկսում են
զոյգ-զոյգ կանգնել և պարել պոյլկա, երգելով մեղեդին՝ լա,
լա, լա...

№ 66.

ՁԻՊ ՏՈՒ, ՔԱՇԻ, ԱՅ ԵԶԸ

Մանուկները մէկը գիւղացի է, միւսները իրար կողքի

կանգնած՝ գութանին լծած եղներ են ձևացնում: Եղները շատ
դանդաղ են քաշում:

Կամ այնպէս են կանգնում մանուկները, որ նրանցից մինը
գիւղացին է, իսկ նրանցից երկուսը արօրին լծած եղներ: Եւ
կամ այնպէս անել, որ տափան—ցաքան ներկայացնել:

Ձիւ գտու, քաշի, այ եղը,
Արա, հօ, հօ, արա հօ.
Լիւծըդ մաշի, այ եղը,
Արա, հօ...

Աստուած պահէ քու տէրը,
Արա, հօ...
Մինն էլ տաշի, այ եղը,
Արա, հօ...

Մեր գութանը օդած ա,
Եզանց ուսը նօթած ա.
Վարէ վարը, այ գութան,
Հազիւ խփը զօդած ա:

Շողբըն ընկաւ ծրմակին,
Աստուած կը տայ մըշակին,
Սուր գութանը ծիր գնաց,
Տէր մըշակը քամակին:

Սերմէ, սերմէ, այ մըշակ,
Սուրբ ա, սուրբ ա քու փէշակ,
Մինը հազար տուր, Աստուած,
Քեզ ձէն կըտայ տէր մըշակ:

№ 67.

Մ Ե Ղ Ո Ի Ն Ե Ր

Մեղունները բըզզում են—զ՝-զ՝-զ՝...

է՛յ, մեղուններ, ազատ թռռէք,
Դաշտում ուրախ պըտըտեցէք:
Մեղունները թռչում են—զ'-զ'-զ'...
Լա, լա, լա...

—Դուք այստեղ էք մեղուններդ, հա՛,
—Թըռանք այստեղ մենք ամենքըս, հա՛,
Չ'-զ'-զ'-զ'...

Խ Ա Ղ

Զրոյց մեղունների մասին: Յոյց տալ մեղունների թագու-
հին, բանուր մեղունները, խորիսխները:

Մանուկները բաժանում են 3 խմբի. 1) Խորիսխներ:
Ձեռք ձեռքի տալով՝ կանգնում են իրար հանդէպ զոյգ-զոյգ:
Դրանք հին մեղունների խորիսխներն են: 2) Երկրորդ խումբը—
հին մեղուններն են, իւրաքանչիւր մեղու մտնում է խորիսխնե-
րից մէկի մէջ: 3) Ջահէլ մեղունները, թւով նոյնքան են, որքան
հները (կամ ծերերը):

Ջահէլները թռչում են թևերը թափահարելով. ձեռները
դրած ազդրների վրայ՝ թափահարում են արմունկները և գա-
նազան ծաղիկներից հիւթ են հաւաքում: Ձեռները ետև դրած՝
շփում են ավերը, ցոյց տալով, իբր թէ փոշին են մաքրում:
Հին մեղունները (կամ ծերերը) երգում են. «Դուք այստեղ էք,
մեղուններդ, հա՛»: Ջահէլները թռչում գալիս են, պատասխա-
նում. «Թըռանք այստեղ մենք ամենքըս, հա՛»: Պտըտում են,
բզզում և ամեն մէկը աշխատում է մտնել հին մեղու մօտ, որ
նրան դուրս քշի այնտեղից: Հին մեղուն պաշտպանում է: Եթէ
Ջահէլները յաղթում են, հները զիջանում են իրանց տեղերը,
և խաղը սկսում է նորից: Հները շահէլանում են: Երբեմն, երբ
մանուկները սակաւ են, կարելի է շրջան կազմել: Մանուկնե-
րից մի քանիսը—մեղուններ են: Ձեռները դրած ազդրների վը-
րայ՝ նրանք թռչում են շրջանի մէջտեղում, թափահարելով ար-
մունկները: Մնացեալ մանուկները ներկայացնում են գանազան
ծաղիկներ: Ոմանք բարձր բռնելով ձեռները և դաստակները ի-

ջեցնելով ներկայացնում են շուշան, միւսները երկու ձեռքը
միացնելով լայն բռան պէս՝ ներկայացնում են վարդ, կայլն:
Մեղունները թռչելով հիւթ են ժողովում գանազան ծաղիկնե-
րից: Ծաղիկները երգում են. «Մեղունները բզզում են՝ զ'-զ'-զ'...
երբ գալիս է հարցը. «Դուք այստեղ էք մեղուններդ, հա՛»,
մեղունները պատասխանում են. «Թըռանք այստեղ մենք ամեն-
քըս, հա՛»: Թևերը (ձեռները) բաց արած՝ մի բանի ժամանակ
պտըտում են և նստում՝ թևերը թողնելով:

№ 68.

Գ Ա Ռ Ն Ո Ի Կ

Անւանեցէք ընտանի կենդանիներ: Նկարի վրայ ցոյց են
տալի ոչխար: Ի՞նչ են շինում ոչխարի բրդից: Իսկ միւսը՝ Ո՞ր
ընտանի կենդանիներն են մեզ տալիս կաթ: Կովը, այծը, ոչ-
խարը: Մանուկներից մէկը գառն է, ման է գալիս և մայրում
(կանչում է իր մօրը): Մանուկները երգում են. «Սիրուն, ան-
մեղ» կայլն: Մանուկները ձեռք ձեռքի տալով կազմում են
նրա համար բակ կամ խրճիթ: «Կուգայ մայրդ»... խօսքերի
վրայ՝ գալիս է գառան մայրը և կերակրում է գառնուկին:

Սիրուն, անմեղ իմ գառնուկ,
Բուրդդ սպիտակ ու փափուկ,
Դաշտ վազելով ու արօտ,
Մօրըդ քաշում ես կարօտ:

Մի լար, գառնուկ սիրական,
Փոքրիկ տղի դու նման,
Կուգայ մայրըդ, հետը շատ
Կրբերէ բեզ անուշ կաթ:

№ 69.

Հ Ն Ձ Ի Ո Ր Ն Ե Ր

Ահա եկաւ խոտ հարողը,
Ուսին դրած գերանդին.
Բոլոր խոտը սա հարել է,
Բան չի թողել մեր հանդին: Լա, Լա, Լա, մեր հանդին:

— Այ խոտ հարող, ասա տեսները,
Դու ինչպէս ես խոտ հարում.
— Այսպէս ան, լաւ նայեցէք,
Ես այսպէս եմ խոտ հարում.
Հէպ-հօպ, հէպ-հօպ:

Ախ, ինչ լաւ է, եկէք սովրենք,
Մենք էլ այսպէս խոտ հարենք.
Հէպ-հօպ, հէպ-հօպ:

Ահա եկաւ մեր հնձողը,
Ձեռքին փայտ է մատնոցներ,
Պատրաստել է սուր մանդաղը,
Պէտք է հնձէ մեր արտեր:

— Հնձող եղբայր, ասա տեսները,
Դու ինչպէս ես հոռնձ անում.
— Այսպէս ան, լաւ նայեցէք,
Ես այսպէս եմ հոռնձ անում.
Հէպ-հօպ-հէպ, հօպ-հէպ-հօպ:

Ախ, ինչ լաւ է, եկէք սովրենք,
Մենք էլ այսպէս հոռնձ անենք.
Հէպ-հօպ-հէպ, հէպ-հօպ-հէպ:

№ 70.

Խ Մ Բ Ի Կ (Պարերգ)

Այս բոլոր պարերգերը կազմում են այսպէս. ամենքը ձեռք
ձեռքի տւած միասին պարում են: Պարերի տեսակը թողնում
է ղեկավարին: Շրջան, աջ ու ձախ, ծափ տալ, պարտւել միա-
շափ: Ձեռները բարձր պահելով, դանդաղ, ինչպէս Ուզունդա-
րա, ոտները շարժել աջ ու ձախ, կայն: Երբեմն՝ թաշկինակը
ձեռին:

Ձանանք մեր խմբիկի մէջ
Միշտ շնորհքով լինելու,
Մեր ուրախ խաղի մէջ } Կրկնել:
Կարգ աշխատենք պահելու.
Լա, Լա, Լա...
Սէրը, սէրը մեր գործի մէջ թագաւորէ,
Եւ օգտակար նա պտուղներ բերէ, բերէ, բերէ: (Կրկնել)

№ 71.

ՁԱՆ ԳԻԻԼԻԻՄ (Պարերգ)

Քարիս տակը քարոտ է,
Ձան, գիւլիւմ, ջան, ջան.
Պարնի ձիանց արօտ է.
Ձան, ծաղիկ, ջան, ջան:
Ուղիղ եօթը տարի է
Քոյրը եղբօր կարօտ է:

Դու նստել ես դօշակին,
Ուշքդ ու միտքդ փեշակին.
Խըմել ես նըռան գինին,
Հոտ ունիս մանիշակին:

Արևը կամար-կամար,
Կապել ես ոսկէ քամար.
Յիսուն օր պաս եմ պահել
Իմ եղբօր ճամբի համար:

Սարի խոտը ծեղուէ ծեղ,
Եղբայր, երթանք միատեղ,
Որ հարամին վերայ տայ՝
Գլուխս տամ գլխիդ տեղ:

Սարէն կըգայ ձիաւոր,
Մեր տունը չարդախաւոր.
Հըրէս եկաւ իմ եղբայր,
Երեք օրուան թագաւոր:

Իմ եղբայրը սարումն է,
Շուին գօտկածալումն է.
Եղբայր ջան, շուիդ ածա՛,
Քոյրըդ Լօռուայ քարումն է:

Եղբայրս ծառի տակին,
Սաղմոսը կըռան տակին,
Սաղմոսն անգիր է արել,
Լեզուն բիւբիւլ է դառել:

№ 72.

ԾԱՂԻԿՆԵՐԻ ԵՐԳ.

Մանուկները բաժանուում են երեք խմբի. 1) Վարդ, 2) Շուշան, 3) Յափրուկ: Լաւ կլինի ծխախոտի թղթից շինել մի-մի հատ ծաղիկ՝ վարդ, շուշան և յափրուկ, կամ, եթէ հնարաւոր է, տալ իւրաքանչիւր խմբին մի-մի հատ բնական ծաղիկ: Առաջ երգում է Վարդը, յետոյ Շուշանն ընդհատում է վերջին նախադասութիւնից յետոյ, իսկ յետոյ արդէն Յափրուկը:

Վ ա Ր Դ

Ինձ ամենքը կոչում են
Ծաղիկների թագուհի,
Որովհետեւ ծաղիկս
Կարմիր գոյն ու հոտ ունի:

Թէեւ իմ կանաչ թուփը,
Շատ մարդու ձեռք կըծակէ,
Բայց այս անմեղ յանցանքը
Ինձ ամեն մարդ կներէ:

Շ ո Ւ Շ Ա Ն

Իմ սպիտակ կոկոնում
Անուշ բուրմունքներ կան շատ,
Եւ ոսկենման փոշի
Մեղուններին բաղմաշխատ:

Իմ ցողունքս նազուք,
Իմ գազաթս գեղեցիկ,
Տերևներս ընդարձակ
Եւ ինքս եմ խիստ հեզիկ:

Իմ հիւրասէր թերթերում
Մեղու, մրջիւն, թէ թիթեռ
Կարող են հանգիստ գտնել,
Իբրեւ ագնիւ գեռուններ:

Յ ա Կ Ր Ո Ւ Կ

Իմ թուփերս փարթամ չեն,
Ո՛չ ծաղիկս փառաւոր,
Բայց բուրմունքս կլսեն
Ամեն մարդիկ հեռաւոր:

Այս պատճառաւ կարող էք,
Յափրուկ գտնել ամեն տեղ՝
Թէ փոքրիկ պարզ փունջերում,
Թէ պարտէզներում շքեղ:

№ 73.

Պ Ա Ր Ե Ր Գ

Աղջրկէք, պար բռնեցէք,
Արմիկի երես գովեցէք,
Այ երես, շարմաղ երես,
Դու մեզ չըթողնես սևերես. լա, լա, լա...

Բարձր սարէն պաղ ջուր կուգայ,
Արմիկի երես կըլըւայ.
Այ երես, արև երես,
Քո շափաղով մեր սիրտ կերես. լա, լա, լա...

Աղջրկէք, պար բռնեցէք,
Արմիկի աչեր գովեցէք.
Այ աչեր, սիրուն աչեր,
Արևի պէս փայլուն աչեր. լա, լա, լա...

Արմիկի աչերն արեգակ,
Մեզի կուտայ լոյս ու կրակ.
Այ աչեր, նախշուն աչեր,
Մեզի համար հսկուն աչեր. լա, լա, լա...

Աղջրկէք, պար բռնեցէք,
Արմիկի կոներ գովեցէք.
Այ կոներ, ուժեղ կոներ,
Դուք կըշարժէք մեծ-մեծ լեռներ. լա, լա, լա...

Արմիկի կոներն է գերան,
Կըպատառի վագրի բերան.

Այ կոներ գթնա կոներ,
Դուք կըբանաք մեր փակ դռներ. լա, լա, լա...

Աղջրկէք, պար բռնեցէք,
Արմիկի հասակ գովեցէք.
Այ հասակ, բարձր հասակ,
Քեզ վայել է կազնի սլակ. լա, լա, լա...

Արմիկի հասակն է սօսի,
Շուքը մեզնից չըպակասի.
Այ հասակ, չինար հասակ,
Ո՞վ չի տար քեզ թագ ու պսակ. լա, լա, լա...

(Միասին և թռչկոտելով)

Ո՞վ պատառեց վագրի բերան,
Արմիկ պատառեց վագրի բերան հայ,
Վագրի բերան, ահա—այսքան—
Ժանիքները մէկ-մէկ գերան հայ...
Ապրի Արմիկ, ապրի շատ օր,
Իր թշնամին ընկնի դուր, հայ...

№ 74.

ԽԱՂ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՄԲ՝ ԱՌԱՆՅ ԵՐԳԻ

Ի՞նչ անել (մարմնամարդական խաղ)

Մանուկները շատ սիրում են երաժշտութեամբ՝ Ի՞նչ անել խաղալ: Բոլորեքեան կանգնում են զոյգ-զոյգ: Ղեկավարը նւագում է մի որ և է սիրուն քայլերգ և հրամաններ է տալիս. մանուկները կատարում են շարժողութիւններով:

Արծիւները քոչում են. Տե՛մպը արագանում է: Մանուկները վագում են՝ լայն թափահարելով ձեռները:

Բաղերը լողում են. Տե՛մպը դանդաղում է: Ձեռները դաստակի ետ ու առաջ շարժումներով ներկայացնում են թաղան-

Թաւոր թաթիկներ, խորասուզուում են, ծնկները կռացնելով միաշափ, և դարձեալ բարձրանում են:

Այգեպանները կամ մշակները ոսնետով կոխ են քալիս խաղողը. Ձեռները դրած ազդրների վրայ՝ ոտները վեր են բարձրացնում, կռացնելով ծնկները և կրկնելով՝ մէկ, երկու, մէկ, երկու:

Սղոցաւորները սղոցում են. Մանուկները կանգնում են իրար դէմ, իրար ձեռքից բռնում և միաշափ մերթ ձգում, մերթ ծալում ձեռները—22, 22, 22...

Կացինով կտրում են. Աջ ոտը առաջ են դնում, ձեռներն իրար վրայ դրած՝ վերեւից ներքեւ են խփում, ներկայացնելով տապար:

ձօնանակը հօնւում է. Ուղիղ կանգնելով՝ գլուխները ձօնում են աջ ու ձախ, ասելով. ճիկ, ճիկ, ճիկ, ճիկ:

Հաւր ջուր է խմում. Տեմպը սաստիկ դանդաղում է: Ձեռները ազդրների վրայ պահած՝ կամաց-կամաց խոնարհում են գլուխները (մինչև գօտին), առանց ծնկները կռացնելու, յետոյ նորից կամաց-կամաց ուղղւում են՝ գլուխները ետ տանելով: (Ամբողջ մարմինը կորանում է ետ ու առաջ):

Քաւու ջրաղացը բանում է. Մանուկները կանգնում են՝ մէջքները իրար դէմ տւած, և բարձրացնում են ձեռներն այսպէս. երբ մէկը բարձրացնում է աջը, միւսը ձախ ձեռն է բարձրացնում, և այլն:

Ոսները բարեւում են. Ձեռները պահած ազդրների վրայ՝ ոտը ձգել առաջ և ծայրերը շարժել վայր ու վեր:

Տերեւները շարժում են. Ձեռները բարձրացնում են և միաշափ կորացնում են մատները (հերթով):

№ 75.

ՄԱՐՄԱՆԱՄԱՐԶՈՒԹԻԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ՝ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՄԲ

Մայրը կամ պարտիզպանուհին նստած է դաշնամուրի մօտ, նւագում է և պատմում: Մանուկներն արդէն վաղուց պատրաստ են, ուստի ժողովւում են մէկտեղ, լսում և շարժումներ

լով կատարում: Դա նրանց ամենասիրելի խաղն է: Այս խաղը կարելի է խաղալ և առանց երաժշտութեան: Սովորաբար նւագածութիւնը պէտք է յարմարւի բոլոր գործողութիւններին՝ լաց, ուրախութիւն, վախ, մի խօսքով՝ հարկաւոր է ընտրել համապատասխան մեղեդիներ:

Մայրը կամ պարտիզպանուհին սկսում է.

Արդէն 8 ժամն է: Մանուկները բարի գիշեր ասացին և գնացին քնելու: Հանւեցին, լացւեցին, սանրւեցին և պառկեցին: (Մանուկները կատարում են այս բոլոր շարժողութիւնները, պառկում են յատակի վրայ՝ գլուխները դնելով միմեանց ուսի վրայ:

Առաւօտեան կանուխ զարթնեց քաւը (մանուկներից մէկը), մօտեցաւ մանուկներին և երգով սկսեց նրանց զարթեցնել. «Ժամանակ է, մանուկներ, ուսումնարան գնալու. դէ, շուտ արէք, շուտ արէք որ չուշանաք»:

Մանուկները վեր են կենում և սկսում են հագնւել (բոլորը միասին): Լւացւում են, ատամները մաքրում, լւանում են աւանջները, վիզը, սանրւում են: Գալիս են սեղանատուն և բարեւում. «Բարի լոյս»: Ամենքը նստում են (յատակի վրայ): Թէյ են խմում: Այժմ վեր կացան, բարեւ տւին, վերցրին պայուսակները, գլխարկները գրին, հագան վերարկուները, կրկնակօշիկները և դուրս եկան փողոց: Փողոցում երաժշտութիւնը նւագեց: Ամենքը միասին առաջ ընթացան: Դուրսը շատ ցեխ է: Փողոցը քարւած չէ: Նրանք ոտները բարձրացնում են: Ճանապարհներում սաստիկ անձրեւից գոյացել են գիտակներ, դրել են տախտակ—պէտք է անցնել մէկը միւսի ետեւից: (Դնում են մի նեղ նստարան կամ տախտակից փոքրիկ կամուրջ են շինում, որ իրանց համար խոչընդոտ լինի):

Գնում են խիս անխառն միջով. Կռանում են, որ գլուխները չկպչեն ճիւղերին:

Մրրիկը կամուրջները քարել է. անց են կենում նաւակներով: Երկուսը իրար ձեռքից բռնած են, մէկը մտնում է մէջտեղ և օրօրւելով գնում են:

Միւս աւիում խոր ձիւն կայ. Հարկաւոր է գնալ սահնակով: (Մէկը պալզում է: Երկու կողմից բռնում են նրա ձեռներից և առաջ քաշում):

- Բարի աջողում, աղա:
- Բարով եկաք, ախպերքս, ի՞նչ էք ուզում:
- Մի աշխատանք:
- Ի՞նչ էք կարող անել:
- Ի՞նքզի գուշակիր:

Մանուկները վաղօրօք պայմանաւորուած են, թէ ի՞նչ աշխատանք կատարեն ձեռքի կամ ոտների շարժումներով: Տէրը պէտք է գուշակէ: Եթէ գուշակեց (դերձակներ, կօշկակարներ, սափրիչներ և այլն), արհեստաւորները վազում են. ում որ տէրը բռնեց, նրան հատեցնում է իր տեղը:

№ 80

Ա Ն Գ Ղ

Մի անգը նստել է և փոս է փորում: Միւս մանուկները՝ իրար ձեռքից բռնած՝ շրջում են անգղի շորս կողմը: Մանուկներից առաջինը մայրն է, պաշտպանում է իր զաւակներին՝ անգղից:

- Մանուկներ. է՛յ, դու անգղ, ի՞նչ ես անում:
 - Անգղ. Փոս եմ փորում, ասեղ եմ փնտրում:
 - Մանուկներ. Իսկ ի՞նչ ես անում ասեղը:
 - Անգղ. Տոպրակ պիտի կարեմ:
 - Մանուկներ. Ինչի՞դ է պէտք տոպրակը:
 - Անգղ. Կատու պիտի եփեմ:
 - Մանուկներ. Ի՞նչ պիտի անես կատուն:
 - Անգղ. Ձագուկներիս կերակրեմ:
 - Մանուկներ. Իսկ մերոնց չէ՞ս տալ:
 - Անգղ. Ո՛չ, չեմ տալ, նրանք իմ այգին փճացրել են:
- Մանուկները բարձրացնում են ձեռները անգղի վրայ՝ Անգղը վեր է կենում և նկատում է նրանց բռնել, իսկ մայրը՝ ձեռներով պաշտպանում է իր զաւակներին:

№ 81.

ԲԱՐԵԿԱՄ, Ո՞Վ Է ՔԵԶ ԾԵԾՈՒՄ (խաղ առանց երգի)

Մանուկներից մէկի աչքը կապում են և դնում շրջանի մէջտեղում: Միւսը գնում է նրա մօտ, խփում է ձեռքին և հարցնում. «Բարեկամ, ո՞վ է քեզ ծեծում»: Եթէ գուշակում է, տալիս է նրան թաշկինակ, իսկ եթէ ոչ, մօտենում է միւսը, երրորդը...

№ 82.

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԽԱՂ (առանց երգի)

Պառաւ, մանուկներ, հաւեր, ճտեր, աքաղաղ և կատու: Մանուկները բաժանւում են խմբերի: Երգում են հերթով: Կատուն գաղտուկ մօտենում է, որ ճուտ բռնի: Աքաղաղները զոչում են. «Հասէք, հասէք» և կատին դուրս են անում: Բոլորը հաւաքւում են մի տեղ, պաշտպանում են ճտերին և չեն թողնում կատին ճտերին մօտենալ:

Պ ա ո ա լ ր

Զո՛ւ-ջո՛ւ, ջո՛ւ-ջո՛ւ, իմ վառիկներ,
Սիրուն ճուտեր, հաւ-մարիկներ,
Ո՛սկեփետուր աքլարիկներ,
Եկէ՛ք կերէ՛ք ձեր հատիկներ:

Մ ա ն ւ կ ն ե ռ

Արամ, Աշխէն, Վարդան, Խորէն,
Սանդուխտ, Շուշան, Հայկակ, Սուրէն,
Գնանք տեսներք, հաւերն ուր են:

Տեսէք, տեսէք, չալ-չալ հաւեր:
Հեռու քաշել, կուտեն որդեր,
Այնտեղ փոքրիկ, փափրիկ, թմբիկ,
Պզտիկ ճուտիկ կուտէ կուտիկ.
Չար փիշիկը մօտ է գալիս.
Սև ձագին է մտիկ տալիս.
Թաթը մեկնեց, մէջքից բռնեց:

Ա. ԲԱՊԱՊԱՆԵՐ

Հասէք, հասէք, օգնեցէք,
Չար փիշիկին պատժեցէք:

Հ ա լ ե Ր

Ժողովուհներ, միանանք,
Չար կատուին վրայ տանք:

Բ ո լ ո Ր Ր

Տեսա՞ք, տեսա՞ք, ինչ եղաւ.
Գող կատուն որ մեզ տեսաւ,
Խիստ վախեցաւ ու փախաւ.
Ուրեմն ապրենք միասին,
Որ մօտ չըգայ թշնամին:

№ 83

ԱՔԱՂԱՂՆ ՈՒ ՀԱԻԸ (առանց երգի)

Մանուկները շրջան են կազմում: Մանուկներից մէկը
աքաղաղ է, գնում է միւս սենեակը: Մնացածներից (հաւեր)
մէկին թաղցնում են: Յետոյ երբ հաւերը նշան են տալիս
կուտ, կուտ, կուտ, գալիս է աքաղաղը և հաւերի հետ սկսում
է խօսել:

Հաւերը հարցնում են. «Ծուղրուղու, սանամէ՛ր, էն մէկ
հաւ կար, ո՞ւր գնաց»: Խօսակցութեանից յետոյ աքաղաղը փրնտ-

քում է հաւին: Եթէ չկարողացաւ գտնել, հաւերը պիտի կըշ-
կըշան իրանց տեղից: Յետոյ գնում է միւսը, երրորդը:

— Ծուղրուղու, սանամէ՛ր,
էն մէկ հաւ կար, ո՞ւր գնաց:
— Ծարաւ աղբիւր կուլ գնաց:
— Ի՞նչ կար կտուց:
— Չիր ու չամիչ:
— Ուր էր տանում:
— Հարս ու փեսին:
— Ո՞ւր էր հարսը:
— Ոսկէ թախտին:
— Ի՞նչ էր եփում:
— Համով կորկոտ:
— Ո՞վ էր բերել:
— Քաշալ Ակոբ:
— Ո՞վ էր հարել:
— Աղա Սուրբան:
— Ո՞ւր էր գրել:
— Բաց պատուհան:
— Ո՞վ է կերել:
— Կարա փիշիկ:
— Վայ կարա փիշիկ.
Քո մէքն ուտի քո թշիկ:

№ 84

ՃՆՃՂՈՒԿՆԵՐ ԵՒ ԹԱԿԱՐԹ

Ճնճղուկները թռչում են: Երկու կամ չորս մանուկ ձեռք
ձեռքի տւած՝ շրջան են կազմում, վազում նրանց ետեւից և
աշխատում են ճնճղուկներին քշել թակարթի մէջ, բռնել:

ԾԱՓ (Ժողովրդական)

Միաշափ ծափահարում և ուտոստում են: Այս երգը երգում են և ստիպում են ծափ տալ բոլորովին փոքրիկ մանուկներին:

Ծափի, ծափի, ծիրանի,
Հովը թել-թել կըտանի...

ՃԻՒ-ՃԻՒ (Ժողովրդական)

Մայրը կամ պարտիզպանուհին (կամ մանուկներն իրար հետ) բռնում է մանուկի ձեռքի մորթին, վեր-վեր բարձրացնում՝ «թըրը-ռաւ» ասելով, շատ վեր են բարձրացնում ձեռները:

Ճիւ-ճիւ, մասնոցիկ,
Կանանչ խառղան բռնեցինք,
Իրիցկինին կերցուցինք.
Իրիցկինը չի կերաւ,
Պարոնին բաղչան թըրը-ռաւ:

ԵՐԿՈՒ ՈՒ ՄԻ

Խմբական ընթերցանութեան համար (անգիր):

ՉՈՐՍ ԵՂԱՆԱԿ (Ֆանտ)

Մանուկներին տալիս են ամիսների անուններ: Մէկը կանգնում է մէջտեղ և հարցնում է.

— Մարտը ի՞նչ է տալիս:

Ով մարտ է, պիտի ասի. «Մարտը տալիս է ձնծաղիկ»:

— Իսկ ապրիլը... Ամեն մէկը պէտք է իմանայ իր ամսւայ անունը. ով չպատասխանեց, նա պիտի տայ ֆանտ մէջտեղ կանգնածին: Յետոյ աշխատում են շփոթեցնել և հարցնում են խառը: Երբ ամենքը տալիս են ֆանտերը, մէջտեղ կանգնածը ասում է. «ահա այսպէս»: Խաղի վերջումը սկսում են խաղալ ամեն մի ֆանտը այսպէս. ում ֆանտ դուրս եկաւ, նա պիտի երգի մենակ՝ «Աքաղաղ», միւսը մի ոտի վրայ թռչի ամբողջ սենեակում, երրորդը պիտի մօտենայ ամեն մէկին և հարցնէ. «Դու ո՞ր գազանն ես կամենում»: Նայած թէ ում են կամենում, նրա պէս էլ ձայն են հանում: Օրինակ՝ «Ես կամենում եմ կատու». — նա հաջում է շան պէս, հայն: Առաջարկութիւնները կարող են լինել մէկը միւսից հետաքրքրական:

ՀԱՐՍԻ ՀԱՇԻԻԸ

Նոյնպիսի խաղ է, ինչպէս և Չորս եղանակը: Երկուշաբթի, երեքշաբթի և այլն:

Լ ՈՒ Ս Ա Յ Ա Ի

Ղեկավարը մանուկներին հետ այս անգիր է անում, որպէսզի կարողանան շուտ-շուտ ասել: Եւ միշտ հարկաւոր է դէպքից օգտուել և ստիպել, որ շուտ-շուտ ասեն: Օրինակ՝ երբ ֆանտ են խաղում, մէկին կարելի է առաջարկել — շուտ-շուտ ասել՝ «Լուսացաւ»:

Լուսացաւ, լուսացաւ, լուսն է բարին, ծիտն է ծառին, հաւն է թառին: Աշխատաւոր, վեր կաց բանի, ծոյլ տղայի քունը տանի:

№ 91.

Կ Ռ Ո Ի Ն Կ Ն Ե Ր

Կըռ-կըռ-կըռկռան
Կըռունկները հա թըռան.
Կըռունկների թևի տակ
Եկաւ ամառ մեր դռան:

№ 92.

ԱՆՈՒՇԱԴԻՐ (խաղ առանց երգեցողութեան)

Մանուկները նստում են սեղանի շուրջը: Ղեկավարը նրանց համրում է՝ 1, 2, 3... եթէ 12 են, սեղանի վրայ դնում է 11 խորանարդ, միշտ մի խորանարդ պակաս խաղին մասնակցող մանուկների թւից, և յետոյ դիմում է նրանց. «Մանուկներ, մենք հերթով հրամաններ պիտի տանք: Ի՞նչ որ հրամանատարը հրամայէ, մենք բոլորը պիտի կատարենք. ով անուշադիր եղաւ, նա կդնի անուշադիր պոպոզը: (Դնում են կամ թղթէ պոպոզ կամ մի որ և է ծիծաղաշարժ դիմակ մինչև հետևեալ հրամանը): Անուշադիրն աշխատում է ուշադրութեամբ լսել, որ իր պոպոզը ուրիշին տայ: Հրաման. «Չեռներով գլուխը բռնել: Չեռները սեղանի տակ: Թմբուկ ածել: Ակնոց դնել: Կատկէտ ծեծել: Չեռները ետ: Չեռներով խորանարդները բռնել»: Օնիկը անուշադիր էր, չկատարեց. պոպոզը նա պիտի ծածկի: Այժմ հրամայում է Ռուբէնը:

«Դաշնամուր նւագել: Անգիր ասել «Աքաղաղը»: Չեռներով քիթը բռնել: Չեռներով խորանարդները բռնել: «Այ հիմա էլ Լիզան անուշադիր էր: Օնիկ, պոպոզը նրան տուր», և այլն: Այս խաղը շատ կենդանացնում է մանուկներին:

Սա ամաչկոտ և սակաւախօս մանուկների սիրած խաղն է: Երբ հարցնում ես՝ ի՞նչ էք կամենում խաղալ, սակաւախօս մանուկները միշտ այս խաղն են պահանջում:

№ 93.

ԳՆԴԱԿ ԽԱՂԱԼԸ

Ո՛չ մի խաղի մէջ չկան այնքան բազմազան շարժողութիւններ, որքան գնդակախաղի ժամանակ: Պարտիզպանունին կամ մայրը՝ ընդհանուր գնդակախաղ կազմելիս, պէտք է խիստ կարգ ու կանոն պահպանեն:

Գնդակը պիտի լինի ամեն մի մանուկի անբաժան ընկերը:

1) Գնդակը ձգել աջ ձեռքով և բռնել երկու ձեռքով:

2) Գնդակը ձգել ձախ ձեռքով և բռնել երկու ձեռքով:

3) Չգել և բռնել երկու ձեռքով:

4) Գնդակը ձգել մէկը միւսին:

5) Գնդակը ձգել աջ ձեռքով, բռնել ձախ ձեռքով և հա-

կառակը:

6) Չգել գնդակը և բռնելուց առաջ ծափ տալ:

7) Չգել գնդակը մեծ տարածութեան վրայ:

8) Չգել 2 գնդակ երկու ձեռքով խաչաձև և միաժամանակ: Չախ ձեռքը բռնում է աջ ձեռքով ձգւածը և հակառակը:

9) Գնդակը ձգել և բռնել ձեռքի վրայով:

10) Ճանապարհորդող գնդակ. Մանուկները կանգնում են շրջանաձև: Իւրաքանչիւր մանուկ իր գնդակը ձգում է հարևանին աջ կողմից և շրջելով դէպի ձախ կողմը՝ բռնում է գնդակը, որ ձգել է հարևանը ձախ կողմից:

Խաղի փոփոխութիւնները թողնում են ղեկավարին:

Վ Ե Ր Զ

Ծ Ա Ն Օ Թ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Սխարմամբ չեն մեկ գրի մէջ հետեւեալ երգերը.

№ 19 (161 երես)

ՄԱՆՈՒՇԱԿ

Դեռ սւր է ծիծառ, դեռ սւր է սոխակ,
Դարնան կարապետ եկաւ մանուշակ. լա, լա, լա...
Երկնային խունկը չորս կողմը բուրեց,
Նորածին աշխարհ նախ նա համբուրեց. լա, լա, լա...
Երկինքն է անամպ, շողշողուն արեւ,
Տանք մանուշակին, երեսայք, բարեւ. լա, լա, լա...
Որ մեր դաշտերին բերեց նոր գարուն,
Նախշուն հաւերով, ծաղկով զարդարուն: Լա, լա, լա...

№ 87 (220 երես)

ԵՐԿՈՒ ԵՒ ՄԻ

Ականջդ երկու, ունիս մի բերան,
Հասկացիր դու լաւ.
Աշխարհիս վերայ կը լսես շատ բան,
Ու խօսիր սակաւ:
Աչքերդ երկու, ունիս մի բերան,
Հասկացիր դու լաւ.
Աշխարհիս վերայ կը տեսնես շատ բան,
Ու պատմիր սակաւ:
Երկու ձեռք ու մի բերան դու ունիս,
Հասկացիր ինձ լաւ.
Ամբողջ ժամերով պիտի աշխատիս
Եւ ուտես սակաւ:

ԶՈՐՍ ԵՂԱՆԱԿ

Մարտը տալիս է ձնծաղիկ,
Ապրիլը կապոյտ մանուշակ,
Մայիսին բացւում է վարդը,
Սոխակը երգում անուշակ:
Յունիսը մեզ խոտ է տալիս,
Իսկ յուլիսը առատ ցորեն,
Օգոստոսը տանձ ու խնձոր,
Եւ ուրիշ շատ հասուն մրգեր:
Սեպտեմբերը մեզ տալիս է
Խաղողի բոլոր տեսակը,
Հոկտեմբերը կարմիր գինին,
Նոյեմբերը բողկն ու տակը:
Դեկտեմբերին ձիւն է գալիս,
Յունուարին ծածկւում սարուձոր,
Փետրուարին սկսւում է
Փոփոխակի ցուրտ ու տաք օր:
Ահա այսպէս բոլոր տարին
Թաւալւում է չորս շրջանում,
Այս պատճառով չորս ժամանակ,
Չորս եղանակ է մեզ բերում:

ՀԱՐՍԻ ՀԱՇԻԻԸ

Երկուշաբթի հաց կը թխեմ, երեքշաբթի լոջ կը թրջեմ,
չորեքշաբթի լուացք կանեմ, հինգշաբթի կար կը կարեմ, ուր-
բաթ օրը պատ կը կենամ, շաբաթ օրը ժամ կը գնամ, լոյս
կիրակի փռանց-փռանց՝ կը զարգարուեմ, կերթամ հօրանց:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԵՋԻ

Ն Ի Ի Թ Ե Ր Ի Յ Ա Ն Կ Ը

	Երես.
Յառաջաբան	I
Ֆրէօրէլի համառօտ կենսագրութիւնը	1
Ֆրէօրէլի սիստեմի քննական գնահատութիւնը	6
Ի՞նչ է մանկական պարտէզը	12
Մօր կամ պարտիզպանուհու դերը մանկական պարտէզում	13
✓ Ի՞նչպէս են մանուկներն անցկացնում ժամանակը մանկական պարտէզում	19
✓ Ծաղիկների խաղ	37
✓ Գունդ	38
✓ Խաղ	40
Կաւից կաղապարելը	41
Ճիւղոտներ դասաւորելը	45
Շինութիւն	48
Խորանարդ և գլանակ	»
Խորանարդ	50
Շերտեր	51
Սիւնեակներ	»
Աղւէսի պատմութիւնը	55
Նկարչութիւնը	58
Տրաֆօրստ և արտանկարչութիւն	63
Հիւսելը	65
Թուղթ կտրտելը և կտրելը	68
Թղթից կտրելու և շինելու վերաբերեալ պատմութիւն	71
Յուլունք շարելը	75
Գործելը և ծակծկելը	77
✓ Աշխատանքներ սիսեռից, խցանից և տաշեղներից	79
Գունաւոր քառանկիւնիներ և եռանկիւնիներ դասաւորելը.— մօզայիկ	81

✓ Աշխատանքներ սերմից	Երես
Թուղթ ծալելը	82
✓ Աշխատանքներ ծխախոտի գոյնզգոյն թղթից	83
Պատուղներ շինելը Օսլայից և մաննայի ալիւրից	85
Լօտօ	86
Պատմութիւններ	87
Հայրենագիտութիւն	89
Մանկական պարտէզի պարագմունքների ցուցակը	93
Ծիծեռնակներ	95
Մըջիւններ	97
Թղթենին աշտարակի վրայ	99
Թռչուններ	102
Կաքաւները և Աղւէսը	103
Թաղում	105
Մեղուններ	107
Դաշտի պահապանները	109
Էկու	111
Կուռնկ	113
Կաղնի	115
Յափշտակուած բոյն	119
Շունը (Չալիկ)	121
Հաւեր	123
Խելօք ձի	124
Ոստան	125
Շուկայ	127
Այծ (հէքեաթ)	130
Յառաջարան	132
Խաղ	134
Թատրոնական ներկայացումների մասին	136
	146

Մ ա Ր Ե Լ Ե Ր Գ Ե Ր.	
1. Աղօթք մանկանց.	148
2. Ողջոյն առաւօտեան	149
3. Մեր հայրենիք	150
4. Նոր տարի.	»
5. Հրաւէր (մարշ)	151
6. Յառաջ մարշ	»
7. Շտապ դարձներ	152
8. Չմեռ.	153
9. Գարուն	»
	154

	Երես
10. Աշուն	154
11. Չատիկ	155
12. Անձրեւ	»
13. Ուրախութիւն	156
14. Հրաւէր (Եկէք)	157
15. Ի՞նչ ասեց ձմեռը	»
16. Մայիսին	258
17. Ահա եկաւ մեր դարունը	159
18. Ծիծեռնակ (Մարտն անցաւ)	160
19. Մանիշակ	161
20. Հայաստանի աստղը	»
21. Մայրենի լեզու (մայրենի բարբառ).	»
22. Արեւ.	162
23. Մայիս	163
24. Կռունկ	»
25. Մայրենի լեզու	»
26. Օր օր.	164
27. Օրօրօցի երգ	»
28. Եղբայր Յակոբ	165
29. Հասօի երգը	166
30. Դնացէք տեսէք	167

Երգեր շարժական խաղերով

31. Ճախարակի երգ.	167
32. Աքաղաղ	170
33. Դու ինձ ասաւ անքաղաղ.	173
34. Մանուկներ ու թռչնիկ.	174
35. Թռչնիկ	176
36. Պսակներ	»
37. Գիւղացու երգ	178
38. Մանուկ և թիթեռ	179
39. Ձագուկ և կատու	180
40. Ծիծեռնակների հեռանալը	181
41. Մկիկ.	182
42. Ծիւղը և բաղէն	183
43. Արեւ.	184
44. Առաւօտ	»
45. Բաղիկ	185
46. Փխօ	186
47. Գող աղւէս.	187

	Երես
48. Տխուր երեխայ	187
49. Հրաւէր (Հաւը խօսեցաւ)	188
50. Կով	189
51. Կորած հորթ	190
52. Կթել և հարել	191
53. Սագեր	192
54. Զրազաց	»
55. Երաժիշտներ	193
56. Նապաստակ	194
57. Փայլուն արևը մայր մտաւ	195
58. Պառան ու այծը	»
59. Աղքատ կին	197
60. Փոքրիկ շնիկ	198
61. Մայր և գառնուկ	»
62. Հինգ զգայարանք	199
63. Ձկնիկներ	200
64. Տօնածառ	201
65. Ձմեռ. (Ծածկեց փողոց)	202
66. Ձիգ տու, քաշի, այ եղը	»
67. Մեղուններ	203
68. Գառնուկ	205
69. Հնձուրներ	206

Պ ա ռ ե ռ գ ե ռ՝

70. Խմբիկ	207
71. Զան գիւլում	»
72. Ծաղիկների երգ	208
73. Պարերգ (Աղջկերք)	210
74. Խաղ երաժշտութեամբ առանց երգի՝ ի՞նչ անել	211
75. Մարմնամարզութիւն պատմութեան հետ երաժշտութեամբ	112

Խաղ առանց երգի՝

76. Ծոյլ Տիգրանը	214
77. Ծոյլ աղան	215
78. Գայլը և մանուկներ	»
79. Ար եստաւորներ	»
80. Անգղ	216
81. Բարեկամ, ո՞վ է քեզ ծեծում	217
82. Մանկական խաղ	»
83. Աքաղաղն ու հաւը	218

	Երես
84. Ծննդունիներ և թակարթ	219
85. Ծափ	220
86. Ծիւ-ճիւ	»
87. Երկու և մի	»
88. Զորս եղանակ	»
89. Հարսի հաշիւը	221
90. Լուսացաւ	»
91. Կռունկներ	222
92. Անուշադիրներ	»
93. Գնդակ խաղալը	223

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0223606

50.642

372.21
W - 90